JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 11

Istraživanja, napomene
i priprema za štampu

MIŠO LEKOVIĆ
PERO MORAČA
dr SLOBODAN MILOŠEVIĆ

Hronologija

MIŠO LEKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM JEDANAESTI

4. JUNI — 31. AVGUST 1942.

IZDAVAČKI CENTAR „KOMUNIST", BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE „NAPRIJED", ZAGREB

BEOGRAD 1982.

pojačavanjem vlastitih trupa ne samo brani već i preotima izgubljene pozicije i reokupira oslobođene teritorije. Takav odnos osnovnih protivničkih snaga na jugoslovenskom ratištu pokazao se kao izuzetno povoljan faktor za akciju onih snaga domaće buržoazije koje su pošle linijom izazivanja građanskog rata i saradnje s okupatorom u borbi protiv NOP-a. Zajedničkim naporima okupatora i domaćih kolaboracionističkih snaga ustanak je u većem delu Srbije, posebno u zapadnoj Srbiji, zatim u Crnoj Gori, Sandžaku, istočnoj Bosni i Hercegovini doživio oseku.

Imajući u vidu navedene faktore, CK KPJ je na sjednici od 19. juna 1942. donio odluku o pohodu proleterskih brigada u Bosansku krajinu. Smisao te odluke bio je da se strategijsko težište pomjeri u zapadne dijelove Jugoslavije u kojima je u to vrijeme NOP bio u usponu. To je otvaralo perspektivu bržeg jačanja oružanih snaga i političkih osnova NOP-a, pa time i stvaranje povoljnijih uslova da se utiče na njegov razvitak u cijeloj zemlji. Valjanost te odluke potvrdio je sav kasniji razvitak. Pohodom brigada neposredno je otvorena etapa koja će dovesti do onih prelomnih pobjeda NOP-a, prvenstveno izraženih u stvaranju Narodnooslobodilačke vojske i u osnivačkoj skupštini Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Radovi objavljeni u ovom tomu rezultat su Titovih napora u pripremanju i provođenju odluke o pohodu. Stoga su to gotovo isključivo dokumenti vojne prirode – zapovijesti i direktivna pisma štabovima brigada, partizanskih odreda i bataljona i članovima Vrhovnog štaba koji su se nalazili s jedinicama na pojedinim pravcima ili bili odgovorni za centralnu bolnicu, organizaciju snabdijevanja i politički rad na terenu.

Do sredine juna 1942. Tito je rukovodio složenom operacijom izvlačenja partizanskih jedinica iz Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine u rejon planine Zelengore. Angažovanjem jedinica, prvenstveno 1. i 2. proleterske brigade, na zatvaranju pojedinih pravaca, bilo je osigurano potrebno vrijeme za predah i sređivanje jedinica, a zatim i za formiranje 3. sandžačke i 4. i 5. crnogorske proleterske brigade. Do početka pohoda – 24. juna – grupa od četiri proleterske brigade određena da učestvuje u ovoj operaciji – 1. i 2. proleterska, 3. sandžačka i 4. crnogorska brigada – bila je koncentrisana na planini Zelengori. Među dokumentima koji se odnose na pripreme pohoda je i govor koji je Tito održao pred strojem 4. crnogorske proleterske brigade i Hercegovačkog odreda 19. juna, odmah poslije pomenute sjednice CK KPJ. Tom prilikom je istakao da predstoje teške borbe, da »ćemo često biti bez hrane, često i bez municije«, ali da će »pobjeda biti naša«.

Slijedi zapovijest o maršu grupe proleterskih brigada u pravcu željezničke pruge Sarajevo – Mostar koju je vrhovni komandant izdao

22. juna. U toku naredne dekade, koliko je trajao ovaj marš, i borbi koje su vođene s ustaškim posadama u selima na koje su jedinice nailazile, Tito je neposredno rukovodio pokretom i dejstvima pojedinih brigada, a zatim i pripremama za napad na željezničku prugu Sarajevo – Mostar. Tu su zatim zapovijesti i drugi dokumenti vojne prirode o ovom napadu, koji je izveden u vrijeme od 3. do 8. jula. Dejstvujući u duhu plana vrhovnog komandanta, brigade su razbile sve ustaško-domobranske posade na dijelu željezničke pruge od Blažuja do Rame u dužini od oko 70 km i uništile sve instalacije, mostove, lokomotive i vagone. Time je za duži period bila presječena saobraćajnica koja je povezivala Hercegovinu i obalski pojas južnog Jadrana sa zaleđem, sa centrima NDH u Zagrebu i Sarajevu i koja je bila od posebnog značaja za njemačku ratnu privredu radi eksploatacije boksitne rude u širem rejonu Mostara. To je bila najveća diverzija izvršena do tada na saobraćajnicama u Jugoslaviji. Pored zapovijesti za izvođenje napada na uporišta duž željezničke pruge, tu je i više Titovih pisama pojedinim štabovima u kojima je lično davao uputstva o tome kako najefikasnije porušiti određeni most, uništiti lokomotive ili skretnice, zarušiti tunele itd.

Iz Titovih zapovijesti i drugih dokumenata koji su slijedili poslije uspješnog napada na željezničku prugu Sarajevo – Mostar, saznajemo operativni plan daljih dejstava grupe proleterskih brigada u završnoj etapi izvođenja pohoda u Bosansku krajinu. Imajući u vidu da su krajiške partizanske snage kontrolisale prostranu oslobođenu teritoriju u zapadnom dijelu Bosanske krajine, Tito je grupi proleterskih brigada postavio zadatak da razbije okupatorsko-kvislinške garnizone u dolini gornjeg toka rijeke Vrbasa i u dolini rijeke Rame, da oslobodi ovu oblast i da na taj način proširi postojeću oslobođenu teritoriju u Bosanskoj krajini.

U toku borbi do sredine jula oko Donjeg Vakufa, Bugojna i u borbama oko Duvna jedinice iz grupe proleterskih brigada ostvarile su neposredno borbeno sadejstvo s krajiškim i dalmatinskim partizanskim jedinicama. Iz tog vremena datiraju i prve Titove naredbe i uputstva štabovima pojedinih krajiških i dalmatinskih partizanskih odreda i bataljona. Iz dokumenata nastalih posljednjih dana jula i prvih dana avgusta vidi se da vrhovni komandant ostvaruje neposredno borbeno sadejstvo brojnih jedinica na širem prostoru. U direktivnom pismu štabovima proleterskih brigada od 30. jula Tito je pisao o planu borbenih akcija u cilju povezivanja s partizanskim snagama u Bosanskoj krajini, Lici i Dalmaciji i o stvaranju nove velike oslobođene teritorije.

U to vrijeme, u duhu Titovih direktiva, izvedeni su napadi na više utvrđenih garnizona i oslobođeni Gornji Vakuf, Prozor, Duvno, Kreševo, Šujica, a početkom avgusta i Livno. Veoma teške borbe

vođene su u Bugojnu i Kupresu ali su se one završile neuspješno. Usmjeravajući borbena dejstva, Tito u svojim naredbama štabovima često ukazuje na značaj političkog djelovanja jedinica na teritoriji na kojoj su se prvi put našle partizanske snage, posebno u pogledu tumačenja ciljeva NOB-a, stvaranja organa narodne vlasti, mobilizacije novih boraca i formiranja mjesnih partizanskih jedinica, obezbjeđenja žetve i stvaranja zaliha namirnica itd.

Od sredine avgusta, kada je ubrzan proces formiranja novih brigada, a borbena dejstva prenesena na još širu teritoriju, Tito u svojstvu vrhovnog komandanta usmjerava jednovremena dejstva pojedinih grupa brigada i partizanskih odreda na više pravaca u duhu svog ofanzivnog plana. U tu svrhu, pored opštih direktiva višim štabovima (Operativni štab za Bosansku krajinu, Štab IV operativne zone, a uskoro i Glavni štab Hrvatske), za komandovanje jedinicama na pojedinim pravcima Tito formira privremene operativne štabove. Tih dana partizanska ofanziva, u duhu Titovog plana, razvija se k Mrkonjić-Gradu, Jajcu i Banjaluci s ciljem razbijanja tamošnjih četničkih snaga i ustaško-domobranskih garnizona, k Dalmaciji u cilju podsticanja ustaničkog poleta koji je tada zahvatio ovu oblast i proširivanja borbenih dejstava k Bugojnu i Travniku.

I u ovom periodu CK KPJ i Vrhovni štab nisu imali neposredne veze s rukovodstvima NOP-a u mnogim dijelovima zemlje. I veze sa Zagrebom, uspostavljene ranije preko partijskog punkta u Sarajevu, bile su u prekidu. Iz Titovog pisma Sretenu Žujoviću od 7. avgusta doznajemo da je član Sekretarijata CK KPJ za neoslobođene krajeve Ivo Lola Ribar, koji je početkom jula iz CK KPJ ponovo upućen u Zagreb, obnovio veze s rukovodstvima u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji. O tome je Tito bio obaviješten depešom preko Kominterne. U međuvremenu su u CK KPJ i Vrhovni štab 11. jula stigli kuriri s izvještajima i drugim materijalima iz Slovenije, Hrvatske i Bosanske krajine. Po istim kuririma Tito je početkom avgusta uputio pisma E. Kardelju, koji je tada bio u Sloveniji, Izvršnom odboru OF i Glavnom štabu Slovenije. Ta pisma, uvrštena u ovaj tom, jedina su Titova prepiska s nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima iz ovog perioda.

Drugi, znatniji dio dokumenata u ovom tomu čine radio-depeše koje je Tito slao Kominterni. Najbrojnije su one u kojima su saopštavani podaci o borbama u završnoj fazi proljetne okupatorsko-kvislinške ofanzive na oslobođenu teritoriju s centrom u Foči, a zatim o pohodu grupe proleterskih brigada u Bosansku krajinu. Od sredine jula, poslije uspostavljanja neposrednih veza Vrhovnog štaba s Bosanskom krajinom i Dalmacijom, a zatim i s Glavnim štabom Hrvatske, Tito je redovno saopštavao i vijesti o borbama na cijelom tom području. U pojedinim depešama ima podataka i o borbama u drugim dijelovima Jugoslavije. Takve podatke Vrhovni štab je najčešće preuzimao iz

izvještaja koje je rijetko primao od rukovodstava iz pojedinih pokrajina.

U mnogim depešama Tito je nastavio da šalje podatke o saradnji četnika D. Mihailovića s okupatorom i kvislinzima – o njihovom učešću u borbama protiv partizanskih snaga u okupatorsko-kvislinškoj ofanzivi, o sporazumima četničkih komandi s administracijom NDH o zajedničkoj borbi protiv NOP-a, o Bjeloj gardi u Sloveniji, o saradnji crnogorskih i bosansko-hercegovačkih četnika s italijanskom okupacionom upravom, o četničkoj strahovladi u Crnoj Gori itd. U nekim depešama Tito je demantovao vijesti Radio-Londona o tobožnjoj borbi četnika D. Mihailovića protiv okupatora, u stvari vijesti u kojima su pojedini uspjesi partizanskih snaga pripisivani četnicima. Najzad, u pojedinim depešama Tito razotkriva izdajničku aktivnost jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. U jednoj depeši prenio je saopštenje grupe oficira bivše jugoslovenske vojske koji su se borili u partizanskim jedinicama povodom odluke kojom ih je vlada lišila činova. U depeši od 28. avgusta Tito je tražio da se preko Radio-stanice Slobodna Jugoslavija i drugih sredstava informisanja odlučnije razotkriva stvarna uloga izbjegličke vlade, predlažući da se u tome angažuju rukovodstva komunističkih partija Engleske, SAD i Kanade i da se iz Engleske i SAD upute posmatrači u Jugoslaviju koji bi na licu mjesta utvrdili istinu o zbivanjima u zemlji i o ulozi jugoslovenske vlade u izbjeglištvu.

Pero Morača

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA
4. juni – 31. avgust 1942.

ŠTABU DURMITORSKIH TRUPA

4. VI 1942. god., 11 časova.
[Plužine]

Dragi drugovi

Primili smo vaše pismo od 3. VI 1942. god.[1] Nisam vam prije odgovorio jer je k vama upućen drug Arso, [Jovanović] koji će s vama sve usmeno urediti. Čestitam vam na akciji koju ste tako uspješno izvršili protiv četničkih bandita.[2] I ovaj put se pokazalo da noćni napadi daju najbolje rezultate s najmanje gubitaka. U pogledu napada na Crnu Goru izvidite sami i dogovorite se s Arsom.[3] Taj napad bi se morao izvršiti samo u tom slučaju ako postoji 90% vjerovatnoće da će četničke bande biti uništene i protjerane. U protivnom nema nikakvog smisla da zamaramo ljudstvo i gubimo borce. Ja sam već jednom dao naređenje da se svi prilazi k Pivi moraju utvrditi potpuno obezbijeđenim mitraljeskim gnijezdima od bacača[4].* Za odbranu tih prilaza mi ćemo ostaviti male ali sigurne jedinice, a gro naših trupa moramo usmjeriti u jednom drugom ofanzivnom pravcu. U Pivi mi sada imamo nekoliko hiljada boraca i za nekoliko dana neće uopšte biti hrane.[5] Zato moramo poći s većim dijelom tih trupa u pravcu Golije i onda prema Nikšiću. Našim ofanzivnim dejstvom mi ćemo onemogućiti i neprijateljski prodor u Pivu, jer će se neprijatelj naći ugrožen s boka.

Narediću danas u Rudinama da se za vas pripremi 100 pari opanaka.[6]

Artiljerijsku municiju koju ste zarobili pošaljite ovome štabu, jer mi, izgleda, imamo odgovarajući top.[7] Ostalu municiju i materijal koji ste zaplijenili podijelite među vaše najbolje bataljone i onima koji u municiji najviše oskudijevaju.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A-VII, K. 2-B,
reg. br.23/1.

---

* Misli se na mitraljeska gnijezda zaštićena od minobacačke vatre – *Red.*

DRUGU MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU, ČLANU VRHOVNOG ŠTABA]

Dragi druže,

Primio sam tvoje pismo od 3. VI 1942. god.[8] U vezi s organizacijom našeg stočarstva, dobio je čiča Janko [Moša Pijade] zadatak da to organizuje. On je već bio stvorio čitav plan za formiranje nekoliko farmi u Pivi[9], ali uslijed novonastale situacije u Pivi ja sam mu taj plan poremetio naređenjem da se stoka evakuiše na teritoriju Ćurevo – Borač[10]. Prema tome, trebaće neko ponovo da se uputi tamo da organizuje te farme. Za upravnika kravlje farme ja sam odredio Miku Benvenistija. To je vrlo promućuran beogradski trgovac, za koga sam uvjeren da će najbolje odgovarati toj dužnosti. [Za] kamenogorce[11] sam naredio da se ponovo vrate u radnu kolonu, a na njihovo mjesto da dođu drugovi iz bolnice koji nisu za borbu i rekonvalescenti. Mi ćemo vjerovatno morati za cijelu tu teritoriju da postavimo jednu komandu mjesta, jer se tamo sve više stiču razne izbjeglice, a tu se nalaze i naše baze. Prema Šikijevom [Moše Pijade] računu, samo u Pivi ima sada preko 7000 ljudi koje mi moramo hraniti, i razumije se da ćemo u najkraće vrijeme morati preduzeti neke akcije većih razmjera da bismo rasteretili Pivu[12]. Ja mislim da ne mora cio Sandžački odred ostati na teritoriji Čelebića, već bi trebalo jedan dio prebaciti na teren Zakmur–Borač–Obalj. Oko Zagorja ćemo vjerovatno morati prići konfiskaciji četničkih elemenata, jer je čitav Zagorski bataljon prešao na stranu četnika i sada se bori u Hercegovini protiv nas.

U Pivi se za nas situacija malo popravila. Drugog juna noću izvršila su u Dobrom Dolu 2 naša bataljona napad na četnike, i to: 1. crnogorski 1. proleterske i 3. bataljon 2. proleterske. Četnička banda od 500 bandita prodrla je u Pivu. Mi smo drugu Ćetkoviću dali naređenje da ih opkoli i razbije. Ta dva naša bataljona izvršila su munjevit napad u 10 sati noću i nakon dvosatne borbe četnike potpuno razbila. Četnici imaju velike gubitke. Do sada je nađeno 20 mrtvih četnika, a 17 ih je zarobljeno. Zahvaćeno je: 8000 metaka, 2 laka bacača s 15 mina, 2 sanduka topovske municije 65 (za naš top), jedan mitraljez »Breda«, 3 puškomitraljeza, preko 20 pušaka, 30 konja, sanitetskog materijala i druge opreme. Mi smo imali svega jednog teže ranjenog i 4 lakše ranjena. Ova je akcija sjajno uspjela i četnici su ponovo prebačeni preko grebena na teritoriju Žabljaka[13].

Sada spremamo nove kontraakcije. Na žalost, svu težinu treba da izdrže naše proleterske brigade, jer su se crnogorske jedinice pokazale prilično slabe borbene vrijednosti, s iznimkom zetskih bataljona, koji su vrlo dobri.

Crni [Sreten Žujović] i Lola [Ribar] se nalaze s dijelom 1. proleterske čak dolje negdje oko Bileće, jer su se i tamo pobunile neke mještanske bande i ugrozile naše magazine i oružje[14]. Crni i Lola su takođe dobili naređenje da kreću s tom jedinicom ovamo prema Gacku, a isto tako i Sava Kovačević iz Grahova[15], kako bismo na toj teritoriji potpuno onemogućili pokušaj četničkih bandi da ponove crnogorski slučaj[16]. Ja ću se u vezi sa svim tim akcijama vjerovatno morati pomjeriti malo bliže u pravcu zapada da bih lakše imao prijegled situacije[17]. Čim stigne zamjena Kragujevačkom bataljonu, ovog odmah uputi u Izgore, gdje će dobiti dalja naređenja[18].

Vrlo je dobro što ste preduzeli utvrđivanje odbrane kod prelaza, jer nam to omogućava u prvom redu smanjivanje ljudstva koje je potrebno za takvo držanje prelaza, a drugo – sigurnost od bacača i artiljerije[19].

Šaljem ti vijesti i nastojte da ih umnožavate.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

4. VI. 42. god.
[Plužine]

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

P. S. Za sada ti ne mogu poslati nikakav sat, jer sam jedan dao Milovanu [Đilasu], pa čak ni za Arsa [Jovanovića] nisam imao više, jer su svi satovi koje imam pokvareni. Nastojaću da od druga Čvorka [Ivana Milutinovića] nabavim jedan sat za tebe.

A–VII, k. 2,
reg. br. 20/1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE][20]

Od prvih dana narodnooslobodilačke borbe u redovima crnogorskih partizana hrabro se bori sedamdesetogodišnji oficir Đoko Pavićević. Zajedno s njim u redovima partizana nalaze se njegova djeca: dva sina i četiri kćeri, koji se bore u redovima udarnih bataljona. Jedan njegov sin poginuo je herojskom smrću u Hercegovini kod Gacka. Jedna njegova kćer teško je ranjena u borbi kod Nikšića. Jedna njegova kćer ima samo 16 godina i nalazi se u neprekidnim borbama kao hrabra partizanka, koja daje primjer drugima.

Kada je Đoko Pavićević uzeo pušku u ruke zajedno sa svojom starijom djecom, kod kuće je ostavio tri male kćeri i bolesnu ženu. Za vrijeme posljednjih borbi kod Nikšića i ovo troje djece bilo je ranjeno od neprijateljske bombe. Ali ovaj sijedi borac ostaje nepokolebljiv u borbi protiv okupatora i četnika. On se ponosi svojom djecom i svojim žrtvama.

U mnogim teškim borbama naročitom hrabrošću isticao se Milovan Šaranović, poručnik jugoslovenske vojske. On je od samog početka stupio u redove crnogorskih partizana kao običan borac, iako je ranije bio oficir. Sada on komanduje Drugim udarnim bataljonom Zetskog odreda. On vrlo vješto vodi svoj bataljon. Učestvovao je u napadu na Pljevlja u novembru* prošle godine. On je uvijek kao borac i kao komandant na najtežim mjestima i daje primjer svojim junaštvom.

Gligo Mandić, podoficir jugoslovenske ratne mornarice, u redovima crnogorskih partizana takođe se odlikuje svojom hrabrošću od samog početka narodnooslobodilačke borbe. U početku je bio komandant Orjenskog bataljona partizanske vojske u Boki. Sada komanduje Drugim udarnim bataljonom Komskog odreda. On vješto vodi svoj bataljon i svojom hrabrošću daje primjer drugima.

4. VI 42. god. — Valter
[Plužine]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/119 — *Prevod s ruskog*

---

* Napad na Pljevlja izvršen je 1. decembra 1941. – *Red.*

DRUGU MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU, ČLANU VRHOVNOG ŠTABA]

6. VI 1942. god., 7,30 časova.
[Plužine]

Izviješteni smo od 2. bataljona iz Čemerna da izvjesne jače četničke bande vrše napad od Uloga prema Jugoviću i Gacku[21]. Preduzeli smo slijedeće mjere: uputili smo 5. bataljon kao i 3. iz Zakmura da se spoje s 2. bataljonom i Sjevernohercegovačkim odredom te da zajednički suzbiju te bande. Zbog ovakve situacije potrebno je da odmah prebaciš tri sandžačka bataljona u predio Popov Most – s[elo] Vrbnica, da smijene 3. bataljon, koji treba hitno da odmaršuje u Čemerno.

Ta tri sandžačka bataljona treba da se u zakmurskom kraju prikupe i odmore. Treba da uhvate vezu s našom grupom oko Čemerna. Čim naša grupa oko Čemerna pođe na čišćenje četničkih bandi, onda i 2 jača sandžačka bataljona treba da pođu preko Zagorja – Oblja i Uloga radi čišćenja četničkih bandi. Dok 1 treba da ostane oko Popova Mosta – Luče. Drugovi iz Sandžačke udarne brigade[22] treba da se raspitaju za štab i jedinice Kalinovičkog odreda – [komandant] drug Rade Hamović – i da nastoje da uhvate vezu s njim. Dobro bi bilo da drug Rade Hamović s izvjesnim jedinicama dođe u zakmurski kraj. To bi bilo od velike koristi za naše akcije u ovom predjelu. Velika je šteta što je pošao k Jahorini. Čuli smo da se jedan dio kalinovičkih partizana prebacio čak na Romaniju[23].

Bataljon koji ostaje u Popovom Mostu trebalo bi da patrolama pređe preko Vučeva i održava vezu s Mratinjem.

Dva sandžačka bataljona s Čelebićko-dragočavskim bataljonom neka još ostanu u predjelu Čelebića. Ako drug Marko [Aleksandar Ranković] nađe za shodno, Čelebićko-dragočavski bataljon se može prebaciti i u Zakmur ili, možda bolje, kod Rudina i Šćepan-polja.

Našu 2. brigadu uskoro ćemo prebaciti oko Gacka. Tu ćemo sačekati i dijelove I brigade, pa preduzeti jedan duži pokret kroz Hercegovinu.

Naša udarna grupa na pravcu Nikšića potukla je četnike u predjelu s[ela] Brezana i odbacila ih k Nikšiću. Rezultat: 8 ubijenih bandita, među kojima kapetan Rončević[24] i jedan petokolonaš organizator. Zarobljeno 23 i pušteno kućama. Tu su pogriješili, jer je od njih bilo 10 kao pratnja kapetana Rončevića i njih je trebalo

strijeljati. Zaplijenjeno: 1 kamion, 1 motocikl, municija za bacač, izvjesna količina puščane municije i namirnice s kamiona, tako da su se naše trupe na tome pravcu prilično nahranile.

Drug Marko s ostalima može još ostati tamo i obavještavati nas o razvoju situacije u tom kraju[25]. Treba stalno održavati vezu s Ćetkovićem na Pišču i obavještavati se o situaciji kod njega[26]. Četničke bande s izvjesnim dijelovima prešle su rijeku Komarnicu i izbile u selo Duži. Naši nastoje da ih navuku dublje u Pivu, a zatim da im zadadu jak udarac. Naša grupa u Pivi jačine je pet bataljona, pa se tu možemo nadati uspjehu.

Privatno smo saznali da su se izvjesne četničke jedinice povukle iz s[ela] Crne Gore k Žabljaku i Vasojevićima. Neki četnički bataljoni koji su potučeni kod Gornjih i Donjih Brezana pokazali su da se bore na tuđem terenu.

Hitno nas obavijestiti o svim preduzetim mjerama i o tome kada će navedene jedinice biti na svojim mjestima.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

P. S. Šaljemo 3 komada sekcija za sandžačke starješine koji idu u predio Zakmura.[27]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 32/1.

ŠTABU 2. BATALJONA 1. PROLETERSKE BRIGADE

6. VI 1942. god., 7,30 časova.
[Plužine]

Dobili smo vaš izvještaj od 6. juna 1942. god. u 5 časova.[28]

Preduzimamo slijedeće mjere: upućujemo 5. proleterski i 3. bataljon 1. prolet[erske] brigade. Vaš bataljon i ova njihova dva bataljona obrazovaće jednu udarnu grupu. Ovoj grupi neka se priključe i sve okolne partizanske jedinice. Uhvatite vezu sa Štabom Sjevernohercegovačkog odreda – drug Vlado Šegrt. Vaše snage i njihov odred treba da obrazuju jednu grupu, koja ima zadatak da razbije i protjera te četničke bande koje se kreću u pravcu Čemerna.

Hitno prenesite naređenje 3. bataljonu da dođe k vama čim mu dođe zamjena od sandžačkih snaga. Vi se ne smijete upuštati u akcije s djelimičnim snagama, sem ako je neprijatelj po broju ravan vama ili slabiji. Vrlo je nezgodno što ste bataljon ispustili iz ruku i rasparčali ga na manje dijelove. Dok se ne obrazuje grupa od svih navedenih snaga, izviđajte neprijatelja i pribavljajte podatke o njemu da bi se po izvršenom grupisanju mogli hitno baciti na neprijatelja.

Pravac Čemerno – Izgori mora se potpuno obezbijediti.

Naredili smo sandžačkim dijelovima da se prebace u predio Popov Most – s[elo] Vrbnica i da odmah smijene Kragujevački bataljon.*

Ako uhvatite vezu s 1. prolet[erskom] brigadom[29], prenesite joj naređenje da se prebaci u predio jugoistočno od Avtovca kako bismo otpočeli sa čišćenjem četničkih bandi u Hercegovini.

Mi pretpostavljamo da su to samo četničke bande koje vrše pokret u pravcu s[ela] Jugovića – vjerovatno [je to] Zagorski bataljon. Mi ćemo nastojati da napravimo jednu manju diverziju preko Zagorja – Obalj kako bismo te bande opkolili i odvukli s tog terena.

Dok se vaša grupa formira i otpočne dejstvo mi ćemo uputiti dijelove 2. brigade u predio sjeverno i istočno od Gacka i tako vam obezbjeđivati uporište. Kada prikupimo veći dio trupa otpočećemo čišćenje sjeverne Hercegovine, o čemu ćete i vi biti obaviješteni.

O svemu ovome detaljno obavijestiti drugove iz štabova bataljona kao i štab Sjevernohercegovačkog odreda, koga hitno

---

* Odnosi se na naređenje koje je Tito 6. juna uputio Aleksandru Rankoviću, članu Vrhovnog štaba (vid. str. 7) – *Red.*

pozvati jer on dobro poznaje prilike u sjevernoj Hercegovini. Taj odred treba potpuno da grupiše svoje snage, a ne da ih po četicama drži na terenu. Sada se mora dejstvovati s jačim udarnim grupama. Starješine treba da komanduju na samom terenu, a ne po karti.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 31/1.

ŠTABU 2. PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

7. VI 1942. god., 6,30 časova.
[Plužine]

Četničke bande jačine 700 – 800 ljudi u svome nadiranju potisle su jedinice Sjevernohercegovačkog odreda i izbile 6. juna do mraka na liniju s[elo] Vrba – Borač. Jedinice 2. bataljona 1. prolet[erske] brigade s izvjesnim mještanskim snagama u 8 časova 7. juna držale su širok front: Živanj [k.1695] – Čemerno – položaje istočno od s[ela] Vrbe.

S cijelom brigadom što prije odmaršujte u jednoj koloni (po ešelonima) pravcem Stubica–Izgori. Pošto se jedinice prikupe i odmore, preduzmite napad za uništenje četničkih bandi.

Prva prolet[erska] brigada s dva bataljona stigla je na prostoriju s[elo] Danići, s[elo] Dulići. Ovoj brigadi prenijećemo naređenje da se premjesti na prostoriju s[ela] Žanjevica – s[ela] Berušica, odakle će potpomoći vašu akciju ako vi do tog vremena ne razbijete četničke bande.

Naredite 3. bataljonu 1. brigade da se iz predjela Zakmura hitno uputi u pravcu s[ela] Izgori. Pošto prolazi kroz tjesnac, treba da na oko dva sata unaprijed uputi dijelove za obezbjeđenje.

Mi očekujemo da vaša brigada do mraka 8. juna bude na prostoriji s[ela] Izgori – Čemerno.

Potrebno je jedno bočno obezbjeđenje pravcem s[elo] Zukva – s[elo] Žanjevica – Kleuta.

Uputite unaprijed izviđačke dijelove koji će uhvatiti vezu s 2. prolete[rskim] bataljonom 1. brigade.

S drugarskim pozdravom: Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 35/1.

ŠTABU 2. BATALJONA 1. PROLET[ERSKE] NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

7. VI 1942. god., 6,30 časova
[Plužine]

1. Naredite 3. prolet[erskom] bataljonu da hitno dođe u Izgore. Pošto nastupa tjesnacem, treba da na oko dva sata ranije isturi obezbjeđujuće dijelove. Vi morate nastojati da mu obezbjedite prilaz preko Suhe. U slučaju da taj prilaz bude zauzet od četničkih bandi, 3. bataljon treba da se na pogodan način probije k vama. On treba da krene iz Zakmura bez obzira na to da li su tamo pristigle sandžačke snage.

2. Prenesite naređenje 1. brigadi da se prikupi na prostoriji Žanjevica – Berušica. Ta brigada ima da obezbjeđuje pravac ka Goranskom i kad se jedinice prikupe i urede da sadejstvuje vama ako do tog vremena ne budete razbili četničke bande.

3. Vi s 5. bataljonom izviđajte neprijatelja. Zadržavajte ga u pokretu dok ne stigne 2. brigada, pa u vezi s njom preduzećete kontranapad. Taj kontranapad treba preduzeti kad se jedinice prikupe i pošto se odmore.

4. Bilo je naređeno 2. brigadi da u okolini Čemerna ostavi jedan do dva bataljona. Ova rezerva sada nije potrebna pošto će 1. brigada prispjeti na naznačenu prostoriju. Vaša udarna grupa treba samo da ima jaku taktičku rezervu koju ćete upotrebljavati u borbi.

Izvještavajte nas o svim događajima.

Pribjegavajte noćnim napadima na dobro izviđenog neprijatelja.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 33/1.

ŠTABU 2. PROLETERSKE BRIGADE

7. VI 1942. god.
[Plužine]

Obavještenja o situaciji: Izvjesne četničke bande nadiru pravcem s[elo] Slivlje – s[elo] Jugovići k Bodežištu. Vjerovatno da su to snage popa Perišića, koje su bile u predjelu Nevesinja, pojačane Zagorskim četničkim bataljonom, pa se sada vraćaju na teren oko Gacka.[30] Mi smo preduzeli mjere da se stvori u predjelu Čemerno – Vrba jedna udarna grupa od 2, 3. i 5. prolet[erskog] bataljona 1. brigade. Ovoj grupi treba da se priključe i snage Sjevernohercegovačkog odreda – [komandant] drug Vlado Šegrt. S obzirom na to da su ove jedinice dosta udaljene jedna od druge, nije vjerovatno da će se ta grupa brzo formirati, a jedinice u ovakvoj situaciji nikada ne treba voditi pojedinačno, sem kad se rezultati očevidno mogu očekivati [u borbi] protiv slabijeg neprijatelja.

Vaša brigada treba da odmaršuje u predio: Izgori – Čemerno – Vrba, odakle će zajedno s navedenim snagama razbiti četničke bande i odbaciti ih s terena iz predjela Gacko – Avtovac.[31] Radi izvršenja ovoga zadatka, štab brigade stupiće u vezu sa Štabom 2. prolet[erskog] bataljona 1. brigade, koji se nalazi u Čemernu. Isto tako, treba prikupiti podatke i od druga Vlada Šegrta. Zajedno s ovim našim drugovima treba rješavati sva vojno-politička pitanja na tome sektoru. Mora da vlada potpun drugarski odnos i ne smije doći ni do najmanjih nesuglasica.

Imati u vidu da pravac Čemerno – Izgori kao i pravac Ravno – Goransko moraju biti obezbjeđeni. Zato je potrebno da se sve snage ne angažuju u borbama. Jedan do dva bataljona mogu se držati u predjelu Čemerna kao rezerva.

Potrebno je da s nama uredite neprekidnu, svakodnevnu vezu. Pravac održavanja veze: Čemerno – Stabna – Plužine.

Treći bataljon 2. brigade ostaće u Plužinama pod našom neposrednom komandom. Vi ćete voditi vaša dva proleterska i dva crnogorska bataljona.[32] Nastojte da se sa crnogorskim bataljonima što više politički radi. Treba im ukazati svu drugarsku pažnju.

Prema izloženome, u predjelu Čemerna stvoriće se jedna jaka udarna grupa od pet proleterskih i dva crnogorska [bataljona] i jedinica Sjevernohercegovačkog odreda. Dobro upotrijebljene, ove snage su potpuno sposobne da riješe sva vojna pitanja na terenu na kojem se pojavljuju četničke bande.

Imati u vidu da četničke bande iz Avtovca mogu pokušati da prođu na pravcu Gareva – Kazanci – Golija. I u ovom slučaju treba intervenisati, ali snage ne cjepkati. Do ovoga dejstva moglo bi doći tek onda ako bi četničke bande uspjele da se od Jugovića probiju u Gacko – Avtovac. U ovom slučaju vi biste bili oslobođeni od pravca Jugovići – Čemerno, pa biste se mogli baciti na one bande koje bi pokušale ka Goliji.

Talijanima je naročito stalo da oslobode pravac Avtovac – Stepen – Korita k Bileći.[33] U slučaju kakve jake navale Talijana sa četnicima i ustašama ma u kom pravcu, vi ne smijete svoje snage baciti na front. U tom slučaju vi biste mogli napasti pozadnje neprijateljske dijelove, manje bočne kolone. Pri tome bi dejstvo iz zasjeda dalo rezultate. (Vi znate da se jedinice u zasjedama moraju često smenjivati. Stalne zasjede nisu praktične jer ih neprijatelj otkrije, a zatim izbjegne.)

Od sada vi morate lično komandovati jedinicama na terenu. Nikad ne smijete ispustiti pojedine grupe a da vi lično ne prisustvujete njihovoj akciji. Od cjepkanja snaga često se nema koristi. Snage uvijek morate držati u ruci i grupisane.

U predio Zakmura prebacićemo izvjesne sandžačke jedinice. Stupite u vezu s tim jedinicama. One treba da vam štite pravac dolinom rijeke Sutjeske. Sem toga, kada vi preduzmete napad protiv četnika koji dolaze od Jugovića, i ova sandžačka grupa preduzeće napad preko Zagorja k Oblju, te da se te bande obuhvate, kao i da im se pažnja skrene na tu stranu. Prema tome, potrebna je čvrsta veza s ovim snagama u Zakmuru. O svakom svom pokretu morate njih obavještavati.

Mi namjeravamo poslije grupisanja naših jačih snaga da preduzmemo jedan duži pokret kroz Hercegovinu. U tom pokretu učestvovaće i vaša grupa. O tome ćemo vas blagovremeno izvjestiti. Do tog vremena ne bi trebalo da se upuštate u neke dalje pokrete. Vaša grupa vjerovatno će ići sjeverno od puta Avtovac–Nevesinje, dok bi druga išla južno i dublje od ovog puta, da bi se najzad obje grupe na pogodnom mjestu sastale.

Za sada neka vam baza bude u Izgorima, kuda treba slati sve ranjene i bolesne. Napominjemo da sa sobom ne smijete voditi bolesne, iznemogle i ranjene drugove.

Ukoliko imate takvih drugova, s objavom ih uputite na farmu Vučevo. Sa sobom neka ponesu oružje. Poslije oporavka na toj farmi, biće upućeni u sastav brigade.

Svu nepotrebnu komoru, prtljag itd. odvojiti od vas. Sve te stvari trebalo bi skrajnuti na Vučevo. Imati u vidu da predstoje marševi preko teškog terena kojim stoka neće moći da ide. Isto tako, borci treba da ostave suvišne stvari kojima su preopterećeni i tako nesposobni za brze pokrete.

Ishranu morate organizovati na terenu. Uložite sav trud da to bude što bolje organizovano. Mi nemamo nikakvih rezervi u hrani. Za nepun mjesec dana biće novoga žita u poljima srednje i južne Hercegovine.

Četničke terorističke bande razasute su po cijelom terenu. One naročito imaju zadatak da ubijaju naš starješinski kadar. Zato štabovi nikad ne treba da se izdvajaju od jedinica. Pri pokretu, kao i pri bavljenju na mjestu i u borbi treba preduzimati sve mjere izviđanja i obezbjeđenja. Sve te službe ekonomično organizovati da se ne troši snaga velikog broja ljudi.

Voditi računa o ljudskoj snazi. Pravilno određivati pokret, mjesta stanovanja itd. Imati u vidu da izlišni pokreti najviše nerviraju trupe. Sve odluke donositi na osnovu sigurnijih podataka i ličnog izviđanja i osmatranja. Suviše rano ne donositi sud o pojedinim stvarima i radnjama. Imati u vidu da stanovništvo vrlo često širi razne panične vijesti (na osnovi takvih podataka vi ste nam jednom poslali nerealan izvještaj).[34]

Kad već donesete odluke, onda ih morate energično provoditi u djelo. Kolebanja u takvim slučajevima su samo štetna.

Uvijek nam podnesite izvještaje o vojno-političkoj situaciji na terenu gdje se nalazite.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 34/1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I

Molimo da pregledate šifru vaše posljednje depeše od. . . Može samo da se nasluti da se govori o jugoslovenskoj vladi i o klevetanju našeg partizanskog pokreta u Jugoslaviji. Razumjeli smo samo nekoliko posljednjih riječi, na koje odgovaramo.[35]

7. VI Valter

II

Naše ispitivanje u vezi s engleskom misijom otkrilo je slijedeće: engleska misija, Aterton [Terens], Patrik [O'Donovan] i Nedeljković [Radoje], jugoslovenski poručnik u službi Intelidžens-servisa, otišli su, s generalom Novakovićem, zajedno s tri člana porodice kod koje je general stanovao. To su priznali žena i sin Blagojevića [Radovana], vlasnika stana generala Novakovića.[36]

Mi smo zbog ovog slučaja uhapsili nekoliko četničkih elemenata iz Jahorinskog dobrovoljačkog odreda, koji su pomagali da se organizuje bjekstvo generala i misije.

Ispitivanje je takođe otkrilo da je general uz pomoć ovih elemenata pripremao pobunu u Jahorinskom dobrovoljačkom odredu. Oni su htjeli da ubiju sve rukovodeće drugove ovog odreda, koji je držao najvažnije položaje kod Sarajeva. Jedan od zavjerenika bez odobrenja komande napustio je svoju jedinicu i došao u Foču kod generala Novakovića; to je bilo dva dana prije bjekstva misije. Taj čovjek je na povratku bio uhapšen zato što nije imao propusnicu. General je to saznao i uplašio se da ova zavjera ne bude otkrivena, i zato je prije vremena pobjegao sa misijom. General se s misijom dugo sakrivao u okolini Čelebića. Mi smo otkrili kuću u kojoj je on živio, ali nismo uspjeli da ga uhvatimo. O svemu ovome imamo dokumente i svjedoke. Ne znamo zašto je pobjegla misija, koja je imala svu našu pomoć i slobodno je mogla otići kud god je htjela. Mi smatramo da je to podmuklo djelo Intelidžens-servisa,[37] da bi se kompromitovao naš Vrhovni štab. A možda je to bilo djelo generala, koji se uplašio za sebe i nešto izmislio da bi odvukao misiju sa sobom. U svakom

slučaju, nama takve misije nisu više potrebne, i u ovome postoji namjera da nas kompromituju. Ovdje je svakome jasno: da je engleska misija imala mračnu ulogu.

Priča se da se sin generala Novakovića nalazi u službi talijanskih okupatora u Danilovgradu, u Crnoj Gori, od samog početka ustanka, i mi smo otkrili prepisku generala sa sinom.[38]

7.VI 42. god. Valter
[Plužine]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/120. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Petog juna crnogorski partizanski bataljoni razbili četnike kod sela Brezana. Četnici su odbačeni u pravcu Nikšića. Ubijeno 8 četnika i dva oficira; jedan od njih je komandant odreda, kapetan Rončević.[39] Zaplijenjena je veća količina ratnog materijala, jedan talijanski kamion s brašnom i drugim proizvodima za četnike. Zarobljeno je 29 četnika. Talijanska artiljerija i avijacija neprekidno bombarduju naše položaje i pozadinu.

Osim Talijana, koji su desetine hiljada Crnogoraca internirali u Albaniju,[40] sada su i četnici stvorili koncentracione logore u Podgorici, Kolašinu, Danilovgradu i Grahovu, kuda odvode sve one koji neće da stupe u četničke redove.[41] Iz plemena Kuči u koncentracioni logor odveli su preko 300 seljaka, a takođe i iz drugih plemena.

Prije nekoliko dana četnici su predali Talijanima u Podgorici 45 zarobljenih partizana, koje su okupatori pobili.[42]

Četvrtog juna četnici u Žabljaku objesili su dvije mlade djevojke partizanke. Jedna od njih je Dara Krstajić.[43]

U Kolašinu četnici su ubili Blagotu Selića, koji je prije rata bio okružni* načelnik i član Jugoslovenske nacionalne stranke.[44] Ismijavali su ga, objesili su mu zvono o vrat i vodili ga po gradu. Poginuo je junački. Pred smrt je rekao: »Ja nisam komunist, ali sam se borio protiv okupatora i protiv vas izdajnika, i zbog toga umirem.« Svojim sinovima poručio je da se bore do posljednje kapi krvi u redovima partizana da bi bili dostojni sinovi svoga naroda.

7. VI 1942. god. Valter
[Plužine]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/122. *Prevod s ruskog*

---

* Treba: sreski – *Red.*

DRUGU MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU, ČLANU VRHOVNOG ŠTABA]

8. VI 1942. god.
[Plužine]

Uslijed nebudnosti komandovanja durmit[orskih] snaga četničke snage u jačini do 200 ljudi prebacile su se danas preko Sušice kod s[ela] Nedajna na teritoriju Pive. S obzirom na to da je Ćetković [Pero] povukao snage u pravcu Komarnice, pošto četnici pokušavaju da prodru s one strane, ova četnička banda ima slobodno kretanje u pravcu Nikovića i u pravcu Krstaca. Ja sam izdao naređenje Glavnom štabu Crne Gore da hitno prebaci izvjesne snage u pozadinu tih četnika.[45] U vezi s tim naređujem da odmah uputiš 2 sandžačka bataljona u pravcu Nikovića i Podmilogore. Ukoliko nemaš toliko snaga, pošalji jedan dobar bataljon i eventualno još jednu četu. Lijevo krilo toga bataljona treba da se naslanja na Taru i Sušicu, tako da taj bataljon zajedno s našim snagama koje dolaze s ove strane odsijeku četnicima odstupnicu i unište ih. Bataljon neka hitno krene.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Odgovor na tvoja pisma dobićeš kasnije.[46]

Komandant
Narodnooslob[odilačke] partiz[anske]
i dobrovolj[ačke] voj[ske]
Jugoslavije

Tito

A–VII, k. 3,
reg. br. 39/5.

ŠTABU 1. PROLETERSKE NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

8. VI 1942. god.
[Plužine]

Primili smo vaše pismo od 6. VI 1942.[47] Dobro je što ste stigli na tu prostoriju jer su četnici, potpomognuti Talijanima, prodrli od pravca puta Nevesinje–Kalinovik, zauzeli Jugoviće, razbili hercegov[ačke] jedinice i stigli čak do puta Gacko – Čemerno, negdje kod Vrbe.[48] Mi smo juče rano ujutro, u 2h, uputili u Čemerno, kao pojačanje 2. crnog[orskom] bataljonu, naš 5. užičko-šumad[ijski] bataljon 1. brigade. On je već sigurno danas na mjestu. Osim toga, naredili smo Kragujevačkom bataljonu 1. brigade da takođe hitno krene u pravcu Čemerna.[49] On je vjerovatno već sigurno stigao na mjesto. U toku prošle noći uputili smo 2. prolet[ersku] brigadu s 2 bataljona i 2 crnogorska bataljona – Komski i Durmitorski u istom pravcu. Tako se sada tamo nalaze tri prolet[erska] 1. brigada. dva 2. brigade i dva crnogorska, ne računajući i jedinice Sjevernohercegovačkog odreda. To je, po našem mišljenju, sasma dovoljno da se razbiju četničko-talijanske bande i očisti taj teren do puta Kalinovik–Nevesinje, koji je za nas zbog ove situacije, od velike važnosti.

Na prostoriju Zakmur – Popov Most – Ćurevo, prebacili smo za sada 2 sandžačka bataljona, a uputićemo još jedan, da drže teritoriju do Broda i da čiste teren u pravcu Zagorja i Kalinovika. Čitava ta teritorija za nas je od velike važnosti, pošto smo tu evakuisali bolnice, namirnice i stoku iz Pive i Sandžaka.

U vezi s takvom situacijom potrebno je da se vi s vaša dva bataljona uputite na prostoriju Avtovac – Ravno, tako da jedan bataljon bude negdje u s[elu] Ravno, iznad rijeke Vrbnice, i koji bi zatvarao pravac Avtovac – Stabna – Miloševići – Krstac. Drugi bi se smjestio negdje oko Žanjevice. Taj bi se bataljon povezao s našim snagama kod Čemerna ili Vrbe, kontrolišući taj predio, a onaj bataljon iz Ravna povezao bi se s hercegov[ačkim] jedinicama koje se nalaze negdje u pravcu Dulića. Oba ta bataljona ne smiju biti rasturena, mogu se slati samo patrole, tako da svakog momenta mogu biti spremni za pokret.

Vaš štab treba da ode u Čemerno i da sa Štabom 2. brigade i drugom Šegrtom stvorite privremeni Operativni štab. Za komandanta tih operat[ivnih] jedinica određujemo druga Koču Popovića, a za zamjenika druga Šegrta.

Pošto smo mi i onako namjeravali da na toj prostoriji koncentrišemo naše prolet[erske] jedinice radi čišćenja četnič[kih] elemenata u Hercegovini i zatim radi jednog daljeg pokreta, vaša je zadaća ograničena na tu prostoriju oko Gacka i Avtovca. Svaki dalji pokret može se izvršiti samo s našim znanjem i odobrenjem.

Nemojte slati nikakvih konja za žito jer smo mi prije nekoliko dana poslali za Čemerno 1500 kg i više ne možemo dati jer ga nema. Žito i stoku za vojsku treba uzeti od onih koji su organizatori četničkih bandi.

Držite vezu preko Tjentišta sa Sandžačkim štabom, koji se nalazi negdje oko Popovog Mosta. Pošto je Borač i sve okolo zasijano u jesen, a stanovništva u tom kraju skoro nema, to ćemo i žetvu izvršiti u korist vojske.

Povežite se s jednicama Rada Hamovića, koji se nalazi negdje s one strane Kalinovika.[50]

U Stabnama je naša glavna bolnica. Pošaljite nam dr Gojka [Nikoliša] odmah ovamo, a mi ćemo uputiti Božovića [Borislava], jer nam je Gojko neophodan. Ako tamo nema dosta ljekara, javite da vam eventualno nekoga uputimo. Ranjenike nemojte slati u ovom pravcu, već nekud u pravcu Tjentišta. Bolnicu Izgori nije trebalo evakuisati u Stabna, već u pravcu Tjentišta. Neka dr Gojko s tamošnjim drugovima nađe zgodno mjesto tamo za bolnicu.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 37/1.

ŠTABU 1. PROLET[ERSKE] NARODNOOSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

10. VI 1942. god., 9 časova.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Primili smo vaše pismo od 9. VI, 7,15 h, br. 311.[51] Pismo je stiglo u 19,30 naveče 9. VI. Drugo pismo, br. 315, od 9. VI, 18,50 h,[52] primili smo 10. VI u 8,30 h ujutru. Odgovaram kratko samo na drugo pismo, jer je situacija za vas takva da ne možemo pristupiti nekim grupacijama i kretanju u dva pravca, već je potrebno hitno djestvovati, kao što i sami kažete.

Ja se potpuno slažem s vašom procjenom situacije i s mjerama koje preduzimate. Neprijatelja morate napasti po planu koji ste napravili, jer je glavni pravac njegovog kretanja vjerovatno Dulići – Vratkovići – Gl. [Golijski] Krstac, pošto s te strane ima najviše mogućnosti da se spoji s crnogorskim četnicima. No ne zaboravite da obezbijedite pravce Ravno – Zukva – Stabna, gdje se nalazi naša glavna bolnica. Na prostoriji Čemerno – Izgori – Štubica treba svakako ostaviti dva bataljona koji će štititi tu teritoriju da nam s te strane ne dođe kakvo iznenađenje. Ja ću još u toku današnjeg dana izdati naređenje da sutra rano krene III bataljon II brigade iz sela Miloševići na prostoriju Zukva – Krivi Do.* Taj bataljon će biti ovdje samo za obezbjeđenje puta prema Stabnama i ne smije se upotrijebiti ni za kakve akcije jer je mnogo postradao posljednjih dana. Povežite se odmah s Pekom Dapčevićem radi koordinacije akcije protiv četnika. Glavni štab za C[rnu] G[oru] i Boku, koji je u Goransku, treba obavijestiti o situaciji, pošto ste vi bliže nego mi.

Kuriri će vam reći gdje se nalazi sada ovaj štab. Bilo bi dobro da Koča [Popović] i Fića [Filip Kljajić] dođu ovamo čim svršite zadatak koji ste postavili.

Iz Pive su se evakuisale sve naše snage. Četnici su vjerovatno ušli i u Rudine. Drug Marko [Aleksandar Ranković] sa Sandž[ačkim] štabom i pet sandžačkih bataljona nalazi se na prostoriji Popov Most – Zakmur. Od tih pet bataljona stvorena je 3. proleterska brigada, koja ima zadatak da kontroliše i čisti teren Zakmur – Kalinovik – Ulog. Prvi bataljon 1. proleterske i 2. bataljon 2. proleterske nalaze se na prostoriji Plužine – Šume sa zadatkom da onemogu-

---

* Vid. str. 25. – *Red.*

ćavaju četnicima prelaz preko Pive. Oba ta bataljona su mnogo iscrpena borbama posljednjih dana. Držite redovno vezu s nama i obavještavajte nas o situaciji kod vas.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Nar[odno]oslob[odilačke] partizanske
i dobr[ovoljačke] vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/1.

ŠTABU 2. PROLET[ERSKE] NAROD[NO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

10. VI 1942. 9 časova.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Primili smo vaše pismo od 9. VI, 7,45 h.[53] U vezi s akcijom 1. brigade u pravcu Dulića, koja treba da bude potpomognuta i s vašim jedinicama, vama se stavlja u zadatak da s najmanje 2 bataljona obezbijedite prostoriju Čemerno – Ravno. U toku sutrašnjeg dana stići će u Krivi Do ili Zukvu vaš 3. bataljon, koji se nalazi u s[elu] Miloševićima. On treba da ostane na toj prostoriji kao rezerva i da štiti pravac Ravno – Stabna – Miloševići. Nastojte da uspostavite vezu sa sandž[ačkim] snagama kod Popovog Mosta.[54]

S drug[arskim] pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k.2,
reg. br. 4/1.

ŠTABU III BAT[ALJONA] II PROL[ETERSKE] BRIGADE

10. VI 1942.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

U vezi sa situacijom kod Goranska prisiljeni smo mijenjati našu naredbu u pogledu vašeg pokreta u Zukvu.[55] Stavite se u vezu odmah s Perom Ćetkovićem u Plužinama, jer je potrebno da se brani taj prostor da bi se spriječilo nadiranje četnika kako prema Magliću tako i prema Stabnama, gdje je naša bolnica.[56]

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/I.

DRUGU PERU ĆETKOVIĆU

10. VI 1942.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

S obzirom na situaciju u Goransku naredio sam Štabu 3. bat[aljona] II prolet[erske] brigade da se stavi pod vašu komandu radi sprečavanja četničkog nadiranja u pravcu Stabna i Plužine.* Smatram da je to povoljan teren ne samo za odbranu već i za opkoljavanje i uništavanje čet[ničkih] bandita. Mi ćemo narediti evakuaciju bolnice, ali će to ići veoma sporo jer nema ni ljudstva ni konja za to.[57]

Za najveću osudu je neopreznost kao što se pokazala ova neopreznost kod rukovodećih ljudi u Goransku.[58]

Obavijestiću odmah i Štab 1. brigade o situaciji kod vas radi koordinacije akcije u pravcu Golije. Saopštite načelniku drugu Arsu [Jovanoviću] da preduzme sve da se četničke bande na tom terenu razbiju.**

U slučaju prinudnog povlačenja vaš pravac je Stabna – Izgori. Ja sam čvrstog uvjerenja da neprijatelj ne može prodrijeti na ovu prostoriju ako vi pravilno rasporedite vaše snage.

S drug[arskim] pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/I.

---

* Vid. str. 25 – *Red.*
** Vid. str. 27 – *Red.*

ŠTABU 1. PROLET[ERSKE] BRIGADE

10. VI 1942.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Ovog momenta sam dobio izvještaj od Pera Ćetkovića da su četničke bande danas upale u Goransko, gdje su potpuno iznenadile naše, tako da su ranjenici sami morali da bježe da ne bi pali u ruke četnika.[59] U vezi s tim došla je u veliku opasnost naša bolnica u Stabnama, pa smo riješili da je evakuišemo negdje u pravcu Izgora. Pošto je sada nastala takva situacija da je ovaj teren ugrožen, a on je predstavljao našu osnovnu bazu, u vezi s tim treba odustati od vašeg pokreta u pravcu G[olijskog] Krstaca[60] i zadržati se na teritoriji Ravna, s tim da pošaljete jedan bataljon u pravcu Smriječna kod Goranska preko s[ela] Lisina – Radojčići – Smriječno koji će se povezati sa snagama Pera Ćetkovića i zatvoriti pravac Goransko – Smriječno da ne bi četnici iz tog pravca krenuli k Stabnama.

Pošto su sada sjeverna Hercegovina, Čemerno – Izgori itd. za nas od naročite važnosti zbog takve situacije, potrebno je ovdje koncentrisati jače snage da bi je odbranili i očistili od čet[ničkih] bandi.

Treći bataljon 2. prolet[erske] brigade ne može stići na određeno mjesto, pošto se zbog situacije u Goransku mora staviti na raspolaganje Peru Ćetkoviću.[61]

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/I

ŠTABU 2. BATALJONA 3. PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

10. VI 1942. god.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Primili smo vaše pismo od 9. VI 1942. god.[62] Viseći most preko Pive treba smjesta da uništite ako su sve vaše patrole prebačene na ovu stranu.[63] Kombinovana četa koja je bila kod Nedajna i prebacila se na vašu stranu ostaje sada zajedno s vašim bataljonom radi osiguranja obale Pive ako [neprijateljske snage] pokušaju da je pređu.[64] Vaše patrole treba da se povežu s jedinicama 1. prolet[erske] brigade koje se nalaze na terenu oko Krstaca, u selu Plužine. Vi biste trebali kontrolisati teren do sela Brljevo koje se nalazi iznad ušća Vrbnice u Pivu. Sa Sandžačkim štabom, odnosno sa štabom 3. prolet[erske] brigade i drugom Markom [Aleksandrom Rankovićem] treba da se povežete odmah. Oni se nalaze negdje ili oko Popovog Mosta ili oko Ćureva. U svrhu orijentacije šaljemo vam jedan primjerak sekcije Gacko.

Pošto će vjerovatno četnički banditi da uznemiruju Mratinje bacačima, potrebno je evakuisati teže ranjenike u katune o kojima govori dr Bora [Božović]. Kad se povežete s drugom Markom treba tačno da ispitate mjesto gdje će se premjestiti bolnica i sve ostalo što je u Mratinju. To bi moglo biti negdje u blizini Ćureva ili Tjentišta.

Žito koje tamo postoji treba da se upotrebljava za ishranu bolesnika i vašeg bataljona kao i kombinovane čete. Za borce je određeno svega 200 gr. hljeba dnevno, jer više žita uopšte nemamo, ali zato treba da dobiju do kilogram mesa na dan.

Saopštite drugu referentu saniteta da vodi najveću brigu o pravilnom evakuisanju ranjenika i njihovom smeštaju. U toku sutrašnjeg ili prekosutrašnjeg dana stići će tamo neko iz našeg štaba.

Držite redovno vezu s nama i o svemu nas obavještavajte.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A-VII, k. 6-II,
reg. br. 23/4-1

DRUGU MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU, ČLANU VRHOVNOG ŠTABA]

11. VI 1942. god.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Pošto su se sve naše jedinice već nakon dva dana povukle s teritorije Pivske planine, potrebno je da i ti smjesta povučeš sve snage preko Pive i da uništiš oba mosta.[65] Uz Pivu i Drinu treba ostaviti manje patrole koje će izviđati kretanje neprijatelja i onemogućiti eventualni prelazak preko Pive i Drine.

Naredili smo evakuaciju bolnice i ostalog materijala na područje Ćurevo – Tjentište, odnosno Popov Most. Kada pređeš na ovu stranu, dođi u ovaj štab, koji će se nalaziti negdje u blizini Izgora. Za naše sjedište ćeš saznati od Štaba 2. brigade, koja se nalazi u Čemernu.

Saopšti Štabu 3. prolet[erske] brigade da za sada ne vrši nikakve akcije u pravcu Broda dok ne sredimo situaciju na ovoj teritoriji. Jedinice 3. prolet[erske] brigade neka kontrolišu čitav teren do Oblja i Uloga i neka u prvom redu čiste četničke bande i preuzmu zaštitu naših baza na tom području. Dragočavsko-čelebićki bataljon stavi pod komandu Štaba 3. prolet[erske] brigade.[66]

Na putu u ovaj štab razgledaj razna mjesta i vidi gdje bi se eventualno mogle smjestiti naša bolnica i druge ustanove.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

P.S.* Donesi sve stvari sa sobom, a naročito ne zaboravi mlinac za kafu i *pisaću mašinu.*

Lola i Crni te pozdravljaju i čestitaju na novoj karijeri,[67] a Stari dodaje da te pozdravljaju hercegovački frentari.[68]

A–VII, k. 3,
reg.br. 41/5.

---

* Dopisao neko iz Vrhovnog štaba. – *Red.*

ŠTABU 1. PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

11. VI 1942. god.*
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

Primili smo vaše pismo do 11. VI u 5 časova.[69] Smatram da niste pravilno učinili što ste uzeli tri bataljona 2. brigade, a tamo ostavili svega jedan bataljon, i to Durmitorski.[70] Pravac Čemerno – Izgori je u tome slučaju ugrožen, tim više što se kod Vrbe i Dražljeva nalaze četnici, kao što nam javlja Štab 2. brigade [71] S obzirom na situaciju koja je nastala poslije pada Goranskog, vi treba da se ponovo povučete na polaznu tačku kod Ravna s tim da njegova tri bataljona uputite na raspolaganje Štabu 2. brigade. Nemamo još nikakvih podataka o tome dokle su doprli četnici dalje od Goranska, no u svakom slučaju treba zagraditi pravac Smriječno – Prisojni** prema Stabnama da bismo mogli mirno evakuisati našu bolnicu iz Stabana. Taj pokret izvršite *čim prije* i držite kontakt s našim bataljonima koji su kod Plužina i, vjerovatno, Smriječna.[72] Treba apsolutno paziti da se četnici ne ukline pravcem Ravno – Plužine.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NO partizanske i dobrovo[ljačke]
vojske

[Tito]

A–VII, k. 2–B
reg. br. 39/1.

---

* U zaglavlju dokumenta datum je pogrešno otkucan: stoji 10, a treba 11. juni. – *Red.*

** Na topografskoj karti stoji: Orah Prisojni. – *Red.*

PUNOMOĆ

11. VI 1942. god.
[Veliko jezero, ispod Volujaka]

koja se daje drugu Muju Kovačeviću s tim da u ime saniteta pri Vrhovnom štabu mobiliše potrebne konje i ljudstvo iz sela Stabana u pravcu Izgora. Naređuje se svim narodnooslobodilačkim odborima da ulože sve svoje snage za mobilizaciju toga ljudstva i potrebnih konja.[73]

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A-VII, k. 6-II,
reg. br. 24/4-1.

ŠTABU 2. [PROLETERSKE] NOU BRIGADE

12. VI, 1942. god.
[Izgori]

Danas smo stigli u Izgore zajedno s komorom.[74] U ovome pravcu se evakuiše i bolnica iz Stabana. Preduzmite sve mjere da se ova teritorija svakako obezbijedi od četničko-talijanskog prodora, jer će u ovome pravcu odstupati sve naše snage.[75] Javite nam odmah otkuda i gdje tuče talijanska artiljerija. Raspored i položaj vaših trupa kao i neprijateljskih javite, takođe, odmah.

S drug[arskim] pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/1.

ŠTABU 3. [PROLETERSKE] NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

12. VI 1942. god.
[Izgori]

Danas smo stigli sa Štabom na Sutjesku. Naše trupe i bolnice imaju pravac na ovu stranu zbog velikog pritiska Talijana i četnika u Hercegovini i Crnoj Gori. Zbog neprekidnih borbi na Goliji, u Pivi i Hercegovini, pretrpjele su naše brigade, naročito Druga, velike gubitke.[76] Naredio sam drugu Marku [Aleksandru Rankoviću] da smjesta povuče sve vaše jedinice iz Pive na bosansku stranu.* Jedan vaš bataljon ostaje u Mratinju radi evakuacije bolnice i kontrolisanja pivske granice. U vezi s ofanzivom u Hercegovini [77] morate budno izviđati teren prema Brodu i Foči, kao i prema Drini, ali nije potrebno da se upuštate u akcije na toj strani dok se ne raščisti situacija u Hercegovini. Držite za svaki slučaj u pripremi jedan bataljon ako bi nam slučajno trebao ovdje radi zaštite Sutjeske dok se ne evakuišu naše bolnice i brigade. Držite svakodnevnu vezu s nama i saopštite drugu Marku da odmah dođe u ovaj štab.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A-VII, k. 2,
reg. br. 4/1.

---

* Vid. str. 29 – *Red.*

ŠTABU 2. PROLET[ERSKE] NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

Primio sam vaš izvještaj od 12. VI, 11,15 h.[78] Ja sam juče naredio Štabu 1. brigade da se sva tri bataljona koja su bila pod komandom brigade upute na teritoriju Čemerno – Izgori. S ta svoja četiri bataljona[79] vi morate po svaku cijenu držati dosadašnje položaje, jer bi inače neprijatelj prodro u pravcu Sutjeske i zatvorio taj tjesnac za naše eventualno povlačenje. S druge strane, ako bi neprijatelj zavladao visovima Lebršnika, isto tako bi ugrozio povlačenje svih naših snaga preko lakta u pravcu Izgora, kao i evakuaciju bolnice. U slučaju da neprijatelj nadre prema vama s većim snagama, obratite se Štabu 1. brigade da vam da pomoć. Za dan-dva će bolnica iz Stabana biti evakuisana i onda više nećemo biti vezani za te položaje.

S drug[arskim] pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Sedmog juna naše partizanske jedinice razbile su talijanske i četničke bande na Uzdomiru, na planini Goliji. Zaplijenjeni su 2000 metaka, 4 teška mitraljeza »Breda«, 3 puškomitraljeza i drugi materijal.[80]

Talijanske jedinice s nekoliko hiljada crnogorskih i hercegovačkih četnika bez prekida napadaju naše jedinice.[81] Borba se sada vodi na liniji Golija – Gacko. Posljednjih dana mi imamo velike gubitke, mada i mi nanosimo neprijatelju takođe velike gubitke. Jedanaestog juna samo jedan bataljon 2. udarne brigade imao je 50 mrtvih i ranjenih.[82] Mi gubimo vrlo mnogo najboljih partijskih kadrova. Talijani sada imaju uspjeha samo zahvaljujući četnicima, koji znaju svaku stazu u planinama i veoma su opasni protivnici. Njihovo nastupanje vrlo uporno pomažu talijanska avijacija, artiljerija i minobacači.

Mi smo morali da se povučemo s Pivske planine na teritoriju Hercegovine i Bosne. Naši borci bore se s neviđenim junaštvom. Mi prenosimo naše bolnice sa stotinama teških ranjenika kroz strašne brdovite predjele.

Sedmog juna poginula je herojskom smrću u borbi kod Gacka Anđa Ranković, žena druga Rankovića (Leka), člana CK KPJ. Ona je bila član SKOJ-a od 19 . . .* u Beogradu, a poslije član KPJ. Bila je radnica u tekstilnoj fabrici. U 2. udarnoj brigadi ona je vršila dužnost zamjenika političkog komesara bataljona.[83]

12. VI 1942. god. Valter
[Izgori]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/121. *Prevod s ruskog*

* Anđa Ranković je bila član SKOJ-a od 1927. god.

ŠTABU 1. P[ROLETERSKE] NOU BRIGADE

14. VI 1942. god.
[Tjentište]

Primili smo vaše pismo od 14. VI, 8,10 h.[84] Pravilno je što ste se prebacili na lijevu obalu rijeke Jabušnice. Ali je ipak trebalo da ostavite neke manje jedinice na desnoj obali Neretve, npr. kod žand[armerijske] stanice Šipovica, Donji Igri, Pridvorica, koje bi patrolirale na tom terenu dok ne stignu snage herc[egovačkih] bataljona na teritoriju Borča.[85] Pravac Jabuka – katuni Blušture – žand[armerijska] stanica Zelengora takođe treba da bude kontrolisan. U katunima Gornje Bare treba da postavite jednu manju jedinicu za osmatranje kretanja neprijatelja s tog platoa.

Obe vaše brigade, 1. i 2. imaju zadatak da kontrolišu teren od Borča do Zelengore kao važan pravac našeg kretanja. Štabu 3. brigade dao sam danas zadatak da kontroliše pravce Ljubina – Jeleč i Vrbnica – Zelengora.[86] Vaše jedinice treba po mogućnosti da se što više odmaraju, a vezu s nama biste mogli držati preko G[ornjih] Bara, preko rječice Kotač do sela Tođevac. Tu će biti stalno jedna naša patrola.

S drug[arskim] pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
[Tito]

A–VII, k. 2,
reg. br. 4/I.

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA]

Primio sam tvoj izvještaj od 14. VI, 9 h.[87] U prilogu šaljem naređenje za 1. brigadu.* Dao sam joj zadatak da kontroliše teren do Zelengore i pravac povezivanja s nama. Danas je bio drug Volođa [Vladimir Knežević] s Tršom [Rifatom Burdževićem] kod mene i ja sam mu dao nalog za izviđanje u pravcu Foče i Kalinovika.[88] Od Foče se ne treba bojati neprijatelja, jer su se ustaše i četnici prije dva dana potukli i juče je hrv[atska] avijacija bombardovala Foču.[89] No mi ipak moramo biti oprezni, jer ovo današnje izviđanje od strane neprijateljskih aviona dokazuje da se neprijatelj ne misli lako odvojiti od nas. Treba narediti svim jedinicama da se kreću s najvećim oprezom, rano ujutru ili kasno uveče, jer neprijatelja interesuje kuda se krećemo.

[14. jun 1942. god.,
Tjentište]

Pozdrav
Tito

* Vid. str. 36 – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I

Posljednjih 14 dana vodili smo vrlo žestoke borbe s talijanskim jedinicama i četnicima na frontu od Kolašina u Crnoj Gori do Nevesinja u Hercegovini, na prostoru od 150 kilometara.[90] U ovim borbama neprijatelj je imao ne manje od 700 mrtvih i triput više ranjenih.[91] Glavne snage crnogorskih partizana povukle su se u Hercegovinu, i ovdje se vodi borba već šest dana.[92] Talijani ovdje učestvuju sa svim svojim snagama iz Crne Gore i Hercegovine. S njima zajedno učestvuju i svi crnogorski i hercegovački četnici, ne manje od 5000 četnika.[93] S naše strane u toj borbi učestvuje pet udarnih partizanskih brigada. Samo 12. i 14. juna Talijani i četnici imali su kod Gacka oko 2000 ubijenih i mnogo ranjenih. Jaka talijanska artiljerija neprekidno tuče naše položaje. Talijanska avijacija zvjerski svakodnevno bombarduje naše bolnice i transport ranjenika. Talijani svim silama pokušavaju da nas opkole i unište. Ali svi njihovi pokušaji do sada su ostali bezuspješni. Pošto su Talijani u tom cilju koncentrisali u Hercegovini jake snage, mi smo riješili da se opet povučemo u Bosnu. Naš je plan da iskoristimo u Bosni neslaganje između talijanske i hrvatske vojske, jer sada Talijani daju vlast četnicima zato što četnici vjernije služe okupatorima i bolje se bore protiv partizana.[94] Zbog toga je već došlo u Bosni do sukoba između Talijana i Hrvata.[95]

Cilj nam je da se pokretom u Bosnu približimo Srbiji i da se probijemo kako bismo spriječili okupatora da zaplijeni ljetinu.[96]

U posljednje vrijeme pod rukovodstvom okupatora organizuju se male četničke bande, koje ubijaju naše najbolje komandante i rukovodioce. Ove bande su posljednjih dana ubile četiri komandanta bataljona. To oni rade maskirani, pojedinačno i u grupama.

15. VI 1942. god. Valter
[Zamršten, Zelengora]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/123 *Prevod s ruskog*

DRUGU ARSU [ARSU JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA]

Mi smo na putu zalutali i došli u s[elo] Grandići.[97] Sada smo na pola puta između Grandića i Vrbnice. Ja mislim da je ovdje i bolje, jer je Ljubina vrlo blizu Jeleča. Drug Voloda [Vladimir Knežević] mi je saopštio da su njegove patrole[98] juče primjetile kako je juče jedna kolona Talijana krenula iz Kalinovika u pravcu Nevesinja, ali ne drumom nego kosama, možda čak i u pravcu Vitih Bara. Osim toga, druga patrola je primjetila kako je neki luk[suzni] tal[ijanski] automobil krenuo iz Foče u Kalinovik i da ga je pratio jedan avion. Dalje, drug Voloda je dobio pismo u kome stoji da je Ilija Grbić, koji je juče rano krenuo za Šekoviće s grupom naših drugova, bio u Paležu uhvaćen od jedne čet[ničke] bande.[99] Prema ovome se vidi da se ovdje nešto pokušava spremiti protiv nas i zato moramo biti oprezni.

Neka se sve naše jedinice što prije prikupe na ovoj prostoriji, razumije se s obezbjeđenjem pravca prema Kalinoviku i Vitim Barama da bismo mogli svakog časa izvršiti pokret u ma kom pravcu. Prvom lovćenskom [bataljonu][100] sam naredio da dođe iz Vučeva u pravcu Grandića.

17. VI 42.
[Između Grandića i Vrbnice,
Zelengora]

Pozdrav
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 23/4.

ŠTABU 2. PROLETERSKE UDARNE BRIGADE

17. VI 42. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

1) Štab 2. brigade mijenjamo utoliko što za komandanta brigade postavljamo druga Ljubodraga Đurića, a za zamjenika komandanta Miodraga Milovanovića Luneta.[101]

2) U sastav II brigade ulazi V bataljon I brigade s tim da se ljudstvo Užičke i Šumadijske čete rasporedi po odgovarajućim bataljonima.[102] Što se tiče omladinske čete, nju ne treba dijeliti, pošto se pokazala vrlo dobra. Ta dioba, vjerujemo, ne bi bila rado primljena od omladinaca. Ali ako omladinci izjave da im je milije da se rasporede po ostalim bataljonima, onda toj njihovoj želji izaći u susret. U ovom pogledu ne smije se nad omladincima vršiti nikakva presija. Ništa ne znači što će jedan vaš bataljon biti malo jači od ostalih. Ako omladinska četa ostane kompletna, gledajte da ona pripadne onome sastavu gdje bude dodijeljena Užička ili Šumadijska, jer se ljudstvo među sobom poznaje.

Mi ćemo nastojati da vam prvom prilikom dodijelimo još jedan bataljon da biste i vi kao ostale brigade imali pet bataljona. Taj je sastav najpogodniji za komandovanje i borbene kombinacije.[103] Veći broj bataljona težak je za komandovanje.

3) Vaš 3. bataljon uputićemo u sastav brigade.[104] Nastojaćemo da više ne izdvajamo bataljone iz sastava brigade. I pored naše volje, to su diktirale prilike borbe. Kod našeg komandovanja ne bi se smjelo događati da pridodate jedinice nose glavni teret.

4) Dosadašnjeg komandanta druga Ratka Sofijanića postavite na odgovarajuću dužnost.

Kako brigadi predstoji veliki pokret, morate otkloniti sve nepotrebne stvari od ljudstva i komore. Broj konja svesti na minimum. Mišljenja smo da bi za samu komoru bilo potrebno najviše 5 grla na bataljon. Ovome broju treba dodati onoliko grla koliko imate teških oruđa, može se i za puškomitraljeze odrediti nekoliko grla. Po našem mišljenju, vaša brigada ne bi smjela imati više od 25 grla. Imajte u vidu da će s vama ići dobar broj ranjenika na konjima. To će znatno pojačati vašu komoru.

Sutra rano uputite iz vaše brigade doktoru Gojku [Nikolišu] najmanje 8 dobrih jahaćih konja za ranjenike. Tom prilikom naredite vašem 3. bataljonu da dođe u sastav brigade, recite mu da je to učinjeno s našim znanjem.

5) Prva brigada nalazi se i dalje u predjelu Vitih Bara. Četničke bande koje su je napale odbijene su i povukle su se u nepoznatom pravcu. To je bila neka manja grupa. Prema tome, izviđanje na frontu brigade može se svesti na samo osmatranje visova iznad vaših logora. Međutim, izviđanju u pravcu desnoga krila treba posvetiti pažnju. Dobro bi bilo zaći k Zagorju, ali se ti vodovi moraju kretati s puno obazrivosti. Zajedno s 4. brigadom[105] i Pljevaljskim bataljonom iz Treće brigade urediti službu izviđanja i obavještavanja. Treba na pogodan način saznati gdje se nalaze najlakši i najbolji prelazi na putu Foča—Kalinovik k sjeveru.

6) Prikažite nekoliko priredaba zajedno s drugovima iz IV brigade i Hercegovačkog bataljona.[106] Dobro bi bilo da se sastane komandni kadar i da se razmotre vojna i politička pitanja.

7) Prostudirajte kako bi se dobavilo nešto hrane iz zakmurskog kraja, pa čak i Miljevine i Zagorja. Zagorski četnički bataljon borio se protiv nas u Hercegovini. Tamo ima mnogo kulaka. Dakle, to dobro prostudirajte.

Mi ćemo dotjerati za vas nešto muzne stoke, koju ćete klati.

8) Vjerovatno je da ćete na toj prostoriji ostati najmanje 3–4 dana.

Saznali smo da četnici iz Sandžaka pripremaju napad na ustaše u Foči.[107] Tako će jedni i drugi biti angažovani na tome sektoru. [. . .]*

Komandant NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 8/6.

* Nedostaje kraj dokumenta. – *Red.*

ŠTABU 4. PROLETERSKE UDARNE BRIGADE

17.VI 42. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

1. Četničke manje bande koje su napale naše dijelove u Vitim Barama odbijene su i iščezle u nepoznatom pravcu. To su vjerovatno bili zagorski četnici na povratku iz Hercegovine za svoj kraj.[108] Naše jedinice vrše i dalje izviđanja k Čemernu, Borču i žand[armerijskoj] st[anici] Zelengori.

Naredili smo Drugoj brigadi da osmatra ispred svoga fronta.* Prema tome, vi odmah povucite vaš vod s onih položaja gdje ste ga postavili.

Naročito je potrebno da u vezi s Pljevaljskim bataljonom Treće brigade, koji već dobro poznaje teren, izviđate ka Zakmuru i preko njega ka Jeleču i u pravcu vašeg desnog krila. Naročito je potrebno izvidjeti dobre i sigurne prelaze na putu Foča—Kalinovik. Ovo ispitajte na pogodan način. Pazite da u ove službe ne angažujete velike dijelove. Uvijek idite s dijelovima Teče brigade. Sve ove službe uredite zajedno sa Štabom Druge brigade.

2. Ispitajte preko Pljevaljskog bataljona kako se može doći do hrane iz zakmurskog kraja. U Zagorju ima dosta petokolonaške hrane. Dogovoriti se sa Štabom Druge brigade kako bi se zgodno došlo do te hrane i podnijeti nam konkretan prijedlog.

3. Zajedno s Drugom brigadom i Hercegovcima[109] prikažite vojnicima neke priredbe. Vjerovatno je da ćete na tome terenu ostati još 3–4 dana.

Nešto stoke odmah ćemo vam poslati.

4. Pošto brigadi predstoji dug marš,[110] sve nepotrebne stvari kod vojnika i komore treba odbaciti. Po našem mišljenju, vi ne biste trebali imati više od 30 tovarnih grla. Imajte u vidu da ćete dobiti i nekoliko ranjenika na konjima, što će povećati vašu komoru.

5. Sutra uputite sve ono ljudstvo koje pripada Štabu Pete brigade.[111] To ljudstvo, pod komandom jednog starješine uputite pored našeg štaba. Imamo da im damo jedan zadatak. Mi smo već rekli Savi [Kovačeviću] da vam uputi vaše ljudstvo. Jedared se moraju riješiti ta organizaciona pitanja.

Dobro bi bilo da se sastanete sa Štabom Druge brigade i da malo prodiskutujete razna vojnička i politička pitanja.

---

* Vid. str. 40 – *Red.*

6. Sve ovo odnosi se i na Hercegovački bataljon. Taj bataljon preko vas će dobijati sva naređenja. Dakle, on sada s vama čini jednu cjelinu, ali ne pripada vašem sastavu.

Vaši kuriri nisu došli. Neka dođu s kuririma Druge brigade. Herc[egovački] bataljon ne treba da šalje kurire.

7. Saznali smo da četnici pripremaju napad na Foču. Dakle, i ustaše i četnici biće angažovani na tome sektoru.

8. Sutra uputite u s[elo] Mrkalje doktoru Gojku [Nikolišu] najmanje 8 grla za ranjenike koji pripadaju vašoj brigadi. Konji da budu dobri i izdržljivi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
[Tito]

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 40/1.

GOVOR BORCIMA I STARJEŠINAMA 4. PROLETERSKE [CRNOGORSKE] NOU BRIGADE I HERCEGOVAČKOG NOP ODREDA

Kroz tri dana navršava se godina dana otkako je počela narodnooslobodilačka borba, otkako je Komunistička partija Jugoslavije bacila svoj bojni poklič.[112]

Prije godinu dana otpočele su borbe u svim našim pokrajinama, ponajprije u Crnoj Gori i Srbiji. Neprijatelj je mislio da će nas uništiti. Ali mi smo, svojim srcem i dubokom sviješću, osvajali pušku po pušku i naoružali se. Mi smo uništavali neprijatelja na svakom koraku, razbijali njegove divizije. Mi smo dali mnogo žrtava na polju otadžbinskog rata, ali nas neprijatelj nije uništio, jer se narod ne može uništiti, Jugoslavija se ne da pobijediti, njen herojski otpor čini je nepobjedivom.

Ali okupator je bio lukav. On je pronašao izdajnike naroda – vi ih svi dobro znate – počev od Koste Pećanca pa do Draže Mihailovića. Pa, i pored toga, mi ćemo pobijediti. Pobjeda će biti naša i ničija nego naša. Drug Staljin je rekao da će Crvena armija učiniti sve da u 1942. godini slomi fašizam.[113] Treba samo da i ostali faktori izvrše svoju dužnost i svoje obaveze i pobjeda je blizu.

Mi smo se silom prilika našli ovdje iz raznih krajeva Jugoslavije. Odavde ćemo poći onamo kuda bude naredio Vrhovni štab – da uništavamo neprijatelja i oslobađamo narod. Naša borba biće teška. Mi ćemo često biti bez hrane, često i bez municije. Ali mi ne smijemo padati duhom. Crvena armija i Sovjetski Savez su s nama, i mi se možemo ponositi što smo saveznici onih koji najviše daju i koji će najviše doprinijeti uništenju fašizma. Naš neprijatelj je tako strašan da nema uslova ni prilika pod kojima ne bismo morali da se najžešće borimo protiv njega.

Pa ko je naš glavni, najstrašniji neprijatelj? To su okupatori i njihove sluge četnici i ustaše. U borbi za naše uništenje okupatori se najviše oslanjaju na naše unutrašnje neprijatelje. Petokolonaški elementi svjesni su svoje propasti u našoj zemlji. Oni vide da ih ne podržava niko drugi osim okupatora. I zato se zajedno s njim bore protiv nas.

Ali ja vas upozoravam na jednu stvar. Svi četnici nisu naši neprijatelji. Vi ste ostavili, na primjer, u Crnoj Gori svoju braću, svoje drugove, svoj narod, i kada bi sve to bilo uz fašiste, to bi bilo fatalno za nas. Ne, svi oni koji nisu ovdje s nama – nisu za fašiste. Oni

su samo prignuli šiju, ali nisu postali svjesni neprijatelji oslobođenja naroda. Oni vole partizane i Rusiju, ali sklanjaju glave pred okupatorom. Mi ćemo im oprostiti njihov postupak, jer je on maslo našeg neprijatelja.

Ja vas uvjeravam da naši neprijatelji neće u Crnoj Gori dugo likovati. Crnogorci će ostati dosljedni svojim slobodarskim tradicijama. A i vi sami odvojili ste se od Crne Gore s vjerom da ćete se u nju vratiti kao oslobodioci. Naši neprijatelji misle da su nas ovdje opkolili. Badava tako misle, nas to ne treba da zabrinjava. Mi smo od samog početka uvijek bili opkoljeni jer je čitava Evropa okupirana. A osim toga, mi ovdje nismo opkoljeni onako kako govore naši neprijatelji i zbog toga što je cijela Jugoslavija postala ratno poprište, što je u dalekoj Sloveniji oslobođena povelika teritorija[114] i što je narod u Hrvatskoj spreman da listom ustane protiv Pavelićeve strahovlade. Mi imamo puno razloga da duboko vjerujemo u nove pobjede, u konačnu pobjedu. Crvena armija nepogrešno i sigurno tuče njemački imperijalizam.

Htio bih da vam kažem nekoliko riječi i o savezu između Engleske i SSSR-a.[115] Vas je možda iznenadio taj savez, jer se na sve strane priča kako »engleska politika nije iskrena«. U posljednje vrijeme čak se nekako smatra kao da Engleska i nije naš saveznik. Narod Engleske vidi u savezu sa SSSR–om zalogu svoje pobjede – i to ovom savezu daje veliki značaj. Potpisujući vojni savez sa Sovjetskom Unijom, engleska vlada obavezala se, i pred engleskim narodom i pred svim demokratskim narodima, da će ispuniti svoje obaveze u borbi protiv njemačkih osvajača.

Sada se mnogo govori o drugom frontu. Taj front će se zaista na kraju krajeva otvoriti, jer Sovjetski Savez ispunjava tačno svoje obaveze, pa će tražiti da se ispunjavaju i obaveze prema njemu. Narodi Engleske i Amerike djelovaće da to bude tako.

U ugovoru između SSSR-a i Engleske govori se, između ostaloga, da se saveznici, poslije rata i uništenja fašizma, neće miješati u unutrašnje stvari drugih zemalja. Mi naročito podvlačimo tu klauzulu ugovora i napominjemo da se Sovjetski Savez nikada nije miješao u unutrašnje stvari drugih država, čak ni Estonije, Letonije i Litvanije.

Poslije ovoga rata nema više Versaja kao 1918.[116] To je nepovratna prošlost. Istina, o toj prošlosti sanjaju petokolonaši, ali narod je nikako ne želi. Oni koji su dali najveće žrtve u ratu, imaće i odlučnu riječ poslije rata. Ali danas nije vrijeme da govorimo o tome šta će biti poslije rata. Danas smo mi u eri narodnooslobodilačke borbe – svi mi bez obzira na vjeru, na stalež i na ubjeđenja – i to je glavna i najpreča stvar. Naša je dužnost da okupimo u svoje redove sve one koji vole svoj narod. To nas, opet, obavezuje da na sve gledamo što šire i što elastičnije. Naši ljudi počinili su puno grešaka, i neke od njih su nam se ljuto osvetile.[117] Moramo se trgnuti. Mi

imamo jedan jedini zadatak – da oslobodimo zemlju od okupatora i da uništimo petu kolonu. Ali u borbi protiv pete kolone treba biti veoma obazriv. Naša kazna treba da pogodi prave krivce. Liniji narodnooslobodilačke borbe treba dati više širine i gipkosti. One koji su još uvijek ostali neutralni treba strpljivo ubjeđivati. Sve su to naša braća i sestre, i njih nije teško ubijediti u opravdanost narodnooslobodilačke borbe.

Drugovi i drugarice iz Crne Gore i Hercegovine! Vaš put od početka ustanka dovde slavan je i ostaće kao svijetao trag u historiji naše borbe. Mi odavde danas–sutra krećemo u novom pravcu.[118] Mi ćemo pronijeti zastavu narodnooslobodilačke borbe, zastavu oružanog bratstva i jedinstva naših naroda kroz nove krajeve Jugoslavije. Mi ćemo onemogućiti one koji hoće da pretvore narod u svoj objekat pljačke. Mi ćemo nastaviti borbu protiv svih onih koji budu na strani okupatora.

Ovdje se sastalo pet naših brigada, skoro iz svih pokrajina Jugoslavije. Među njima treba da vladaju bratstvo i drugarstvo, partizansko takmičenje u borbi i radu. Čvrsto bratstvo i neuništiva ljubav vladaće među vama, jer vi ste narodna vojska.

Sada je u borbama za oslobođenje, prvi put u historiji Jugoslavije, kršteno oružano jedinstvo svih naših naroda. Petokolonaši su uvijek sijali sjeme razdora među narodima ove zemlje, a danas ga siju više nego ikad – da bi nas lakše uništili. Mi ćemo biti sijači bratstva među narodima. Kada budemo prolazili kroz nove krajeve, kad budemo dolazili u dodir s ljudima drugih običaja, oni će možda biti nepovijerljivi prema nama, jer nas još nisu vidjeli na djelu niti čuli našu riječ. Vi ćete svojim držanjem i ubjeđivanjem pokazati da ste vojska novoga kova; vi ćete tako steći njihovo povjerenje i razviti zastavu slobode i u krajevima koji je još nisu razvili.

Drugovi i drugarice! Još jednom vas upozoravam na teške trenutke koji nas očekuju. Bez odijela smo i bez hrane. Ali, pripremimo se da junački sve izdržimo.

Drugovi, ja sam ponosan što stojim na čelu vašeg Vrhovnog štaba, ja se divim našim borcima. Prošao sam kroz prvi svjetski rat, vidio sam Crvenu armiju, sibirske stepe i borbe sovjetskih partizana, ali vam kažem da se rijetko mogu naći veći junaci nego što ih imate vi u svojim redovima. Budite ponosni što smo dostojni saveznici velikog SSSR-a, borci za slobodu Slovenstva i čovječanstva! Kada sam 1939. godine* bio u Sovjetskoj Rusiji, tamo su mi rekli: »Pozdravite omladinu Jugoslavije i recite joj da je neizmjerno volimo«.

---

* Tito misli na svoj boravak u SSSR od početka septembra do kraja novembra 1939. (Vid. str. 263–265. u 5. tomu) – *Red.*

Drugovi i drugarice! U zajednici sa Sovjetskim Savezom, Amerikom i Engleskom, s demokratskim narodima svijeta mi ćemo pobijediti i doći će svjetliji dani za vas.

Da žive Sovjetski Savez i njegovi saveznici!

Da živi drug Staljin!

Da živi naša herojska vojska!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[19. jun 1942. god.,
Ljubina, na Zelengori]

A–VII, k. 6–II,
reg. br. 5/7.

ŠTABU [1, 2, 3 I 4] NAR[ODNO]OSLOBO[DILAČKE] UDARNE BRIGADE

20. VI 1942. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

NAREĐENJE

S obzirom na to da se naše vojne snage sada nalaze na neoslobođenoj teritoriji,[119] kretanje naših trupa mora da ostane za neprijatelja po svaku cijenu nepoznato, i zato je potrebno kako za vrijeme logorovanja tako i za vrijeme pokreta preduzeti sve mjere da se neprijatelju ne bi dala mogućnost da pronađe pravac našeg kretanja. Prema tome: 1. Za vrijeme pokreta moraju vladati najveći red i disciplina. 2. Pokreti se moraju vršiti uglavnom noću, tako da neprijateljski avioni ne mogu izviđati. 3. Za vrijeme pokreta ne smiju se ložiti nikakve vatre bez odobrenja Vrhovnog štaba. 4. Za vrijeme pokreta mora vladati najveća tišina, a da bi se izbjeglo prekidanje veze između jedinica potrebno je da se komandiri i komandanti pobrinu da za vrijeme pokreta vlada dobra povezanost između pojedinih jedinica i tako izbjegnu svako dozivanje i signalizacija. 5. Za vrijeme logorovanja ne smiju se ložiti nikakve vatre bez odobrenja više komande. Sva stoka i komora treba da budu od 5 sati ujutro do 7 sati naveče sklonjene po šumama i zaklonjene. 6. U slučaju da za vrijeme pokreta naiđe neprijateljski avion, a nema vremena za sklanjanje, treba svako da ostane mirno na svome mjestu i da se na bilo koji način kamuflira.

Za vrijeme pokreta ili logorovanja na teritoriji kroz koju ćemo prolaziti naređuje se da se posveti najveća pažnja da se ne bi livade i usjevi gazili i seljacima nanosila šteta.

Pravo rekvizicije i konfiskacije moći će da vrše samo organi koje određuje Vrhovni štab, a nikako pojedine jedinice.

Prema stanovništvu treba postupati najljepše, u duhu linije naše Partije i naših svijetlih partizanskih tradicija i ne dozvoliti ni najmanji ispad pojedinaca.

Naređujemo svim štabovima da svojim podređenim komandantima i političkim komesarima u duhu ove naredbe izdaju hitno svoje naređenje podvlačeći da će svaki prekršaj ovoga naređenja biti najstrože kažnjen po vojnim zakonima. Pred Vrhovnim štabom snose

VRHOVNI KOMANDANT NOP I DVJ JOSIP BROZ TITO GOVORI BORCIMA I STARJEŠINAMA 4. CRNOGORSKE PROLETERSKE BRIGADE I HERCEGOVAČKOG NOP ODREDA U SELU LJUBINI (ZELENGORA), 19. JUNA 1942.

VRHOVNI KOMANDANT NOP I DVJ TITO DIKTIRA ZAPOVIJEST ZA POHOD PROLETERSKIH BRIGADA KA ZAPADNOJ BOSNI, VRBNICA (ZELENGORA), 22. JUN 1942.

TITO S IVANOM MILUTINOVIĆEM, PAVLOM ILIĆEM, VICKOM KRSTULOVIĆEM, MILOVANOM ĐILASOM, KOSTOM NAĐOM, IVANOM KUKOČEM, VLADOM ZEČEVIĆEM I MILOŠEM KUKIĆEM NA CINCARU, POČETKOM AVGUSTA 1942.

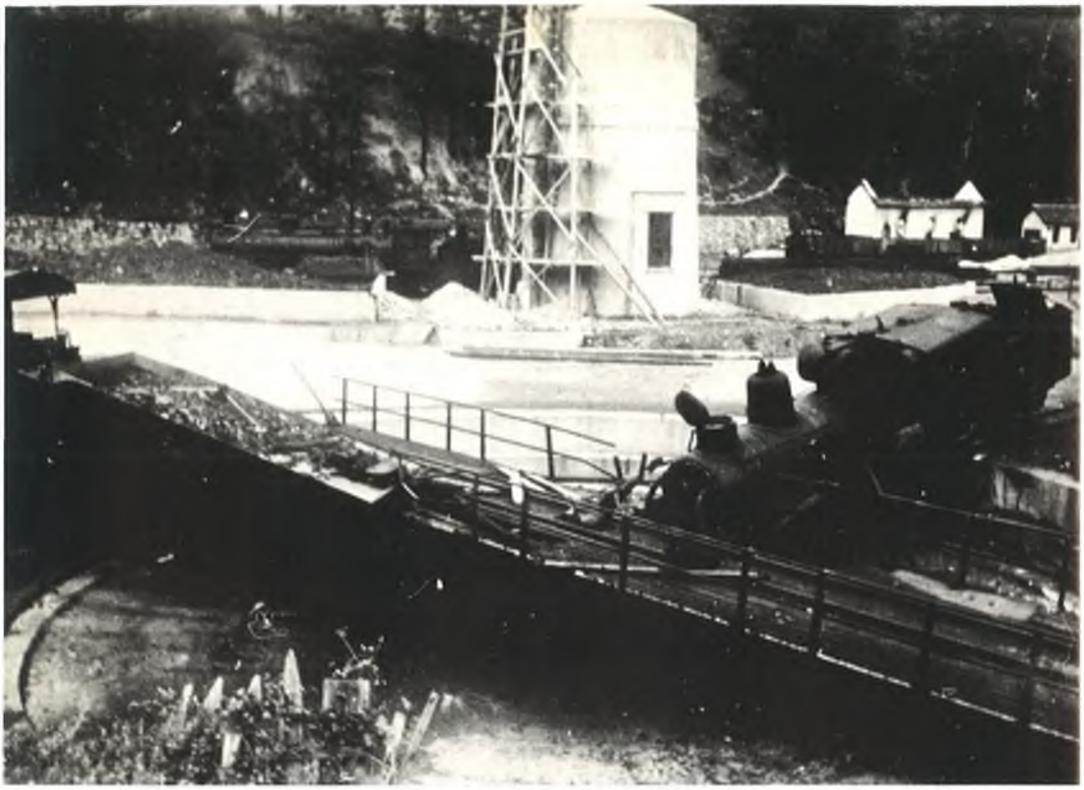

RAZORENA ŽELJEZNIČKA PRUGA U BRADINI (NA PRUZI SARAJEVO KONJIC), KOJOM JE TITO PROŠAO 3/4 JULA 1942.

U OSLOBOĐENOM PROZORU, JULA 1942.

VILE KOD GLAMOČA U KOJIMA JE BORAVIO TITO SA VŠ KRAJEM AVGUSTA I POČETKOM SEPTEMBRA 1942.

ličnu odgovornost štabovi brigada za izvršavanje ovih naređenja.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 44/1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Saopštenja iz Londona su izmišljotina Draže Mihailovića[120]. U istočnoj Bosni nalazi se Glavni štab partizanskih i dobrovoljačkih odreda za Bosnu i Hercegovinu. On komanduje jednom udarnom brigadom – Šestom i svim partizanskim odredima[121]. Ovih dana kod nas je došao kurir za vezu s izvještajima Glavnog štaba[122]. Oni javljaju: u maju i junu naše partizanske i dobrovoljačke jedinice vodile su krvave borbe s četnicima i Nijemcima na Ozrenu i oko Zavidovića, a takođe i u drugim krajevima istočne Bosne. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke, ali naši su bili primorani da se povuku u krajeve oko Drine i Glasinca. Nijemci su primorali ustaše da ustupe četnicima teritoriju na Ozrenu, a ovi su se sporazumom obavezali da vjerno služe hrvatskoj vladi u borbi protiv nas[123].

Izjavljujemo da u Jugoslaviji nema takvih partizana koji bi i pomislili da se stave pod komandu Draže Mihailovića. Draža Mihailović je poznat u cijeloj Jugoslaviji kao izdajnik narodnooslobodilačkog rata i kao obična varalica.

20. VI 1942. Valter
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/125. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U Sloveniji je Oslobodilački front jedinstven i sve stranke priznaju rukovodeću ulogu KP[124]. U jesen prošle godine Draža Mihailović je pokušao da pomoću svojih agenata razbije jedinstvo Oslobodilačkog fronta. Tri dana prije naših pregovora s Mihailovićem, tj. 28–29. oktobra, u Mihailovićevom štabu održano je savjetovanje, na kome su prisustvovala i dva oficira iz Slovenije[125]. Na ovom savjetovanju donijeta je odluka: boriti se protiv komunista, razbiti partizanske odrede i staviti ih pod svoju komandu kao četnike. Drugog oktobra* Mihailović nas je iz Užičke Požege napao sa svim svojim snagama i bio je potpuno razbijen i tražio od nas primirje, jer smo ga mi opkolili sa svih strana. Mi smo tada poštedjeli Mihailovića, ali smo s njegovom izdajom upoznali cijelu Jugoslaviju[126]. Ovo smo javili u Sloveniju i Centralni odbor Oslobodilačkog fronta donio je rezoluciju u kojoj je osudio Mihailovića kao izdajnika, a njegovi agenti u Sloveniji bili su raskrinkani, a neki pobijeni.

U redovima partizanske i dobrovoljačke vojske nema trockista već ih ima u redovima četnika. U Crnoj Gori – u Kolašinu i u drugim mjestima, četnici su pod zaštitom okupatora organizovali tzv. komunističke organizacije i [primili] one koje smo mi nekada isključili iz Partije kao trockiste[127]. Pukovnik Bajo Stanišić, vođa crnogorskih četnika, istupa na konferencijama u prisustvu talijanskih oficira i uzvikuje: »Živjeli SSSR i Staljin, dolje crnogorski komunisti!«[128] Okupatoru je to potrebno zato što su komunisti organizatori borbe protiv okupatora i što uživaju simpatije naroda u cijeloj zemlji.

20. VI 1942. god. Valter
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/126 *Prevod s ruskog*

* Greška: treba novembra – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Na konferenciji patriota (pristalica raznih političkih stranaka) Crne Gore, Boke i Sandžaka, koja je održana 16. juna 1942. godine[129], donijeta je slijedeća rezolucija:

Narodnooslobodilačka borba u Crnoj Gori, Boki i Sandžaku protiv fašističko-imperijalističkih okupatorskih razbojnika – to je ista onakva narodnooslobodilačka borba kakvu vode ne samo svi narodi Jugoslavije nego i kakva je narodnooslobodilačka borba svih ugnjetenih porobljenih zemalja Evrope, a takođe i naših saveznika – Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike. Tu borbu naš narod vodi pomoću svoje naoružane Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, čiji je jedini cilj: istjerivanje razbojničkih okupatora iz naše domovine, uništenje fašizma i oslobođenje naroda.

Naš narod je u toj borbi bio jedinstven i uspio je da oslobodi veliki dio svoje teritorije, i baš onda kada se nalazio u najtežem položaju okupator je našao sebi saveznike u redovima narodnih izdajnika na čelu s Bajom Stanišićem, pukovnikom jugoslovenske vojske i Pavlom Đurišićem, kapetanom, za koje postoje dokumenti i dokazi da oni po naređenju i uputstvima Draže Mihailovića vode oružanu akciju protiv narodnooslobodilačke borbe našeg naroda zajedno i uz pomoć okupatora. Oni su se ujedinili u Crnoj Gori s poznatim separatistom, vođom krilaša[130] Krstom Popovićem, koji je već 20 godina u službi Italije. Na taj način, pod rukovodstvom Draže Mihailovića, o čijem izdajstvu postoje originalni dokumenti nađeni kod njegovih saradnika majora Todorovića [Boška] i drugih, izazvan je bratoubilački rat na našoj teritoriji. Koristeći težak ekonomski položaj našeg naroda, ovi izdajnici primjenjuju neviđeni teror: ubijanjem, koncentracionim logorima, pljačkom itd. Oni su uspjeli da primoraju jedan dio naroda da se udruži s okupatorom u borbi protiv svoje sopstvene slobode. Pored toga što su ovi izdajnici izazvali bratoubilački rat, oni pomažu okupatoru da oslobodi dio svoje vojske i da je pošalje na Istočni front. Tako su oni otvoreno stali na stranu fašističkih zemalja, protiv saveznika – Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike.

Takva situacija stvorena sramnim djelovanjem ovih izdajnika mnogo zabrinjava nas, patriote Crne Gore, Boke i Sandžaka zato što se ovo izdajstvo vrši pod rukovodstvom jednog čalan vlade i dobija

karakter strašnog zločina u istoriji našeg naroda. Ozbiljnost takve situacije zahtijeva da se hitno likvidira ovaj izdajnički rad.

Mi patrioti Crne Gore, Boke i Sandžaka smatramo da jugoslovenska vlada u Londonu ne zna za ovaj izdajnički rad Draže Mihailovića i ona bi se njega vjerovatno javno odrekla, jer to traže nebrojene žrtve i patnje našeg naroda, a prije svega naša borba i borba naših saveznika na svim frontovima protiv fašističkih ugnjetača za oslobođenje ugnjetenih naroda.

Istovremeno izjavljujemo da ćemo i dalje odlučno nastaviti oslobodilačku borbu protiv okupatora, njihovih najamnika i svih onih koji budu pomagali okupatore kod konačnog uništenja i istjerivanja neprijatelja iz naše zemlje. Pozivamo narod Crne Gore, Boke i Sandžaka da izdrže do kraja u ovoj svetoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Slijede potpisi:

Marko Vujačić, senator, član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; Jefto Pavić, član Glavnog odbora Zemljoradničke stranke; Jefstatije Karamatijević, sveštenik, član Samostalne demokratske stranke iz Nove Varoši; Marko Savićević, član Glavnog odbora Narodne seljačke stranke (Dragoljuba [Jovanovića]), Dušan Ivović, učitelj iz Pljevalja, član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; Mile Peruničić, narodni poslanik u parlamentu, član Demokratske stranke; Miloje Dobrašinović, profesor iz Berana*, član Demokratske stranke; doktor Žarko Mikić, ljekar Državne bolnice u Sarajevu iz Šavnika; Mirko Vešović, advokat iz Podgorice; Stojan Cerović, novinar, urednik lista »Slobodna misao« iz Nikšića, član Zemljoradničke stranke; Vuko Đokić, trgovac iz Kolašina, potpredsjednik opštine, član Demokratske stranke; Jagoš Simonović, sveštenik iz Kolašina; Savo Orović, pukovnik jugoslovenske vojske iz Vasojevića; Risto Perović, pukovnik u penziji; doktor Simo Milošević, profesor Beogradskog univerziteta; Blažo Marković, sudija Crkvenog suda na Cetinju; Milić Jauković, predsjednik drobnjačke opštine, član Zemljoradničke stranke; Andrija Prlja, šef poreske uprave, član Demokratske stranke; Tomo Raičević, seljak iz Ozrinića, član Zemljoradničke stranke; Blagota Ramović, potpukovnik iz Zagarča; doktor Radoje Mijušković, ljekar; Radovan Zogović, književnik iz Vasojevića; Đorđije Lopičić, profesor i književnik sa Cetinja; Vido Burić, bivši predsjednik opštine iz Ćeva; Mihailo Vicković, član Federalističke stranke; Mileta Đukić, kapetan jugoslovenske vojske iz Vasojevića; Periša Grujić, potporučnik iz Kolašina; Momčilo Poleksić, vojni činovnik jugoslovenske vojske iz Šavnika; Vojin Ćorović, potporučnik

* Greška; treba: iz Bijelog Polja. – *Red.*

jugoslovenske vojske; Jovan Žugić, sveštenik iz Nikšića; Mirčeta Golović, sveštenik iz Nikšića; Risto Pavlović, učitelj, član Demokratske stranke iz Prijepolja; Predrag Vlasonjić, sudija iz Priboja; Joso Mirković, predsjednik opštine iz Boljanića, član Demokratske stranke; Đorđije Kalezić, sveštenik iz Danilovgrada; Mitar Vujović, kapetan II klase iz Kočana – itd. itd. – 75 potpisa.[131]

Ovi patrioti mole da se ova rezolucija uputi jugoslovenskoj vladi u Londonu i da se objavi preko radio-stanice.[132] Mnogi od ovih povukli su se sa našim jedinicama, vodeći sa sobom svoje porodice ispred četničkog i okupatorskog terora.

21. jun 1942. Valter
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1942/127.

Prevod s ruskog

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Apelujemo na cio svijet da digne glas protiv zvjerstava četnika i talijanskih okupatora u Crnoj Gori i Hercegovini. Ove zvijeri ubijaju sve zarobljenike, podvrgavaju zvjerskim mučenjima porodice partizana, ubijaju ranjenike. Osamnaestog juna, kad su se naše jedinice povukle iz sela Izgori kod Gacka u Hercegovini, mi nismo uspjeli da iznesemo osam teško ranjenih partizana iz naše bolnice. Četnici popa Perišića i Talijani zapalili su bolnicu s ranjenicima pošto su prethodno ranjenike podvrgli mučenjima. Ranjenici su izgoreli u strašnim mukama[133]. Šesnaestog juna na brdu Gat kod Gacka četnici i Talijani su zarobili nekoliko bolničarki i partizana. Oni su svi bili odmah mučeni i ubijeni. Jedna od njih, Mara Kusturić, ranjena u grudi na četiri mjesta, ostala je nekim čudom živa i sama je došla u svoju jedinicu 2. brigade i ispričala o zvjerskom obračunu četnika sa zarobljenicima[134]. Takvih slučajeva ima mnogo. Molimo da ovo objavite u emisijama na raznim jezicima[135].

21. VI 1942. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/128

Prevod s ruskog

ZAPOVIJEST

22. jun 1942., 8 h.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

Sekcija: Gacko, Sarajevo i Konjic 1:100000[136]

O neprijatelju nema novih podataka. Pokret naših snaga počeće 24. juna 1942. godine. U tom cilju

NAREĐUJEM

1) Prva brigada prikupiće se do pred mrak 23. tekućeg mjeseca oko kote 1227 i jugoistočno od ove kote (ovo mjesto nalazi se na oko 2 kilometra južno od sela Jelašca). Obezbjeđujuće dijelove isturiti na Veliki Rat, kao i na Kaćuni Šumi oko kote 1405.

Prije dolaska glavnine na naznačenu prostoriju potrebno je uputiti pojedine čete da rastjeraju četničke zasjede na tom pravcu i obezbijede izbijanje i razmještaj glavnine.

Pravac kretanja do navedene prostorije izviđati. Izgleda da bi bio najbolji pravac kretanja: Zamršten, Videž, Konjske Vode, Ošlji Do, selo Jelašca. Blagovremeno putovanje pronaći.

2) Treća brigada prikupiće se pozadi, južno od 1. brigade, na prostoriji oko kote 1151.

Dolazak na ovu prostoriju pravcem: Grandići, Vrbnica, Balinovac, Videž, Konjske Vode, Ošlji Do. Dužina marša oko 9 časova, pa prema tome podesiti čas polaska.

Po dolasku na prostoriju oko kote 1151 potrebna su manja obezbjeđenja u pravcu sela Jelašca, preko kote 1221.

3) Druga brigada prikupiće se do mraka 23. tekućeg mjeseca oko kote 1167 (kilometar i po zapadno od sela Borja). Obezbjeđenja isturiti: jednu četu ka koti 1132; manji dio, do jednog voda, na Đurovo Brdo, a jednu četu na kotu 1090 – kosa istočno od sela Jelašca.

Pravac dolaska na ovu prostoriju: Vrbnica – Balinovac – Lug – kota 1313 – Konjske Vode – Ošlji Do – Mahačka Česma – kota 1209 – kota 1137 – kota 1167. Dužina marša oko 8 časova, prema čemu i podesiti čas polaska.

Istim pravcem, a pozadi 2. brigade, kretaće se naš štab. Brigada će za naznačeni pravac kretanja uputiti do 7 časova 23. tekućeg mjeseca dva putovođa u štab.

4) Četvrta brigada prikupiće se pozadi, južno od 2. brigade, i to oko kote 1137, do samog puta. Pravac kretanja: Ljubina, Mrčin Kolibe, Jezero – Lug, Konjske Vode, Ošlji Do, Mahačka Česma, kota 1209, kota 1137. Imati u vidu da na karti nije naznačen put od Luga do Konjskih Voda. Prema tome, ovaj dio puta treba izvidjeti. Ako na tom dijelu nema prolaza, onda pokret izvršiti preko Videža.

5) Prva i druga brigada uspostaviće patrolnu vezu preko kote 1909.

Veza sa Vrhovnim štabom kod kote 1137, gdje sve brigade treba da nam upute kurire pošto oni budu upoznati s mjestima štabova brigada.

6) Na mjestima prenoćišta odnosno predaništa mogu se ložiti vatre samo za kuvanje jela, birajući zaklonjena mjesta.

Svaki pokret vojnika k obližnjim selima zabranjuje se.

7) Dobavku hrane iz zagorskih sela regulisaće drug čika Janko [Moša Pijade]. Bez njegovog znanja ne smije se od hrane ništa dobavljati.

Štabovi brigada postaraće se da dobiju nešto srebrnog i zlatnog novca za kupovinu hrane.

8) Prije polaska na marš nastojati da se obezbijedi hrana, bar u mesu, za dva dana.

9) Stanovnicima zagorske opštine uputiti 22. tekućeg mjeseca priloženi letak.*

10) S navedene prostorije pokret će početi u 20 časova 24. tekućeg mjeseca i to:

Desna kolona: 2. brigada, [Vrhovni] štab. 4. brigada, pravcem Đurovo Brdo, Vihovac, kota 1124, Mosorovići, Vlaholje (kota 1086), Premilovo Brdo, Djevojačko Vrelo, Vrhovina, Građenovići, u čijoj će blizini biti predanak. Pokret s te prostorije biće vjerovatno oko podne 25. tekućeg mjeseca, što će štab regulisati na licu mjesta.

Lijeva kolona: 1. i 3. brigada pravcem kote 1120. Podkraj, kota 1001. Mjehovina, Božanovići, Premilovo Brdo, a odavde pravcem koji je naznačen za desnu kolonu. Prenoćište** jugozapadno od Građenovića.

Kolona koja prva stigne na raskrsnicu Premilovog Brda biće čelna kolona. Nastojati da to bude lijeva kolona, koja ima kraći put za pokret.

U oblasti sela Građenovića jedinice desne kolone smjestiće se desno, a jedinice lijeve kolone lijevo, jugozapadno od ovog sela.

* Letak nije sačuvan – *Red.*
** Greška: treba predanak – *Red.*

Potrebna su neposredna obezbjeđenja samih grupa. Zabranjuje se svako loženje vatri . . .*

Vjerovatno je da ćemo 25. tekućeg mjeseca po podne izvršiti pokret na prostoriju Čemernica – Tušila – Sirovica šuma. Ovo ćemo regulisati na licu mjesta.

Starješinskom kadru saopštavati samo jednodnevne marševe.

11) Kod dnevnih pokreta paziti na osmatranje iz vazduha, pa kretati po manjim grupama (bataljoni). Jedinice treba da se kamufliraju, a zatim i sklanjaju pri pojavi aviona.

12) Pri prolasku pored Kalinovika zadržati potpunu tajnost. Neprijateljski osmatrači s automatskim oruđima vjerovatno se nalaze na koti 1187, 1138, kao i na Vranoj Glavi. Kalinovičku posadu sačinjavaju oko 300 ustaških i hrvatskih vojnika.[137]

Stanovništvo oko Odžaka (Bjelemić), jugoistočno od Visočice, jeste muslimansko, neprijateljski raspoloženo prema četničkim bandama, a vjerovatno i prema nama. Nastojaćemo da ovo stanovništvo neutrališemo, učinimo bezopasnim za vrijeme pokreta. U protivnom, ovo naselje morali bismo očistiti, što će [se] sve na licu mjesta regulisati.

Stanovništvo oko Rakitnice, Lukovac, Umoljani do sada je ostalo van događaja borbi, pa nije vjerovatno da će pri našem brzom prolasku istavljati otpor. U protivnom, taj dio bismo morali likvidirati. U ovim grupama naselja nalazi se po 400 do 500 Muslimana.

Nastojaćemo da u ovim muslimanskim naseljima kupimo nešto hrane.

13) Znaci raspoznavanja: 23. jun: bacač-Buđoni; 24. juni: sablja–Sarajevo; 25. juni: dugme–Durmitor; 26. juni: zatvarač–Zaječar; 27. juni: puška – Paraćin; 28. juni: šajkača – Šabac; 29. juni: konj–Konjic; 30. juni: pištolj–Pirot.

Vidni znak: vatre, mahanje crvenim barjakom u krugu oko glave, izdizanje puške uvis s namještenom šajkačom na cijevi.

14) Mjere izviđanja i obezbjeđenja sami komandati regulisaće na terenu.

15) Pri prelasku puta kod Kalinovika obezbijediti se manjim bočnim zasjedama udaljenim od mjesta prelaza do 500 metara. Po prelasku kolone odjeljenja će se sviti na začelje.

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 21/1.

---

* Oštećen tekst. – *Red.*

NAREDBA

23. VI 1942. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

U vezi s događajima posljednjih dana u Hercegovini, gdje su se partizanske jedinice pred prvim jačim neprijateljskim udarom počele raspadati, a mnoge čak počele prelaziti na stranu četnika, u dosadašnjem ispitivanju uzroka takvog stanja pokazalo se da glavnu krivicu za to snosi Operativni štab za Hercegovinu. Na osnovu nepobitnih dokaza o krivici Operativnog štaba, Vrhovni štab je riješio smijeniti cio Operativni štab, i to: Petra Ilića [Drapšina], komandanta; Miroslava Poparu, polit[ičkog] komesara, i Pavla Kovačevića, zamjenika polit[ičkog] komesara.

Za novoga komandanta hercegovačkih partizanskih jedinica[138] postavlja se Vlado Šegrt, dosadašnji komandant Sjevernohercegovačkog partizanskog odreda. Za polit[ičkog] komesara postavlja se Svetislav Stefanović (Ćeća). Za zamjenika komandanta postavlja se Vlado Tomanović, dosadašnji komandant Južnohercegovačkog odreda.

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 4,
reg. br. 47/3.

ŠTABU 1. PROLETERSKE NO UDARNE BRIGADE

1. Možete se primaći naznačenom mjestu prikupljanja ili ga čak i dostići.[139]

2. Od nas ne možete dobiti nijednog konja, nego se sami morate pobrinuti za nabavku konja koji vam nedostaju.

Konja koga je oduzeo intendant vratićemo.

3. Kako smo se već dogovorili, ranjenicima pribavite konje.

4. Vi morate samostalno vršiti snabdijevanje svojih jedinica vodeći računa da to snabdijevanje ne dovede do neželjenih incidenata. Više ne postoji intendantura kao samostalna, ali postoji ekonomski odsjek (čika Janko [Moša Pijade]), koji će preko naših operativnih zapovijesti davati uputstva u pogledu snabdijevanja hranom.

Dozvoljavamo da kupovinom ili na pogodan način preko seoskih predstavnika dobavite nešto hrane iz kalinovičkog kraja. Sve nabavljene količine hrane dužni ste da prijavljujete čika Janku, pod tačkom »ishrana«. Viškovi hrane dodjeljivaće se ostalim brigadama ukoliko one ne budu imale hrane.

5. Ekonomski odsjek poslaće vam novaca.

6. Priloženi letak razdijelite u toku današnjeg dana po okolnim selima.

7. U pogledu štaba 3. i 6. bataljona primićete naređenja od druga Crnog [Sretena Žujovića].[140]

8. S obzirom na hitne potrebe naše radio-stanice, koja će vas u pokretu snabdijevati svim radio-izvještajima, pošaljite nam još u toku današnjeg dana 4 suve baterije koje ste pokazali našem radio-stručnjaku.[141]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

23. VI 1942., u 9 časova. — Komandant
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora] — [Tito]

A–VII, k. 6–II
reg. br. 11/2A

ŠTABU 2. PROLETERSKE NO UDARNE BRIGADE

1. Vi morate samostalno vršiti snabdijevanje svojih jedinica vodeći računa da to snabdijevanje ne dovede do neželjenih incidenata. Više ne postoji intendantura kao samostalna, ali postoji ekonomski odsjek (čika Janko [Moša Pijade]), koji će preko naših operativnih zapovijesti davati uputstva u pogledu snabdijevanja hranom.

Dozvoljavamo da kupovinom ili na pogodan način preko seoskih predstavnika dobavite nešto hrane iz kalinovičkog kraja. Sve nabavljene količine hrane dužni ste da prijavljujete čika Janku, pod tačkom »ishrana«. Viškovi hrane dodjeljivaće se ostalim brigadama ukoliko one ne budu imale hrane.

Druga Grulovića [Nikolu] upotrijebite pri vašoj intendaturi.

Iz s[ela] Vrbnice ne možete ništa rekvirirati, jer će tu ostati naša bolnica. Od odbjeglih seljaka ne smijete ništa konfiskovati.

2. Ekonomski odsjek poslaće vam novaca.

3. Izvijestite nas u koliko časova kreće vaša brigada 24. t. m. k označenoj teritoriji. Potrebno je da nam pošaljete dva sigurna vodiča s vašim kuririma, i to do 7 časova 24. t. m. Kuriri s vodičima neka se jave drugu Arsu [Jovanoviću]. Isto tako morate nam u Ošlji Do (k. 1220) i kod Mahačke česme ostaviti vezu (prva da nas skrene s puta, a druga da nas sprovede kroz šumu).

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

23. VI 1942., u 9 časova. Komandant
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora] [Tito]

A–VII, k. 6–II,
reg. br. 12/2A

ŠTABU [1, 2, 3, 4. i 5.] PROLETERSKE NO UDARNE BRIGAĐE

23. VI 1942.
Položaj
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

Prema ukazanoj potrebi, ustanovljavaju se zvanja sveštenika pri brigadama s nazivom: vjerski referent. Ako u brigadama ima više sveštenika, jedan je brigadni, a ostali su bataljonski. Po dužnostima i pravima su ravnopravni. Štab brigade, kao bolji poznavalac, određivaće koji će biti brigadni, a koji bataljonski sveštenik. Mjesto njihovo je sa sanitetom brigada odn[osno] bataljona. Znaci raspoznavanja su: brigadni sveštenik: na lijevoj ruci krst (za hrišćanske), za muslimanske polumjesec itd., s dva širita ispod znaka, a za bataljonske s jednim širitom. Na kapi petokraka zvijezda.*

Dužnosti:

1. Vođenje knjiga poginulih i umrlih drugova i drugarica (prilog: uputstvo).[142]
2. Popularisanje narodnooslobodilačke borbe i partizanskih jedinica u narodu kroz krajeve kuda prolazimo (po potrebi i mogućnosti zalaziti u domove).
3. Sveštenci su obavezni da narodu vrše sve vjerske obrede besplatno ukoliko to narod zahtijeva.
4. Dobrovoljne priloge od naroda obavezni su predavati intendanturama svojih jedinica.

Vrhovni komandant
Partizanske i dobrovoljačke vojske
Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 2,
reg. br. 20/6.

---

* Ova rečenica je dopisana mastilom – *Red.*

NAREDBA

24. VI 1942. god.
[Iznad sela Vrbnice, Zelengora]

Odlukom Vrhovnog štaba stvorena je 5. narodnooslobodilačka proleterska udarna brigada.[143] U sastav ove brigade ulaze slijedeći bataljoni: 1, 2. i 3. bataljon Nikšićkog narodooslobodilačkog partizanskog odreda.

Štab 5. narodnooslobodilačke proleterske udarne brigade sačinjavaju: a) komandant Sava Kovačević, b) politički komesar Radomir Babić, c) zamjenik komandanta Velimir Terzić, d) zamjenik političkog komesara Blažo Jovanović.

Sve oznake 5. narodnooslobodilačke proleterske udarne brigade jednake su oznakama 1, 2. i ostalih NOPU brigada.

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
[Tito]

A-VII, k. 2,
reg. br. 9/6.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Za posljednjih sedam dana imali smo manje sukobe s talijanskim jedinicama i četnicima na granici Hercegovine i Bosne. Talijansko-četnička ofanziva sasvim je propala; neprijatelj nije uspio da nas opkoli.[144] Dvadeset petog i dvadeset šestog juna naše udarne brigade razbile su udružene četnike i ustaše kod Kalinovika, koji su pokušavali da nam presijeku put. Ubijeno je oko 30 četnika i ustaša i mnogi su ranjeni.

Mi nastavljamo naš strategijski pokret prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj s velikim snagama.[145] Naš je cilj da uz put uništimo željeznički saobraćaj.

26. VI 1942. Valter
[Gvozno polje, Treskavica]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1942/130 *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Vrhovnom komandantu Crvene armije drugu Staljinu

Povodom godišnjice razbojničkog napada krvavih hitlerovskih bandi na veliku domovinu socijalizma SSSR* i povodom herojske borbe za odbranu Vaše domovine pod Vašim genijalnim rukovodstvom, šaljemo Vam plamene pozdrave u ime boraca, komandanata i političkih komesara iz pet narodnooslobodilačkih udarnih brigada koje se bore u južnoj Bosni i u ime cijele Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije.

Vaše prvomajsko naređenje Crvenoj armiji za uništenje hitlerovskih razbojnika u 1942. godini smatramo kao naređenje obavezno i za našu Narodnooslobodilačku partizansku i dobrovoljačku vojsku. Pakt o savezu između SSSR-a, Engleske i Amerike sva naša vojska i sav narod primaju s ogromnim oduševljenjem, jer mi u tome vidimo garanciju za brzu pobjedu nad neprijateljima cijelog svijeta – nad razbojničkim njemačkim fašizmom i njegovim saveznicima. Uvjeravamo Vas, druže Staljine, da ćemo učiniti sve da budemo dostojni povjerenja i simpatija velikog sovjetskog naroda i herojske Crvene armije. Borićemo se do posljednje kapi krvi, do potpune pobjede i uništenja neprijatelja čovječanstva i porobljivača našeg naroda.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

27. VI 1942. god.
[Spasovača, Treskavica]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/129

Prevod s ruskog

* Misli se na 22. jun 1941. godine – *Red.*

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA]

Primili smo tvoj izvještaj o situaciji kod Koče [Popovića] i tvoje prijedloge za naš pokret. Slažem se da se treba što prije izvući iz ove planine. Isto tako se slažem s pravcem kretanja 3. brigade i cijele komore.[146] Naređenje 2. brigadi već sam dao.[147]

U vezi s tim što će se u pravcu Ledića kretati ogromne kolone komore, treba po svaku cijenu obezbijediti lijevi bok kako ne bi došlo do kakvog iznenađenja od Rakitnice.[148] Mi ćemo krenuti odavde u određeno vrijeme (16 čas.). Jedino mi još nije poznato da li je stigao Ljubičićev [Nikole] bataljon,[149] jer ako nije, morala bi se zaštitnica na Crnom jezeru zadržati do njegovog dolaska. Ti nas čekaj na platou.

[28. VI 1942. god.,
Spasovača, Treskavica]

Komandant
Tito

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 42/1

ŠTABU PRVE I TREĆE PROLETERSKE BRIGADE

Ove dvije brigade sačinjavaće jednu manevarsku grupu pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba. Ova grupa danas pred mrak (u 16 čas.) upašće u s[ela] Rakitnicu, Lukovac, G[ornje] Kramare, Umoljane i neutralisati ih, likvidirajući ustaške posade koje se nalaze u tim selima.[150]

U ovom cilju postupiti ovako:

1. Formirati 6 lakih udarnih bataljona bez komore i s njima upasti u navedena sela. Ostala 4 batalj[ona] i komora u toku noći prebaciće se u navedena sela.

2. Prva brigada formira 4 udarna bataljona sa slijedećim pravcima dejstva:

a) Jedan bataljon pravcem: Šabanci – Bijele vode, gdje se razvija i obuhvata Lukovac s juž[ne] strane, a zatim produžuje pravcem: Milešići – Brda – žand[armerijska] st[anica] Umoljani. S ovim bataljonom Treća brigada neka odredi jedan bataljon koji će preko k. 1414 – Vrhovi – k. 1362 obuhvatiti Rakitnicu i Šabiće potpomažući svoja dva bataljona, koji će preko Bijele lj[eske] ići k Rakitnici. Batalj[on] Treće brigade koji preko Vrhova izbije u Šabiće uputiće se u Donje Kramare sadejstvujući bat[aljonu] Prve brigade, koji će dejstvovati desno od njega.

b) Ostala tri laka bataljona Prve brigade uputiće pravcem: Pračko br[do] – Lisičja gl[ava] – k. 1637, odakle jedan bataljon upućuje na Lukavac, dok ostala dva produžuju k Ivanovom polju, odakle se jedan odvaja k Rašumovci – Razošlje, dok posljednji produžuje ka k. 1509, pa odatle obuhvata Umoljane sa sjevera, odn[osno] sjeverozapada.

Štab brigade s komandantima bataljona neka ranije izbije na Kočarim (1692), odakle će izdati zapovijest za pokret k navedenim selima. Dakle: grupe bataljona da se prikupe kod Bijelih voda i Lisičje glave, a da tek odatle, pošto se izdadu zapovijesti, otpočnu pokret.

3. Treća brigada određuje tri bataljona s tim što jedan pripada grupi Prve brigade kod Bijelih voda. Dakle, taj bataljon treba blagovremeno da se poveže s batalj[onom] Prve brigade koji će dejstvovati preko Bijelih voda. Zadatak ovog batalj[ona] iznesen je u tač. 2. b.

Ostala dva batalj[ona] Treće brigade prikupiće se kod Bijele ljeske, a odatle će produžiti pokret pravcem Rakitnica – Šabići – Donji Kramari – Umoljani. Ova grupa treba da pazi da usaglasi dejstvo s gore navedenim grupama.

4. Sve grupe neka pođu s polaznih položaja: Lisičja glava – Bijele vode – Bijela ljeska u 17 časova neizostavno. Dozvoljava se da grupa s Bijele ljeske pođe u 16,30 časova. Dva teška bacača s 2–3 teš[ka] mitraljeza mogu se plasirati na polazne položaje: Kočarim – Bijele vode.

5. Veoma je važno da se energično i vrlo brzo nastupi, i to dejstvujući kosama koje obuhvataju sela. Naročito je važno likvidirati ustaške stanice; jedna takva stanica, po podacima, nalazi se u s[elu] Umoljani.[151]

6. Raspored jedinica po zauzeću:

Prva brigada: S[elo] Lukovac, s[elo] Gornji Kramari, s[elo] Umoljani:

Treća brigada: Rakitnica, Šabići, D[onji] Kramari, s obezbjeđenjem na Slatinama.

7. Nema vremena, a nije ni potrebno da se sastaju štabovi brigada, jer smo mi fiksirali početak napada.

8. Regulisati prebacivanje kolona da ih avijacija ne primijeti.

9. Za putovođe uzeti pouzdane mještane partizane, pa se može koristiti i neki kraći i udobniji pravac nego što je ovdje označeno.

10. U slučaju otpora, akciju završiti u toku noći, ali bataljone čvršće međusobno povezati.

11. Ostale bataljone i komore prebaciti tek pošto se osvoje sva sela, ali težiti da to bude neprimijećeno od avijacije — dakle s padom mraka.

12. U s[elo] Lukovac prebaciće se naš štab, i to pravcem preko G[ornje] Grkarice.

13. Akciju neodložno izvršiti i o rezultatu nas izvještavati pravcem: Lisičja glava – G[ornja] Grkarica – Plovčiji Dol – G. Selo.

Znaci raspoznavanja i ugovoreni znaci kao što je navedeno u naređenju za prvi pokret 22. juna.*

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. VI 1942. god., 10,30 časova. Komandant
[Presjenica, kod Trnova] Tito

A–VII, k. 2–B.
reg. br. 43/1.

---

* vid. str. 56 – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U martu mi smo stvarno izbacili Dangića [Jezdimira] iz istočne Bosne u Srbiju[152] zato što je bio u sporazumu s Nijemcima za borbu protiv naših partizanskih i dobrovoljačkih jedinica, o čemu imamo originalne dokumente i o čemu smo vas već ranije obavijestili.[153] Dangić je Nijemcima predavao ne samo naše partizane i štabove koje je uspio da zarobi već i četnike koji su se tada borili protiv okupatora, kao, na primjer, četničkog komandanta Aćima Babića i druge.

Dangića smo istjerali zajedno s 300 bandita-četnika, koji su terorisali i pljačkali narod.

Ovo je odgovor na vaša pitanja od 6. juna 1942. god.[154]

1. VII. 1942. god. Valter
[Gornja Presjenica, kod Trnova]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1942/132. *Prevod s ruskog*

NAREĐENJE [ŠTABOVIMA PROLETERSKIH BRIGADA]

2. jul 1942.
[Jagodina, ispod Bjelašnice]

S obzirom na to da se u dosadašnjem pokretu naših trupa[155] događao čitav niz postupaka koji su nedostojni naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske, kao na primjer: 1. samovoljno konfiskovanje i rekviriranje stoke i životnih namirnica kao i raznih odjevnih predmeta, 2. beskontrolno ulaženje u kuće (od strane) pojedinih boraca i grupa, 3. neprijavljivanje Ekonomskom odsjeku pri Vrhovnom štabu[156] zaplijenjene stoke, namirnica i drugog, 4. nedrugarsko i egoističko držanje pojedinih intendanata i štabova u odnosu prema drugim jedinicama koje nisu imale mogućnosti da dođu do stoke i namirnica[157] – stavljamo do znanja svim borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima da ćemo pri ponavljanju sličnih slučajeva najstrože postupiti.

Pošto naš pokret ima u prvom redu veliki politički značaj za pridobijanje stanovništva na našu stranu, a naročito u pravcima kuda se mi krećemo, to je potrebno da se svi naši borci, komandiri, komandanti i politički komesari strogo pridržavaju sljedećeg našeg naređenja:

1. Svi intendanti spadaju pod neposrednu kontrolu i rukovodstvo Ekonomskog odsjeka pri vrhovnom štabu.

2. Sve zaplijenjene i konfiskovane namirnice i stoka treba da se odmah popišu i dostave Ekonomskom odsjeku pri ovom štabu, koji će [ih] ravnomerno raspodijeliti među jedinicama.

3. Sve konfiskacije i rekvizicije za vrijeme pokreta ili odmora vrše se samo s pristankom ovoga Ekonomskog odsjeka.

4. Zabranjuje se kako pojedincima tako i grupama da bez odobrenja nadležnih starješina [mogu] ulaziti u privatne kuće i vršiti kakve zapljene namirnica i drugih privatnih stvari.

5. Za vršenje pretresa, rekvizicije i konfiskacije odrediće se posebne desetine ili vodovi koji će zajedno s intendantima ili naročito za to određenim licem to vršiti.

Podvlačimo da se u posljednje vrijeme događalo toliko nedozvoljenih i nedostojnih postupaka u odnosu prema stanovništvu da je potrebno preduzeti najhitnije i najstrože mjere da bi se to spriječilo. Na primjer: pojedinci oduzimaju seljacima konje, zalaze u kuće i pljačkaju bilo namirnice bilo druge predmete, odnose se prema stanovništvu ne kao borci Narodnooslobodilačke vojske, već kao

neprijatelji koji su došli da kažnjavaju stanovništvo. Prema tome, naređujemo svim komandirima i političkim komesarima da pomoću partijskih jedinica, u duhu toga naređenja, upoznaju sve jedinice s tim naređenjem, kao i o značaju našeg pokreta i potrebnog držanja naših boraca prema stanovništvu.

Pokazalo se da su do sada vojne starješine i politički komesari prema svim gornjim pojavama zauzimali potpuno indiferentan stav i da nisu skoro ništa preduzeli da se to spriječi. U vezi sa svim tim, za eventualno ponavljanje sličnih slučajeva Vrhovni štab će smjesta pozvati na odgovornost komandire, komandante i političke komesare u čijim se jedinicama takve stvari dogode, a oni ništa ne preduzmu da se krivci pronađu i kazne.

Vrhovni štab će odrediti pokretni Vojni sud[158] koji će na licu mjesta suditi svima onima koji učine takva, za našu vojsku nedostojna djela, a kazne će se primjenjivati prema težini prekršaja — bilo isključivanjem iz redova naše Narodnooslobodilačke vojske ili strijeljanjem.

Naređujem da se prema gornjem hitno postupi i saopšti ovome Štabu o preduzetim mjerama.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 6/II,
reg. br. 9–2.

ŠTABOVIMA PRVE I TREĆE NO PROLETERSKE UDARNE BRIGADE

2. jul 1942. u 15 h,
[Jagodina, ispod Bjelašnice]

I. U toku noći između 3. i 4. jula obje brigade izvršiće prelaz druma i željezničke pruge Sarajevo – Konjic na odsjeku selo Raštelica – selo Živašnica i zastati na prostoriji selo Bulatović – selo Repovci – selo Stojković.

II. Podacima o neprijatelju ne raspolažemo u potpunosti, sem toliko što se zna da ima nešto ustaša u Konjicu i eventualne slabije straže na željezničkim stanicama.[159] U toku dana obje brigade nastojaće da prikupe što potpunije podatke o neprijateljskim snagama duž obje komunikacije, a naročito provjeriti da li ima u žandarmerijskoj kasarni u selu Ivan-sedlo žandarmerijske posade.

III. Prva brigada s prostorije: selo Kovačević – selo Zelene Njive izvršiće 2. jula u 19,00 pokret s I, III, IV bataljonom i pionirskim vodom na prostoriju sela Usamovine pravcem: selo Zelene Njive – selo Lesovac – selo Usamovine, a s II i VI bataljonom na Rudno brdo (1270) pravcem: selo Zelene Njive – Megara (Kuvija) – Trebulje (1162) – Rudno brdo (1270).

Na ovoj prostoriji obje grupe predaniće u toku 3. jula s tim da sa slabim dijelovima izvide zadatke koji će vam se staviti u dužnost u toku noći 3. i 4. jula ove godine. Sve pripreme za izvršenje ovih zadataka treba dovršiti na toj prostoriji.

U toku noći 3. i 4. jula, prilikom izvršenja prelaza druma i pruga Sarajevo – Konjic, zadaci ove brigade biće da bočnim dejstvom svojih grupa na odsjeku selo Podorašac – selo Dragočaj i u visini sela Raštelice obezbijedi prelazak druma VŠ i Trećoj brigadi s bolnicom i komorama obiju brigada.

Lijeva grupa izvršiće rušenje na svom odsjeku svih željezničkih stanica, staničnih postrojenja i saobraćajnih sredstava, kao i otvorenih dijelova pruge na pojedinim mjestima. Most na drumu kod sela Živašnice preko bezimene rječice između sela Džepa i sela Huma treba oštetiti i onemogućiti prolaz motornih vozila bar u toku te noći. Vozove koji se zateknu na ovom dijelu pruge zaustaviti, istovariti i plijen koji se zatekne skloniti u šumu zapadno od ove komunikacije.

Na ovom dijelu pruge od sela Živašnice pa do blizu Ivan-tunela pruga ima 60 promila uspona i koriste se za izvlačenje vozova naročite lokomotive i zupčaste šine. Vrlo je važno polomiti zupce šina, a naročito oštetiti početke tih šina i uništiti lokomotive s tim specijalnim

uređajima. Kroz selo Dragočaj protiče potok Lukač preko koga je izrađen gvozdeni most na željezničkoj pruzi. Ovaj most se mora porušiti, za šta upotrijebiti pionirski vod. U tom cilju potrebno je da vodnik pionirskog voda lično osmotri most u toku 3. jula.

Desna grupa porušiće željezničku prugu i sva saobraćajna postrojenja na željezničkim stanicama kod sela Raštelice. Na drumu od sela Raštelice do kote 915 porušiti sve mostove i propuste. Sav plijen iz vozova i željezničkih stanica prenijeti zapadno od ove komunikacije i sakriti u šume. Pored toga, zadatak je ove grupe da uhvati i održava vezu s desnom kolonom (II i IV brigadom) kod sela Budmilića, ali ovo treba učiniti da to seljaci ne primijete.

Vozove pod parom, pošto budu iskrcani, pustiti niz prugu u najvećoj brzini, s tim što će se na početku prve krivine izvaditi cijelo jedno polje, čime će se izazvati srozavanje cijele jedne kompozicije. Ukoliko je to nemoguće, onda lokomotive oštetiti, a vagone zapaliti.

Otvorene dijelove pruge rušiti na taj način što će se skidati cijela polja odbijajući teškim čukovima zavrtnje na sastavu šina. Eksploziv ne koristiti za ovo. Alat i ostali pribor za ovo treba uzeti iz sela, a naročito paziti da se pružno tehničko osoblje uhvati i iz magacina desetara i nadzornika pruga uzme ovaj alat. Alat po svršenom poslu ponijeti sobom.

Na željezničkim stanicama rušiti skretnice (naročito jezičke odbiti čukovima), telefonska i signalna postrojenja, blokove za skretnice, uređaje za snabdijevanje lokomotiva vodom, a po iseljenju činovnika iz staničnih zgrada ove zapaliti. Rušiti i paliti sve do temelja. Za prenos robe-plijena treba koristiti seljake obližnjih sela i njihove tovarne konje, kao i putnike i saobraćajno osoblje.

Po završenom zadatku, a najkasnije u 3 časa 4. jula, preći drum s ovim bataljonima na određenim pravcima i prikupiti se na prostoriji koja je određena.

Poslije odmora od jednog do dva dana Prva brigada prikupiće se na prostoriji sela Višnjevica, selo Obrenovac, selo Orlišće.

IV. Treća brigada 2. jula do 19 časova prikupiće se na prostoriji selo Kovačevac i u 19 časova krenuti pravcem: Kovačevac – selo Zelene Njive – Megara (Kuvija) – Trebulje (1162); duž puta će se smjestiti i predaniti u toku 3. jula. Imati u vidu da je ova prostorija udaljena svega 4 do 5 kilometara od komunikacije Sarajevo – Konjic, stoga svi dijelovi ove kolone moraju biti dobro zaklonjeni kako sa zemlje tako i iz vazduha. Vatre se ne smiju ložiti i ništa se ne smije učiniti što bi otkrilo naše prisustvo na ovom mjestu. U toku noći 3. i 4. jula u 22 časa izvršiće se prelaz druma i pruge, prema čemu podesiti vrijeme pokreta s te prostorije. Pokret izvršiti pravcem: Trebulje (1162) – Mali Ivan (1011) – selo Mrkaljić – selo Velika – selo Repovci i razmjestiti se na prostoriji selo Repovci – selo Gobelovina – selo Bulatović. Obezbjeđenje ove prostorije izvršiti od Ivan-sedla i od Konjica, odnosno s istoka. Bolnicu s jednim

bataljonom bilo bi najbolje smjestiti u selo Gobelovinu. Žandarmerijsku stanicu u selu Ivan-sedlo, ukoliko bude posjednuta, neutralisati za vrijeme prelaska kolone a po prelasku začelja preko druma likvidirati je.

Put Sarajevo – Konjic treba preći u sljedećem rasporedu: jedan bataljon u prethodnici, glavnina kolone da bude sastavljena ovim marševskim redom: jedan bataljon–VŠ sa svojom komorom – komora obiju brigada – jedan bataljon. Ovu kolonu obezbijediti stalnim pobočnicima, i to desno prema selu Ivan-sedlo, koja će neutralisati žandarmerijsku stanicu i zatvoriti drum iz Sarajeva; po prelasku začelja ona da likvidira žandarmerijsku stanicu; lijeva pobočnica prema selu Donja Bradina, sa zadatkom da po prelasku začelja kolone preko druma poruši željezničku stanicu Bradina po uputstvima u tački III.

V. S putnicima i saobraćajnim osobljem treba lijepo postupati i ništa im nažao ne činiti. Po mogućstvu zgrade na pruzi koje su namijenjene isključivo za stanovanje osoblja ne treba paliti. Iz staničnih zgrada iznijeti stvari činovnika, pa onda paliti.

Ustaše, ukoliko se uhvate u vozovima i na stanicama, sprovesti vezane na bivačnu prostoriju radi saslušanja, ili ako imate vremena saslušajte ih ranije, pa ih likvidirajte. Putnike po mogućstvu legitimisati i važnije funkcionere Nezavisne države Hrvatske kao i ustaše dovesti na saslušanje.

VI. Veza duž pruge da se uspostavi. Znaci za noć 3/4. jula – lozinka: jedan kratak zvižduk, odziv: dva kratka i jedan dug ustima, a kada priđe bliže – lozinka: Marko, odziv Crni.

VII. Desno od nas, na drumu od sela Raštana* do blizine Sarajeva,[160] prelazi u toku iste noći II i IV brigada i prikupiće se sjeverno od planine Bitovnje. Treća brigada uhvatiće s ovom grupom vezu kod planinske kuće na planini Bitovnji.

VIII. Ishrana: u toku 2. jula da se spremi rezervni obrok najmanje za jedan dan, jer se na predanku određenom za 3. jul ne smiju ložiti vatre.

IX. Sve dokumente, arhivu, novine starijeg i svežijeg datuma dostaviti ovom štabu.

XI. Drug Stari nalaziće se s Trećom brigadom.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 24–4.

---

* Omaška; treba: Raštelica. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Noću 3. jula naše udarne brigade primakle su se na pet vrsta* od Sarajeva i zauzele čitavu željezničku prugu od Sarajeva do Konjica u dužini od 80 vrsta. Okupatori su očekivali naš napad i pojačali su svoje garnizone na željezničkim stanicama. U toku borbe koja je trajala četiri časa mi smo uništili sve željezničke stanice i postrojenja na tom području.[161] Samo na dvjema stanicama – Bradini i Brđanima – zaplijenjena su 3 voza s ogromnom količinom materijala. Uništen je jedan blindirani voz i zarobljeno je 130 hrvatskih vojnika i ustaša, jedan njemački i jedan talijanski oficir. Još nemamo izvještaja s ostalih stanica. Nastavljamo s rušenjem ove željezničke pruge kojom su okupatori držali vezu s Jadranskim morem.

4. jul 1942.   Valter
[Repovci, ispod Ivan-planine]

A–CK SK, Fond CK KP–KI, br. 1942/133   *Prevod s ruskog*

* Stara ruska mjera za dužinu, iznosi 1,0668 km. – *Red.*

DRUGU MARKU I CRNOME [ALEKSANDRU RANKOVIĆU I SRETENU ŽUJOVIĆU][162]

6. VII 1942.
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

U ovdašnja sela je Ekonomski odsjek uputio žandarska naređenja da se ima otpremiti odmah toliko i toliko goveđi i ovaca. To je apsolutno suprotno našoj liniji i našoj odluci da se od ovih seljaka ništa ne oduzima prisilno, već da se nastoji nabaviti hranu dobrovoljnim putem, i to tako da u selo dođu intendanti s polit[ičkim] radnicima da sa seljacima razgovaraju, da vide njihovo imovno stanje, a ne da se ovako izdaleka administrativno naređuje. Sela Stojkovići i Gobelovina veoma su siromašna, ali su ljudi krasni i rado daju što mogu i imaju. Oni su bili iznenađeni ovim naređenjem i došli su uplašeni k meni pitajući šta da rade jer im je juče avion pobio masu stoke na brdu bombardovanjem i mitraljiranjem, pa sada tim prije ne mogu dati šta se od njih traži. Ja sam, razumije se, naredio da se ništa tamo ne šalje, već ono što će dati dobrovoljno da ostane ovdje za ishranu jedinica koje će ovdje prolaziti, a u isto vrijeme rekao sam seljacima da pobijenu stoku dovuku s brda odmah i mi ćemo je otkupiti. Prema tome, pošaljite odmah nekoga od tih intendanata ovamo da tu stoku preuzme.

Ova samovolja i način postupka intendanata već su mi dovoljni. Treba im zabraniti apsolutno svaku rekviziciju ili prisilno nabavljene stoke i dr. Umjesto intendanata šaljite naprijed ljude iz agitpropa da malo razgovaraju sa seljacima. Već smo tu par dana, a u ta sela još niko nije zavirio premda su sjajne mogućnosti rada.

Noćas mi je stigla veza (jedan vod) od IV i II brigade.[163] Oni su svoje zadatke izvršili, ali su imali velike gubitke. Namirnica su zaplijenili veoma malo, tako da im mi moramo hitno uputiti brašno i dr. za ishranu.

Čudi me da niste u toku ove noći produžili evakuisanje namirnica u ovo selo.* Produžiti to danas, ali s vrlo malim brojem konja (4) u grupi, kako avioni ne bi otkrili pravac našega kretanja. Kažite konjovocima da stanu u zaklon kad avion izviđa, a ne da jure kao juče i da na taj način otkrivaju neprijatelju naš pravac.

U toku ove noći (3^h po ponoći) treba da dođe naša komora do ovoga sela, jer sutra naveče se kreće dalje.

Komandant NOP i DVJ
Tito

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 46/1-1.

---

* Misli se na selo Gobelovinu, u kojem se tada nalazio Vrhovni štab. — *Red.*

DRUGU ARSU I ĐIDU [ARSU JOVANOVIĆU I MILOVANU ĐILASU]

6. jul 1942. u 8^h ujutro,
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

Primili smo vaš izvještaj od 5. jula izjutra.[164] Podrobnije ćemo se osvrnuti na rezultat vaše akcije usmeno kad se sastanemo. Za sada mogu primijetiti samo to da ste suviše bukvalno shvatili brzi prelazak preko pruge, a suviše malo pažnje posvetili rušenju pruge i ostalih objekata, što je zapravo bio naš glavni cilj. Zašto niste porušili prugu s obje strane stanice gdje ste vodili borbu? To bi trebalo biti svakome jasno da se trebaju najprije dići tračnice i obezbijediti od svake eventualnosti, pa onda likvidirati neprijateljska gnijezda. Zbog toga su vjerovatno i tako veliki gubici kod vas.[165]

Mi smo na našem sektoru imali svega 2 mrtva i 8 ranjenih i zahvatili smo veliki plijen u teretnom i putničkom vozu.[166] Zarobili smo oko 150 vojnika, među njima i 3 Talijana, i ubili oko 50 ustaša. Među ostalim namirnicama zahvaćeno je oko 10 000 kg kukur[uznog] brašna i kukuruza, preko 400 kg slanine, finoga zejtina i mnogo drugog materijala. Zahvaćena su 2 vagona finih trešanja i kajsija, i pošto vojska nije sve mogla odnijeti i pojesti, oko 3000 kg je spaljeno. Uništeno je 10 lokomotiva, 2 dugačke kompozicije, ložiona i ostala željeznička postrojenja. Što je najglavnije, u vozu smo našli oko 400 kg prvorazrednog dinamita, koji nam je dobro poslužio i koji će nam još puno koristiti. Osim gore navedenog zahvaćeno je i mnogo dr[ugog] materijala. Što je važno, imamo i 1000 kg pasulja (pasulj sa slaninom). Za vas smo ostavili od svega toga i potrebno je da hitno pošaljete 15 dobrih konja da dignu u selu Gobelovini za vas određeno brašno, pasulj i ostalo.

Ja se slažem s vašim prijedlogom o pravcu vašega pokreta, ali smatram da je nepotrebno suvišno skretanje udesno (tj. u pravcu Kiseljaka), već je potrebno da poslije likvidacije Kreševa vaša desna kolona hitnim maršem krene u pravcu Fojnice i da je blokira sa sjeverne strane, tj. od pravca Kiseljaka, i eventualno i zaposjedne ako tamo nema veće posade koja iziskuje veće snage na našoj strani. Lijeva vaša kolona treba da skrene u pravcu Dusina, preko Vitreuše, tako da sa svojim desnim krilom drži vezu s vašom desnom kolonom, ali lijevim da se poveže s nama kod Prozora, bilo u s. Ljubunci ili Dobrošin.

S vašom linijom o postupcima i odnosu prema stanovništvu slažemo se kao jedino pravilnom. O svemu ostalom usmeno.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 3–A,
reg. br. 2/3.

ŠTABU I NAR[ODNO]OSLOBOD[ILAČKE] PROLETER[SKE] BRIGADE

6. jul 1942, 7 časova,
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

Primio sam vaš izvještaj od 5. marta.[167] Ja se slažem s vašim rasporedom koji ste juče učinili u cilju potpunog rušenja želj[ezničkih] objekata do Konjica. U toku današnjeg dana i noći treba da napravite novi raspored i to na slijedeći način: dva vaša bataljona treba da ostanu još privremeno na prostoriji Grabovci – Ugošća – Vrbljani. S dva bataljona krenite odmah prema selima Parcani – Gračanica i zaposjednite drum koji vodi prema Prozoru, Gornjem Vakufu i Jajcu. Na tome drumu treba porušiti mostove i obezbijediti pravac našeg kretanja prema Gornjem Vakufu, gdje ćemo se sastati s našom II i IV brigadom. Vaš IV bataljon uputiću ovim pravcem u selo Buljinu, tako da će on obuhvatiti s desne strane Prozor. Kada vaši bataljoni zauzmu određena mjesta potrebno je da odmah pošalju izvidnice prema Prozoru i da po mogućnosti to mjesto što prije zaposjednete. Osim gore određenih zadataka, vaš bi zadatak bio porušiti na nekim mjestima prugu između Konjica i Mostara. To prepuštamo vama da vi sami izvidite mogućnost izvršenja toga zadatka. U vezi s time ja ću po kuriru Konjičkog bataljona i njima to staviti u zadatak, a u isto vrijeme narediti da se povežu i s vama.

To su vaši privremeni zadaci dok se ne evakuišu i namirnice u pravcu Buljine i Gornjeg Vakufa. Čim to bude izvršeno, mi ćemo izvršiti sa svim našim jedinicama brzi pokret dalje.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/4-1.

ŠTABU I NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] PROLET[ERSKE] B[RIGADE]

6. jul 1942.
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

Primio sam vaš izvještaj od 6. jula,[168] 9,30^h. Ja sam jutros poslao naređenje za raspored vaših trupa,[169] ali prema izvještaju koji sam dobio od vas i nizu obavještenja od seljaka, situacija u Konjicu je takva da bi trebalo zauzeti tu varoš, jer bi nam to omogućilo daljnje rušenje želj[ezničkih] objekata, a s druge strane, možda bismo došli do više hrane, pa čak do obuće i odjeće. Prema tome, naređujem da još u toku ovog večera krenete s najmanje 3 bataljona prema Konjicu i zauzmete ga. U varoši treba odmah porušiti sve želj[ezničke] instalacije i druge objekte vojničkog značaja. Pošaljite hitno naređenje komandi Konjičkog bataljona da smjesta krene s ljudstvom na prugu Mostar – Konjic i da istu poruši. Vi sa svoje strane čim uđete u Konjic odmah porušite na bar 2 mjesta prugu Mostar–Konjic da biste izbjegli svako iznenađenje. Nastojte da preduzmete sve mjere da smjestite ljudstvo tako da ne strada od avijacije.

Daje vam se puno pravo slobodnog dejstvovanja, a ne kruto pridržavati se datih direktiva. Ja ću se u toku ove noći preseliti s vašim IV bataljonom kod sela Višnjevice i otuda ću slati patrole u pravcu željezničke stanice Lisičića. Vi biste mogli jedan svoj bataljon smjestiti kod sela Kralupa, koji bi štitio pravac od Mostara prema Konjicu. U toku sutrašnjeg dana kurire šaljite u Višnjevicu.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/8-1.

ŠTABU KRALJEVAČKOG BATALJONA I PROLET[ERSKE] NAROD[NO]OSLOB[ODILAČKE] UDARNE BRIGADE

6. jul 1942.
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

Još u toku ove noći u 3^h ujutru krenite sa čitavim vašim bataljonom u selo Gobelovinu, a odavdje ćete produžiti, zajedno s nama u selo Višnjevicu. Po dolasku na određeno mjesto dobićete daljnje zadatke.

Tokom ovog večera stići će u selo Stojkoviće zarobljenici i vi ih odmah uputite u selo Gobelovinu k nama.[170]

Brašno i dr[uge] namirnice dobićete za sutra kod nas.

Ja sam obavijestio štab vaše brigade o pravcu vašeg pokreta.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/10-1.

ŠTABU III NAR[ODNOOSLOBODILAČKE] PROLET[ERSKE] UDARNE BRIGADE

6. jul 1942.
[Gobelovina, ispod Bitovnje]

Još u toku ove noći, u 2^h po ponoći, neka krenu vaša 2 bataljona iz sela Tuhobića u pravcu sela Višnjevica – Parcani. Selo Parcani nalazi se na drumu [za] Prozor – Gornji Vakuf. Zadatak ovih bataljona jeste da u toku 7. o. m. navečer zaposjednu Prozor i razruše po mogućnosti taj drum koji vodi prema Gornjem Vakufu i dalje prema Jajcu.

Mogućnost ulaska u Prozor treba dobro ispitati jer nam nije poznato da li se u tome mjestu nalazi žand[armerijska] stanica.[171]

Pošto nemamo sekcij[sku] kartu i, prema tome, ne možemo tačno da vam odredimo kroz koja sela treba da prođete da biste stigli na označeno mjesto, potrebno je da uzmete dobre vodiče koji će znati put.

Komora i bolnice dobiće u toku sutrašnjeg dana naređenje u pravcu njihovog kretanja.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B
reg. br. 46/15–1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I dalje rušimo željezničku prugu Sarajevo – Mostar. Na stanici Bradina zaplijenili smo 400 kilograma dinamita i potpuno smo razrušili željeznički most od 50 metara na grebenima kod grada Konjica.[172] Za izgradnju ovoga mosta potrebno je više od šest mjeseci. Mi smo zauzeli sve bunkere i tada je ubijeno 100 ustaša i njemačkih vojnika, a 200 je zarobljeno.

U Mostaru partizani su zapalili sav duvan od ove godine koji je bio namijenjen za Njemačku.[173] Izgorelo je oko 60 vagona hercegovačkog duvana.

7. jul 1942. Valter
[Višnjevica]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/134. *Prevod s ruskog*

ŠTA[BU III NO]PU BRIGADE

Upu[tićemo u toku noći] 7. na 8. vašu [bolnicu iz sela] Višnjev[ice za selo] Se[onicu, odakle] će sutra na[staviti dalje] put preko Ostrošca drumom za Pr[ozor]. Vaši bataljoni koji se nalaze [kod] Ivan-planine i Bradine neka budu u toku sutrašnjeg dana tako prikupljeni da mogu krenuti drumom do Podorašca, a ako dotle Konjic ne bude očišćen,[174] krenuće odatle preko sela Vrbljani – Bjelovčina do sela Lisičići, a odatle ići prema Prozoru. Ukoliko možete bataljone prikupiti još u toku današnjeg večera, onda bi jedan uputili u selo Podorašac, odakle bi pravio demonstrativni napad prema Konjicu, ukoliko bi jedinice I brigade napadale [još] tu varoš.

S.F. – S.N.

7. juli 1942.
[Višnjevica]

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2.
reg. br. 1–4–I.

ŠTABU I BRIGADE

8. jul 1942, 9,30 časova.
[Seonica]

Ukoliko [biste izvršili u toku današnjeg][175] dana i noći evakuaciju namirnica i drugih stvari iz Konjica, bilo bi dobro da rano ujutru izvršite pokret u pravcu Ostrošca i dolinom Neretvice. Vaše bi se jedinice prikupile na prostoriji Kostajnica – Gostovići – Podhum – Pačarani. Odatle bi se krenule dr[umom] Rama – Prozor. Pošto, prema obavještenju, mostove na Rami drže Talijani, nama je nemoguće izvršiti pokret ovim pravcem – drumom, već brdskim terenom. Kada stignete u Kostajnicu i Podhum bilo bi dobro da se ipak ispitaju snage neprijatelja kod mostova na Rami, jer bi se možda dalo bez žrtava uništiti posada i mostove. No u slučaju da ne uspjete uništiti sve objekte i izvršiti evakuaciju tokom ove noći, onda biste morali ostati u Konjicu sutra cio dan, i navečer 9/10 o. m. izvršiti pokret. Ja ću s vašim IV bataljonom krenuti tokom ove noći do sela Solakova Kula ili Vratna Gora. Vašoj bolnici i komori narediću ja sutra da izvrši pokret negdje bliže Prozoru. Vaše pokrete bi morali izvršiti tako da neprija[telj ne zna pravac] našega kretanja.

[Uputite] odmah vašega [kurira ka] III brigadi, jer i ona treba [da izvrši pokret takođe u] vašem pravcu.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII. k. 2–B,
reg. br. 46/18–1.

DRUGU MARKU

8. jul 1942.
[Seonica]

Ja ću u 3^h noću krenuti do sela Solakova Kula jer moram što prije uhvatiti vezu s II i IV brigadom. Ovdje ću ostaviti par drugova od straže, koji će sačekati vas, jer ne možemo ponijeti sve stvari sa sobom pošto nemamo konja. Ako imate tamo kakvih državnih ili petokol[onaških] konja, onda uzmi dva jer nam trebaju. Ukoliko imate namirnica i drugih stvari, onda tjerajte u pravcu Solakove Kule. Kažite [Veljku] da uputi pionirski vod[176] što prije na raspolaganje bataljonima III brigade koji se nalaze prema Prozoru, pošto treba da se ruše neki gvozdeni mostovi.

Vod IV bataljona I brigade dovedi sa sobom.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/23–1.

ŠTABU III BRIGADE

8. jul 1942.
[Seonica]

Sporazumijte se odmah sa štabom I brigade o tome da li će ona moći da izvrši pokret odmah ili tek sutra naveče. I u jednom i u drugom slučaju vaši bi bataljoni izvršili pokret iza jedinica I brigade do sela Kostajnice. Onda bi vaše jedinice krenule južno, u pravcu sela Blučići – Bukovica – Grevići – Kućani, gdje biste dobili naređenje za dalji pravac pokreta.

Danas sam dobio izvještaj od vaših bataljona koji se nalaze na 3^h ispred Prozora. Oni za sada ruše drvene mostove na drumu. Tražili su direktivu da li da napadnu Prozor. U toku sutrašnjeg dana šaljem u tome pravcu još jedan bataljon I brigade koji će zajednički s vašim bataljonima napasti ovo mjesto.[177] Ukoliko se neka vaša jedinica nalazi kod Bradine ili Ivan-sedla, onda ih nemojte upućivati preko Ivan-sedla, već preko Repovaca – Bulatovića – Razvara – Čažnja – Solakove Kule.

Pokrete izvršiti tako da neprijatelj svojim izviđanjem ne primijeti pravac pokreta. Kurire s izvještajima šaljite u selo Solakova Kula ili Vratna Gora. Odredite najmanje 4 kurira koji će biti stalno kod našeg Štaba.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/20–1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

2*

Od zarobljenih vojnika doznali smo da se sada vode žestoke borbe u Bosankoj krajini, na planini Kozari. Ustaše, Nijemci i četnici zajedno nastupaju protiv naših partizanskih jedinica. Neprijatelj ima ogromne gubitke.[178] Ustaše sada mobilišu sve – i Hrvate i Srbe. Na teritoriji koju smo oslobodili spriječili smo mobilizaciju i narod nam je za to veoma blagodaran.

Pored Bosanske krajine, žestoke borbe vode se i u Lici kod Plitvičkih jezera, u Dalmaciji i drugim mjestima. U ofanzivi protiv naše partizanske vojske tu učestvuju velike talijanske snage.

8. jul 1942. Valter
[Seonica]

Molimo da ostavite one iste uslove koje smo imali i do sada u našem radu.**

Molimo da ponovo šifrirate depešu od 94 grupe, koju mi nismo razumjeli.

A–CK SKJ, Fond CK–KI, br. 1942/135. *Prevod s ruskog*

* Nedostaje prva stranica depeše. – *Red.*

** Tito misli na uslove za održavanje veze s Kominternom. – *Red.*

DRUGU ĐIDU I ARSU [MILOVANU ĐILASU I ARSU JOVANOVIĆU]

9. jul 1942. 1 h po podne.
[Solakova Kula]

Danas u 6^h ujutru stigao sam u selo Solakova Kula i našao vaše kurire, koji su mi predali vaš izvještaj od 7 jula 22^h.[179] Ja se u ovom pismu neću osvrtati kritički na vaš pokret jer ćemo o tome detaljnije govoriti usmeno. Slažem se da zaposjednete drum Travnik—Gornji Vakuf. Ali u isto vrijeme trebate zaposjesti i drum Gornji Vakuf—Donji Vakuf u dolini rijeke Vrbasa. Ja sam mišljenja da vaše brigade* likvidiraju Bugojno, pa eventualno i Donji Vakuf. Ukoliko bi se tu nalazile veće posade mi ćemo po likvidaciji Prozora doći vama u pomoć. Vaše desno krilo treba da se patrolama proteže do Donjeg Vakufa. Kasnije naš pravac jeste jugozapadno od Donjeg Vakufa prema Čador-planini, tako da zaobiđemo Jajce s juga i izbijemo na prugu Jajce—Split.** Pred Prozorom već se nalaze 2 bataljona III brigade, a IV kraljevački bataljon je sa mnom i on sutra kreće k Prozoru. Ostale jedinice I i III brigade nalaze se na prostoriji Konjic—Ostrožac—Rama. U toku ove noći kreću sve te jedinice u pravcu Prozora. Osmog o. m. rano ujutru su 2 bataljona I brigade napala Konjic i zauzela ga na juriš nakon žestoke nekolikosatne borbe. U Konjicu je zahvaćen ogroman plijen, a što je najvažnije, zahvaćeno je još 25 lokomotiva, koje smo potpuno uništili.

Zahvaćeno je nekoliko mitraljeza, municije, bombi, 2 bacača, ali sve skupa se još ne zna tačno, jer nemamo tačan izvještaj. U Ostro[šcu] je takođe zahvaćeno dosta materijala, koji je većim dijelom podijeljen siromašnom stanovništvu. Sada su želj[eznički] objekti do Rame porušeni potpuno, tako da neće moći za jedno 7-8 mjeseci možda da se stave u promet. Imam obavještenje da bi navodno u Gornji Vakuf trebali doći četnici. Prema tome, smatram da je neophodno da što prije zaposjednete Gornji Vakuf i prostoriju između planina Vranice i Raduše. Ako mi uspijemo brzo likvidirati Prozor, krenućemo odmah i mi prema Gornjem Vakufu. Zauzimanje

* Odnosi se na 2. i 4. proletersku brigadu. – *Red.*
** Misli se na uskotračnu željezničku prugu Jajce – Lička Kaldrma, koja se tu vezivala na željezničku prugu Zagreb – Split. – *Red.*

Gornjeg Vakufa smatrajte svojim prvim, najvažnijim zadatkom. Prisustvo jače neprij[ateljske] snage u ovoj varošici ugrozilo bi pravac daljeg našeg kretanja.

O svemu ostalom usmeno.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 2/2

DRUGU CRNOME [SRETENU ŽUJOVIĆU]

9. jul 1942.
[Solakova Kula]

Nalazim se u selu Solakova Kula oko 6 km do vašeg sela. Juče su naši zauzeli Konjic. Ovdje je zahvaćen ogroman materijal. Borba je bila kratka, ali žestoka. Mrtvih nije bilo, već samo oko 10 lakše ranjenih. Najvažnije je to što je zahvaćeno 25 lokomotiva, koje smo uništili. U toku današnje noći izvršiće sve jedinice I i III brigade pokret u pravcu Prozora. U vezi s tim trebalo bi preseliti i našu komoru. Prema tome, sutra ujutru rano (oko 3h) krenite s komorom iz Jasenika u selo Liska, to je 10 km vazdušne linije jugozapadno od Jasenika u pravcu Prozora. Uzmite dobroga vodiča da vam pokaže put.

Danas sam dobio izvještaj . . .* koji javlja da su krenuli na drum Travnik – Gornji Vakuf.[180] Inače oni su imali do sada 15 mrtvih, kako vidiš dosta veliki gubici. Oni sami priznaju da je uzrok tome velika neopreznost Crnogoraca.

Javi je li došlo sve ono što je određeno za nas u Gobelovini. Ja ovdje nemam za ljude ni slanine, ni pasulja, ni brašna. Pošalji mi nešto u toku ovog večera odmah, jer i mi rano idemo. Pošto mi nemamo nijednog konja za hranu, konj koga pošaljete ostaje kod nas. Ja ću biti sutra u selu Kute, blizu vas.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 23/4.

* Na ovom mjestu tekst je oštećen. – *Red.*

ŠTABU III NOPU BRIGADE (DRUGU PERUNIČIĆU)

9. jul 1942, 4^h^ po podne.
[Solakova Kula]

Primio sam vaš jučerašnji izvještaj.[181] Nisam vam prije odgovorio jer nisam smatrao hitnim napad na Prozor. Danas sam doveo ovamo jedan bataljon I brigade, koji će u toku sutrašnjeg dana poći u vašem pravcu da se poveže s vama, blokira i zajedno s vama napadne Prozor. Naši su juče ujutru zauzeli Konjic, koji su osim 3 satnije domobrana branili i ustaše i četnici.[182] Tamo je zahvaćen veliki plijen, kao i 25 lokomotiva. U toku današnjeg večera kreću sve jedinice III i I brigade u pravcu Prozora.

Zauzimanje Prozora ima za nas utoliko veću važnost što bi se time olakšao pokret u pravcu Gornjeg Vakufa, gdje neprijatelj pokušava koncentrisati četnike i ustaše protiv nas. Vi treba da blokirate Prozor s južne strane od sela Nikolić i Paljike, kao i s istočne strane od pravca Borovnice, odnosno sela Duge na drumu. Naš IV bataljon I brigade uputićemo sa sjeverne strane od pravca sela Perići – Kulaglić na kotu 772, s lijevim krilom prema koti 775, koje će se povezati s vašim desnim krilom.

Do dolaska ovog bataljona tamo ispitajte dobro situaciju u Prozoru i neprijat[eljske] položaje oko Prozora. Ovaj bataljon će donijeti i jedan mali top za razbijanje neprijateljskih bunkera i utvrđenja.

Ja ću se vjerovatno nalaziti oko sela Kuta, desetak km od druma.

Šaljite izvještaj o situaciji kod vas.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/27–1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U gradu Konjicu zaplijenili smo: 25 lokomotiva, među kojima i nekoliko specijalnih sa zupčanicima za brdski saobraćaj. Sve lokomotive smo uništili dinamitom. Ukupno je na ovoj željezničkoj pruzi u toku 4 dana uništeno 39 lokomotiva.[183]

U Konjicu smo zaplijenili veliku količinu raznog ratnog materijala i namirnica. Zaplijenjeno je*

9. jul 1942. [Valter]
[Solakova Kula]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/136. *Prevod s ruskog*

*Kraj depeše nije sačuvan, međutim, prema emisiji Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« od 14. jula 1942. dobijamo sljedeće podatke: »Partizanski bataljoni i udarne brigade nastavljaju ofanzivu u Bosni i Hercegovini i posljednjih dana zauzeli su niz naselja, među njima željezničku stanicu Ostrožac na Neretvi. Na željezničkoj pruzi Mostar–Sarajevo partizani su u toku četiri dana digli u vazduh 40 lokomotiva. Prilikom zauzeća Konjica zaplijenjeno je, pored ostalog, raznog ratnog materijala, 60000 puščanih i mitraljeskih metaka . . .« – *Red.*

ŠTABU II BATALJONA III NAR[ODNO]OSLOB[ODILAČKE] PROLET[ERSKE] UDARNE BRIGADE

10. jul 1942.
[Solakova Kula]

Za trebovanje se treba obratiti intendanturi III brigade. Ona se vjerovatno nalazi negdje u selu Šćipe ili Liska. Za prve potrebe ja šaljem za vaš bataljon 5000 kuna, a 5000 kuna za onaj drugi bataljon koji je zajedno s vama pred Prozorom.* Politički komesar drug Jakić treba da dâ priznanicu na 10 000 kuna. Ukoliko se ovamo dopremi plijen iz Konjica, poslaćemo odmah i za vas izvjesnu količinu.

Jučerašnjim bombardovanjem neprijatelj nam je zadao težak udarac.[184] Ponovo vas upozoravam da obezbijedite ljudstvo od vazd[ušnih] napada i da budete do maksimuma oprezni. Duboko sam uvjeren da je i ovdje bila posrijedi samo neopreznost.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/29–1.

* Odnosi se na 4. bataljon 3. proleterske brigade. – *Red.*

ŠTABU I NOPU BRIGADE

11. jul 1942.
[Solakova Kula]

Danas u 7^h navečer treba sva 4 bataljona vaše brigade da izvrše pokret u pravcu sela Gorani – Pačarani – Studenčica – Gračanica na drumu prema Prozoru. Ove snage treba da se rasporede radi manjeg odmora u selu Gračanici jugozapadno od druma selo Paroš – Skrobučani – Donji Višnjani. Upozorite komandni sastav da tokom dana preduzme sve mere sigurnosti od bombardovanja, da se više ne ponovi slučaj kao s II bataljonom III brigade. U toku ove noći izvršiće se napad na Prozor u kome će učestvovati 2 bataljona III brigade i vaš IV (Kraljevački) bataljon. Vašoj komori i bolnici izdaćemo mi nalog za pokret.

Bilo bi dobro da dođe Koča [Popović] i Fića [Filip Kljajić] u Solakovu Kulu k nama da se dogovorimo o vašim daljim zadacima.[185]

Pronađite Marka [Aleksandra Rankovića] i Milutina [Ivana Milutinovića] i poručite da dođu s Veljkom [Pavlom Ilićem] odmah ovamo.[186]

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/30–1.

ŠTABU III NOPU BRIGADE

11. jul 1942.
[Solakova Kula]

Krenite još u toku ove noći u 2^{ha} s dva vaša bataljona u selo Uzdol. Tamo ćete se povezati s IV bataljonom I brigade, koji se nalazi sa sjeverne strane Prozora na položajima. Vaša 2 bataljona nalaze se južno na položajima, ali mi nije tačno poznato na kome mjestu. Komandant IV bataljona I brigade mi večeras saopštava da su ga napale ustaše s leđa i da nije dobio pomoć vaših bataljona koji se nalaze lijevo od njega. Vi ćete sa čitavom vašom brigadom izvršiti opkoljavanje Prozora u toku sutrašnjeg dana i večeri i napasti ovu varoš najkasnije noću 13. o.m. Napad je trebao biti izvršen 11/12. u noć, ali prema izvještaju komandanta IV bataljona I brigade ovo sigurno neće uspjeti.[187] Vi treba zajedno s vašom brigadom i IV bataljonom I brigade da izvršite širi obuhvatni pokret da bi se očistile ustaške bandice koje su zasjele na brdima iznad Prozora. Prema tome, IV bataljon bi trebao da se uputi zapadno od Prozora do sela Naukovića i da zaposjedne drum prema Gornjem Vakufu; jedan vaš bataljon bi trebao da krene od Uzdola prema selu Duge, da se tu poveže s vaša 2 bataljona koja su već na položajima; drugi treba da ide prema selu Tadići i da se kod sela Dobruše poveže s IV bataljonom I brigade. Vaša 2 bataljona koja se nalaze na položajima kod Prozora treba da krenu južno od druma prema selima Mandići – Nikolić – Paljike.

Ukoliko bi se na terenu uvjerili da su ustaše zaposjele neke dalje vanjske kote od Prozora, onda izvršite obuhvatni manevar prema svom nahođenju.

U Prozoru ima oko 150–200 domobranaca i ustaša.[188] Dakle, dosta mala snaga i nju se može lako skršiti.

Danas je umro ranjeni komandir čete vašeg II bataljona.* Preduzmite sve mjere opreza od bombardovanja iz vazduha.

U Uzdolu možete dići 4 vola za ishranu vaših bataljona.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/31–1.

* Odnosi se na Branka Vojinovića. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Desetog jula došlo je u naš štab 5 slovenačkih partizana iz Glavnog štaba Slovenije i 10 iz Bosanske krajine i iz Hrvatske s materijalima.[189] Molim vas da javite preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« kako bi drugovi u Sloveniji bili obavješteni.

Stanje u Hrvatskoj, Sloveniji i Bosanskoj krajini je veoma povoljno za nas. Sada naše jedinice u tim krajevima vode žestoke borbe protiv okupatora, ustaša i četnika.

Ofanziva naših udarnih brigada u pozadini ustaša i četnika, koji su preduzeli ofanzivu protiv naših u Prijedoru i Ljubuškom*, izazvala je veliku paniku u redovima neprijatelja.

Krajiški partizani su u noćnom napadu zauzeli gradove Prijedor i Ljubuški* s rudnicima.[190] U Prijedoru je zarobljeno 1200 domobrana 200 ustaša, 100 000 metaka, 1200 pušaka, 2 haubice, 5 teških minobacača, 8 teških mitraljeza, 15 ručnih . . .**

11. jul 1942. [Valter]
[Solakova Kula]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/137. *Prevod s ruskog*

---

* Omaška u nazivu, riječ je o rudniku Ljubiji. Ovdje Tito misli na neprijateljsku ofanzivu na Kozari – *Red.*

** Nedostaje kraj depeše. O ovome Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija je objavila 13. jula 1942. u emisiji br. 201 sljedeće: »Prilikom juriša na Prijedor partizani su zarobili cio mjesni garnizon, koji je brojao preko 1200 domobrana i oko 200 ustaša . . . U ruke partizana pala je velika količina oružja. Pored ostalog, partizani su zaplijenili 1200 pušaka, nekoliko poljskih topova, 23 mitraljeza, 5 teških bacača mina, jednu radio-stanicu, kao i apoteku mjesnog garnizona, zavoje, lijekove itd.« . . . – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset sedmog maja* talijanske fašističke zvijeri strijeljale su u Šibeniku (Dalmacija) zajedno sa 25 drugova sekretara KP Hrvatske druga Radu Končara. Končar je bio član Politbiroa CK KP Jugoslavije. On je pao u ruke okupatora s prebijenim nogama i razbijenom glavom, ali bez obzira na to njega su užasno mučili više od četiri mjeseca. Drug Končar je organizovao u Dalmaciji partizanske odrede i Vrhovni štab partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije dodijelio je drugu Radu Končaru zvanje narodnog heroja.**

11 jul 1942. [Valter]
[Solakova Kula]

A–CK. SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1952/138. *Prevod s ruskog*

---

* Končar je strijeljan 22, a ne 27. maja 1942. u Šibeniku. – *Red.*
** Nedostaje kraj dokumenta. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Šestog jula u naš štab došao je delegat Vrhovnog štaba u istočnoj Bosni Svetozar Vukmanović,[191] koji je javio:

U toku maja bosanski udarni bataljoni s uspjehom su vodili borbu na željezničkoj pruzi od Zavidovića do Zenice. U tim borbama uništeno je 10 teretnih vozova s gvozdenom rudom i jedan blindirani voz. Ova željeznička pruga nije radila 15 dana.

U mjesecu junu naši udarni bataljoni vodili su žestoke borbe kod grada Vlasenice[192] i tuzlanskih rudnika. U ovim borbama ubijeno je više od 200 njemačkih vojnika i ustaša, a zaplijenjeno 3 teška i 2 laka mitraljeza, 15 000 metaka, mnogo pušaka i drugog materijala. Nijemci i ustaše su bez uspjeha pokušavali da razbiju naše bataljone u istočnoj Bosni. Pored mrtvih, oni su imali i više od 300 ranjenih vojnika.

11. jul 1942. Valter
[Solakova Kula]

A–CK SKJ Fond CK KPJ–KI, br. 1942/139. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

12. jul [1942.]
[Solakova Kula]

Šestog juna je ustaški stan Pavelića objavio saopštenje o sporazumu između četnika i ustaša,[193] u kome, između ostalog, stoji i sljedeće: Svi četnički naoružani odredi, na cjelokupnoj teritoriji oko rijeka Save, Bosne i Drine, Ozrena,Varcar Vakufa itd. dali su preko svojih predstavnika izjavu da se stavljaju na raspolaganje hrvatskim vlastima i da svojim potpisima priznaju Nezavisnu Državu Hrvatsku kao svoju, da priznaju poglavnika Pavelića kao šefa države, kao i sve međunarodne ugovore koje je do sada zaključila Nezavisna Država Hrvatska. Dalje, sve četničke grupe, u kojima ima nekoliko hiljada [četnika] izjavile su da su spremne da se bore do konačne pobjede protiv partizansko-komunističkih odreda i da pomognu hrvatskim . . .*

[Valter]

A–CK, SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/141. *Prevod s ruskog*

* Nedostaje kraj dokumenta. O ovome je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 14. jula 1942. u emisiji br. 202 objavila sljedeće saopštenje: »Šestog ovog mjeseca takozvani ,Pavelićev glavni stan' publikovao je saopštenje o pristupanju četničkih odreda s područja rijeka Save, Bosne i Drine, planine Ozren i iz oblasti Varcar-Vakufa Pavelićevoj državi i o izjavi predstavnika pojedinih odreda koje je potpisala ustaška razbojnička banda«. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U noći 11. jula naši udarni bataljoni borbom su zauzeli gradić Gornji Vakuf. Ima zarobljenika i zaplijenjeno je raznog materijala, koji se još prebrojava.[194]

Trinaestog jula poslije upornih borbi naše jedinice su zauzele grad Prozor.[195] Ima mnogo zarobljenika i zaplijenjenog raznog materijala, koji se još prebrojava. Na 15 vrsta od Prozora naše jedinice su opkolile samostan Šćit, gdje su se utvrdile ustaše, žandari i fratri. Neprijatelj se uporno brani iz samostana, iz crkve i drugih utvrđenih tačaka.[196]

Neprijateljska avijacija već 8 dana neprekidno bombarduje bez naročitog uspjeha naše jedinice, bolnice i komoru. Narod nas svuda oduševljeno dočekuje.

13. jul 1942. Valter
[Prozor]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/142. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U Prozoru je zaplijenjeno 14 ručnih i 2 teška mitraljeza, 250 pušaka, 2 teretna i 2 luksuzna automobila, mnogo sanitetskog i drugog materijala. Grad je branilo 600 ustaša i žandara. Oko grada bilo je oko 30 bunkera i jedna stara kula. Naše jedinice su zauzele sva utvrđenja na juriš (od 7 do 17 časova, 13. jula). Do sada smo našli 200 ustaških leševa, među kojima i 4 oficira. Broj zarobljenih se povećava zato što su se mnogi sakrili. Mi smo takođe oslobodili političke zatvorenike.

Trinaestog jula naši lički i dalmatinski partizani su takođe zauzeli grad Glamoč [197] i opkolili grad Livno.

Kako smo već javili, naši hercegovački partizani su u Mostaru zapalili skladište od 50 vagona duvana koji je bio namijenjen za Njemačku.[198]

14. jul 1942. Valter
[Prozor]

Molimo da s nama radi telegrafist koji je radio 13. jula. Za nas je to vrlo važno zato što imamo akumulatorsku energiju i zato što se naša stanica neprestano kreće s nama, tako da je često potrebno brzo svršiti rad i ići dalje.

Ako su depeše od 13. jula bile za nas, molimo da ih ponovite jer ništa nismo razumjeli.

14. jul 1942. Valter
[Prozor]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/143. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Molimo da javite Valdesu da nam javi da li je u Zagreb došao drug Fišer, koji je od nas otišao 3. jula [1942].[199]

15. jul [19]42. Valter
[Prozor]

II

Pored Prijedora, naši partizanski bataljoni u Bosanskoj krajini zauzeli su takođe gradove Bosanski Petrovac i Bosansku Krupu i uništili rudnik Ljubiju.[200]

Slovenački partizanski bataljoni zauzeli su Brod na Kupi[201] i povezali se s hrvatskim partizanskim odredima. Polovina Ljubljanske oblasti[202] nalazi se u rukama partizana. Talijani su protiv slovenačkih partizana koncentrisali do 120 000 vojnika.[203]

15. jul. [19]42. Valter
[Prozor]

[Samo dio depeše]:

... čitava* sela da zaplaše seljake, a to ima obrnuto dejstvo. Seljaci sami evakuišu sela bježeći u planine i šume, gdje stupaju u partizanske odrede. OF daje seljacima drvo iz državnih šuma za građenje novih kuća umjesto spaljenih.[204]

---

* Početak depeše nije sačuvan. Njen sadržaj odnosi se na tok italijanske ofanzive u »Ljubljanskoj pokrajini«. Prema emisiji Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« od 20. 7. 1942. godine početak glasi: »Italijanski i nemački okupatori spalili su u Sloveniji nekoliko desetina sela, misleći da će pomoću terora zastrašiti narod, ali slovenski rodoljubi na teror odgovaraju još žešćom borbom. Za svaki spaljeni dom pada desetak fašista. Iz mnogih sela narod je listom stupio u partizanske redove, jer se ubedio da se protiv italijanskih i nemačkih zlikovaca može uspešno boriti jedino sa puškom u ruci«. – *Red.*

Željeznička pruga Trst – Ljubljana nalazi se pod neprestanim udarcima partizana, tako da su okupatori često potpuno odsječeni od Italije. Željeznička pruga Kočevje – [Ljubljana] je takođe razorena od strane partizana.

16. jul [19]42. Valter
[Prozor]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/144. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Ovih dana završena je velika talijanska ofanziva protiv naših partizanskih odreda u Dalmaciji, i to s potpunim neuspjehom. U južnoj Dalmaciji u ofanzivi su učestvovali 30 000 Talijana i ratna flota, koja je bombardovala obalu. Talijani su okružili Biokovo u nadi da će uništiti partizane, ali su pretrpjeli potpun neuspjeh i imali 300 ubijenih vojnika.[205] U srednjoj Dalmaciji talijanske okupatorske jedinice zajedno s četnicima 10. jula su pokušale da opkole Dinaru, ali su bili na dva mjesta razbijeni i izgubili su 190 ljudi u poginulim i ranjenim.[206] Tu su se pokazali naročito krvožedni četnici, koji su spalili srpsko selo Kazanci. Zarobljeno je 40 talijanskih vojnika, a zaplijenjeno: 1 teški mitraljez, 5 ručnih mitraljeza, mnogo municije i drugog ratnog materijala. U sjevernoj Dalmaciji takođe je bila velika talijanska ofanziva, ali je doživjela neuspjeh.[207]

Mi smo riješili da uključimo Istru u operativnu zonu slovenačkih i hrvatskih partizana i uputili smo tamo manje odrede i organizatore. U Istri se sada već vode borbe sa italijanskim trupama kod Rijeke, Pule i Trsta. Tamo su već stvoreni lokalni partizanski odredi.[208]

16. jul [19]42. Valter
[Prozor]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/146. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Drugovi u Sloveniji imaju obavještenja da se dio jugoslovenske londonske vlade preko Vatikana povezao s talijanskom vladom. Jedan klerikalni funkcioner [Edvard Kocbek], koji je došao u Sloveniju, a koji je prijatelj Osvobodilne fronte, ispričao je sljedeće: »Reakcionarni elementi iz Slovenije imaju vezu s Londonom preko vatikanske radio-stanice. Poslije smjene Kripsa u Engleskoj i poslije pobjeda Crvene armije Vatikan je počeo forsirano zakulisano da radi da bi privukao Englesku na svoju stranu radi stvaranja takozvane »katoličke Srednje Evrope«, u koju bi ušle kao »autonomne Austrija, Slovenija, Hrvatska i Mađarska, sve pod protektoratom Italije. U cilju ostvarenja te kombinacije Vatikan dejstvuje i u samoj Italiji, u vladi i čak u fašističkoj partiji. U isto vrijeme Vatikan baca u Englesku ogromne sume novca da bi na taj način spriječio, boljševizaciju Evrope«.

Smatramo da postoji saradnja između Italije i Engleske u borbi protiv nas. Zarobljeni četnici su nekoliko puta izjavljivali da su oružje i drugi materijal koji oni dobijaju od Italijana plaćeni iz Engleske. Ovih dana mi smo saslušavali zarobljene karabinjere, koji psuju Musolinija, a hvale kralja, govoreći o simpatijama prema Engleskoj i o glasovima o miru s Engleskom.

U Sloveniji se stvara takozvana Bela garda[209] sastavljena od raznih reakcionarnih elemenata i oficira Draže Mihailovića. Pripadnici te malobrojne garde nalaze se u službi Talijana kao špijuni i provokatori. Kada je naša patrola ubila neke članove Bijele garde Talijani su ih pokrili slovenačkom zastavom, koja je inače zabranjena, i postavili počasnu talijansku stražu.

Mi mislimo da Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« treba više da udara po četnicima i Bijeloj gardi, jer su sada četnici glavni oslonac okupatora i uz podršku i propagandu oni jačaju. Ustaše su se politički već kompromitovali i s njima nam je lakše. Četnici i ustaše sada su, pod pritiskom okupatora, saveznici.

16. jul [19]42. Valter
[Prozor]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/147. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Molimo da u emisiji »Slobodne Jugoslavije« ispravite sljedeće: u Sloveniji Talijani imaju 120 000 vojnika za borbu protiv partizana, a ne 12 000.[210]

Petnaestog jula talijanski bombarderi su na zvjerski način bombardovali gradić Prozor, koji je potpuno razrušen.[211]

Sedamnaestog jula Talijani su bombardovali čitav dan zapaljivim bombama gradić Gornji Vakuf.[212] Grad je u plamenu. Narod je veoma ogorčen zvjerstvima okupatora i ustaša, koji takođe bombardaju, zajedno s Talijanima.

17. jul [19]42. Valter
[Prozor]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/148. *Prevod s ruskog*

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU]

17. jul 1942.
[Prozor]

Vaš prvi neuspjeh kod Bugojna jeste rezultat vašeg oklijevanja, a i nedovoljne pripreme.[213] Kako ste mogli dozvoliti da neprijatelj saobraća vozovima u toku vašeg napada na grad? 1. Trebalo je po svaku cijenu [prekinuti] željezničku liniju prije samoga napada. 2. Uzrok neuspjeha leži i u neizvršenju zadatka za obje brigade koji ste dobili od mene prije napada na Gornji Vakuf.* Điđin postupak je za najveću osudu, jer je to postupak neozbiljnog čovjeka, koji je doveo do dosta teških posljedica, a moglo bi se svršiti i katastrofalno ako se odmah ne preduzmu mjere da se II brigada odmah prebaci na sektor Bugojno – Donji Vakuf i poveže s vama.[214]

Bez obzira na ovaj prvi neuspjeh, mi ne možemo odustati od zauzimanja Bugojna i, prema tome, treba izvršiti sljedeće: 1. Poslati najmanje jedan bataljon da poruši prugu i onemogući dovlačenje novih snaga neprijatelju [i to još u toku ove noći]. 2. U blizini grada držati u zasjedi manja odjeljenja koja će onemogućavati neprijatelju utvrđivanje i ispadanje iz grada. 3. Glavninu vaših snaga rasporedite oko grada tako da mogu svakog momenta intervenisati ako bi neprijatelj htio da vrši jači ispad, a da se ljudstvo ipak može odmarati i pripremiti za dalju borbu. 4. U toku današnjeg dana ili današnje večeri stiže jedan bataljon I brigade, a narediću da sutra dođe još jedan od I brigade kao pojačanje. Prema tome, imaćete ovdje na raspolaganju 5 bataljona IV i 4 bataljona I brigade.

Drugoj brigadi smjesta dajte zadatak da napadne Donji Vakuf, a ako to nije momentalno moguće, neka ga dobro blokira i presiječe komunikaciju prema Jajcu i Travniku. Po dolasku na određena mjesta II brigade poručite drugu Điđi da smjesta dođe u ovaj štab. Napad na Bugojno izvršiće se čim se koncentrišu naše trupe, najkasnije za dva dana. Jedinice treba postaviti tako da budu kompaktne: Prve brigade i Četvrte [brigade].

Preduzmite maksimum opreza da se ljudstvo zaštiti od bombardovanja iz vazduha.

---

* Vid. str. 89 – *Red.*

Komandanti, komandiri i politički komesari treba borcima da objasne ovaj naš neuspjeh kao jednu normalnu pojavu, koja ne može imati nikakvog uticaja na dalje naše uspjehe. Borcima izrazite u moje ime priznanje za njihovo junačko držanje i podignite im duh, ukoliko je on pao zbog ovog privremenog neuspjeha.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 26/4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Po cijeloj Dalmaciji bukti partizanska borba. Partizanski odredi dejstvuju i na ostrvima. Dajemo nekoliko partizanskih akcija iz posljednjih dana:

Kod Biokova partizani su napali kolonu Talijana i ubili 3, a ranili 10 i zarobili 19 vojnika i 1 oficira. Zaplijenjeno je 21 puška, 2000 metaka, 50 bombi i drugi materijal.[215]

Na rijeci Neretvi partizani su potopili 3 bagera, uništili sve aparate i mašine namijenjene za izgradnju morske luke Ploče.[216]

U fabrici Majdan partizani su zapalili dva magacina, gdje je izgorjelo robe u vrijednosti 5 000 000, 200 buradi benzina, 40 buradi mašinskog ulja, 700 000 džakova i nekoliko hiljada džakova od jute.[217]

U fabrici cementa Sveti Kajuh u Solinu uništeno je nekoliko motora od velike vrijednosti.[218]

U splitskoj luci uništen je transporter koji je služio za utovar brodova. Uništena je i jedna lokomotiva.[219]

Kod Sinja partizani su razorili rudnike boksita. Uništene su sve mašine.[220] Kod Sinja su partizani uništili 107 telefonskih stubova i most na Dobri. Kada su Talijani pokušali da oprave telegraf, partizani su napali 24 kamiona s vojnicima, ubili 25 vojnika i mnogo ranili.[221] Partizani su zauzeli varošicu Vrgorac, gdje je zaplijenjeno mnogo materijala.[222]

Lički partizani napali su talijansku kolonu kod sela Mirić—Štropina, ubijeno je 60 fašističkih vojnika, a među njima i jedan pukovnik dok je mnogo ranjeno. Zaplijenjeno je: 1 mitraljez, 1000 metaka, 2 motorcikla i mnogo drugog materijala.[223]

Kod sela Tomin Gaj i Dorin Gaj partizani su napali talijansku kolonu, ubili i ranili mnogo okupatorskih vojnika. Zaplijenjena su dva mitraljeza, 1700 metaka i drugi ratni materijal.[224]

Drugi bataljon Prvog odreda razrušio je 700 metara željezničke pruge na liniji Medak – Ribnik. Dalje, prvi odred razrušio je još 1200 metara željezničke pruge.[225]

Kod grada Gospića četnici su pokušali propagandom da razbiju partizanske redove. Uhapšeno je 100 četnika i 20 je strijeljano. Zaplijenjeno je 300 pušaka, 8 mitraljeza i drugi materijal.[226]

Kod Mogorića partizanski bataljoni razvili su velike snage Talijana i četnika. U borbi je učestvovalo 5000 talijanskih vojnika. Ubijeno je više od 100 okupatorskih vojnika. Naši su imali 7 mrtvih.[227]

Kombinovani partizanski odred razbio je Talijane kod sela Bender. Ubijeno je 30 okupatorskih vojnika i mnogo je ranjeno. Zaplijenjeno je 30 pušaka i 2 mitraljeza. Partizani su topovskom granatom razbili lokomotivu koja je vukla pojačanje. Na drumu kod Knina partizani su napali talijansku artiljerijsku kolonu i u jurišu zaplijenili 4 haubice i odmah ih okrenuli protiv neprijatelja. Zaplijenjen je i 1 teški mitraljez, puške i zarobljeno je 6 vojnika.[228]

21. jul 1942. [Valter]
[Pidriš]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/149. *Prevod s ruskog*

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA]

20. jul 1942,
4 časa ujutro.
[Pidriš]

Primio sam tvoja 2 pisma od 19. o. m. kao i pisma druga Đida i Kušića.[229] Kušićevo pismo stiglo je preko naše komore u Ravnom. Iz njegovog pisma se vidi da je II brigada imala dosta teške gubitke zbog lakomislenog i nepredviđenog pravca pokreta. Izgubila je i Dugalića, koji je poginuo, a više teže ranjenih je ostalo jer [ih] nisu mogli izvući.[230] Napad na Prusac [231] je isto tako nepravilan kao što je bio pokret u pravcu Travnika. Oni rade sve ono što ne treba. Umjesto da su ostali u čvrstoj vezi s vama na pruzi Bugojno – Donji Vakuf, pa ako se već nisu usudili da Donji Vakuf napadnu, onda su barem trebali da ga blokiraju sa strane Bugojna i onesposobe željeznički saobraćaj.

Ja ne vidim razloga za odgađanje napada na Bugojno ako slučajno II brigada ne stigne na vrijeme. Vi imate ionako dosta snaga: 5 bataljona IV brigade, 3 bataljona I brigade i II bataljon* kao rezervu kod Donjeg Vakufa. Gomilanje većih snaga na toj prostoriji i odgađanje napada dovešće do toga da ćemo se zaplesti u jednu frontalnu borbu koje se nećemo tako lako otarasiti. Da ste imali više odlučnosti i brzine sada bi sve već bilo gotovo i s puno manje žrtava. Điding filozofiranje da u Donjem Vakufu ima 2 topa i bacač jeste prosto smiješno,[232] jer neće valjda tražiti da nas neprijatelj čeka bez oružja. Nama je baš i potrebno da napadnemo neprijatelja koji ima oružja i municije, jer nam to treba. Prozor i Konjic su pokazali da takva filozofija ne vrijedi ništa.

U slučaju da kakve bande ustaša pokušaju prodrijeti od Travnika preko Crnog vrha mi ćemo pojačati II bataljon I brigade jednim bataljonom III brigade, ali nam vi na vrijeme javite da li će biti to potrebno.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A-VII, k. 2-B.
reg. br. 4/2.

* Greška. Treba: brigadu – *Red.*

ŠTABU III [SANDŽAČKE] NOPU BRIGADE

21. jul 1942.
[Pidriš]

Odredite odmah dva vaša bataljona koji će još u toku ove noći (najkasnije u 12^h noću) krenuti u pravcu Ravnog drumom preko sela Ripci – Rumboci – Ravno. Negdje u blizini sela Ravno neka predane i sutra naveče, tj. 22, o. m, treba da krenu za Gornji i Donji Malovan, i to jedan bataljon u Gornji Malovan, a jedan u Donji Malovan. Bataljon koji bude u Gornjem Malovanu treba da postavi zasjede na drumu u pravcu Kupresa i da izviđa. Bataljon koji bude u Donjem Malovanu treba da postavi zasjede u pravcu Livna, negdje u blizini sela Šujice. Napominjemo da u v[aroši] Kupresu postoje jače neprijateljske snage s kojima ne treba stupati u borbu, mislim ofanzivnu, dok na to područje ne stignu naše veće snage. U selu Šujici, na drumu prema Livnu i Mostaru, nalazi se manji neprijateljski garnizon i štab bataljona može sam, u sporazumu s mještanskim drugovima, izvidjeti može li se odmah ovo selo likvidirati. Drum u pravcu Kupresa i sela Šujice treba porušiti da bi bio onesposobljen za saobraćaj neprijatelja.

Negdje između Malovana i Kupresa postoji manja partizanska četa sa sjedištem u Gornjem Vukovskom, s kojom odmah stupite u vezu i upotrijebite je kao pomoćnu jedinicu.

Za ishranu tih dvaju bataljona obratiti se na mještanske drugove koji imaju svoju stoku u Cincar-planini i odakle ćemo našu vojsku snabdijevati.

Šaljemo vam 10 000 kuna za nabavku namirnica.

Između Gornjeg i Donjeg Malovana treba da bude potpuno obezbijeđena teritorija, jer ćemo ovim pravcem slati naše bolnice i komore na oslobođenu teritoriju glamočkog područja.[233]

Čitava teritorija s one strane druma u pravcu Glamoča i u pravcu Drvara je oslobođena i sigurna, ali su najbliža sela oko Kupresa neprijateljski raspoložena i tu treba biti oprezan.

Ostala vaša tri bataljona ostaju raspoređeni ovako: jedan bataljon osigurava pravac prema Rami oko Gračanice, jedan bataljon na Makljenu i jedan bataljon oko Prozora i za službu u njemu.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/37-1.

ŠTABOVIMA PROLETERSKIH BRIGADA

21. jul 1942, 12,00
[Pidriš]

ŠTABU... BRIGADE[234]

U poslednje vrijeme štabovi brigada zadovoljavaju se usmenim ili vrlo kratkim pismenim izvještajima o svojim akcijama. Iz takvih izvještaja ovaj štab nema jasan pregled događaja, toka borbi, kao ni kritički osvrt na operacije. Smatramo da bi s takvom praksom trebalo jednom prestati i zato naređujem:

Da mi se dostave detaljniji izvještaji počev od 23. juna, to jest od dana polaska u pravcu sjeverozapada pa sve do danas. Ubuduće dostavljati obavezno nedjeljne izvještaje, koji treba da obuhvate cjelokupan rad u vojno-političkom pogledu, a poslije završene akcije detaljan izvještaj, koji treba da sadrži: cilj akcije, plan za izvođenje akcije, tok borbe i uticaj starješinskog kadra na razvoj borbe, rezultat (gubici nanijeti neprijatelju, plijen, sopstveni gubici poimenično s kratkim opisom držanja istih u toku borbe), kritički osvrt na akciju, predlozi za pohvale. U slučaju veće akcije priložiti detaljni plan u razmjeri 1:25 000, sa zapovješću koja je izdata za dotičnu akciju.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A-VII, k. 2,
reg. br. 27-4.

ŠTABOVIMA I, II, III, IV NO BRIGADE

22. jul 1942, 12^{ha}.
[Pidriš]

Strogo povjerljivo

1) Prva brigada sa svim svojim bataljonima izvršiće pokret opštim pravcem: selo Tihomišlje selo Ravno, selo Mokronoge, Tomislavgrad [Duvno], koji likvidirati najkasnije noću između 27. i 28. jula. Prema gornjem datumu podesiti maršrutu. Vaš VI (beogradski) bataljon 25. jula izjutra staviće vam se na raspolaganje kod Tordonovića Košara.* Poslije likvidacije Tomislavgrada brigadu rasporediti po okolnim selima imajuću u vidu da bi ustaška sela u zapadnom dijelu Duvanjskog polja trebalo razoružati. Podatke o situaciji u Tomislavgradu i oko njega daće vam drug Arso [Jovanović].

2) Treća brigada noću 27. i 28. jula likvidiraće ustaško gnijezdo selo Šujice. U ovom cilju stavlja se Trećoj brigadi na raspolaganje 4 bataljona (jedan iz Donjeg Malovana, jedan iz Gornjeg Malovana i dva bataljona iz neposredne okoline Prozora). Bataljon iz Gračanice ostaće pod neposrednom komandom Štaba IV brigade koji će se nalaziti u Šćitu.

Vjerovatno je da za likvidaciju Šujice neće vam trebati sva četiri bataljona. Prema tome, bataljon u Gornjem Malovanu može ostati kao zastor prema Kupresu. Sve ovo ispitajte na terenu.

Po neprovjerenim podacima u Šujici se nalazi oko 60 ustaša. Detaljne podatke prikupiti od mještanskih jedinica na terenu.

Prema određenom datumu odmjeriti pokrete vaših bataljona. Skrećemo vam pažnju na zaštitu od avijacije, jer su vaše jedinice u posljednje vrijeme od nje pretrpjele velike gubitke.

Stavite u zadatak bataljonu u Gornjem Malovanu da se poveže s Drugom brigadom koja se nalazi oko Blagaja. U ovom cilju iskoristiti za pratnju mještanske partizane.

3) Četvrta brigada uzeće sljedeći raspored:

Dva bataljona ostaviće u predjelu Gornjeg Vakufa sa zadatkom da kontrolišu Skopsko polje** do sela Gračanice. Glavnina snaga

* U originalu pogrešno napisano Koševa, treba Košara. – *Red.*

** Predio u dolini Vrbasa između Gornjeg Vakufa i sela Gračanice naziva se Skoplje – *Red.*

da bude oko Podova [kota 919], dok jedan dio treba da na koti 853 [Stražica] utvrdi nekoliko mitraljeza koji bi branili prolaz ka Gornjem Vakufu. Zadatak ovih bataljona nije da vode odsudne borbe s neprijateljem, već više da razvuku pažnju neprijatelja na više strana, da omoguće uzimanje žetve od ustaško-petokolonaških elemenata, za što treba razviti obavještajnu službu i raspitati se koja su petokolonaška imanja. Pri tome postupati pravilno, kakav je do sada imao stav štab te brigade. Isto tako treba se raspitati o ustaško-petokolonaškoj stoci koja se nalazi na planini Vranici, pa istu konfiskovati. Stoku i rezerve hrane treba evakuisati preko Prozora i Šćita u pravcu Šujice. Detaljan raspored ova dva bataljona utvrditi s drugom Arsom. Po izvršenom zadatku ili u slučaju potrebe bataljoni bi se povukli pravcem: Podovi, Pidriš, Jaklići (mogao bi se primiti pravac – za jedan bataljon – od Pidriša putem za Makljen, a drugi preko Voljica za Gornje Vukovsko, što sve zavisi od konkretne situacije: načelno ne cijepati ove bataljone).

Jedan bataljon ostaće na Makljenu.

Jedan bataljon (V) prebaciće se u Šćit.

Jedan bataljon provešće bolnicu preko Voljica, Gornjeg Vukovskog, Donjeg Vukovskog i predati je bataljonu Treće brigade, koji se nalazi u Gornjem Malovanu, a taj će je bataljon dalje sprovesti na određeno mjesto.[235]

Bolnica treba da se kreće od Donjeg Vukovskog preko Zanogline na Donji Malovan, gdje će dobiti dalji pravac kretanja. Od Donjeg Vukovskog cio bataljon ne treba da prati bolnicu, nego samo jedan vod, jer je taj teren potpuno siguran. Pošto isprati bolnicu do Donjeg Malovana, vod treba da se vrati u Donje Vukovsko. Ovaj bataljon u Donjem Vukovskom treba politički da radi među mještanima, da ih organizuje, zatim da prikuplja podatke o ustašama u Kupresu i Zloselima. Taj bataljon treba da pripremi teren za dejstvo brigade s tog prostora.

4) Naređeno je Konjičkom bataljonu (sada se nalazi na planini Bitovnji) i Prozorskoj četi (nalazi se oko Prozora) da se stave pod vašu komandu, s tim da ih upotrijebite u rejonu Prozora (mogu rušiti mostarsku prugu). Ove dijelove treba tako osposobiti da mogu braniti slobodnu teritoriju oko Prozora kad se vi udaljite s nje. To znači zaštita pravca od Gornjeg Vakufa i Rame.

5) U Jablanici ostaje jedan bataljon Treće brigade koji štiti pravac od Rame. Taj se bataljon stavlja pod vašu komandu. Ako bi neprijatelj pokušao od Rame k Prozoru, treba gledati da mu se zgodnim pokretom nanese udarac. U ovom cilju možete angažovati bataljon s Makljena. Ni u kom slučaju se ne smijete angažovati u neke frontalne borbe. Razumije se da prvenstveno treba angažovati Konjički bataljon i Prozorsku četu.

Obje bolnice i bataljon za pratnju uputiti preko Donjeg Vukovskog 24. jula zorom (oko 3 časa). Taj prvi marš može biti danju

jer se ide kroz šumu, a ostali moraju biti noću.

Štab vaše brigade neka bude u Šćitu, ali obavezno morate podići telefonsku vezu s Gornjim Vakufom, Prozorom i Jablanicom. U tom smislu organizujte jednu stručnu ekipu. Ostavite jedno lice iz štaba kod ona dva bataljona koji ostaju u Gornjem Vakufu.

6) Druga brigada prikupiće se oko Blagaja, odmoriti se i pripremiti se za dejstvo u predjelu Kupresa. U ovom cilju prikupiti na neopažen način sve podatke. Isto tako prikupljati podatke o stanju u predjelu Jajca, kao i sjeveru i sjeverozapadu. Vezu s nama uspostaviti preko Gornjeg Malovana.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 3–A,
reg. br. 10/3.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U borbi s njemačkim, mađarskim i ustaškim trupama u Bosanskoj krajini ubijeno je 1400 neprijateljskih vojnika, 600 ranjeno i 1000 zarobljeno. Zaplijenjeno je 64 puškomitraljeza, 15 teških mitraljeza, 21 minobacač i 1500 pušaka.[236] Naše jedinice zauzele su grad Dobrljin, gdje se nalaze rudnici uglja i fabrike.[237]

Naši partizanski bataljoni u borbi kod grada Bugojna ubili su više od 100 ustaša i razrušili željezničku prugu Jajce – Donji Vakuf i Travnik – Donji Vakuf. Potpuno je uništena željeznička stanica Šebešić. Uništena je takođe željeznička stanica Oborci, gdje je ubijeno 10 ustaša i 20 zarobljeno. Kod Donjeg Vakufa vode se veoma žestoke borbe, gdje su ustaše koncentrisale glavne snage i utvrdile grad.[238]

Dvadeset prvog jula talijanske fašističke zvijeri sa 7 tromotornih bombardera bombardovali su sela oko grada Prozora. Ubijeno je mnogo seoske djece, žena i ljudi. Talijani kao pobješnjele zvijeri svete se stanovništvu zbog svojih neuspjeha. Ustaše su poklale sve muslimansko stanovništvo sela Urija u okolini grada Bugojna.

Stanovništvo grada Prozora i okoline priča da uvek kada bi u grad dovezli bijelo brašno ustaše bi dobošem objavljivale stanovništvu da se ne pojavljuje na ulicu dok se brašno ne razdijeli državnim činovnicima i žandarima. Gladnom stanovništvu vlast je prodavala kilo mekinja za mjesec. Nama su pričali seljaci da su oni među sobom skupljali novac i putovali u Slavoniju da kupe žito. Kada bi uspjeli da negdje kupe žito onda su im ustaše na željeznici zapljenjivali to žito silom pod izgovorom da seljaci to žito daju partizanima.

22. jul [19]42. Valter
[Pidriš]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/150. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

U borbama kod Bugojna i u samom gradu, koji su u noćnim jurišima dva puta zauzimale naše proleterske brigade, ubijeno je do sada oko 250 ustaša i mnogo je ranjeno.[239]

Dvadeset trećeg jula jedinice jedne naše udarne proleterske brigade zauzele su mjesto Šujicu blizu Duvna.[240] Osim Duvna* naši krajiški partizanski bataljoni zauzeli su grad Drvar.[241]

24. jul [19]42. Valter
[Zanoglina]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ--KI, br. 1942/151. *Prevod s ruskog*

* Greška; treba: Glamoč. – *Red.*

ŠTABU III PROLETERSKE NO UDARNE BRIGADE

Vaš bataljon iz Donjeg Malovana s jednom četom bataljona »Vojin Zirojević« likvidirao je Šujicu; otpor je bio slabiji. Međutim, prema neprovjerenim podacima, ustaše su sa 2–3 tenka i oklopnim automobilom iznenadili II, IV i V bataljon IV brigade i navodno ih »razbili«.[242]

S obzirom na ovako izmijenjenu situaciju potrebno je da vaši bataljoni ostanu u rejonu Prozora i uhvate čvrstu vezu s drugom Arsom [Jovanovićem] i štabom IV brigade i stavite im se na raspolaganje, i na taj način spriječite nadiranje tih ustaša k Prozoru i prihvatite Konjički bataljon, koji s planine Bitovnje treba da stigne danas ili sutra u Prozor.

Pripremite flaše s benzinom umotane krpama i prekopajte drum prema Gornjem Vakufu da na neki način spriječite nadiranje tih motornih vozila.

Treba brzo raditi prema novostvorenoj situaciji.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

24. jul 1942. 15 časova. Komandant
[Zanoglina] Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 28–4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Postaraćemo se da u najbliže vrijeme damo podatke o dislokaciji talijanskih, njemačkih i hrvatskih* trupa i da osiguramo redovnu informaciju.[243] Veza s drugim oblastima Jugoslavije je veoma teška, prvo zbog toga što partizani sistematski ruše željezničke pruge, a drugo zbog toga što se mi stalno nalazimo u pokretu. Vezu držimo skoro isključivo preko kurira pješaka i konjanika.

Danas smo dobili informaciju od štaba partizanskih jedinica Bosanske krajine o tome da je na planinu Kozaru krenulo 35000 ustaša, Nijemaca, Mađara i četnika.[244] Veći dio naših jedinica morao je da odstupi s Kozare. Neprijatelj je poveo sve mirno stanovništvo i odveo ga u koncentracione logore. Neprijatelj je nastupao tenkovima, avijacijom i motorizacijom.

Jedan dio partizanskih odreda ostao je na Kozari.

25. jul 1942. Valter
[Donji Malovan]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/152. *Prevod s ruskog*

* Misli se na hrvatske domobranske jedinice – *Red.*

ŠTABU I NOPU BRIGADE

26. jul 1942.
[Cincar-planina]

Primili smo vaš izvještaj o zauzimanju Tomislavgrada [Duvna]. Za pohvalu je vaša brzina kojom ste ovoga puta dejstvovali. Najvažnija zadaća koja sada stoji pred vama je da hitno uputite jedan bataljon s minerskim vodom i potrebnom količinom eksploziva preko sela Stipanići na raskrsnicu Karlov Han, od kuda vodi drum u pravcu Livno—Mostar i u pravcu Dalmacije. U Karlovom Hanu nalazi se most na rijeci Ričini, koji treba odmah porušiti. Ovdje bi trebalo postaviti i zasjedu prema Livnu i Mostaru. Dva vaša bataljona mogli biste razmjestiti na prostoriji od Mokronoge do Stipanića. Tamo bi se uglavnom odmarali i s manjim patrolama izviđali puteve prema Livnu. Ostale vaše jedinice razmjestite na duvanjskoj prostoriji prema potrebama i vašem nahođenju. Kontrolisanje druma Livno—Šujica daću u zadatak nekoj jedinici III brigade, a ostale puteve k Livnu dobiće u zadatak jedinice koje su zauzele Glamoč.

Ovog momenta nalaze se u našem štabu komandant, politički komesar i oficir iz Štaba [Četvrte operativne zone], a isto tako i komandant III krajiškog odreda.[245] S njima ćemo se dogovoriti o pripremama za napad na Livno i za likvidaciju Kupresa.

Preduzmite mjere opreza da se trupe zaštite od bombardovanja iz vazduha.

Neka vaše jedinice razviju što intenzivniji politički rad u zaposjednutim selima kako nama naklonjenim tako i ustaškim.

Čiča Janka [Mošu Pijade], Marka [Aleksandra Rankovića] i Crnoga [Sretena Žujovića] sigurno ste već obavijestili, a ako niste, obavijestite ih da odmah dođu, radi vršenja[246] svojih dužnosti, u Tomislavgrad i okolicu.

Obavještavajte nas redovno o svim događajima i situaciji na vašem sektoru.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 46/40–1.

ZAMJENIKU KOMANDANTA V KRAJIŠKOG ODREDA DRUGU MILUTINU MORAČI[247]

Druže Milutine, noću 29/30. jula odlučili smo napasti grad Livno. U tom napadu treba da uzmu učešće i jedinice vašeg odreda, oko 450 ljudi koji se nalaze u okolini Glamoča. Da bi se grad izolovao od ustaški orijentisanih sela, na pravcu Bosansko Grahovo – Livno potrebno je da uradite sljedeće:

Jedna grupa jačine do 200 ljudi da se krene drumom Glamoč – selo Priluka i da razoruža selo Priluku i selo Prisap, a po razoružanju ovih sela da posjedne položaj na drumu Bosansko Grahovo – Livno frontom prema selu Žirovića. Ova grupa mora da obezbijedi leđa trupama koje će biti zauzete borbom oko Livna. Razoružanje se mora završiti 29. jula do zore najkasnije.

Druga grupa jačine 200—250 ljudi da krene pravcem Glamoč – Bukvensko jezero – Karaula košare – Dušikuja – Krug – Veliki i Mali Kablići i da razoruža selo Kabliće, a po razoružanju sela Kablića 29. jula do naveče dobiće naređenje kad da preduzme napad na grad Livno pravcem: selo Kablići – selo Suhača – Livno, na odsjeku: desna granica rijeka Bistrica, leva granica linije Deroguz (kota 1223) – šuma Bašajkovac (zapadna ivica te šume) – prva džamija iznad sjeverne crkve u Livnu.

Vezu lijevo uhvatiće na Deroguzu (1223) s proleterskim bataljonom III brigade; veza desno u toku borbe kod stočne stanice s bataljonom »Vojin Zirojević«.

Izviješteni smo da raspolažete topom 65 mm sistem »Šnajder«, pa, prema tome, koristite ga na svom sektoru, samo skrenite pažnju artiljercima da se grad koncentrično napada i da gađanje treba da bude direktno.

Mi raspolažemo topovima 65 mm »Šnajder« i topovima »Pito« 37 mm, ali nemamo municije za njih, pa bi bilo dobro da nam na Deroguzu stavite na raspolaganje nešto odgovarajuće municije za ova oruđa.

Znaci raspoznavanja za borbu dostaviće vam se na Deroguzu (kota 1223) 29. jula do podne s naređenjem za napad.

Imajte u vidu da vaše dejstvo ne bi smjelo da zakasni ili čak da izostane, jer bi nam ovi zlikovci mogli izmaći, pa da ponovo vodimo borbu s njima.

Bataljon »Vojin Zirojević« upotrijebićemo po svom nahođenju; osim njega učestvuju i bataljoni proleterskih brigada. Bataljon »Starac Vujadin« takođe ćemo po svom nahođenju upotrijebiti.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

26. jul 1942. u 17 časova
[na Cincar-planini]

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 55–4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset petog jula naši bataljoni jedne proleterske brigade borbom su zauzeli grad Tomislav na Duvanjskom polju.* Detalje kasnije, kada bude zauzet grad Livno. Ali o Livnu se ne smije objaviti, jer pripremu za napad držimo u tajnosti.

Naša vijest o odstupanju naših jedinica s planine Kozare nije bila tačna. Naprotiv, naši su razbili ustaše, Mađare, Nijemce i četnike, koji se povlače u pravcu Bosanske Kostajnice gonjeni našim jedinicama. Ubijeno je i ranjeno 4000 neprijateljskih vojnika i oficira. Uništeno je 7 tenkova, a zaplijenjena 3 protivtenkovska topa, 2 bataljonske bolnice, 2 pukovske zastave itd. Podrobnije drugi put.**

26. jul 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/153. *Prevod s ruskog*

* O tome vidi str. 122 – *Red.*
** Vid. str. 153. – *Red.*

ŠTABU II NOPU BRIGADE

27. jul 1942,
[na Cincar-planini]

Primili smo vaše pismo od 25. jula, kao i ranije izvještaje koje ste slali s prostorije Donji Vakuf.[248] Vaše desetine nalaze se kod neke naše brigade, ali ne znamo kod koje.

S obzirom na to što će ovih dana tamo doći drug Crni [Sreten Žujović] ili neko drugi od ovoga štaba s odlukom ovoga štaba po pitanju raznih dosta krupnih grešaka koje ste načinili posljednjih dana, to će vam on usmeno prenijeti sve naše direktive.

Do dolaska druga Crnog neka se brigada odmara, a reorganizacija i sređivanje u brigadi izvršiće se kada on dođe.

U vezi s blizinom Kupresa i ostalih nama neprijateljskih sela potrebno je da stalno budete budni i da šaljete jača izviđačka odjeljenja u pravcu Kupresa i Zlosela. Pošto ste digli zasjede na drumu Bugojno—Kupres, to je sada potrebno barem jačim izviđačkim odjeljenjima dati neprijatelju do znanja da se u blizini nalaze jače snage i da bi naše jedinice koje se nalaze na ovom terenu s te strane [bile obezbijedene kako bi] nesmetano izvršavale svoje zadatke.

Tomislavgrad [Duvno], Šujicu i sva ostala sela na Duvanjskom polju zauzeli smo i sada pripremamo nove operacije.

Vašu bolnicu smo uputili s bolnicom ostalih brigada u određenom pravcu.

Preduzmite najstrože mjere da se spriječe svaka samovolja i pljačkaški aktovi sa strane pojedinaca iz vaše brigade. Za sve takve slučajeve snosićete vi odgovornost.

Drug Đido [Milovan Đilas] neka odmah dođe u ovaj štab.

Do dolaska druga Crnog nemojte vršiti nikakve promjene ili reorganizacije u jedinicama ili Štabu.

S.F. – S.N.

Komandant
NOV i POJ
Tito

P.S. Vaša desetina se nalazi kod nas i doći će s drugom Crnim.

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/48–1.

DRUGU CRNOM [SRETENU ŽUJOVIĆU] I MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU]

27. jul 1942,
[na Cincar–planini]

U vezi s vrlo, vrlo teškim stanjem u II brigadi i potrebom preduzimanja hitnih mjera da se spriječe demoralizacije ljudstva, riješili smo da se smijeni čitav štab i formira novi.[249] Za komandanta te brigade namjeravamo postaviti druga Ćetkovića [Pera], komandanta 1. bataljona I brigade. Za polit[ičkog] kom[esara] postavićemo dosadašnjeg komandanta brigade Đurića [Ljubodraga], a njegovim zamjenikom druga Krcuna [Slobodana Penezića]. Na mjesto Ćetkovića [Pera] poslaćemo u 1. bataljon I brigade dosadašnjeg kom[andanta] bat[aljona] iz II brigade druga Uroševića [Sredoja], a na mjesto ovoga postavićemo druga Luneta [Miodraga Milovanovića], dosadašnjeg zamjenika koman[danta] II brigade. Ovo smjenjivanje nužno je izvršiti ako hoćemo da spasemo II brigadu kao našu udarnu jedinicu. Mi boljeg rješenja nismo mogli naći, a ako ima kakvih primedaba neka drug Crni postavi kada dođe ovamo. U vezi s tim neka drug Crni krene hitno u ovaj štab.

Drug Marko treba da iđe u Duvno da tamo do daljnjega radi po svojoj liniji, a isto tako i Šiki [Moša Pijade], jer će Ekonomski odsjek takođe imati posla radi sakupljanja hrane na duvanjskom terenu. Bilo bi dobro da nam podnese pismeni izvještaj čika Janko [Moša Pijade], a i drug Marko.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/52/1.

[IZVRŠNOM KOMITETU KI]

. . .*jer nisu uspjeli da unište naše partizanske bataljone. Okupatori i četnici su po cijeloj Dalmaciji spalili mnogo sela. Poslije ove neuspješne ofanzive mnogo su porasle simpatije naroda prema partizanima, a takođe veliki broj seljaka i radnika stupio je u redove partizanskih bataljona.[250]

27. jul 1942. Valter
[na Cincar–planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/154. *Prevod s ruskog*

* Nedostaje početak depeše. — *Red.*

ŠTABU I KRAJIŠKE NO UDARNE BRIGADE

28. jul 1942,
8 časova.
[na Cincar–planini]

Naše proleterske brigade od 12. do 25. jula oslobodile su Prozor, Gornji Vakuf, Šujicu i Tomislavgrad (Duvno).[251]

Zbog naših daljih namjera potrebno je da se svim snagama brigade u što kraćem roku koncentrišete na prostoriju: Donji Vakuf – Bugojno – Kupres – Blagaj, gdje ćete uhvatiti vezu s II proleterskom narodnooslobodilačkom udarnom brigadom i dijelovima III krajiškog odreda; preko II brigade ćete uhvatiti vezu i s nama.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/55–1.

ŠTABU II PROLETERSKE NO UDARNE BRIGADE

Naša I brigada zauzela je Duvno (Tomislavgrad), a dijelovi III Šujicu. Sada pripremamo napad na Livno. Međutim, imamo izvjesne podatke da se ustaško-domobranske snage koncentrišu u Kupresu i izviđaju komunikaciju Kupres – Šujica – Duvno. Ovakva njihova akcija omela bi naše namjere prema Livnu, a odvojila bi našu IV brigadu, koja se nalazi na prostoru Gornji Vakuf – Prozor, od I i III brigade i onemogućila izvlačenje žetve iz rejona Šćita.

Po likvidaciji Livna i čvrstog povezivanja s dalmatinskim snagama, naša je namjera da se okrenemo k zoni Kupres – Bugojno – Donji Vakuf – Komar.

U ovakvoj situaciji vaš bi zadatak bio:

1. Da se tijesno povežete s III krajiškim odredom i da s dijelovima njegovih snaga izvršite potpuni prekid komunikacije Bugojno – Kupres.

2. Da svoj rad tako podesite da neprijatelj osjeti, ako se okrene k jugu odnosno k Duvnu, da će mu se natovariti na leđa jača naša snaga.

3. Da se povežete s udarnom krajiškom brigadom (1200) kad dođe na prostoriju Donji Vakuf – Bugojno; njoj je u tom smislu upućeno naređenje.*

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. jul. 1942,
8 časova.
[na Cincar-planini]

Komandant
Tito

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 46/54-1.

* Vid. str. 129 – *Red.*

ŠTABU V KRAJIŠKOG ODREDA DRUGOVIMA MILUTINU MORAČI I NIKOLI [KOTLE]*

28. jul [19]42,
[na Cincar-planini]

Dragi drugovi, primili smo vaš izvještaj br. 373 od 27. ov. m.[252] Mi smo bili prinuđeni da napad na Livno odložimo na neodređeno vrijeme zato što su nas 28. jula u 5 časova napale ustaško--domobranske trupe u jačini 1200 ljudi s nekoliko tenkova i topova. Sve trupe namijenjene za likvidaciju Livna upotrijebili smo za napad na neprijatelje i borbe su u toku.[253] Mi ćemo biti u tijesnoj vezi s vama i izveštavaćemo vas o razvoju situacije kod nas.

Dobro je što ste prikupili ovih 450 ljudi, naročito u vezi s ovom situacijom kod nas, jer moglo bi se desiti da ovi prodru u Livno, a odatle da pokušaju napad iz Livna u Glamoč. S obzirom na ove mogućnosti bilo bi potrebno da preduzmete sljedeće mjere:

1. Na drumu Glamoč – Livno porušiti sve mostove i propuste. Na mjestima koja se ne mogu obići iskopati rupe preko cijele širine puta, dužine 10–15 metara, a dubine najmanje 3 metra. Vi imate dobre položaje prema Livnu i ne biste smjeli dozvoliti da vam nekoliko tanketa kompromituje odbranu.

2. Ukoliko saznate da u Livnu nema novog priliva snaga, vi masovno (sa 300–400 ljudi) upadajte iznenadno u sela između Livna i Čelebića i razoružajte ih i napuštajte ih, sem sela Priluka, Prisap i Kablići, jer u njihovoj visini su vaši položaji prema Livnu. Na taj način onemogućićete nepr[ijatelju] da ova sela mobiliše protiv vas, a s druge strane možete naoružati naše drugove, kao i mobilisane seljake, ukoliko za to ima uslova, i postaviti ih na položaje prema Livnu.

Preduzmite sve mjere da vas nepr[ijatelj] ne iznenadi i zatekne vas s rasturenim snagama.

3. Mi ćemo se nalaziti u blizini logora bataljona »Vojin Zirojević«,** pa nam šaljite što češće izvještaje o situaciji kod vas. Šaljite uvijek po dva kurira.

Šaljemo vam jednu kopiju sekcije Livno, koja vam može dosta koristiti, original imamo samo jedan komad.

---

* M. Morača je bio zamjenik komadanta, a N. Kotle zamjenik političkog komesara 5. Krajiškog NOP odreda – *Red.*

** Tito se s Vrhovnim štabom nalazio u predjelu Mala Drežnica na Cincar–planini – *Red.*

Ukoliko budete našli municije za top 65 mm i za pješadijski top 37 mm pošaljite nam, jer imamo podataka da ga drugovi na Kozari i u Glamoču imaju.

Kakva je situacija u Bos[anskom] Grahovu? Izvještavajte nas što češće o toj najavljenoj ofanzivi na Krajiški odred.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

S pozdravom
komandant
Tito

A–VII, Fond NOR, k 2,
reg. br. 29–4

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dvadeset devetog jula londonska radio-stanica objavila je na engleskom jeziku da se rušenje željezničkih pruga i borba protiv okupatora u Jugoslaviji vode pod komandom Draže Mihailovića.[254] U vezi s tim Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije izjavljuje da je ovo saopštenje londonske radio-stanice kao i mnoga druga u vezi s narodnooslobodilačkom borbom u Jugoslaviji samo zabluda ili obična izmišljotina.

Draža Mihailović ne rukovodi nikakvom borbom protiv okupatora, već Vrhovni Štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, koji nema nikakve veze s Mihailovićem. Naprotiv, Mihailovićevi četnici, kao i svi drugi čuvaju željezničke pruge, kao na primjer Sarajevo – Brod i bore se zajedno s okupatorima protiv naših partizanskih jedinica.

29. jul 1942.[255]
[na Cincar-planini]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske
Jugoslavije
komandant

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1942/155

ŠTABU I, III I II BRIGADE

30. jul 1942, 9^h
[na Cincar-planini]

Štab I brigade s četiri bataljona, drugom Markom [Aleksandrom Rankovićem] i drugom Peruničićem nalazio se 29. ovog mjeseca u selu Vučipolje, 5 km zapadno od sela Blažuja. Drug Jakić s 1. bataljonom I brigade, bataljonom »Vojin Zirojević« (ovaj bataljon ima 250 boraca) i 4. bataljonom III brigade nalazi se na položaju: Suhovrh (1457) – Hajdučka kosa (1452) – kota 1471 – kota 1410. Zlatarski bataljon drži položaje Crkleni vrh – Veliki Malovan (kota 1828). Drugoj brigadi je naređeno 28. jula u 8.00 da presiječe vezu Bugojno – Kupres i izvrši pritisak na Zlosela i Kupres. Ovaj zadatak ona vrši s III krajiškim odredom. K njima je otišao i drug Crni. Dijelovima V krajiškog odreda (450 boraca u Glamoču) naređeno je da posjednu položaje sjeverozapadno od Livna na drumu Glamoč – Livno i razoruža[ju] sela Kablići, Priluka i Prisap. Štabu IV – dalmatinske – zone naređeno je da poruši objekte na drumu Knin – Bosansko Grahovo i prekine vezu sjeverne Dalmacije s Bosnom, da prekine vezu i poruši objekte na komunikaciji Sinj – Vaganj – Prolog – Livno (ova grupa je zauzela selo Prolog s 300 boraca i da prekine sve komunikacije između Tomislavgrada – Imotskog i Tomislavgrada – Splita. Štab IV – dalmatinske – zone nalazi se kod nas, a bio je i komandant III krajiškog odreda, koji je dobio lično direktive.

Namjeravali smo da 29. jula izvršimo napad i oslobodimo Livno. Međutim, ovaj ustaški prodor omeo nas je u ostvarenju ove zamisli. Ustaše u Livnu vrše strahoviti teror nad katoličkim i muslimanskim stanovništvom, što je najbolji dokaz da su stanovnici Livna uz nas. Poručnik Latifić, komandant mjesta u Livnu, prebjegao je k nama i upoznao nas tačno sa snagama, rasporedom i naoružanjem posade u Livnu, kao i s fortifikacijskom organizacijom.

Na ovoj teritoriji mi imamo uslove da povežemo sve partizanske snage u Bosanskoj krajini, Dalmaciji, Lici i Hercegovini i da rasplamtimo partizansku borbu u dijelu Bosne između Vrbasa i rijeke Bosne. Na ovoj teritoriji postoje uslovi da se rasplamti narodni ustanak samo ako naše proleterske snage budu pravilno radile, to jest razvile pravilan politički rad.

Uslovi za ishranu na ovoj teritoriji postoje jer se u našem dohvatu nalazi žitnica u dolini rijeka Vrbasa, Bosne, Save i ovih

bogatih kraških polja – Duvno, Livno, Kupres . . . Pored ovoga, mi moramo stvoriti hljeba dalmatinskim partizanima, gdje se partizanski pokret sve jače razvija.

Neprijatelj nema snaga da uguši ustanak na ovoj prostoriji i da ukoči rad naših pokretnih udarnih snaga. To dokazuje i ova njegova ofanziva koja je uslijedila tek poslije mjesec dana našeg dejstva na ovoj teritoriji. On nije mogao upotrijebiti više od 500 ustaša s nekoliko skrpljenih tenkova. Čak ni domobranske snage nije mogao mobilisati, što dokazuje da se one ne žele boriti protiv nas jer u nama ne vide neprijatelja.[256]

Naš odlazak s ove teritorije u ovom trenutku značio bi da izbjegavamo da stupimo u otvoren sukob s narodnim neprijateljem i da smo izazvali samo ustaški pokolj mirnog stanovništva. Prema tome, pred nama sada stoje sljedeći zadaci:

I. Potpuno presijecanje i onesposobljavanje komunikacije Kupres – Bugojno, Kupres – Šujica, kao što je naređeno i za ostale prilaze Livnu.

II. Uništenje ove izolirane ustaške grupe, koja je ostala bez uporišta.

III. Povezivanje svih naših jedinica I, II, III brigade kao i domaćih partizanskih snaga i

IV. Pripremanje napada na Livno.

U vezi s tim raspored vaših jedinica treba da se izvrši tako da se glavni napad na Livno izvrši sa sjevera preko šume Bašajkovac, koja je neposredno iznad grada i gdje je prilaz najlakši; na tom prostoru ćemo upotrijebiti najmanje dva naša bataljona s nekoliko teških bacača (za ovo bi bila najpodesnija grupa s Jakićem).[257] Odatle se može gađati svaki objekat u gradu, dok je neprijateljsko dejstvo iz grada otežano. S juga treba upotrijebiti dva do tri bataljona s dijelovima bataljona »Vojin Zirojević«, koji bi napadali na sektoru Krčanik – Donji Žabljak – Livno, drum Livno – Sinj zaključno. Za ovaj pravac su dovoljna tri bataljona, s tim da jedan vrši obezbjeđenje i prekid komunikacije k Sinju – u visini sela Grborezi. S istoka pravcem Šujica – Livno dovoljna su dva bataljona, dok bi sa zapada vršile napad snage iz Glamoča. To je naš raspored i plan napada na Livno poslije likvidacije ove ustaške grupe koja je prodrla k Šujici odnosno Livnu – Duvnu. Svaki bataljon dobiće nekoliko vodiča iz – bataljona »Zirojević«.

Druga brigada s Krajiškim odredom mora da izvrši dobijeni zadatak,[258] to jest da potpuno odsiječe Kupres od Bugojna i onemogući svaki priliv novih snaga iz Bugojna ka Kupresu odnosno izvlačenje neprijatelja s ove prostorije k Bugojnu. Ona treba da teži da neprijatelja u takvom slučaju potpuno razbije i uništi. Pritisak na

Zlosela i Kupres treba da se osjeti, a ako budu postojali uslovi može se napasti i zauzeti. U tom slučaju treba biti spreman da se dočeka neprijatelj koji bi se povlačio s pravca Šujica – Kupres. Prije napada na Livno treba pozvati na sastanak sve komandante bataljona i političke komesare i izvesti ih na položaj odakle će moći da vide cio teren, gdje će im se objasniti zadaci.

Po našem mišljenju, likvidaciju ove ustaške grupe treba izvršiti u toku ove noći, to jest između 30. i 31. jula.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 5/2.

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU]*

Drug Koča [Popović] s 4. bataljonom, drugom Markom [Aleksandar Ranković] i drugom Peruničićem [Milom] nalazi se u selu Vučipolje 5 km zapadno od sela Blažuja. Drug Jakić [Velimir] s 1. bat[aljonom] I brigade, batalj[onom] [»Vojin] Zirojević« (250 bor[aca]) i 4. bat[aljonom] [III] brig[ade] nalazi se na položaju: Suhovrh (1457) – Hajdučka kosa (1452) – kota 1471 – kota 1410. Zlatarski bataljon drži položaj Crkleni vrh – Veliki Malovan. II brigadi je naređeno 28. jula u 8 h da napadne selo Zlosela i Kupres i presiječe vezu Bugojno – Kupres.** Ona ovaj zadatak izvršava sa III krajiškim odredom.*** Petom krajiškom odredu (450 bor[aca]) u Glamoču je naređeno da posjedne položaje zap[adno] od Livna na drumu Glamoč – Livno i razoruža sela Kablići, Priluka i Prisat.**** Četvrtom dalmat[inskom] bat[aljonu] je naređeno da poruši objekte na drumu Knin – B[osansko] Grahovo; Sinj – Prolog – Livno i ova grupa je zauzela selo Prolog s 300 ljudi. Kod nas se nalazi Štab IV dalm[atinske] zone,***** a bio je i komandant III krajiškog odreda, a imamo veze i s V krajiškim odredom. Prvoj udar[noj] brigadi (krajiškoj) naređeno je 25. jula ujutru da iz sela Ribnik dođe na prostoriju Blagaj – Kupres – Bugojno – Donji Vakuf i ona će tamo uskoro stići.

Prije ustaškog napada namjeravali smo 29. jula napasti Livno sa 6 bataljona. Poznavali smo tačno jačinu neprijateljskih snaga, raspored i naoružanje. Raspoloženje naroda u Livnu i okolini je na našoj strani. To dokazuje njihovo ubijanje stanovništva katoličkog i muslimanskog.****** Međutim, ovaj napad nam je pobrkao planove.******* S ovim podacima nas je upoznao poručn[ik] Latifić,

---

* U svojstvu načelnika Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije Arso Jovanović se nalazio na položaju kod sela Malovana kod jedinica 1. proleterske brigade gdje se organizovao napad na Livno (Vid. str. 168). – *Red.*

** Vid. str. 130 – *Red.*

*** Na originalu dokumenta naknadno su ubačene riječi koje se ne mogu pročitati. – *Red.*

**** Vid. str. 131. – *Red.*

***** U originalu pogrešno stoji bat[aljonu], a treba zoni. – *Red.*

****** Misli se na ubijanje ovoga stanovništva od strane ustaša. – *Red.*

******* Riječ je o prodoru ustaško-domobranskih snaga iz Kupresa u Šujicu i Duvno (Vid. nap. 253) – *Red.*

koji je izbjegao u naš batalj[on] [»Vojin] Zirojević« i on tvrdi da bi Livno brzo palo.[259]

Mi ovdje imamo uslove da okupimo najmanje 1000 dobrovoljnih boraca i za kratko vrijeme stvorimo čvrstu bazu za Dalmatinsku, Krajišku i Ličku zonu, pa kad ovu zonu* učvrstimo i predamo je našim partizanskim jedinicama koje ćemo povezati i učvrstiti onda možemo poći dalje. Otići prije ovoga značilo bi otvoreno priznanje nekog neuspjeha koji ne postoji i izbjegavanje da se uhvatimo ukoštac s neprijateljem, koji je slab. Njegovu slabost dokazuje ova njegova ofanziva, koja se vrši samo s ustašama i to tako malim brojem. On poslije mjesec dana nije mogao da upotrijebi protiv nas više od 500 ustaša.

Što se tiče ishrane, tvoje mišljenje nije ispravno. U Dalmaciji nema hljeba, u Lici još manje, dok bi nas u Hrvatskoj skupo stalo žito. Kozara nije pala. Tamo su naši i mi imamo uslova da prikupimo žetvu Kupresa, Duvanjskog, Livanjskog, Glamočkog polja, doline Vrbasa i Posavine.

Raspoloženje stanovništva je ovdje za opšti narodni ustanak i naš odlazak bi značio kao da smo došli da izazovemo pokolj stanovništva i da se izmaknemo. To je pogrešno i izazvalo [bi] nepovjerenje naroda u našu snagu, čime bismo politički strašno podbacili.[260]

Prema tome, pred nama sada stoje slijedeći zadaci:

1. Potpuno presijecanje i onesposobljavanje komunikacije Kupres – Šujica – kao što je to naređeno i za ostale prilaze Livnu.
2. Uništenje ove izolirane ustaške grupe, koja je ostala bez uporišta.
3. Povezivanje svih naših jedinica I, III, II brigade kao i domaćih partizanskih snaga.
4. Pripremanje napada na Livno.

U vezi s tim raspored naših jedinica trebaće da se izvrši tako da će se glavni napad na Livno izvršiti sa sjevera preko šume Bašajkovac koja je neposredno iznad grada i gdje je prilaz najlakši.

Na tom prostoru ćemo upotrijebiti dva naša bataljona s teškim bacačima, jer jedino odatle će se moći da gađa svaki objekat u gradu, dok je to neprijatelju otežano.

S tim bataljonom ići će jedna četa ili vod bataljona »Vojin Zirojević« koji dobro poznaje teren. Ostali dijelovi bataljona »Vojin Zirojević« napadaće na žandarmerijsku stanicu i stočarsku stanicu s dva naša bataljona, a dva bataljona pravcem Šujica – Livno. Sa zapada dolazi 450 boraca glamočkih snaga. To je naš raspored i plan napada na Livno poslije likvidacije ove ustaške grupe koja je prodrla ka Šujici odnosno Livnu ili Duvnu. Svaki bataljon dobiće po nekoliko

---

* Treba: bazu – *Red.*

vodiča iz bataljona »Vojin Zirojević«. Kao što spomenusmo, II brigada s III krajiškim odredom već je dobila naređenje da presiječe komunikaciju Bugojno – Kupres i vrši demonstrativne napade na Kupres i Zloselo.

Prije napada na Livno trebaće pozvati na sastanak sve komandante bataljona i političke komesare na osmatračnicu odakle će moći da vide cio teren i da im se objasne zadaci.

Štab I brigade treba oštro upozoriti da se više ne događa da budu tako iznenađeni i da vode više računa šta se oko njih događa, a ne da dopuste da im se čak i top zarobi. Prvoj brigadi ćemo direkt[no] uputiti direktive u duhu ovog pisma, a vi se povežite s njima radi koordinacije ove operacije za uništenje ustaša kao i za napad na Livno. Po našem mišljenju, likvidaciju ove ustaške grupe treba izvršiti u toku ove noći.

Postupite po ovom naređenju i saopštite nam o izvršenim pripremama. S pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Mala Drežnica [na Cincar–planini] Komandant
[30. jul 1942], u 8,20 časova. Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 46/57-1.

ŠTABU III NOPU BRIGADE
31. jul 1942.
[na Cincar–planini]

Primio sam vaše pismo od 31. jula* kao i pismo Štaba I brigade[261] od 31. jula u 1,10^{h}. Preduzmite zajedno s Arsom [Jovanovićem] hitno mjere da se jedinice I i III brigade za ovu noćašnju operaciju dobro povežu i da koordinacija bude potpuna.**

Ovog momenta sam dobio izvještaj od dalmatinskih bataljona koji su dobili od nas zadatak da spriječe dolazak ustaša iz Sinja. Oni su opkolili talijanski garnizon u Prologu i kad je naišla tal[ijanska] kolona od preko 22 kamiona s vojnicima za Livno oni su u toku 28/29. jula potpuno uništili 16 kamiona, a 6 oštetili. Ubijeno je do 150 t[alijanskih] vojnika i zaplijenjena ogromna količina ratnog materijala, ali je izvučen samo jedan mali dio jer je Talijanima došlo u pomoć oko 15 tenkova iz Sinja i naši su se morali povući. Talijani nisu uspjeli prodrijeti dalje prema Livnu.[262]

Danas sam dobio izvještaj od Štaba II brigade i Crnoga [Sretena Žujovića] da su jedinice II brigade u toku noći 29/30. jula napale i zauzele Zlosela, popalile sve kuće odakle se pucalo i zaplijenile [oko] 1200 k[omada] ovaca i 150 k[omada] govedi.[263]. Borba oko Zlosela i Kupresa se svom žestinom nastavlja s brojčano nadmoćnim neprijateljem i baš zato je potrebno da vi što prije likvidirate ovu grupu ustaša koja ometa naše daljnje operacije.

Štabu I brigade neka drug Arso [Jovanović] napiše pismo da malo energičnije dejstvuje, a ne da već nekoliko dana, bez dodira s neprijateljem, tapka na jednom mjestu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komadant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

---

* Ovo pismo nije pronađeno – *Red.*
** Vid. Titovo pismo Arsi Jovanoviću na str. 137 – *Red.*

DRUGU CRNOM [SRETENU ŽUJOVIĆU]

31. jul 1942.
[na Cincar–planini]

Tvoje pismo od 30. jula u 18 h primio sam 31. jula u 8 h[264] kao i pismo Štaba brigade s istim datumom*. Dobro je što ste izvršili napad na Zlosela jer će to imati jak odjek među srpskim stanovništvom u ovim krajevima koje je tako mnogo pretrpjelo od banditskog terora baš iz Kupresa i Zlosela. Juče sam dobio izvještaj od komandira jedne zlatarske čete**, koji je s patrolom bio u Gornjem Malovanu, da je tamo našao jezovitu sliku.[265] Ustaše i banditi iz Zlosela i Kupresa ne samo da su potpuno spalili sela već su poklali oko 70 žena, djece i staraca. On kaže da je svojim očima vidio iznakažena tijela žena s dojenčadima. Razumije se da mi ne možemo odgovarati istom mjerom, ali moramo zlikovce najstrože kazniti ne samo konfiskacijom stoke i imovine već i paljenjem njihovih kuća. Potpuna likvidacija Zlosela i Kupresa imaće ne samo veliki politički već i vojnički značaj. Mi ne postavljamo pred vas da samo vi izvršite ovu likvidaciju, jer su snage II brigade vjerovatno same preslabe za taj zadatak ukoliko ne bi pomogle i jedinice III krajiškog odreda. To prepuštamo vama da vi sami procijenite. Što se tiče vašeg napada u toku ove noći, tj. 31. jula na 1. avgust, mi smo već izdali naređenje bataljonu »Vojin Zirojević« da zajedno s jednim bataljonom III brigade izvrši napad od Rilića i Kupresa prema Zloselima. U toku ove noći spremamo i mi na ovom sektoru likvidaciju ove grupe koja je prodrla u Šujicu.

Za sada je najvažniji vaš zadatak presijecanje komunikacije između Kupresa i Bugojna. Komandant III krajiškog odreda dobio je od nas naređenje da dovede pojačanje na taj sektor. Šaljemo vam druga Smirnova [Vladimira Volođu] i 100 kg eksploziva za rušenje mostova između Bugojna i Kupresa.[266]

Za komandire i polit[ičke] komesare poslaćemo vam drugove iz naše Prateće čete, koji će privremeno ostati na toj dužnosti u II brigadi. Treba težiti tome da se u samoj brigadi nađu drugovi za odgovarajuća komandna mjesta.

Na našem sektoru nema nešto naročito novo. Naši su uspjeli uništiti jedan tenk i jedan kamion s 11 ustaša.

---

* Objavljeno u Zborniku NOR, Tom II Knj 5, dok. br. 55, str. 147–151 – *Red.*
** Izvještaj nije pronađen – *Red.*

Pošaljite po drugovima iz naše čete krupnije i sitnije stoke, koja je ovdje potrebna ne samo za štab već i za bolnice i borbene jedinice.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
Tito

Dodajte još 2–3 borca iz brigade koji će dotjerati stoku s drugovima iz naše straže.*

A–VII, k. 2,
reg. br. 30–4

* Ovu rečenicu Tito je dodao naknadno. – *Red.*

ŠTABU KOMBINOVANIH SNAGA[267]

31. jul 1942.
[na Cincar–planini]

Primili smo vaše pismo od 31. jula [1942]*. Izvještavamo vas da naše jedinice proleterskih brigada . . .** [već] 3 dana vode borbu s ustaškim snagama kod Šujice i Donjeg Malovana koje pokušavaju s tenkovima da se probiju u Livno. Osim toga, jedna naša brigada napala je i popalila Zlosela i vrši pritisak prema Kupresu da bi onemogućila dovoz pojačanja u Livno. Danas smo takođe dobili izvještaj od dalmatinskih snaga koje su opkolile Prolog i u toku 29. o.m. vodile žestoke borbe s tal[ijanskom] kolonom koja je htjela prodrijeti u pravcu Livna i Sinja. Uništena su 22 kamiona i ubijeno oko 150 talijanskih vojnika.

U vezi s tim vi treba da što prije izvršite postavljeni pred vas zadatak i po mogućnosti između Prisapa i Žirovića porušite drum. Isto tako treba rušiti mostove ukoliko ih ima u pravcu Livna. Bilo bi dobro da još prije konačnog napada na Livno isturite manja odjeljenja u pravcu Livna, koja će vršiti demonstracije da bi na taj način spriječili garnizon u Livnu da eventualno vrši ispade u pravcu naših snaga kod Šujice.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

* Pismo nije pronađeno. – *Red.*
** Oštećen tekst, pa je po smislu stavljena riječ [»već«]. – *Red.*

BOLNICI IV BRIGADE

31. jul 1942.
[na Cincar-planini]

Primili smo vaš dopis od 31. jula [1942] s pitanjem kuda da se pošalje 40 ranjenika i bolesnika koji su ozdravili.[268] IV brigada nalazi se na prostoriji Prozor – Gornji Vakuf, a neki njeni dijelovi su u Šć[itu] i u Gornjem Vukovskom. Prema tome, potrebno je da se pomoću Zlatarskog bataljona, koji je kod Donjeg Malovana na položajima, ovih 40 drugova prebace u selo Zanoglinu, a odande će ih drug Arso [Jovanović] uputiti u njihovu jedinicu. Ja ću u toku sutrašnjeg dana poslati za vas kurira od III brigade sa zadatkom da drugove povede sa sobom. U slučaju da on stigne, zadržite te drugove do daljeg naređenja.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Već četiri dana jedinice naših udarnih brigada i mjesni bataljoni vode žestoke borbe na sektoru Kupres–Livno–Sinj. Između Livna i Kupresa uništeni su jedan tenk i jedan kamion s ustašama. Ubijeno je oko 50 ustaša i mnogo je ranjeno. Naši dalmatinski partizanski bataljoni opkolili su talijanski garnizon u Prologu, na planini Dinari, između Sinja i Livna i razrušili drum da okupatori ne bi mogli poslati pojačanje u Livno. Talijanima je došla pomoć iz Sinja. Dvadeset devetog jula naši bataljoni su potpuno uništili 22 kamiona i tada je ubijeno oko 150 talijanskih oficira i vojnika. Bio je zaplijenjen ogroman ratni materijal, ali naši nisu uspjeli da ga iznesu, jer je Talijanima došlo u pomoć 15 tenkova. Zaplijenjeni su svega jedan bacač mina, 41 puška i drugi materijal. Okupatorske jedinice do sada nisu uspjele da se probiju prema Livnu.

Za vrijeme borbe s ustašama 26. i 27. jula ustaške bande potpuno su spalile srpsko selo Gornji Malovan i zaklale oko 70 žena, djece i staraca. Mnogo majki nađeno je zaklano zajedno s odojčadima. U ovom pokolju učestvovale su mjesne ustaše iz mjesta Zloselo i Kupresa. Dvadeset devetog jula jedinice jedne naše brigade napale su ustaška mjesta Zloselo i Kupres. Poslije žestokih borbi naše jedinice zauzele su Zlosela i zapalile mnogo utvrđenih ustaških kuća. Zaplijenjeno je 1500 ovaca, 160 grla krupne stoke i mnogo ratnog materijala.[269]

Na ovom sektoru borbe se nastavljaju.

Naša I bosanska [krajiška] udarna brigada poslije žestokih borbi zauzela je grad Ključ.[270]

31. jul 1942. Valter
[na Cincar–planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/156. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dajemo kratak pregled partizanskog lista »Hrvatska jedinstvena narodnooslobodilačka fronta«[271], br. 14 od jula 1942. god.

Uvodnik pod naslovom *Godišnjica krvavog pohoda* piše o razbojničkom Hitlerovom napadu na Sovjetski Savez, zatim o rezultatima tog razbojničkog rata, o užasnim gubicima fašističke vojske, o heroizmu Crvene armije i sovjetskih naroda, heroizmu koji je nadahnuo sve ugnjetene za borbu protiv okupatora; o tome kako je Crvena armija razbila sve Hitlerove osvajačke planove, o tome kako je ove godine stvoren savez svih slobodoljubivih naroda u borbi protiv fašizma, a na čelu sa Sovjetskim Savezom, Engleskom i Amerikom, o herojskoj borbi naroda Jugoslavije itd.

Drugi članak nosi naslov *Iskovano je oružje za krajnju pobjedu.* Tu se piše o putu druga Molotova u Englesku i Ameriku, o tekstu ugovora između SSSR-a, Engleske i Amerike. Donosi se govor druga Molotova pri potpisivanju ugovora, zatim telegrami Kalinjina, engleskoga kralja, Čerčila i druga Staljina. Dalje se u članku piše o ogromnom značaju ovog sporazuma za pobjedu nad Hitlerom, a naročito za uspješnu borbu naroda Jugoslavije protiv okupatora.

Treći članak pod naslovom *Jedinstvo okupatorskih slugu* piše o savezu četnika, ustaša i drugih izdajnika, koji sada zajedno i otvoreno nastupaju kao okupatorska avangarda protiv partizanske i dobrovoljačke narodnooslobodilačke vojske, i o tome da bez obzira na sve ovo narodni ustanak raste, a okupatori zajedno s izdajnicima trpe teške udarce.

Pored toga, štampan je proglas »Hrvatskom . . .«*

[Kraj jula 1942,
na Cincar-planini]

Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/158.

Prevod s ruskog

* Nedostaje kraj teksta. Takođe nema datuma. – *Red.*

IZVRŠNOM ODBORU NARODOOSVOBODILNE FRONTE SLOVENIJE

Primili smo vaše borbene pozdrave, koji izražavaju nepokolebljivu vjeru i odlučnost čitavog slovenačkog naroda u borbi za narodno oslobođenje od vjekovnog neprijatelja – talijansko-njemačkih zavojevača i njihovih fašističkih hordi.[272]

Svojom dosadašnjom borbom, čvrstim narodnim jedinstvom, slovenački narod je ne samo zadao teške udarce neprijatelju i ubrzao čas svoga oslobođenja nego olakšao i borbu ostalih naroda Jugoslavije i doprineo stvari naših velikih saveznika – SSSR-a, Engleske i Amerike. Neizmjerne patnje koje danas krvoločni fašistički okupatori, potpomognuti domaćim izrodima, nameću slovenačkom narodu urodiće plodom za slovenački narod – njegovim konačnim oslobođenjem i jednim ljepšim i srećnijim životom. Ali ne samo to! Razne protivnarodne klike, koje su danas u službi okupatora i koje su više od dvadeset godina jedan tako kulturan i plemenit narod kao što je slovenački činile monetom za potkusurivanje raznih reakcionarnih režima Jugoslavije, – ove klike doživljavaju i doživjeće potpuni slom. Današnja borba slovenačkog naroda jeste istovremeno najčvršća garancija da slovenački narod neće više nikada zapasti u takav položaj. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, rukovodeći borbom za oslobođenje naših podjarmljenih, ali nepokorenih naroda, uvijek je imao i ima pred očima ravnopravnost i bratstvo naroda Jugoslavije kao najsigurniju zalogu njihove slobode i njihove budućnosti. I doista, danas se s oružjem u ruci kuje to bratstvo i na taj način zida čvrsti temelj slobode i ravnopravnosti naroda Jugoslavije.

Mi smo uvjereni da će pokret na čijem čelu vi stojite i ubuduće biti stub oko kojega će se cementirati jedinstvo slovenačkog naroda i bratstvo s ostalim narodima Jugoslavije u borbi za iste ideale protiv istih neprijatelja. Pravedna borba savezničkih i porobljenih naroda, kojoj na čelu stoji slavna i nesalomljiva Crvena armija, a za koju se bori i naša herojska Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska, dovešće uskoro do sloma fašističkih razbojnika. Narodima Jugoslavije, pa i slovenačkom narodu, i dalje predstoji mučna i krvava borba, koja će, ukoliko budu jedinstveniji, istrajniji i odlučniji, dovesti do skorije i punije pobjede.

Čvrsto uvjereni da ćete sve do konačnog oslobođenja raditi na nesalomljivom jedinstvu slovenačkog naroda i svestranoj pomoći našoj partizanskoj i dobrovoljačkoj vojsci, pozdravljamo vas i preko vas čitav slovenački narod, koji danas, u oružanom bratstvu s ostalim narodima Jugoslavije, krvlju piše najljepše stranice svoje istorije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

Položaj, 1. avgust 1942.
[na Cincar–planini]

A–VII, k. 4,
reg. br. 41/1.

DRUGU BEVCU [EDVARDU KARDELJU]

1. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

Kao što je već »Slobodna Jugoslavija« saopštila, 10. jula stigli su vaši kuriri u naš štab.[273] Njihov dolazak nas je sve mnogo obradovao, jer je to prvi kontakt slovenačkih partizana s nama. Oni su donijeli dva tvoja pisma, izvještaj štaba slovenačkih partizana, pozdravno pismo izvršnog odbora Ljudske fronte i sve ostale materijale koje ste vi poslali.[274] Mi smo zaista vrlo zadovoljni vašim publikacijama kako s tehničke tako i s političke strane. Naši agitpropovci vam prosto zavide na tehničkoj izradi vaših publikacija.

Još više su nas obradovali vaši uspjesi koje ste postigli kako u vašoj partizanskoj borbi tako i na okupljanju najširih slojeva slovenačkog naroda u Osvobodilnoj fronti. Mora se zaista priznati da ste vi na tom pitanju postigli najviše, naročito što se tiče širine okupljanja svih slojeva u narodnooslobodilačkoj borbi.

Kritički osvrt na vaše publikacije ne dajemo, jer, kako već naprijed spomenusmo, u njima nema ništa bitnijeg što bi se sukobljavalo s našom opštom linijom. Jedino bismo vas upozorili na to da budete što obazriviji prema tzv. srednjoj struji Osvobodilne fronte.[275] Čuvajte se sektaških skretanja, koja su u današnjoj fazi borbe slovenačkog naroda najopasnija. Ustanak slovenačkog naroda je sada na vrhuncu. Pritisak okupatora putem vojnih ofanziva dostiže kulminaciju. I baš u to vrijeme su sektaška skretanja najopasnija. Mi imamo u tom pogledu teška iskustva iz Crne Gore, a naročito iz Hercegovine. Sektaštvo je u Crnoj Gori mnogo doprinijelo, između ostaloga, da je talijanski okupator uspio stvoriti četničke formacije, i to vrlo opasne, pomoću kojih je onda razbijao naše partizanske odrede.[276] U Hercegovini je snažan polet narodnog ustanka zavrtio mozak naših rukovodećih ljudi iz Operativnog štaba i oni su počeli praviti nevjerovatne sektaške svinjarije i u nevjerovatno kratko vrijeme taj narodni ustanak je upropašten i okupator je pomoću četničkih elemenata uspio da razbije naše partizanske bataljone, čije je ljudstvo u masama počelo prilaziti četnicima. Samo prisustvo drugova koje smo mi tamo poslali i proleterske brigade uspjelo je spasti najbolji dio partizanskih jedinica od potpunog rasula.[277]

Kod vas u Sloveniji narodni ustanak se razvija postepeno i dobija čvrst karakter trajne narodnooslobodilačke borbe, koja daje garantije da ćete uspjeti prebroditi sve teškoće samo ako budete pazili

da vam se ne dogode krupnije političke pogreške. Ovog momenta okupator vrši na vas vrlo jak pritisak.[278] U redovima Osvobodilne fronte naći će se ne malo kolebljivih elemenata koji neće izdržati to iskušenje i pokušaće da kleknu pred okupatorom. Borba protiv te pojave ne može biti uspješna putem presuda vojnih sudova, već intenzivnim političkim radom, raskrinkavanjem tih pojava pred slovenačkim narodom i izolacijom takvih elemenata od narodnih masa. Mi smo uvjereni da ćete vi znati prebroditi ovo teško današnje stanje koje je prouzrokovano pritiskom okupatora. Mi ne znamo kako ste vi riješili organizacionu stranu vaših vojnih formacija, ali smatramo da je potrebno da vi odmah stvarate narodnooslobodilačke udarne bataljone (ne proleterske) u kojima će se okupljati najborbeniji, najiskusniji i najčvršći partizani, koji će biti spremni da se bore na svakom mjestu kuda ih budete poslali i gdje to bude potrebno. U toku ove teške današnje borbe vi možete iskovati takve vojne formacije koje će sačinjavati jezgro vaše Narodnooslobodilačke vojske.

Protiv Bele garde i svih onih koji hoće da stvaraju neke nove vojne formacije, kao što su pristalice Draže Mihailovića itd., budite nepopustljivi, jer svako stvaranje novih vojnih formacija ima za cilj cijepanje borbenih redova slovenačkog naroda i pomaganje okupatoru. Preko Londona su vas pred Djedom [Komunističkom internacionalom] oklevetali da u Osvobodilnoj fronti imaju glavnu riječ trockisti odnosno oni time misle [na] KP Slovenije, preko koje navodno Gestapo razbija Osvobodilnu frontu itd.[279] Mi smo Djedi objasnili da je to stvar klevete Dražinih pristalica i londonske [izbjegličke] vlade koji nastoje da podlim lažima oklevetaju našu Partiju pred Djedom i SSSR-om.[280] Sva pričanja koja bi eventualno doprla do vas o tobožnjem sporazumu između partizana i Draže Mihailovića u kojem bilo dijelu naše zemlje smatrajte za lažna i koja imaju za cilj da unesu zabunu u naše redove.

Danas nam je [stigla] preko Djede vaša depeša o silnoj ofanzivi talijanskih trupa protiv vaše partizanske vojske, o paljenju sela i uništavanju namirnica. Tačno je da [je] veći dio tih trupa došao iz Hercegovine, poslije one velike ofanzive protiv nas, sa zadatkom da uništi slovenačke partizane.[281] Mi vam za sada možemo samo pomoći utoliko što s našim brigadama pravimo pritisak prema Dalmaciji i već se vode žestoke borbe oko Livna i na Dinari između naših bataljona i talijanskih i ustaških bandi.

Mi smatramo da vaš glavni oslonac, tj. pravac za odstupanje vaše glavnine treba da bude prema Lici, s kojom već ionako imate vezu. No imajte na umu da se ni pod koju cijenu ne smije isprazniti teritorija, već je potrebno ostaviti manje partizanske odrede na teritoriji koju je osvojio neprijatelj, koji se mogu brzo kretati i lako izbjegnuti uništenje od strane okupatora. Isto tako se ne smije isprazniti teritorija odnosno ne smije se povući sve partijsko članstvo s vojskom. U pozadini neprijatelja treba ostaviti najnekompromitovani-

je drugove koji će moći da se održe i da produže s partijskim radom. Pri tome vodite strogo računa o kadrovima, jer KP Slovenije je poslije Hrvatske najviše stradala u našim rukovodećim kadrovima. Mi mislimo da i ti, druže Bevc, ne bi smio ostati duže u gradu, već bi se morao smjestiti negdje na sigurnije mjesto. Smrt Gašpara [Toneta Tomšiča] nas je mnogo potresla, jer s njim naša Partija gubi jednog od svojih najboljih rukovodilaca. Isto tako je naša Partija pretrpjela ogroman gubitak smrću druga Brke, koga su Talijani strijeljali s još 25 drugova u Šibeniku maja mjeseca.[282]

A sada nekoliko informacija ovdje kod nas. Mi smo ovog proljeća izdržali veliku koncentričnu ofanzivu Talijana, Nijemaca, ustaša i četnika u istočnoj Bosni, u Sandžaku, u Crnoj Gori i Hercegovini. Poslije jednomjesečne teške borbe oko Rogatice, Jahorine, Čajniča i Igmana kao i Foče, mi smo se iz Foče povukli s dvije brigade u pravcu Crne Gore i Hercegovine baš u momentu kada je i tamo bila velika talijansko-četnička ofanziva protiv naših crnogorskih i hercegovačkih bataljona. Poslije teške i krvave borbe u Crnoj Gori i Hercegovini mi smo se pod neprestanom borbom ponovo povukli s još tri brigade – dvjema crnogorskim i jednom sandžačkom – u pravcu Foče i Kalinovika. Ovdje smo naše trupe malo odmorili i onda brzim maršom krenuli preko Kalinovika u pravcu Sarajeva i Konjica. Sa četiri brigade, kršeći na putu lako svaki otpor, mi smo jedne noći iznenada zaposjeli čitavu prugu od Sarajeva do Konjica i uništili sve instalacije, mostove, a između ostaloga 40 lokomotiva. Pri tom smo zahvatili dosta veliki plijen. Konjic, Kreševo, Prozor, Gornji Vakuf, Tomislavgrad na Duvanjskom polju itd. zauzeli smo vrlo brzo, bez obzira na očajnički otpor ustaša. Sada se neprijatelj pribrao, koncentrisao s raznih strana dosta jake snage i pomoću tenkova i avijacije nastoji spriječiti naše daljnje prodiranje. Ovog momenta vode se ovdje već nekoliko dana vrlo oštre borbe i mi smo uvjereni da ćemo i tu savladati neprijatelja. Po čitavoj Bosni, Lici i Dalmaciji vode se teške borbe s talijanskim, njemačkim, ustaškim i četničkim bandama. Ovih je dana bio kod nas drug Tempo [Svetozar Vukmanović], koji se nalazi sa VI (bosanskom) brigadom oko Vlasenice i priča da je na tome terenu vrlo jako neraspoloženje kod naroda protiv raznih četničkih vođa koji su zimus pobjegli u Srbiju i sada ne smiju da se povrate. Inače četnici u zapadnoj Bosni i na Ozrenu su sklopili sporazum s ustašama i sada zajednički vode borbu protiv nas.[283] Ovdje nema nikakve razlike među četnicima bili oni dražinovci ili nedićevci. Svi oni rade zajednički.

Najgore je to što nemamo već duže vrijeme sa Srbijom nikakve veze. Marko [Aleksandar Ranković], Crni [Sreten Žujović], Đido [Milovan Đilas], Čvorak [Ivan Milutinović] i Šiki [Moša Pijade] su kod mene. Lola [Ivo Ribar] je otputovao u Z[agreb] dok smo još bili na Igmanu i ja sam uvjeren da se on već valjda s tobom povezao i da će ti usmeno podrobnije sve ispričati.[284]

Saopštio sam Djedi onaj tvoj izvještaj o paktiranju slovenačke reakcije preko Rima s Londonom i obratno.[285] Čini mi se da imate direktnu vezu s Djedom, pa bi bilo dobro da ga vi direktno o takvim stvarima uvijek informišete. O M. [Umbertu Masoli Kvintu] i onoj ženi sam takođe Djedi saopštio i dobio sam depešu, koju ti u prilogu šaljem.[286] Kopiju ove depeše uputi M. jer se iz nje vidi da Djeda daje kontrolu nad njihovim radom nama i da oni snose odgovornost i pred nama za svoj rad i da preko nas moraju saopštavati i Djedi šta rade. Isto tako moraju da ti polažu računa za šta upotrebljavaju novac koji im vi dajete.

Djeda opravdava naš rad u Istri, a vi nastojte da što intenzivnije radite na mobilizaciji stanovništva u Istri i podizanju na toj teritoriji jednog opštenarodnog ustanka.*

Držite stalno s nama vezu bilo preko Djede bilo preko kurira, kojima će biti još lakše jer ćemo se mi još više približiti vama.

Mnogo te svi pozdravljamo kao i sve ostale drugove.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Tito

A–CK SKJ. Fond CK KPJ, br. 567.

---

* Titovu informaciju o borbama u Istri, koju je poslao 16. jula 1942. vid. na strani 105 i nap. 208 – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Noćnom borbom naša udarna brigada zauzela je grad Ključ. Ubijeno je 70 ustaša, a ranjeno 100. Zaplijenjeno je 100 pušaka, 3 minobacača, 300 mina, 50 000 metaka i mnogo drugog ratnog materijala. Okupatori su bombardovali grad Ključ avionima i potpuno su ga razrušili. Osim Ključa zauzeto je još 6 ustaških sela, gdje je takođe zaplijenjeno mnogo ratnog materijala.

Prije nekoliko dana okupator je pokušao da izvede ofanzivu u pravcu planine Grmeča, ali je bio odbijen pretrpjevši velike gubitke.[287] Zaplijenjeno je oko 8 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 20 000 metaka i mnogo drugog materijala. Na bojnom polju nađeno je 60 leševa njemačkih i ustaških vojnika.

Na planini Kozari u toku prošle ofanzive [učestvovalo je] 10 njemačkih tenkova. Sada na Kozari ponovo dejstvuju naši partizanski bataljoni. Za vrijeme ofanzive u borbama su učestvovala dva naša bombardera, koja su prešla na našu stranu.[288] Ovi bombarderi su s velikim uspjehom bombardovali njemačke kolone, pri čemu je bilo ubijeno mnogo njemačkih vojnika i jedan major. Pilot Rudi Čajavec, koji je bombardovao neprijateljski garnizon u Banjaluci, bio je teško ranjen. Sam je spalio u vazduhu aparat i poginuo herojskom smrću.

Molimo da javite preko stanice »Slobodna Jugoslavija« da je oficir[289] za vezu iz Glavnog Štaba Hrvatske došao u naš štab.

1. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/166 *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

1.*

2.*

3. Talijani su zajedno sa četnicima pokušali od Gospića i iz gračačkog sreza da izvedu ofanzivu, ali su bili odbijeni svi njihovi pokušaji.[290]

Vrhovni štab NOP i dv Jugoslavije na predlog Operativnog štaba Bosanske krajine dodijelio je naziv narodnog heroja Mladenu Stojanoviću, Zdravku Čelaru i Mili Mećavi, koji su herojski poginuli.

4.*

5.*

2. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/167.

Prevod s ruskog

* Nedostaje tekst depeše pod 1, 2, 4, i 5. – *Red.*

GLAVNOM ŠTABU NOP I DV ZA SLOVENIJU

3. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

Kao što je već saopšteno, vaši su kuriri stigli sretno u naš štab i donijeli između ostalog i izvještaj o vašim akcijama.[291] Mi smo kurire zadržali tako dugo u našem štabu zato što se približavamo vašem pravcu i zbog talijanske ofanzive kod vas, o kojoj očekujemo rezultate da bismo vam mogli dati konkretnije upute. Na žalost, mi do ovog momenta ne znamo ništa konkretnije o tome kako se situacija kod vas razvija, osim ono malo informacija koje dobijamo preko »Slobodne Jugoslavije«. Jasno nam je samo da je pritisak okupatora protiv vas veoma snažan, ali smatram da ste vi preduzeli sve da u ovoj ofanzivi sačuvate vašu živu silu kojom ćete moći ponovno nastaviti vašu borbu u Sloveniji. Kao što je već iskustvo u toku ovih 15 mjeseci pokazalo, pogrešno je držati neke krute frontove i dozvoljavati opkoljavanje naših jedinica, što uvijek prouzrokuje dosta velike žrtve na našoj strani. Najefikasnija mjera protiv takvih ofanziva jeste: raspodijeliti naše snage tako da neprijatelj ne može koncentrisati snage u jednom određenom pravcu. Potrebno je da vaše jedinice prave brze i duže pokrete i napadaju neprijatelja na njegovoj najslabijoj tački, tj. tamo gdje se on najmanje nada i gdje je najslabiji. Ovakva naša taktika ima, razumije se, i izvjesne negativne strane, jer se često moraju napuštati tereni i razna mjesta koja bi po mišljenju stanovništva trebalo braniti od neprijatelja. Ali ovdje treba da bude svakome poznato to da dokle god je neprijatelj u velikoj nadmoćnosti u oružju i ljudstvu, mi nismo kadri da sačuvamo izvjesna mjesta i oslobođenu teritoriju. Razumije se da je u Sloveniji sada narodni ustanak u poletu iako u prvim počecima snažne borbe, i zato je mnogo teže sprovoditi takvu taktiku, jer su mase, a naročito seljačke, još uvijek sklone da štite svoje domove. U vezi s tim postavlja se pred vas zadaća da odmah stvarate jake udarne bataljone od najboljih boraca koji će se boriti tamo gdje bude potrebno i gdje im se naredi. U isto vrijeme mogu se i treba zadržati manje partizanske odrede od domaćeg stanovništva po čitavoj teritoriji koji će i braniti svoje domove i dezorijentisati neprijatelja da se koncentriše u jednom određenom pravcu. Pri ovakvim snažnim ofanzivama ne treba se grčevito držati oslobođene teritorije, jer dokle god postoji naša živa sila mogu se uvijek osloboditi nove teritorije od neprijatelja. Sve to govorimo na osnovu našeg iskustva, ali mislimo da to isto važi i za Sloveniju.

U slučaju velikog pritiska neprijateljskih snaga nastojte da se glavnina naših borbenih jedinica povlači u onom pravcu gdje vam je zaleđe najsigurnije, a to je u sadašnjem momentu pravac prema Hrvatskoj tj. prema Kupi, oslanjajući se na teritoriju ličkih i primorskih partizana. Eventualno takvo povlačenje omogućava uvijek vašim jedinicama da se vrate na svoju teritoriju.

Nama je poznato da su talijanske snage iz Hercegovine i Bosne otišle i u Sloveniju. Mi sada pravimo pritisak prema Dalmaciji da bismo barem donekle oslabili pritisak neprijatelja na vašem području. I već se vidi da je naš dolazak s krupnijim snagama ovamo prilično zbunio kako okupatora tako i njegove vazale. Ne znajući naše namjere, oni su dezorijentisani i pariraju taj naš dolazak u ove krajeve na taj način što povlače svoje garnizone u jače utvrđena mjesta i gradove i tako se vežu za ovu teritoriju.

Podrobnije informacije o našim borbama daće vam drug Bevc,[292] a donekle i drugovi koje šaljemo na raspolaganje vašem štabu i koji su se do sada borili u redovima srpskih partizana.[293]

Bilo bi dobro da neko iz vašega štaba dođe u naš štab s podrobnijim usmenim izvještajem kako bismo mogli dobiti tačan uvid u situaciju kod vas. Na osnovu jednog takvog izvještaja mi bismo vam mogli predložiti jedan opšti plan za vaše daljnje akcije i operacije.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 2,
reg. br. 31/4.

GODIŠNJICA NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE U JUGOSLAVIJI

Navršila se godina dana narodnooslobodilačke borbe. Goloruki, i, izdajom i kukavičlukom vojnih i civilnih vlasti, prepušteni na milost i nemilost okupatorima, narodi Jugoslavije našli su se pred alternativom – ili ropski pognuti šiju i dati se postepeno uništiti, ili u oružanoj borbi tražiti svoj spas i slobodu. Povedeni odlučnošću i elanom svojih najboljih sinova, narodi Jugoslavije odabrali su ovo posljednje. Na bojni poklič Komunističke partije Jugoslavije dizao se narod u pojedinim krajevima na ustanak. Najprije u Crnoj Gori i Srbiji, onda u Bosni i Hercegovini, pa onda u Hrvatskoj, Dalmaciji i Sloveniji dizao se narod u borbu protiv okupatora.

Narodnooslobodilačka borba nije se razvijala ravnomjerno u svim krajevima Jugoslavije. U Crnoj Gori buknuo je opći narodni ustanak 13. jula, i on je kao bura slistio gotovo sve okupatorske garnizone. Ali više stihijskog karaktera nego organizaciono pripremljen, taj je ustanak bio privremeno ugušen, i borba protiv okupatora poprimila je trajan i uporan karakter tek sa sistematskim organiziranjem narodnooslobodilačkih partizanskih jedinica.[294] Godinu dana crnogorska narodnooslobodilačka partizanska vojska zadavala je talijanskom okupatoru udarac za udarcem i on je bio opsjednut u nekoliko gradova. Nemoćan da sam savlada narodni ustanak, okupator je u Crnoj Gori, isto onako kao i u drugim pokrajinama, uporno radio na okupljanju svih domaćih izdajnika naroda – federalista, oficira Draže Mihailovića odnosno londonske izbjegličke vlade, pomoću kojih je stvorio četničke bande od žandara, financa, podoficira i raznih petokolonaških elemenata. Te je bande, sa znanjem te vlade, okupator dobro snabdio svim ratnim potrebama i, nasilno mobilizirajući seljake, poveo protiv Narodnooslobodilačke vojske – protiv crnogorskog naroda.

U Srbiji se narodni ustanak razvijao na drugi način. Malene partizanske diverzantske grupice, koje su uništavale vojne objekte, mostove, pruge itd., osvajale su pušku po pušku, mitraljez po mitraljez i tako od golorukih grupica prerastale u velike i jake, dobro naoružane partizanske odrede po čitavoj Srbiji. Taj proces je išao planski, organizirano, ali s tako brzim i snažnim zamahom da su se ti partizanski odredi već nakon mjesec i po dana, tj. u avgustu, s uspjehom suprotstavljali čitavim njemačkim divizijama. Uspješna

borba dobro organiziranih partizanskih odreda povukla je na ustanak srpski narod, koji je okupator strahovito pljačkao i istrebljivao. Oslobađani su grad za gradom – čitave oblasti. Njemačkom okupatoru je prijetila opasnost da bude protjeran iz Srbije. Ali i tu se našlo izdajica kao što su Nedić, Pećanac, Ljotić, pa kasnije i Draža Mihailović, koji su se stavili u službu njemačkih generala i Gestapoa i primili se da za Judine pare vrše dužnost krvnika srpskog naroda. Pomoću tih izdajnika okupatoru je, još u početku narodnooslobodilačke borbe, tj. u jesen 1941, pošlo za rukom da organizira razne četničke bande, dok je talijanski okupator u Crnoj Gori to uspio tek devet mjeseci kasnije.[295] I tek pomoću tih izroda srpskog naroda njemački osvajači su uspjeli da ponovo okupiraju veći dio oslobođene Srbije, a dio naše Narodnooslobodilačke vojske potisnut je iz zapadne Srbije u Sandžak. Ali bez obzira na jedinstvo svih tih narodnih izroda s okupatorima, kojima su se kasnije pridružile i bugarske divizije,[296] u Srbiji nisu uništeni partizanski odredi Narodnooslobodilačke vojske. Partizanski odredi u istočnoj Srbiji odoljevali su junački čitave zime, proljeća i ovog ljeta svim naletima ovih šarolikih krvožednih hordi. Partizanski pokret, narodnooslobodilačka borba u Srbiji se nastavlja, i ponovo se stvaraju u zapadnoj Srbiji i u drugim krajevima partizanski odredi. Srpski narod nastavlja borbu za svoje oslobođenje.

Narodni ustanak u Bosni i Hercegovini u toku ove godine prošao je kroz razne faze. Dok je u istočnoj Bosni dostigao vrhunac oktobra, novembra i decembra 1941, a onda izdajom četnika svih dlaka za vrijeme januarske ofanzive Nijemaca i ustaša spao, dotle u Bosanskoj krajini poprima stalni i čvrsti karakter, bez obzira na četničku izdaju i sporazum četnika i ustaša. To dolazi otuda što su agenti Nedića i Draže Mihailovića u zapadnoj Bosni najmanje uspjeli u stvaranju svoje široke baze i zavođenju srpskog stanovništva.

U Hercegovini je narodni ustanak imao dosta upornosti još od prošle godine i dostigao je svoju najvišu tačku u proljeće ove godine. Uzroci stišavanja toga ustanka su gotovo isti kao i u Crnoj Gori. I tu je okupator pomoću četničkih izdajnika ugušio narodni ustanak, i tu su rukovodeći ljudi pravili razne propuste i greške, samo još veće nego u Crnoj Gori. Ali perspektive za nov polet narodnog ustanka u Hercegovini postoje kao i u Crnoj Gori. Živa sila Narodnooslobodilačke vojske Hercegovine kao i Crne Gore je sačuvana.

U Hrvatskoj i Dalmaciji partizanski pokret odvijao se neravnomjerno i dosta sporo. Ali u tim pokrajinama narodnooslobodilačka borba, od samog početka, dobiva čvrst i trajan karakter, slično kao u Srbiji, iako dosta kasnije. Slaba strana partizanskog pokreta Hrvatske bila je ta što je dugo vremena u odredima učestvovao pretežno srpski elemenat, a vrlo malo Hrvata. Iznimka su bili Dalmacija i Primorje, gdje su partizanski odredi stvoreni od samih Hrvata.

Danas se u Hrvatskoj opaža snažna prekretnica, jer se gotovo po čitavoj Hrvatskoj stvaraju odredi od hrvatskog stanovništva.

Narodnooslobodilačka borba u Hrvatskoj uzima sve šire razmjere i postepeno se pretvara u opći narodni ustanak s velikim izgledima na uspjeh.

U Sloveniji se, iako su mali partizanski odredi postojali još prošle godine, narodni ustanak razbuktao tek u ljeto ove godine i poprimio zaista karakter općeg narodnog ustanka koji obuhvata čitav slovenački narod ujedinjen u Osvobodilnoj fronti, s dobro organiziranom pozadinom i općenarodnom odlučnošću i disciplinom kakve se mogu rijetko naći.

U Sloveniji okupatori do danas nisu uspjeli da stvore neku domaću izdajničku vojsku, kao što je to slučaj gotovo u svim ostalim pokrajinama. Okupatoru je pošlo za rukom da nađe samo neznatnu grupu špijuna pod firmom Bele garde. Slovenački narod se odlučno obračunava sa svim takvim izdajicama i danas vodi takvu borbu za svoj opstanak koja zadivljuje svijet.

»Plamen partizanskog rata obuhvatio je čitavu Jugoslaviju« – kazao je drug Staljin.[297] Ove riječi genijalnog stratega današnje borbe protiv fašističkih osvajača i porobljivača naroda napajaju nas ponosom i podstiču da još upornije nastavimo našu veliku oslobodilačku borbu, koju već godinu dana vodimo s natčovječanskim naporima. U toku ove godine izrasla je, u neprekidnim bojevima očeličena, Narodnooslobodilačka vojska, sposobna da izvrši i najteže zadatke. U tu se vojsku svakog dana ulijevaju sve nove i nove snage. U nju dolazi sve što je najbolje u našem narodu, i to nam daje garancije da će naša teška i krvava borba uroditi uspjehom. Herojska Crvena armija, savez Rusije, Engleske i Amerike jesu garancija da je pobjeda nad fašističkom nemani bliska i sigurna. U drugu godinu narodnooslobodilačke borbe stupajmo smjelo i neustrašivo. Budimo ponosni što se borimo na strani herojske Crvene armije kao njeni saveznici, na strani velikih Saveznika, za slobodu i bolju budućnost naših naroda.

Tito

»Bilten Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije«.
jun-jul-avgust 1942, br. 17–18–19.

ŠTABU KOMBINOVANIH GLAMOČKIH SNAGA PETOG KRAJIŠKOG NOP ODREDA

3. avgust 1942, 16,00
[na Cincar-planini]

Dijelovi I i III proleterske brigade izvršiće napad na Livno u toku noći između 4. i 5. avgusta ove godine. I to sa sjeverne, istočne i južne strane. Vi s vašim snagama treba da izvršite napad sa zapadne strane. Prema tome, potrebno je da preduzmete sljedeće:

Do zore 4. avgusta dio koji je namijenjen za napad na Livno (najmanje 250 boraca) prikupićete u selu Kablići s tim da blokirate selo i ne dozvolite nikome da ide u varoš.

Zadatak:

Grupa za napad na Livno polazi iz sela Kablići 4. tekućeg mjeseca u 20,30 časova (po starom jugoslovenskom vremenu) pravcem: selo Kablići, Suhača, Zastinje, Livno s tim da se u blizini varoši razvije i napadne na odsjek između Bašajkovca i rijeke Bistrice. Po upadu u varoš nastavlja nadiranje k istoku. Veza: lijevo s III brigadom, koja napada sa sjevera grad Livno iz šume Bašajkovac; desno s I brigadom, čije će lijevo krilo napadati drumom Sinj – Livno u pravcu stočne stanice. Upad susjeda ne treba sačekivati. Znaci raspoznavanja i borbeni znaci za noć 4/5, avgusta: proleteri-udarnici. (Naš borac ne pita ko je, nego kaže odmah »proleteri«, a drugi borac treba odmah da mu odgovori »udarnici«). Borbeni znaci za dan 5. tekućeg mjeseca: izdići pušku uvis s kundakom nagore.

Komandant ove grupe koja vrši napad na Livno u toku 4. avgusta izvešće svoje komandante bataljona i komandire s političkim komesarima na pogodnu tačku naspram svog napadnog sektora, odakle će moći da vidi cio sektor na koji treba da napada i da objasni tačno zadatak svakom komandiru, odsjek i pravac napada, kao i ostalo što bude bilo potrebno za izvršenje napada.

Ovoga dana, to jest 4. avgusta do 6 časova izjutra, poslati drugu Arsu [Jovanoviću], koji komanduje svim trupama za napad na Livno, izvještaj o izvršenim pripremama kao i 4 kurira na Švabino polje. Za vrijeme napada drug Arso [Jovanović] će se nalaziti na Bašajkovcu.

S obzirom na opasnost koja vam prijeti s pravca Bosansko Grahovo – Livno od seljaka koji su neprijateljski raspoloženi, procijenite da li ćete na položajima u visni Prisar (731) – kota 937 ostaviti 200 boraca ili manje. Ukoliko budete mogli da upotrijebite veći broj trupa za napad na Livno, bilo bi bolje. Na liniji sela Zastinje

— Hasina Vrela treba zadržati teške mitraljeze, koji će u slučaju neuspjeha služiti kao prihvat, a u slučaju uspješnog napada odnosno u slučaju zauzeća Livna oni ostaju na tom položaju kao uža blokada s ciljem da onemoguće izlazak ma kakvih neprijateljskih dijelova iz grada. Bilo bi dobro da na koti 719 ostane jedan teški mitraljez koji bi tukao prostor od kote 715 (Suhača) do sastava rijeka Bistrice i Žabljaka. Kotu 715 (Dubočica) ne tući, jer će se tu vjerovatno nalaziti naši dijelovi. Ovaj mitraljez otvara vatru samo u slučaju kad primijeti da neprijateljski dijelovi bježe preko polja Dubočica k Sinju odnosno Grahovu. Na koti 715 (Dubočica) nalaziće se mitraljesko odjeljenje I brigade, koje će ukrštati vatru s našim mitraljezom i tući prostor između rijeke Žabljaka i rijeke Sturbe.

Nastojte da se sve pripreme blagovremeno izvrše po ovome planu i da vaša grupa ne zakasni ili eventualno ne izostane, jer bi to bilo od teških posljedica za ostale trupe koje vrše napad na Livno.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 7/2.

ŠTABU V PROLET[ERSKE] BRIGADE

4. avgust 1942, 10 časova.
[na Cincar-planini]

Primili smo vaš izvještaj o dolasku kod Prozora.[298] Sve vaše trupe neka ostanu u rejonu Prozora na odmoru. Bolnicu s bolesnim i ranjenim drugovima pošaljite u selo Zvirnjaču sa slabijim obezbjeđenjem. U ovom selu neka se dobro odmore, pa ćemo ih onda poslati dalje u stalnu bolnicu.

Drugovi Sava [Kovačević], Blažo [Jovanović] i Vlado [Šegrt]* neka dođu k nama.

Mi smo oslobodili Šujicu i Duvno ponovo. Nepr[ijateljski] ispad Francetićeve bojne suzbili smo i vratili je u Kupres; ako nam na vrijeme stignu snage Krajiške udarne brigade, mislimo da ih u Kupresu sahranimo. Pripremamo oslobođenje Livna.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

---

* S. Kovačević je tada bio komandant, a B. Jovanović politički komesar 5. crnogorske proleterske brigade. V. Šegrt je bio komandant Hercegovačkog NOP odreda – *Red.*

[SRETENU ŽUJOVIĆU CRNOM]

4. avgust 1942, 10 časova.
[na Cincar-planini]

Druže Crni,

Naša I i III brigada očistile su Šujicu i Duvno. U Duvnu su pobile oko 20 ustaša, oštetile jedan tenk i došle do znatnog plijena u novcu i materijalu. U toku prošle noći prikupljeno je 7 proleterskih bataljona I i III brigade + 500 ljudi V krajiškog [odreda] za napad na Livno. Ovaj napad izvršiće se noćas 4/5, avgusta. U Prozor je stigla V brigada sa Šegrtovim odredom.* Vodili su krvave borbe sa četnicima.

U visini sela Gornji Malovan – sela Rilić postavljeni su na položajima 2 bataljona III brigade. Trećem bataljonu IV brigade sa četom »Zirojević« naredićemo po četvrti put da dođe na Veliki stožer i da se poveže s vašim bataljonima. Municije trenutno nemamo da bismo mogli poslati, jedino da pokušamo ako Peko [Dapčević] ima da vam on doturi.** Drug Kosta [Nađ], koji je vjerovatno već kod vas, ubrzaće pokret [Prve] krajiške udarne.[299]

Prema situaciji kod naših snaga i neprijatelja procijenite sami da li možete učiniti nešto više do jedino demonstraciju prema Kupresu i prekid komunikacije Kupres – Bugojno. Ostavlja se tebi da procjeniš i odlučiš. Mi smo za demonstraciju i održavanje položaja do dolaska Udarne krajiške ili do likvidacije Livna, ako ona slučajno ne stigne prije. Izvijesti nas o broju, sastavu i stanju mještanskih partiz[anskih] snaga.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Pozdrav
Komandnat
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 8–2.

* Vidi prethodni dokument i napomenu br. 298 – *Red.*

** Misli se na 4. crnogorsku proletersku brigadu, čiji je komandant bio Peko Dapčević — *Red.*

ŠTABU ČETVRTE PROLETERSKE BRIGADE

4. avgust 1942, 11,30 časova.
[na Cincar-planini]

Primili smo vaš izvještaj od 1. avgusta [1942].[300] Dobro je što ste vršili demonstracije prema Bugojnu. Nastavite i dalje u tom smislu jer ćemo time donekle maskirati mjesto i jačinu naših snaga kao i naše namjere.

Dvadeset osmog jula izvršila je ispad Francetićeva bojna od 500 ustaša sa 7 tenkova i nekoliko kamiona, koja je 24. jula pošla iz Sarajeva. Ona je uspjela da prdre drumom do Duvna i Livna. Međutim, na cijelom putu vodila je žestoke borbe [sa]našom III i I brigadom. U tim borbama izgubili su jedan tenk i kamion, blizu stotinu mrtvih, a isto toliko ranjenih. Zbog toga, a naročito zbog pritiska na Kupres od II brigade, oni su se vratili u Kupres. Naša II brigada zauzela bi Kupres još 1/2. avgusta, ali neki njeni bataljoni ostali su bez municije. Ako imate nešto municije uhvatite s njima veze i dajte im. Vaš III bataljon iz Donjeg Vukovskog pobio je 12 ustaša, zaplijenio teški mitraljez, nešto municije i 2000 kg. žita. Naredili smo mu da posjedne Veliki stožer do dolaska Krajiške udarne, a onda će učestvovati u napadu na Kupres.

Šaljemo vam 40 vaših drugova iz bolnice po ozdravljenju.

Vjerski referent [prota Jagoš] Simonović treba da bude stalno s vašom jedinicom.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2.
reg. br. 32–4.

ŠTABU IV PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

5. avgust 1942, 9 časova.
[na Cincar-planini]

Prikupite bataljone vaše brigade (I, II, IV i V) i odmah ih prebacite na prostoriju: Veliki stožer – selo Donje Vukovsko – selo Rilić. Vaša brigada zauzeće položaje prema Kupresu s istočne i jugoistočne strane. Veliki stožer (1758) drže ustaše (vjerovatno). Ne treba ga zauzimati dok ne bude dato naređenje za to.

Na označenoj prostoriji uhvatićete vezu desno s trupama II brigade, a lijevo s trupama III brigade (II i III bat[aljon] pod komandom druga Žarka Vidovića) koje zatvaraju pravac Kupres – Šujica.

Vaš III bataljon uputili smo preko Glamoča u selo Prekaju da sprovede i tamo osigura bolnice.

Položaje koje je dosad držala vaša brigada primiće V brigada, u čiji će sastav ući Konjički bataljon i Hercegov[ački] odred.

Pokret treba izvršiti hitno. Zato za prebacivanje vaših dijelova, gdje je to zgodno, treba koristiti kamione skoro do Donjeg Vukovskog. Po našem mišljenju, cijela brigada može biti na ovoj prostoriji za dan marša, a ako se za bataljon u Šćitu koristi kamion do [Donjeg] Vukovskog.

Kad stignete na ovu prostoriju zauzećete podesne položaje i s njih slabim dijelovima izviđati i demonstrirati prema Kupresu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2.
reg. br. 32–4.

ŠTABU 5. PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

5. avgust 1942, 9 časova.
[na Cincar-planini]

U sastav vaše brigade ući će Hercegovački odred i Konjički bataljon, prema tome izvršite potrebnu organizaciju jedinica.[301]

Pošto je IV brigada pozvana da zauzme položaje u rejonu Kupresa, to će vaša brigada primiti sve položaje koje je dosad držala IV brigada. Dakle, zatvoriti pravac Rama – Prozor, Bugojno – Gornji Vakuf, obezbijediti Prozor s istoka i držati izvjesnu posadu u rejonu Šćita sa zadacima koje je dosad imao V bataljon IV brigade.

Drugovi Sava [Kovačević], Blažo [Jovanović] i Šegrt [Vlado] da dođu k nama.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

ŠTABU PRVE KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

5. avgust 1942, 10 časova.
[na Cincar-planini]

Primili smo vaše pismo od 3. avgusta ov. god. iz koga smo saznali o neprijateljskim pokušajima [prodora] prema Ključu.[302] Ostanak vaše brigade na tome terenu u takvoj situaciji ne samo da je opravdan nego i nužan. Učinite sve što možete da se ta neprijateljska grupa potuče i uništi. Po razbijanju te ustaško-švapske grupe preduzmite naređeni pokret k određenoj prostoriji i uhvatite vezu s prolet[erskim] brigadama.[303]

U slučaju da primite kakvo naređenje od druga Koste [Nađa] da drukčije radite, onda postupite po našem naređenju, a njega obavijestite o istom. On je otišao u Blagaj da vas tamo sačeka; mi ćemo i njega obavijestiti o ovome.

Čuli smo da je pao Sanski Most. Potvrdite nam ovu vijest ako je tačna.[304]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

DRUGU CRNOM [SRETENU ŽUJOVIĆU]

5. avgust 1942, 11 časova.
[na Cincar-planini]

Primili smo tvoje pismo sa svim prilozima.[305]

U ovom momentu primili smo pismo od druga Arsa [Jovanovića] da su naša I i III brigada (7 bataljona) zauzele Livno.[306] Nepr[ijatelj] se oko 8 časova držao još u kasarni, crkvi i stočnoj stanici. Mi se nadamo da će i ovo noćas biti likvidirano.

Od I krajiške primili smo noćas izvještaj da je ona 31 jula i 1 avgusta zauzimala Ključ i selo Sanicu (najtvrđe ustaško gnijezdo).[307] Prikupili su snage i bili su spremni za pokret, kada su preko Manjače jedan hrvatski i jedan njemački bataljon pokušali prodor ka Ključu.[308] Nepr[ijatelj] je uspio da dođe u selo Zablaće i [D] Ribnik, dok u Ključ nije mogao ući. Štab krajiške br[igade] smatra da treba da ostanu tamo dok ne razbiju ovaj nepr[ijateljski] prodor i omoguće izvlačenje žetve. Mi smo im naredili da suzbiju nepr[ijatelja], a potom da dođu na određenu prostoriju: Blagaj – Donji Vakuf. Ovakav postupak je nužan iz ekonoms[kih] i vojno–polit[ičkih] razloga.

Drugu Kosti [Nađu] šaljemo pismo da ne bi drukčije naredio.[309] Imamo izvještaj da su se po šumama oko Crnog vrha između Glamo[ča] i Drvara razmiljele četničke bande koje su pobjegle iz Ključa i iz Mrkonjić-Grada te ugrožavaju naše kurire i transporte na toj prostoriji. Stoga smo naredili da III bat[aljon] IV brig[ade] sprovede bolnice i malo pročisti te bande. Četnici iz B[osanskog] Grahova zauzeli su jednu kosu sjeveroistočno od Grahova, ali ćemo im mi tamo uputiti bar 500 ljudi u bok po padu Livna, a gledaćemo da likv[idiramo] B[osansko] Gr[ahovo] pošto ga Talij[ani] napuštaju. Zbog ovoga šaljite više kurira, bar po 3, a i Kosti [Nađu] skrenite pažnju na ovu činjenicu da ne ide sam.

Pošto je u Prozor došla V brigada, koju smo ojačali Konjičkim bataljonom i Herc[egovačkim] odredom V[lada] Šegrta, ostavili smo je u rejonu Prozora. Četvrtoj brigadi smo naredili jutros da dođe na prostoriju Veliki stožer – Rilić – Donje Vukovsko i da zauzme podesne položaje s istočne i jugoistočne strane Kupresa; po dolasku da se poveže s vama i Žarkom Vidovićem kod Gornjeg Malovana (dva bataljona II brigade – II i III bataljon). Oni će vršiti demonstr[acije] dok ne bude naređen napad. Čim vas snabdijemo municijom iz Livna i stigne IV brigada moći ćemo napasti Kupres. O tome ćemo javiti. Dotle vršite demonstracije slabijim dijelovima i iznuravajte nepr[ija-

telja], a III kr[ajiškom] odredu naredite da prekine sve veze Kupres – Bugojno, ne bismo li nekako zarobili te ustaše s tenkovima. Čim budemo mogli osloboditi III kr[ajiški] odred, moći ćemo da prebacimo dio njegovih snaga preko Vrbasa; za sada su dovoljne mjere koje si preduzeo.

Dobili smo 6 konja (mrcina) od II brigade. Recite im da mi znamo da su to konji iz njihove komore, a ne oni koji su u Zloselu zaplijenjeni. Čak su i obilježeni. Za to smatramo odgovornim druga Kušića [Milinka]* i smatramo da bi trebalo da prestane s tim neslanim šalama.

Druga Mila [Radosavljevića] ćemo poslati poslije Livna, pošto on tamo treba da organizuje omladinu.

Šaljemo traženi izvještaj.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

S drugarskim pozdravom
Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 9/2.

* Milinko Kušić je tada bio politički komesar 2. proleterske brigade. – *Red.*

[ARSU JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

5. avgust 1942, 12,30 časova.
[na Cincar-planini]

Druže Arso.

Primili smo tvoj izvještaj, koji nas je neobično iznenadio i obradovao, tim više što smo mislili da ove noći niste vršili napad.[310] Dok nas je ona artiljerija s Vaganja na Dinari zabrinjavala.[311]

Mi nemamo flaše, ni benzina. Pokušajte da dobijete ovo iz Glamoča ili iz Duvna. A nije isključeno da ga ima i u samom Livnu.

Te ustaše u ovim otporima su[312] zlikovci iz Glamoča, a oni su se i u Glamoču držali u kućama dva–tri dana i iskoristili su noć pa pobjegli u Livno. Pazite da i vama ne pobjegnu. Nađite gdje bilo benzina i palite ih još u toku dana. Oni su nam pobili mnogo ljudi i dužni su nam. Treba ih pobiti sve. Organizujte tijesnu blokadu oko grada, pa pretresite kuće još u toku dana.

Šta je s Nijemcima i s domobranima?

One konje iz stočne stanice ne dati da se razgrabe. Sav plijen evakuišite u pravcu Glamoča, tj. u selima Glamočkog polja.

Pošalji nam podrobnije izvještaje.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

S drugarskim pozdravom
Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 32–4.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Poslije šest sati žestokih noćnih borbi bataljoni naših proleterskih udarnih brigada zauzeli su 4. avgusta u noći grad Livno.[313] Neprijatelj još pruža otpor samo iz dvije utvrđene zgrade. U toku ovih borbi nekoliko talijanskih baterija teških topova cijelu noć je žestoko bombardovalo položaje naših dalmatinskih partizanskih bataljona, koji su spriječili put talijanskim trupama koje su pokušavale da se probiju u pomoć Livnu.[314]

Za vrijeme četvorodnevnih borbi kod Kupresa ubijeno je više od 200 ustaša.

Poslije Ključa i Sanice naši krajiški partizanski bataljoni zauzeli su grad Sanski Most.[315] Naša I udarna brigada i drugi bataljoni ubili su samo kod Ključa 300 ustaša, dok neprijatelj ima mnogo više ranjenih. Kod Ključa je zaplijenjeno: 60 000 metaka, 300 mina s teškim minobacačem, 6 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 150 pušaka i mnogo drugog ratnog materijala.

Kod Bosanskog Grahova sada se koncentrišu talijanske trupe i četničke bande Draže Mihailovića s namjerom da pođu u ofanzivu protiv naših udarnih brigada i krajiških partizanskih bataljona. Na čelu ovih četničkih bandi stoje poznati Birčanin [Ilija Trifunović] i Jevđević [Dobrosav], Mihailovićevi opunomoćenici u Dalmaciji. Ovi izdajnici žive u Splitu i imaju na svom raspolaganju talijanske automobile, oružje itd. Treba primijetiti da takozvana engleska misija i jugoslovenski oficiri koji su se iskrcali u Dalmaciji imaju kontakt s Birčaninom i Jevđevićem. Mi smatramo za potrebno da Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« više raskrinkava Mihailovićeve četnike i njihovu saradnju s Talijanima. Ta njihova saradnja košta nas hiljade najboljih boraca. Za nas su ovi četnici često opasniji od samih ustaša, jer se oni bave podlim ubistvima naših štabova i najboljih rukovodilaca narodnooslobodilačke borbe. Potrebno je da cio svijet zna ko su četnici Draže Mihailovića. Potrebno je da se jugoslovenska vlada primora da se odrekne Draže Mihailovića i četnika. Naš narod vodi borbu na život i smrt i on s pravom to traži.

5. avgust 1942. — Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/168. — *Prevod s ruskog*

DRUGU ARSU [JOVANOVIĆU, NAČELNIKU VRHOVNOG ŠTABA NOP I DVJ]

6. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

U 22 časa 6. avgusta primio sam izvještaj od Crnog i Štaba II brigade da je danas ujutru neprijatelj izvršio iz Kupresa koncentričan napad s oko 1000 bandita i artiljerijskom pripremom na položaj naše II brigade, te je poslije višečasovne krvave borbe uspio da osvoji te položaje, pa i sam Blagaj.[316] Naši su, iako skoro bez municije, izvršili opšti kontranapad i izbacili neprijatelja na njegove polazne tačke, a naše su jedinice ponovo zauzele svoje položaje. Neprijatelj nije uspio ništa da popali i opljačka, jer je kontranapad bataljona II brigade, za koje kaže Crni [Sreten Žujović] da su se herojski borili, bio toliko brz. Neprijatelj je imao ogromne gubitke, ali i mi smo imali 6 mrtvih i 15 ranjenih. One male mještanske jedinice koje su učestvovale zajedno s našim većinom su rasturene, a samo jedan mali dio je ostao na položajima. I opet nije bilo nikakvog sadejstva sa strane III bat[aljona] IV brigade. Isto tako i bataljon III brigade, koji je kod Gornjeg Malovana, shvatio je suviše kruto svoj zadatak umjesto da je krenuo naprijed i demonstrirao u pravcu Zlosela. Ja sam juče naredio da IV brigada dođe na prostoriju Rilić – Veliki stožer i da se zajedno sa II brigadom likvidira Kupres. Pitanje Kupresa je krajnje aktuelno i ono se mora hitno riješiti ako nećemo da svi naši dosadašnji uspjesi na ovom terenu ostanu uzaludni. Komunikacija Bugojno – Kupres je za neprijatelja slobodna i nije isključeno da neprijatelj, videći našu slabost na tome sektoru, koncentriše snage u Kupresu, razbije našu II brigadu i onda ponovo krene u pravcu Šujice, Livna i Duvna. Hitnom likvidacijom Kupresa mi bismo pomrsili neprijatelju sve te račune i s vrlo malim snagama mogli bismo lako zatvoriti put do Bugojna prema Kupresu i dalje. Na ostvarenju toga zadatka ne smijemo ni časa čekati, već treba hitno koncentrisati što više snaga i brzim udarcem svršiti s tim ustaškim gnijezdom.

U vezi s tim treba hitno učiniti sljedeće:

1. Smjesta prikupi najmanje 10–12 000 metaka za II brigadu i hitno pošalji ovim pravcem za Štab II brigade.

Potrebne konje uzmite od bilo kojeg bataljona. Osim municije potrebno je poslati i ručnih bombi i benzin za uništavanje tenkova.

2. Naredite smjesta Vladi Šegrtu da sa svojim odredom* krene do Gornjeg Malovana, gdje će se povezati s bataljonom II brigade i s kojim će zajedno dejstvovati u pravcu Zlosela i Kupresa.

---

* Odnosi se na Hercegovački NOP odred. – *Red.*

3. Pošalji hitno kurira do Štaba IV brigade da odmah hitno krene sa svim jedinicama na prostoriju Rilić – Veliki stožer, koja mu je u posljednjem naređenju određena. Po mom mišljenju, to će biti dovoljne snage da likvidiraju Kupres i okolna sela. Peta brigada je već dobila naređenje da zaposjedne položaje IV brigade: Prozor – Bugojno.

Dan napada na Kupres odredićemo čim se skupe jedinice na određene položaje, a isto tako ćemo saopštiti podrobnije i plan napada.

Naredi najstrože intendantima [da na terenu hitno]* prikupe što više mate[rijala za veš i obuću]* za II brigadu, koja je napola gola i bosa. Ukoliko ima već gotovog veša i odijela odmah šaljite Štabu II brigade. Saopšti . . .* intendantima da njihov posao nije prebrojavanje šibica i dugmadi po dućanima, već snabdijevanje naše vojske.

Smatraj ovo naređenje kao hitno i bez svakog odlaganja.

Pošaljite nešto mina za veliki bacač, a i za mali [ako] ima, za II brigadu.

S.F. – S.N.

Komandant
NOP i DVJ
Tito

A–VII, k. 3–A,
reg. br. 12/3.

* Oštećen tekst (riječi u zagradama su rekonstruisane). – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Naše jedinice su u gradu Livnu zaplijenile ogroman ratni materijal. Do sada imamo podatke o sljedećem zaplijenjenom materijalu: 70 000 metaka, 10 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza, 2 minobacača s više od 100 mina, 10 kamiona, 1 oklopni automobil, mnogo eksplozivnog materijala itd. Materijal se još prebrojava. Zarobljeni su cio štab i komandant mjesta, šef policije i mnogo drugih ustaških rukovodilaca. Osim toga, do sada je nabrojano oko 300 zarobljenih vojnika. Uništena je mala fabrika avionskih bombi i ručnih granata zajedno s 35 hitlerovaca koji su se bili zabarikadirali i davali žestok otpor. Ubijeno je mnogo ustaša. Zarobljena je i bolnica sa ranjenicima s Istočnog fronta. Iz zatvora je spaseno 50 zatvorenika koje su ustaše htele da strijeljaju istoga dana. U toku posljednjeg dana ustaše su u gradu ubile više do 150 Hrvata, Srba i Muslimana.

U borbama kod grada Livna naročito su se istakli 2, 3, 4. i 1. bataljon I proleterske udarne brigade, a kod Tomislavgrada istakli su se 6. bataljon I proleterske udarne brigade i zamjenik komandanta toga bataljona Miloje [Milojević]. Vrhovni štab je izdao pohvalu i izrazio zahvalnost junačkim borcima tih bataljona. Za vrijeme borbi kod grada Prozora takođe su se istakli borci III udarne proleterske brigade.

6. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/169. *Prevod s ruskog*

DRUGU CRNOM [SRETENU ŽUJOVIĆU]

7. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

Sinoć u 22 časa primio sam tvoje [pismo] i pismo Štaba II brigade.[317] Uputio sam hitno pismo u Livno Arsu da vam se pošalju municija, bombe i ostalo.* U isto vrijeme naredio sam da IV brigada hitno dođe na prostoriju Veliki stožer – Rilić. Takođe sam naredio da se Hercegovački odred Vlade Šegrta od 270 boraca, koji je stigao s V brigadom u Prozor, a sada se nalazi u Tomislavgradu i Šujici, odmah uputi u Gornji Malovan, gdje će zajedno s bataljonom III brigade učestvovati u napadu na Kupres i Zlosela. Danas ćemo izraditi detaljan plan napada, koji ćete pravovremeno dobiti. Ja smatram likvidaciju Kupresa kao najhitniju i najnužniju stvar ako hoćemo obezbijediti čitavu ovu oslobođenu prostoriju. Treba nastojati da topovi kod Kupresa padnu nama u šake.

U Livnu je zahvaćen veliki materijal, ali još nemam definitivne podatke. Zahvaćeno je 10 ispravnih kamiona i jedan blindirani, kao i dosta benzina; 10 puškomitraljeza, 2 teška bacača s preko 100 mina, 2 teška mitraljeza, preko 50 000 metaka, preko 250 pušaka, preko 300 zarobljenika, 6 oficira, odnosno cijeli štab, komandant mjesta, šef policije iz Glamoča i mnogo drugih ustaških glavešina (za Marka [Aleksandra Rankovića] posla dosta). Iz zatvora je spaseno preko 50 civila koji su trebali iste noći da budu streljani. Osim toga, u jednoj dobro utvrđenoj zgradi nalazila se velika radionica avionskih i dr. bombi koje su izrađivali 35 Nijemaca. Nijemci su se dobro utvrdili i davali žestok otpor. Oni su, izgleda, skupa sa zgradom potpuno uništeni, jer mi je Arso javio da su spremili šmrkove da ih poliju benzinom i zapale. Svi bataljoni I brigade sjajno su se borili, jer su kao munje prodirali u varoš bez obzira na isprepletanu bodljikavu žicu i utvrđenja.

Livno ima preko 7500 stanovnika i dosta dućana. Mislim da će biti moguće nabaviti materijala za vašu brigadu i ja sam u tom smislu izdao naređenje.

Za čitavo vrijeme borbi na ovom sektoru Talijani vrše jak pritisak kod Sinja odnosno demonstraciju s užasnom artiljerijskom

---

* Titovo pismo A. Jovanoviću vid str. 172. – *Red.*

vatrom u pravcu položaja naših dalmatinskih bataljona koji se nalaze na Prologu na Dinari. Čim se zauzme Kupres II brigadu ćemo povući na odmor i nastojati da se sredi.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
NOP i DVJ
Tito

P. S. – Fišer [Ivo Lola Ribar] je saopštio preko Djede da ima direktnu vezu sa Slovenijom i Srbijom i da se Seljak (Mirko [Tomić]), Bradonja [Radivoje Jovanović] i Jovo [Vasilije] (Buha) nalaze u Beogradu. Djeda nam je dao potpuno pravo po pitanju M. [Umberta Masole Kvinta], na koga se Bevc [Edvard Kardelj] žalio, i našu kontrolu nad njihovim radom.*

Prije neki dan je beogradski radio javio da se vode žestoke borbe s partizanima u Svrljiškim planinama i selima, govoreći o tome kako partizani uništavaju vršalice. Oni, navodno, govore da su uništili 10 000 partizana.[318]

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 11/2.

---

* Misli se na kontrolu rada predstavnika KP Italije. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Sedmog avgusta naše su jedinice artiljerijskom vatrom primorale i posljednje utvrđenje u gradu Livno na predaju. U utvrđenju se nalazilo 200 ustaša i hitlerovaca. Oni su pružali očajan otpor. Direktnim gađanjem topa ubijeno je u jednoj sobi 20 ustaša. Ustaše su ubijale svoje ranjenike da im ne bi smetali u borbi. Poslije zauzimanja tvrđave nađeno je 4500 kg eksplozivnog materijala od koga su pravili bombe i granate. Odbranom je komandovao njemački major Jorga, koji se takođe predao. Ukupno je u Livnu zarobljeno 400 domobrana, 250 ustaša, 35 Nijemaca, 8 oficira, i zaplijenjeno: 600 pušaka, 14 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 2 teška minobacača, 100 000 metaka, 400 granata, nekoliko desetaka automatskih pištolja, mnogo šatora, uniformi i drugog materijala. Među oficirima nalazi se . . .*
. . . samo** u jednoj jami nađeno je više od hiljadu ubijenih ljudi, žena i djece. Iz zatvora je oslobođeno 80 zatvorenika koji su čekali strijeljanje. Narod je oduševljeno pozdravio naše junačke borce. Mnogi stupaju u partizanske redove.

Šestog avgusta jedna naša proleterska udarna brigada vodila je žestoke borbe s ustašama kod grada Kupresa. Ubijeno je oko 200 ustaša i mnogo ranjeno.[319]

Naša V udarna brigada u borbi s Nijemcima 4. avgusta u Zabrđu, blizu Sarajeva, ubila je 32 Nijemca i zaplijenila 3 teška mitraljeza, 6 konja i mnogo drugog materijala.[320]

8. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/170. *Prevod s ruskog*

* Nedostaje 3. strana. – *Red.*
** Nastavak teksta na 4. strani. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dalmatinski partizanski bataljoni su poslije četvorodnevnih upornih borbi odbili talijanske trupe na Prologu i Vagnju, usljed čega su Talijani morali da odstupe prema Sinju i Splitu.[321] Na ostrvu Hvaru formiran je partizanski odred »Matija Ivanić«[322], koji je u posljednje vrijeme izvršio niz uspješnih akcija. Partizani su razoružali nekoliko žandarmerijskih stanica i uspostavili narodnooslobodilačku vlast. Zaplijenjeno je nekoliko desetina pušaka i izvjesna količina municije. Talijani su na ostrvo uputili 2000 vojnika da bi uništili partizane, ali se ekspedicija svršila bez uspjeha. Talijani su spalili nekoliko sela.

U julu i avgustu na ostrvu Braču partizanski odredi su izvršili niz uspješnih akcija i tom prilikom je zaplijenjeno mnogo ratnog i drugog materijala.[323] Partizani su zauzeli fabriku sardina u Postiri, koja je pravila konzerve za okupatora. Zaplijenjeno je 8000 lit. zejtina, 160 buradi usoljene ribe i 100 kg cinka. Ulje i riba su razdati siromašnim stanovnicima ostrva. Partizani su napali nekoliko brodova, na kojima su razoružali posadu i u jednom brodu uhapsili ustaškog stožernika Nika Kovačevića, Željka Jakelića, stožernog komandanta ustaške mladeži, i Perajka Dinku i sve su strijeljali. I ovdje se talijanska ekspedicija od 1800 vojnika svršila bez uspjeha. Na poluostrvu Pelješcu kao i na ostrvima partizanski odredi takođe uspješno dejstvuju.[324]

Kod Bosanskog Grahova naši partizanski bataljoni 7. avgusta razbili su talijanske i četničke jedinice Draže Mihailovića i, pored toga što su neprijatelju nanijeli teške gubitke i zaplijenili mnogo materijala, oni su zarobili 40 talijanskih vojnika. Poslije uspješnih operacija naših udarnih brigada i partizanskih bataljona u Bosni, zavedene četničke mase na stotine stupaju u redove partizanskih bataljona. Sveštenici naših udarnih brigada izazivaju kod stanovništva ogromnu pažnju zato što su ustaše, a naročito četnici vodili propagandu da mi uništavamo religiju, crkvu i sveštenike. Pošto su u Bosni ustaše još prošle godine ubile skoro sve pravoslavne sveštenike sada naši brigadni sveštenici svakodnevno krste stotine djece, vrše vjenčanja i druge vjerske obrede. Narod s radosnim suzama sreće naše jedinice i sveštenike. Mi nailazimo na mnoga sela u kojima su ustaše zaklale sve stanovnike. Ali taj pokolj se još nije zaustavio. U Livnu je narodni

vojni sud osudio na strijeljanje 120 ustaša koje su ubijale stanovništvo i bacale ga u duboke jame. Na isljeđenju neke hulje brane se time da su zaklale samo pet-šest ljudi, jer ima i takvih koji su zaklali više od sto ljudi.

11. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/171. *Prevod s ruskog*

OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DV ZA BOSANSKU KRAJINU

12. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

Primili smo sve stvari koje ste nam poslali po kuriru 7. avgusta, kao i izvještaje, letke i četnički materijal. Pregledali smo vaše letke i utvrdili da je linija u njima u osnovi pravilna.

S obzirom na kolebanje u četničkim redovima koje je nastalo u posljednje vrijeme u vezi s našim uspjesima u Bosni, treba postupiti ovako: 1. Nikakvih pregovora mi ne možemo voditi sa četničkim vođama koji imaju sporazum s ustaškim vlastima jer taj njihov pokušaj pregovaranja s nama jeste samo manevar da zavaraju sprske mase koje negoduju protiv četničkih vođa zbog te izdaje. Uostalom, u svim tim četničkim dokumentima se vidi da oni uopšte ne misle da vode borbu protiv okupatora i ustaša, već samo žele sporazum zbog toga da bi sačuvali svoje mase i spasli svoju kožu. 2. Treba nastojati da se svestrano povežete s tim četničkim masama koje se kolebaju, da ih pridobijete za NOP i DV i za borbu protiv ustaša i okupatora. Pri tom se ne smije postupiti sektaški, već treba shvatiti saradnju s tim elementima na najširoj osnovi i ne jahati na tome da bude partizan svaki koji je do sada bi četnik, već treba nastojati da se od njih stvaraju dobrovoljački odredi sa svojim srpskim nacionalnim obilježjima, ali da se potčinjavaju našoj komandi Partizanske i dobrovoljačke vojske i prekinu svaku vezu s izdajničkim četničkim vođama.

Razgovarajući sa Štabom I udarne krajiške brigade mi smo vidjeli da je postupak vaših jedinica pri zauzimanju varoši u odnosu prema imovini građanstva nepravilan. Drugovi kažu da se poslije osvajanja gradova konfiskuju odreda svi dućani, bez razlike kome om pripadaju. To je skroz pogrešno i politički štetno. Mi smo već jedanput izdali dokument[325] [o tome] čija imovina podliježe konfiskaciji i sada ponavljamo da konfiskaciji podliježe samo imovina ustaša i petokolonaša koji se istragom utvrde kao takvi. Ali i kod tih konfiskacija treba paziti da se izvjestan dio u namirnicama i drugom ostavi ženi i djeci odnosno obitelji dotičnih petokolonaša ili ustaša. Što se tiče imovine drugih vlasnika i trgovaca, ukoliko su neke namirnice ili roba potrebni za našu vojsku, onda to treba ili platiti ili djelimično platiti, a djelimično izdati priznanicu. Treba paziti pri tome da se u prvom redu isplata takve robe vrši siromašnim trgovcima ili sitnim obrtnicima. Pri zauzimanju gradova treba se sva takva roba i namirnice prikupiti ili konfiskovati organizovano, po za to naročito

određenim intendantskim licima, koja izvrše inventar dotične robe, o čemu podnesu izvještaj višim komandama radi ravnomjerne raspodjele svim jedinicama odnosno onima kojima je najpotrebnije.

Saopštite drugu Stefanu Mitroviću[326] da nam napiše podrobniji izvještaj o Srbiji odnosno o svemu onome o čemu je razgovarao s Mihajlom [Blagoje Nešković, sekretar PK KPJ za Srbiju] i drugim drugovima.

Prva udarna krajiška brigada je stigla ovamo i mi smo je uputili dalje. Slažemo se s drugom Kostom [Nadom] da bi je trebalo u prvom redu upotrijebiti protiv Mrkonjić-Grada.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

P.S. Drugu Đuri [Pucaru] vraćam njegov sat i moram priznati da je veoma dobar i u slučaju da moj opet zataji moraćemo se mijenjati.

A–VII, k. 162-A.
reg. br. 33/8.

ŠTABU IV BRIGADE

12. avgust 1942. 22 časa.
[na Cincar-planini]

1) U određenoj zoni s pogodnih polaznih položaja obnovite napad na iste objekte noću 13/14. u 20.30 časova.[327]

Nastojte da se danju 13. t. m. što više približite neprijatelju, te da jednim naletom upadnete u grad.

Naredili smo I brigadi da vam pošalje jedan teški bacač. U Riliću ostavite vezu za ovaj bacač. Po padu Pogane glavice tamo iznesite bacač, top i mitraljeze. Dobro će biti da još u toku noći bacite u grad nekoliko bombi.

Na Poganoj glavici držite rezervu od jednog bataljona za intervenciju ka Kupresu ili za eventualni prihvat.

2) Prva krajiška brigada stigla je 12. t. m. u Blagaj i učestvovaće u napadu. Plan napada:
– obezbjeđenje prema Bugojnu dva bataljona;
– od Velikih i Malih vrata napadaće II brigada s tri bataljona;
– Prva krajiška i Hercegovci [10. hercegovačka brigada] napadaće sa zapadne u jugozapadne strane.

Naredićemo svim ovim dijelovima da se još za dana što više približe gradu.

3) U slučaju da ova zapadna grupa ne bude mogla učestvovati u napadu noću 13/14, mi ćemo vam u Rilić poslati jednu patrolu najdalje do 19 časova. U svakom slučaju, mi ćemo vam za vezu poslati jednu patrolu i o svemu vas izvijestiti.

4) U slučaju da se borba prenese i na dan, vi morate držati nadvisujuće tačke oko grada i usko blokirati grad. Mi moramo uništiti ovo ustaško gnijezdo. Zato se ponovni odsudni napad mora pravilno postaviti pred borce i pred starješine.

5) Znaci raspoznavanja za noć 13/14: partizani-udarnici. Za dan 14. t.m.: dizanje puške uvis.

6) U slučaju da neprijatelj bude vršio danju 13. t.m. ispade, suzbiti ga i zauzeti pogodne pozicije za napad.

7) Razvijte u toku 13. t.m. jaku izviđačku službu. Sve jedinice i starješine upoznajte sa zadacima. Dobro će biti da bataljone uputite u napad onim pravcima koje oni već poznaju.

Pokušajte da uhvatite vezu s Drugom brigadom negdje oko Velikih vrata.

Čuvajte leđa od pravca Stožera. Ovo naročito u toku 13. t.m.

8) K zapadnoj grupi pošao je drug Arso [Jovanović]. Možete i vi poslati vezu na pravcu k Blagaju da izvijestite o stanju kod vas prije napada.

Komandant
Tito

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 12/2.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Talijanski okupatori u Crnoj Gori dali su vlast četnicima Draže Mihailovića i četnicima federaliste Krsta Popovića. Talijani su zadržali samo u gradovima manje garnizone. Četnici su obnovili mnogobrojne žandarmerijske stanice, a u svakom srezu u Crnoj Gori postoji koncentracioni logor za porodice partizana. U ove koncentracione logore bačene su desetine hiljada porodica. U Crnoj Gori je sada zabranjeno kretanje iz jednog sreza u drugi bez posebne dozvole. U cijeloj Crnoj Gori četnici sprovode užasan teror. Crnogorski, hercegovački i bosanski četnici su 23. jula, uz pomoć talijanske avijacije, preduzeli koncentričan napad protiv naše V crnogorske partizanske udarne brigade na granici između Crne Gore i Bosne, koja se ovdje nalazila kao zaštita naše bolnice i nekoliko stotina izbjeglica iz Crne Gore.[328] Poslije uporne borbe i zbog brojne premoći neprijatelja brigada se povukla u pravcu zapadne Bosne. Brigada je uz natčovječanske napore vodila sa sobom 100 ranjenika i izbjeglica. U toku cijelog puta brigada je vodila neprekidnu borbu protiv četnika, ustaša i Nijemaca. Brigada je 3. avgusta stigla u Prozor na oslobođenu teritoriju. Za vrijeme tih borbi neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Brigada je izgubila oko 80 boraca.

II

Mi se slažemo s vama da treba prihvatiti naziv samo »udarna«, a ne »proleterska« brigada[329]. Naziv »proleterska« zadržaće samo I i II brigada, čiju većinu sastava čine radnici. Napominjemo da su naziv »proleterska« zahtijevali sami borci i starješine, iako su seljaci bili i pristalice drugih partija. Mnogi dobrovoljački odredi ne žele da se nazivaju dobrovoljačkim, već partizanskim, i ne žele da nose nacionalne značke umjesto petokrake zvijezde.

12. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/172. *Prevod s ruskog*

SVIM ŠTABOVIMA BRIGADA, BATALJONA I ODREDA NOP [I] DV JUGOSLAVIJE

13. avgust 1942.
[na Cincar-planini]

U posljednje vrijeme sve više dolaze do izražaja razni postupci, i to ne samo sa strane pojedinih boraca već i sa strane komandnog osoblja i rukovodećih drugova, koji krnje ugled naše Narodnooslobodilačke vojske, koji su politički štetni i nanose materijalnu štetu našoj vojsci kao cjelini, a i civilnom stanovništvu. Vrhovni štab je još prije mjesec i po dana izdao jednu naredbu o tome kako treba da se drže naši borci i komandno osoblje na ovoj teritoriji na koju smo došli.[330] No uprkos toj naredbi, kojom su bile predviđene najstrože mjere protiv prekršaja te naredbe, ipak se i nadalje ponavljaju razni slučajevi sa strane pojedinaca koji upadaju u tuđe stanove, vrše nasilno oduzimanje hrane, raznih odjevnih predmeta i drugog, čime se izaziva kod stanovništva veliko nezadovoljstvo i kompromituje naša narodnooslobodilačka borba. Što do takvih slučajeva ponovo dolazi krivo je u prvom redu komandno osoblje – komandiri, komandanti i politkomesari, a naročito partijske jedinice, koji se [ne] samo odnose liberalno prema takvim postupcima već, što je najžalosnije, ponekad i sami pojedinci od komandnog osoblja čine takva nedopuštena djela; na primjer, nasilno oduzimanje konja od seljaka bez znanja za to određenih lica jeste vrlo česta pojava, koja izaziva naročito veliko nezadovoljstvo među seljacima. Treba shvatiti šta znači konj za seljaka, jer konj predstavlja životno pitanje u njegovom gospodarstvu, pa će se odmah razumjeti da nikakvom političkom propagandom nije moguće ubijediti te seljake da smo mi zaista narodnooslobodilačka vojska. Isto tako izaziva kod seljaka veliko nezadovoljstvo neodgovorno i nasilno oduzimanje stoke, kao što su krave, ovce, koje služe za prehranu stanovništva. Mi smo već jednom odredili ko može vršiti konfiskaciju i kome se može konfiskovati, a ni u kom slučaju nije dopušteno da to rade same jedinice ne vodeći često računa o političkim i drugim posljedicama takve konfiskacije, već im je glavno samo da se dosta nahrane.[331]

U našim brigadama i bataljonima, naročito kod rukovodećih ljudi, postoji u posljednje vrijeme običaj da svakog časa mijenjaju konje na štetu stanovništva i na štetu naše oslobodilačke borbe. Pokazalo se, dalje, da su počela upotrebljavati konje u našoj partizanskoj vojsci lica kojima to nije potrebno i koja nisu ovlašćena za to. Jahaće konje počeli su upotrebljavati čak komandiri četa,

politkomesari, članovi politodjela itd. Osim toga, komore pojedinih bataljona suviše su glomazne jer se sve više gomilaju stvari koje su nepotrebne, pa se zbog toga sve više gomila konja u tim komorama i samim tim naše jedinice postaju sve nepokretljivije i nesposobne za brze pokrete i akcije. U vezi sa svim tim i sličnim pojavama

NAREĐUJEM

1) Preduzeti najhitnije mjere protiv svakog nasilnog oduzimanja od stanovništva njegove privatne svojine, izuzev od onih koji su nepobitno utvrđeni kao neprijatelji naše narodnooslobodilačke borbe, od ustaša i petokolonaša, kojima se konfiskacija vrši po odobrenju naročito za to određenih lica, odgovornih pred Vrhovnim štabom.

2) Osobe koje imaju pravo upotrebljavati jahaće konje:

a) komandanti brigada i njihovi zamjenici;

b) politkomesari brigada i načelnici štabova;

c) zamjenici komesara brigada;

d) komandanti bataljona i politkomesari bataljona;

e) intendanti brigada (intendantima bataljona daje se konj u slučaju potrebe);

f) politodjeli brigada imaju zajedno na raspolaganju jednog konja, koga upotrebljavaju prema potrebi i u slučaju fizičke slabosti pojedinih članova; ukoliko bi se u politodjelima nalazili drugovi invalidi ili fizički slabi, tako da pješke ne bi mogli vršiti svoju dužnost, onda će im štabovi brigada staviti na raspolaganje jahaće konje;

g) štabovi brigada imaju pravo na držanje jahaćih konja za kurirsku službu i to najviše 4 komada;

h) ljekari.

Pravo na jahaće konje ne smije se shvatiti kao pravo neke vojne hijerarhije, već kao potreba vojnih i političkih rukovodilaca za lakše rukovođenje svojim jedinicama, odnosno za vršenje svoje dužnosti.

Za vrijeme marševa svaki imalac jahaćih konja dužan je da u slučaju potrebe stavi na raspolaganje fizički iznemoglom borcu svoga konja ukoliko to ne šteti vršenju njegovih starješinskih dužnosti.

U vezi s tim štabovi brigada moraju narediti da se u bataljonima popišu odmah svi jahaći i tovarni konji, da se imaoci konja prema ovom naređenju zaduže ovim konjima, da se dostavi opis konjâ koje imaju i o kojima su oni dužni da se brinu. Imaoci konja nemaju pravo mijenjati konje bez naročitog odobrenja. Osim toga, bataljoni treba da podnesu izvještaje u prvom redu o bojnoj komori, a poslije toga i o ostaloj komori. Izvijestiti o količini teških oruđa za čije se prenošenje upotrebljavaju tovarni konji, o municiji koja se takođe prenosi tovarnim konjima, o kuhinjama i životnim namirnicama za koje su potrebni tovarni konji.

Sve ostale nepotrebne i suvišne stvari treba da se izbace iz komore. Prema tim izvještajima Vrhovni štab će odrediti koliko

rezervnih tovarnih konja ima pravo svaki bataljon da vodi sa sobom.

Sve preostale konje treba popisati i dostaviti ovom štabu kao i njihovo brojčano i fizičko stanje. Na osnovu toga ovaj štab će odrediti za kakvu će se svrhu ovi konji upotrijebiti.

Isto tako oduzeće se većina konja od pojedinih bolnica koje su sada smještene na stalno mjesto i kojima konji nisu više potrebni.

Postupite hitno po ovom naređenju i dostavite ovom štabu [izvještaj] o izvršenom.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A–VII. k. 2,
reg. br. 34–4.

NARODU BOSANSKE KRAJINE

Srbi, Hrvati i Muslimani!

Otkad su fašistički zavojevači – uz pomoć izdajnika iz Beograda i Zagreba – okupirali našu zemlju nastali su teški dani za sve narode Jugoslavije. Srbija i Crna Gora su pregažene, Slovenija raskomadana, Dalmacija prodana, a krvnik srpskog i hrvatskog naroda Pavelić učinio sve što je bilo u njegovoj moći da u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini osigura nesmetano gospodovanje Nijemaca i Italijana. Okupator je preko domaćih izdajnika – u Zagrebu Pavelića, a u Beogradu Nedića, a kasnije [preko] podle grupice izbjeglica iz Londona i njihovog ministra bez vojske Draže Mihailovića – pokušao na sve moguće načine da u našim narodima uguši duh slobode i otpora i iscijedi bogatstva naše zemlje, tečena vjekovima od naših djedova, znojem i krvlju naših naroda. Najprije otpočeše ustaški psi u istoriji nezapamćene pokolje Srba, a četnički izrodi, da bi omeli borbu srpskog naroda protiv pravih krivaca, otpočeše pokolje nevinog muslimanskog i katoličkog življa. Borba naših partizanskih odreda, nezapamćena po junaštvu i samoprijegoru, otvorila je oči srpskom i hrvatskom narodu i pokazala im da je međusobno klanje po želji tuđina – Nijemaca i Italijana, a bratstvo i jedinstvena borba zaloga slobode i nezavisnosti naših naroda. Tada okupator, kad nije međusobnim razdorom mogao postići što je želio, poče da radi na slozi između četničkih bandita i ustaških krvnika, da na krvi hiljada i hiljada nevinih srpskih, hrvatskih, muslimanskih majki i djece, na zgarištima hiljada seljačkih domova miri izrode hrvatskog i srpskog naroda. Izbjeglička samozvana vlada u Londonu, koja je kukavički pobjegla da bi spasla svoj goli život, počela je preko svojega predstavnika Draže Mihailovića da pravi sporazume na sve strane, s Nijemcima, Italijanima, ustašama, Bugarima, samo da bi ugušila borbu naših naroda i omela stvaranje prave narodne vojske.[332] Ona je to učinila zbog toga što se pobojala da neće poslije oslobođenja moći da sjedi na grbači Hrvatima, Crnogorcima, pa i samom srpskom narodu, kako je to navikla velikosrpska gospoda kroz dvadeset godina u Jugoslaviji. Ona nije brinula o teškim danima koje proživljuju naši narodi, nego samo o tome kako će sebi da osigura za sutra gospodarenje nad narodima Jugoslavije. U toj svojoj protivnarodnoj politici ona nije imala ni na koga da se osloni sem na Nijemce i Italijane i na ustaške i četničke bande. Ona je sramno počela da laže

saveznike i savezničku javnost kako njeni ljudi vode borbu protiv okupatora, a svoje je oficire i četničke bandite uputila u Nedićevu i najzad u Pavelićevu vojsku da ratuju protiv naroda i njegovih najboljih sinova, da mučki ubijaju rukovodioce narodne borbe i osvetnike naroda – partizane.[333]

Srbi, Hrvati i Muslimani Bosanske krajine!

Junačka Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska uspjela je da oslobodi veliki dio naše domovine, a skoro i čitavu Bosansku krajinu. Krvnik Pavelić i izbjegličke varalice iz Londona prisilno mobilišu za službu tuđinu, protiv naroda i njegove borbe, sve sposobne muškarce.[334] Samo naša Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska ima pravo da pozove u bojne redove svakog sina našeg naroda. Naša vojska je to pravo stekla svojom nepomirljivom i dugotrajnom borbom protiv okupatora. Jedino naša Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska vodi danas borbu za narodno oslobođenje. U toj borbi zadajući teške udarce porobljivačima naše zemlje izginuo je veliki broj najboljih narodnih sinova. Ove svete žrtve za slobodu traže od svakog ko je kadar da ponese oružje da se nastavi borba za konačno oslobođenje naših naroda. Naši saveznici – bratska Sovjetska Rusija, Engleska i Amerika, nemaju u našoj zemlji ni u inostranstvu nikakve druge vojne sile koja bi bila sastavljena od pripadnika naših naroda, na koju bi se mogli osloniti, koja bi im bila saveznik u ratu protiv Nijemaca i Talijana – sem naše Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Mi smo se jedini borili za bratstvo i slogu naroda Jugoslavije. Sve to dokazuje da smo mi jedini u pravu i jedini koji imaju za to snage da u našu vojsku okupimo sve sposobne borce, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Sve to dokazuje da je svakom rodoljubu mjesto jedino u našoj slavom ovjenčanoj Narodnooslobodilačkoj vojsci.

Narode Bosanske krajine!

Bosanska krajina i mnogi krajevi oko nje (Banija, Gorski kotar, Lika, Dalmacija) slobodni su. Ali veliki dio naše zemlje stenje u lancima ropstva vodeći mučnu borbu protiv okupatora i njihovih domaćih slugu – ustaša i četnika. Nijemci i njihove sluge ustaše i četnici su na sva zvona udarili kako su na Kozari uništili naše partizanske odrede. Oni su samo uspjeli da pokolju jedan dio žena i djece, a drugi dio da bace u koncentracione logore. A što se tiče uništenja partizana, ubrzo su mogli osjetiti da su se ljuto prevarili: u naše ruke pali su mnogi gradovi, od neprijatelja su očišćeni čitavi krajevi, na Kozari naši partizani opet razvijaju zastavu slobode i

junačka borba na Kozari daje nove snage i poleta hiljadama novih boraca širom naše zemlje. Kozarskim junacima mnogo duguje sav narod oslobođenih krajeva za slobodu koju uživa. Ali ta sloboda se može sačuvati samo tako ako ustane sav narod na oružje i prenese požar narodnog ustanka na druge krajeve. Proširujući redove naše narodne vojske i satirući neprijatelja tamo gdje se do juče osjećao sigurnim, ubrzaće se oslobođenje čitave naše zemlje i osigurati sloboda Krajine i drugih slobodnih krajeva.

Srbi, Hrvati i Muslimani!

Pobjedonosna Crvena armija počela je veliku ofanzivu i uništava posljednje divizije Hitlera i njegovih pomagača. Ona je dovela Hitlerovu ratnu mašinu na rub propasti. Saveznici spremaju drugi front u Evropi i nije daleko čas kad će fašistički zločinci biti poraženi i primorani da odgovaraju za nezapamćene zločine koje su učinili širom Evrope. Bliži se čas konačnog oslobođenja naših naroda. Narodi Jugoslavije, ostvarujući oružano bratstvo protiv fašističkih zavojevača i domaćih izroda, moraju napregnuti sve snage da ubrzaju čas svoga oslobođenja i ometu podivljalu fašističku zvijer da u predsmrtnom grču ne napravi još strašnije zločine. Došao je trenutak da se svi narodi Jugoslavije ujedine u svetom ratu za čišćenje svoje napaćene grude od zavojevača i njihovih slugu – ustaških dželata i velikosrpskih četničkih bandi. Naša teška i neravna borba najzad će uroditi plodom i već se nazire zora slobode i srećnijeg života slobodnih i ravnopravnih naroda Jugoslavije!

Svi u Narodnooslobodilačku partizansku i dobrovoljačku vojsku!

Živjelo oružano bratstvo Srba, Muslimana, Hrvata i ostalih naroda Jugoslavije u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu ustaša i četnika!

Živjela naša herojska Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska, jedini borac za slobodu, bratstvo i bolju budućnost svih naroda Jugoslavije!

Živjela nepobjediva Crvena armija, nosilac borbe za oslobođenje svih podjarmljenih naroda i čitavog napaćenog čovječanstva od fašističke kuge!

Živjeli naši saveznici Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!

Smrt okupatorima i izdajnicima naroda – ustašama i četnicima!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije

Položaj [Cincar-planina]
avgusta 1942.

A–VII, k. 6–II,
reg. br. 6/7.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE] ZA BIRKA [EDVARDA KARDELJA]

Oznaka OF pravilna je ne samo za političke već i za vojne rukovodioce partizanske i dobrovoljačke vojske Slovenije.[335] Vaša brigada ne treba da se naziva proleterska ako nije sastavljena isključivo od radnika, već treba da nosi naziv: 11. narodnooslobodilačka partizanska slovenačka udarna brigada.

Vaši kuriri su otišli od nas 3. avgusta zajedno s 15 slovenačkih partizana koji su se do sada nalazili u našim brigadama. Mi slušamo vašu radio-stanicu, ali nismo dobili odgovor.

Javljajte nam redovno o kretanju Talijana.

13. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

Molimo da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« emituje naša izjava[336] od 9. avgusta o lišavanju vojnog čina članova Vrhovnog štaba pukovnika Orovića, kapetana Arsa Jovanovića i ostalih oficira koji se nalaze u redovima narodnooslobodilačke vojske.

Smatramo da je veoma nužno u interesu naše narodnooslobodilačke borbe široko međunarodno raskrinkavanje Draže Mihailovića, koga cio naš narod smatra izdajnikom, jer se njegovi četnici bore na strani okupatora. Treba da se prekine s propagandom londonske radio-stanice o Draži Mihailoviću kao o nekakvom vojnom strategu, s propagandom neshvatljivom za naše narode i narodnooslobodilačku vojsku. Nas sa svih strana pitaju borci i narod zar da se saradnja Draže Mihailovića s talijanskim okupatorima naziva mudrom vojnom strategijom? Zašto u Londonu ne kažu gdje Draža Mihailović vodi borbu i protiv koga i gdje je on razbio okupatora? Ako su Americi potrebne senzacije, onda mi imamo hiljade primjera istinskih i pravih heroja i njihovih podviga u redovima Narodnooslobodilačke vojske. Engleski major Aterton[337] rekao nam je da je Dražu Mihailovića učinio herojem i vojskovođom jedan američki novinar koji je bio u Ankari i prošle godine objavio veliki članak u nekom američkom listu.[338] U Londonu su to primili kao istinu i napravili su od Mihailovića generala i ministra.[339] Mi tada nismo imali veze s vama i nismo mogli da vam javljamo o događajima u Srbiji, o onoj herojskoj borbi naših partizana protiv Nijemaca i četnika uključujući i četnike

Draže Mihailovića. Smatramo da je sada vrijeme da se okonča s tom mistifikacijom. Nemogućno je da saveznik okupatora i neprijatelj ne samo naše borbe već i borbe Sovjetskog Saveza i svih saveznika ne bude raskrinkan u inostranstvu, makar to bilo malo i neugodno za one koji su ga popularisali.

13. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/173. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Fruškogorski partizanski odredi se nalaze pod komandom Glavnog štaba Hrvatske i ulaze u III operativnu zonu Hrvatske slavonskih partizanskih odreda.[340] U januaru u našem štabu su bili predstavnici fruškogorskih partizanskih odreda i mi smo im dali generalni plan operacija. Nedavno je u okolini Fruške gore u Sremu izbio pravi narodni ustanak.[341] Detaljnije podatke očekujemo od Glavnog štaba Hrvatske. Jula 1941. godine mi smo iz kaznione u [Sremskoj] Mitrovici oslobodili sve zatvorene komuniste.[342] Jednu grupu drugova ostavili smo tada kao partizanski odred i organizatore ustanka.

Iz Srbije nemamo tačne podatke. Velike borbe vode se posljednja dva mjeseca na planini Svrljigu u istočnoj Srbiji između naših partizanskih jedinica i njemačkih, nedićevskih i bugarskih trupa. Partizani u Srbiji sada masovno uništavaju farme, vršalice, kako Nijemci ne bi mogli da izvoze žito.

U Crnoj Gori ostavili smo male partizanske odrede u svim krajevima. Sada u Crnoj Gori vlast imaju četnici Draže Mihailovića i federalisti Krsta Popovića pod kontrolom Talijana. Mnogi rodoljubi, pristalice raznih partija, pošli su s našim jedinicama u Bosnu zbog četničkog terora.

14. avgust 1942. Valter
[na Cincar-planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/174 *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Među dokumentima koje smo zaplijenili u gradu Livnu nalazi se naredba komandanta Hrvatske [i domobranske] pješadije od 28. juna 1941. godine o stvaranju štabova 15 pukova pješadije i o njihovoj dislokaciji.[343] Ovi pukovi su stvoreni od prethodnih bataljona pješadije.

Prvi puk ima dva bataljona: prvi bataljon smješten je u Bjelovaru, a drugi u Varaždinu. Drugi puk ima dva bataljona i oba su smještena u Zagrebu. Treći puk ima tri bataljona: prvi u Karlovcu, drugi u Ogulinu i treći u Delnicama. Četvrti puk ima dva bataljona, oba u Osijeku. Peti puk ima dva bataljona: prvi u Slavonskoj Požegi, a drugi u Novoj Gradiški. Šesti puk ima dva bataljona: prvi u Vinkovcima, a drugi u Petrovaradinu. Sedmi puk ima tri bataljona, svi u Sarajevu. Osmi puk ima dva bataljona, oba u Tuzli. Deveti puk ima dva bataljona, oba u Travniku. Deseti puk ima dva bataljona, oba u Banjaluci. Jedanaesti puk ima tri bataljona: prvi u Sisku, drugi u Petrinji, treći u Bihaću. Dvanaesti puk ima dva bataljona, prvi u Otočcu, drugi u Gospiću. Trinaesti puk ima tri bataljona: prvi u Mostaru, drugi u Nevesinju i treći u Mostaru. Četrnaesti puk ima tri bataljona: prvi u Trebinju, drugi u Dubrovniku i treći u Bileći. Petnaesti puk ima tri bataljona, prvi i treći u Kninu, a drugi u Sinju.

Jačina ovih bataljona je do 600 boraca i oficira.

15. avgust 1942. Valter
[na Cincar–planini]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/175. *Prevod s ruskog*

EKONOMSKOM ODSJEKU VRHOVNOG ŠTABA

16. avgust [1942].
[na Cincar–planini]

Naša II brigada, koja vrši pokret k Bosanskoj krajini, stoji vrlo slabo s odjećom i obućom. Naredite šefovima radionica u Glamoču da se sva izrađena odjeća i obuća ima odmah staviti na raspolaganje Štabu II brigade. Nijednoj drugoj jedinici ne smije se ništa dodjeljivati dok se II brigada ne snabdje spremom.

Brojno stanje II brigade iznosi oko 700 boraca.

Prema tome, potrebno je doturiti najmanje 450 garnitura odijela i obuće, dok sve borce treba snabdjeti vešom.

Mi smo naredili Štabu II brigade da odgovorna lica za spremu upućuje u Glamoč.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 6–II,
reg. br. 11–2.

ŠTABU IV OPERATIVNE ZONE

16. avgust 1942.
[na Cincar–planini]

a) U organizacionom pogledu preduzmite sljedeće mjere:

1) U predjelu Duvna formirajte Duvanjski bataljon, odnosno četu ako nema uslova za bataljon. Sjedište toga bataljona neka bude Duvno. Taj bataljon može pripasti Odredu za južnu Dalmaciju, s kojim treba da se hitno poveže.

2) U predjelu Livna formirajte Livanjski bataljon. Napominjemo vam da pod vaše rukovodstvo ne potpada teritorija Gornji i Donji Malovan, Zanoglina, Rilić, Vukovsko, Ravno, Blagaj i N[ovo] Selo. Iz navedenih sela formiraće se Kupreški bataljon za operacije oko Kupresa, koji će pripadati III krajiškom odredu. Za komandanta toga bataljona određen je dosadašnji komandant bataljona »Vojin Zirojević«. Taj drug neka odmah krene i javi se Štabu III krajiškog odreda u Novom Selu – Blagaju. Tu se nalazi dosadašnja Kupreška četa, s kojom treba odmah da se poveže. Komesar te čete određen je za političkog komesara bataljona. Komandant mora odmah organizovati s Kupreškom četom vatrene prepade na Kupres, kao i postavljanje zasjeda i rušenje komunikacije Bugojno – Kupres. Prema uputstvima Štaba odreda i nahođenju, Štab Kupreškog bataljona formiraće odmah čete (blagajska, malovanska, vukovska), koje će na svojim pravcima ugrožavati Kupres. S ovim uputstvom odmah uputite komandanta na novu dužnost.

Vaš Livanjski bataljon može i dalje zadržati ime »Vojin Zirojević«.

3) U predjelu Vukovsko – Zanoglina kao i tjesnacu Šujice nalaze se dijelovi naših udarnih brigada.

4) Bataljon »Budućnost« ne pripada vašoj operativnoj zoni, nego krajiškoj.

5) Bataljon »Starac Vujadin« i Grahovski bataljon pripadaju vašoj operativnoj zoni, i to najbolje Odredu za srednju Dalmaciju.[344] Odmah se povežite s ovim bataljonima i s njima uspostavite čvrstu vezu i neposredno komandovanje.

b) U pogledu taktičkog rada postupite ovako:

1) Čvrsto formirani Livanjski bataljon uputite da zatvori tjesnac Gornji Malovan – Donji Malovan – Šujica – Borova glava. U ovom cilju na pogodnim mjestima treba izraditi streljačke zaklone i zaklone za mitraljeze, koje balvanima pokriti da im ne može ništa bacačka i

artiljerijska vatra. Ta mitraljeska gnjezda treba da tuku najvažnije prilaze u tjesnacu. Streljački zakloni treba da su izgrađeni duž čitavog tjesnaca i na susjednim kosama, zajedno i istočno od druma. Treba da ima više streljačkih zaklona kako bi neprijatelj rasturao vatru. Taktičko težište treba da je zapadno od druma kako bi na padinama Cincara naši borci našli bolje uporište. Prema tome, bataljon ne treba da bude raspoređen u jednoj liniji, nego po grupnim dijelovima duž tjesnaca. S obzirom na ovakav raspored opredijeliti mjesta za pojedine čete. Te čete ne treba neprekidno da bdiju na položajima. Dovoljno je da se drže budni izviđački dijelovi, a samo za slučaj neprijateljskog napada čete stupaju u akciju. Glavnina bataljona mogla bi da bude negdje oko Borca, gdje izgraditi skloništa za ljude.

Komunikacija Gornji Malovan – Šujica – Borova glava – Livno mora biti temeljito porušena – prekopana, tako da je neprijatelj ni za mjesec dana neuznemiravanog rada ne može opraviti. Za cio ovaj rad lično će nam biti odgovoran Štab zone. U ovu svrhu mobilisati seljake. Radove je potrebno *hitno* izvesti.

2) Duvanjskom bataljonu dajte u zadatak da poruši komunikaciju Šujica – Duvno, kao i drum koji vodi preko Pakline planine. Taj bataljon treba da kontroliše Duvanjsko polje i Buško blato.

3) Na prostoru Prozor – Duvno namjeravamo ostaviti Hercegovačku narodnooslobodilačku udarnu brigadu. Vi se morate povezati s tom brigadom. Ona u zajednici s Južnodalmatinskim odredom treba da dejstvuje k Imotskom i Mostaru, s naslonom na planine Čabulja, Vran, Čvrsnica. Za sada ta brigada zatvara tjesnac Šujice. Zato Livanjski bataljon treba da od nje primi potrebna uputstva pri odbrani – posijedanju tjesnaca.

4) Srednjodalmatinski odred, primajući u svoj sastav bataljon »Starac Vujadin« i Grahovski bataljon, treba težište rada da usmjeri k Bosanskom Grahovu, da ovo izvidi i podnese predlog za njegovu likvidaciju. Pri likvidaciji Grahova mora učestvovati i Sjevernodalmatinski odred, kome izdajte naređenje da se približi Grahovu i da ruši komunikacije Grahovo – Knin.

Štab vaše zone mora se povezati s najbližim ličkim odredima kao i V krajiškim odredom, čije snage treba da učestvuju u napadu na Grahovo. Mi smo izdali naređenje našoj III brigadi da se postepeno približuje Grahovu kako bi prema planu koji vi sastavite učestvovala u napadu.

Imajte u vidu da Srednjodalmatinski odred mora kontrolisati pravac Obrovac – Prolog, kao i dejstvovati u manjim dijelovima na komunikaciju Sinj – Knin.

5) Pri ovom grupisanju snaga imati u vidu da se unutrašnjost Dalmacije, kao i pribrežni i ostrvski dio ne smiju isprazniti, već se moraju tamo ostaviti lako pokretljive grupe za partizanska dejstva i mobilizaciju novih snaga.

6) U odrede dovoditi i ono ljudstvo koje nema oružja. Ono će biti naoružano zaplijenjenim oružjem. Dobrovoljnim putem omogućiti ulazak – mobilizaciju ljudstva za naše udarne brigade. (Vi ste obećali 200 boraca za naše brigade.)

7) Organizovati obavještajnu službu na cijeloj zoni. Naročito nas izvještavati o pokretima talijanskih trupa. Imati u vidu da je vjerovatno da će Talijani napustiti Grahovo, pa u njega treba brzo upasti.

8) Već sada otpočeti s prikupljanjem hrane i stoke za svoje odrede, koje grupisati na sigurna mjesta (Cincar, Šator, Dinara itd.).

9) U cijeloj zoni pojačati politički, agitacioni i propagandni rad. Iskoristiti prisustvo naših udarnih brigada u ovom pogledu.

10) Izvijestite nas o svim mjerama koje ste preduzeli u organizacionom i taktičkom pogledu.

11) Poslaćemo vam jednog aktivnog oficira – druga Bobića* – s tim da ga upotrijebite kao komandanta jednog od vaših jačih bataljona. (On je Ličanin, pa bi se mogao odrediti za Sjevernodalmatinski odred).

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 25–1.

* Riječ je o Milanu Bobiću. – *Red.*

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU (DRUGU KOSTI) [NAĐU]

16. avgust 1942, $12{,}30^h$
[na Cincar–planini]

1) Primili smo vaš dopis od 12. avgusta ove godine.[345]

Formiranje VI odreda sasvim je pravilno i potrebno. Nastojte da četničke bande u rejonu tog odreda politički razbijete i neutrališete, a zatim priključite pošteni dio našim redovima.[346] U tom cilju razvijte jaku propagandu i iskoristite prisustvo i dejstvo partizanskih udarnih brigada.

2) Raduje nas formiranje II krajiške partizanske udarne brigade, kao i postavljanje druga Martinovića [Ratka] za njenog komandanta. Mi vjerujemo da će ta brigada i njen komandant uspješno rješavati povjerene zadatke. Sasvim je pravilno da se ta brigada angažuje k Sanskom Mostu i Manjači. Na taj način biće Mrkonjić-Grad obezbijeđen sa sjevera i njegova likvidacija lakše će se izvršiti. Ako nađete za potrebno možete iz te brigade izdvojiti neki bataljon za akciju oko Mrkonjić-[Grada].

3) Rado prihvatamo i formiranje III krajiške brigade. Ali vam napominjemo da ne bi bilo zgodno da ispraznite sve teritorije odreda. Dobro je da pojedini udarni bataljoni ostanu kao samostalni na izvjesnim teritorijama radi njihove zaštite i dejstva, kao i razvlačenja neprijateljske pažnje na širem prostoru.

Formiranjem ljudstva u brigade ono se i politički i vojnički mnogo bolje uzdiže; daje vam se prilika da možete brže koncentrisati snage za rješavanje krupnijih vojničkih pitanja. No poslije tih koncentracija snaga pojedine brigade treba upućivati u nove pravce kako bi se izbjegli vezivanje za frontove i eventualna neprijateljska opkoljavanja.

4) Za likvidaciju Mrkonjić-Grada mi vam stavljamo na raspolaganje I krajišku udarnu brigadu i II proletersku NOP udarnu brigadu. Ova proleterska brigada vodila je u posljednje vrijeme neprekidne borbe, imala je dosta gubitaka, dosta je umorna, a ljudstvo je ostalo bez odjeće. Potrebno je da se ta brigada na vašem terenu prethodno odmori i snabdje, a zatim je uvedete u borbu. Pri tom vam skrećemo pažnju da joj ne dajete glavne uloge, nego je više upotrijebite kao zaštitne dijelove i iskoristite njeno prisustvo u političkom pogledu. Za likvidaciju Mrkonjić-Grada vi možete dodijeliti još neki bataljon iz vaše operativne zone. Potrebno je dobro presjeći sve tri komunikacije koje se stiču u Mrkonjić-Grad. Isto tako bilo bi dobro da se

Mrkonjić-Gradu priđe jednim obuhvatnim manevrom sa zapada i istoka. U ovom cilju hitno stupite u vezu s brigadama koje su upućene u predio Janja – selo Brđani.[347] S ove prostorije Mrkonjić-Grad se može obuhvatiti pokretom preko Sinjakova i preko Baraći – Podrašnica. Snage koje operišu [oko] Mrkonjić-Grada moraju biti objedinjene pod jednom komandom. Možda bi bilo dobro da vi lično rukovodite tom operacijom, imajući u vidu važnost te operacije. Po likvidaciji Mrkonjić-Grada treba dobro razrušiti puteve k Jajcu i Banja Luci. Imajte u vidu da će biti utoliko bolje ukoliko se Mrkonjić-Grad brže likvidira. Brzina je tim potrebnija što mi nismo uspjeli da za sada zauzmemo Kupres. Brzom akcijom k Mrkonjić-Gradu mi razvlačimo neprijateljsku pažnju i onemogućavamo mu prikupljanje snaga na pravcu Kupres – Livno, iz čijih polja trebamo dići ustašku ljetinu, koja je dosta bogata.

5) Brigade su dobile naređenje za pokret. One će iz predjela Blagaj—Novo Selo krenuti noću 17/18, avgusta.

6) Kako smo zbog pokreta ovih dviju brigada ispraznili teren zapadno od Kupresa, nameće se hitna potreba da dio snaga III odreda sa Štabom odreda prebacite u predio Novo Selo – Blagaj, odakle će presijecati komunikaciju Bugojno – Kupres, vršiti ispade prema Kupresu i organizovati izvlačenje žita iz Kupreškog polja. Ovo morate vrlo strogo postaviti pred Štab odreda, ukazujući mu da se samo tim dejstvom štiti predio Janja, za čija su se sela oni vezali. Mi smo direktno izdali naređenje vašem III odredu, ali je potrebno da mu i vi izdate naređenje, s obzirom na to da znate brojno stanje i kvalitet ljudstva toga odreda. Ovaj odred treba da formira novi kupreški bataljon, koji će obuhvatati ljudstvo s teritorije Kupreškog polja (Novo Selo, Blagaj, Gornji i Donji Malovan, Zanoglina, Rilić Vukovsko i Ravno). Komandant tog bataljona bio bi dosadašnji komandant bataljona »Vojin Zirojević«. Pojedine čete ovog bataljona mogu ostati za samostalno dejstvo sa svih strana Kupresa: od Vukovskog, od Gornjeg Malovana, od Blagaja. Dosadašnja Kupreška četa dosta se dobro pokazala. Nastojte da se ovaj bataljon hitno formira i učvrsti. Štab vašeg III odreda treba da bude kompletan i mnogo brži i energičniji u radu.

Bataljon iz predjela Glamoča (mislimo da se zove »Budućnost«) treba da ostane pod Krajiškom operativnom zonom. Vi procijenite da li taj bataljon treba da pripadne III ili V odredu. Nama izgleda prirodnije da bude u sastavu III odreda. Ali pošto se taj bataljon nalazi na oslobođenoj teritoriji, on ne smije ostati neaktivan; dakle, morate ga upotrebljavati prema vašim operativnim planovima.

Sve dok ne padne Bosansko Grahovo bataljon koji se nalazi iz tog predjela* neka ostane pod vašom komandom, to jest pod

---

* Odnosi se na bataljon »Gavrilo Princip«. – *Red.*

komandom V odreda. Poslije pada Bosanskog Grahova vidjećemo da li će biti zgodnije da taj bataljon pripadne Dalmatinskoj operativnoj zoni ili pak vama. Tada ćete nam i vi dati svoje mišljenje.

Bataljon »Starac Vujadin« svakako treba da ostane pod rukovodstvom Dalmatinske operativne zone. Mi smo obavjestili Dalmatinsku operativnu zonu da bataljon »Budućnost« i Grahovski bataljon ostaju pod vašom komandom, odnosno komandom vaših odreda. Vi izdajte naređenje kojem će odredu pripasti bataljon »Budućnost«.

7) Preko V odreda preduzmite što je potebno da se izvidi Bosansko Grahovo i sastavi plan za njegovu likvidaciju. Pri osvajanju Bosanskog Grahova treba da učestvuju Sjevernodalmatinski odred i susjedni lički odredi. Povežite se s njima preko V odreda i dajte im sugestiju da ruše [prugu] Bosansko Grahovo – Strmica – Knin.

Naša III partizanska udarna brigada koja je čistila Livanjsko polje na pravcu Rujani – Čelebić, gdje se i sada nalazi, dobila je zadatak da se poveže s bataljonom »Starac Vujadin«, da taj prostor politički učvrsti i da se postepeno približi [Bosanskom] Grahovu, u čijem osvajanju bi učestvovala zajedno s vašim snagama (ta je brigada jaka 600 boraca).

U pogledu Grahova mi smo izdali, u duhu gore rečenog, naređenje Dalmatinskoj operativnoj zoni.

Imamo obavještenja da Talijani iz Splita transportuju svoje trupe brodovima k jugu. Može se vjerovati da će oni napustiti Grahovo, pa treba biti budan da se u to mjesto što prije upadne.

Mi smo uputili naše bataljone da likvidiraju Imotski u vezi s Južnodalmatinskim odredom, koji se nalazi u Biokovu. Ta je operacija u toku.

8) Poslije likvidacije Mrkonjić-Grada treba likvidirati Jajce, ali treba prethodno to mjesto dobro izvidjeti i predvidjeti sredstva i snage koje bi ga sigurno likvidirale. Zauzećem ovih graničnih čvorova i produbljivanjem dejstva k Banjoj Luci, Bihaću, Kupresu i Bugojnu naša oslobođena teritorija bila bi potpuno sigurna i s nje bismo mogli preduzeti vojničke poduhvate u pravcu istoka i sjevera i jugozapada. Uveliko bismo dali podršku Dalmatinskoj i Ličkoj zoni, gdje je raspoloženje za naš pokret vrlo živo i veliko.

9) Izvlačenje toliko žita za tako kratko vrijeme jeste za svaku pohvalu.[348] Mi na ovoj relativno siromašnoj planinskoj prostoriji imamo mnogo trupa. Zaista se moramo postarati da im obezbijedimo ishranu, inače bismo se našli pred jednim nerješivim problemom. Potrebno je prodirati k Sanskom Mostu i Uni i Kozari da bi se s te bogatije prostorije izvuklo što više žita. Čisto za ove svrhe moramo određivati jedinice i vršiti akcije. Potrebno je da u tom smislu predvidite jedan konkretan plan i da nam date mišljenje koje bi naše jedinice trebalo uputiti u tom pravcu.

10) Radi vaše orijentacije dajemo vam obavještenje o rasporedu naših snaga:

a) Peta udarna brigada (600 boraca) nalazi se u predjelu Gornji Vakuf – Prozor – Jablanica – Šćit, b) IV udarna brigada (ista jačina) nalazi se istočno od Kupresa, c) Hercegovačka udarna brigada (400 boraca) zatvara tjesnac kod sela Šujice, d) I brigada (900 boraca) nalazi se [na] prostoru Livno – Duvno – Imotski, e) III udarna brigada (600) nalazi se u Livanjskom polju.

11) Magacine za hranu i bolnice treba decentralizovati imajući u vidu i predio planina Šator, Gola kosa, Klekovača, Lunjevača.

12) Kamionom ćemo vam do Glamoča dostaviti potrebne količine benzina i eksploziva. Ove potrebe ćete vi podići iz Glamoča. Napominjemo vam da je potrebno hitno izrađivati ručne bombe.

13) Potrebno je da nas hitno obavještavate o svim događajima na vašoj teritoriji, koja je sada od prvenstvene važnosti za naše dalje borbe.

14) Obavještenje: Glavni štab za Srbiju nas je jutros izvijestio da su Jablanički i Toplički odred za cijelo vrijeme, uprkos velikim neprijateljskim ofanzivama, ostali potpuno sačuvani i da razvijaju uspješno dejstvo. U Šumadiji i zapadnoj Srbiji postoje četiri odreda, koji uprkos užasnom teroru razvijaju svoje dejstvo. Po drugim informacijama u istočnoj Srbiji (Svrljiške planine) jaki partizanski dijelovi se bore uspješno.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P. S. – Treći odred treba da formira jedan bataljon na prostoriji Travnik – Donji Vakuf – Gornji Vakuf.[349] Taj bataljon treba da dejstvuje na komunikaciji Travnik – Donji Vakuf. Isto tako, ovom odredu dajte zadatak da dejstvuje na putevima Donji Vakuf – Jajce. To dejstvo dosad nije [bilo efikasno].

Komandant
Tito

A-VII, k. 2,
reg. br. 35–4.

ŠTABU TREĆEG KRAJIŠKOG NOP ODREDA

16. avgust 1942, 14,15 h.
[na Cincar-planini]

1) Odmah formirajte kupreški bataljon. Komandant toga bataljona biće dosadašnji komandant bataljona »Vojin Zirojević«. Politički komesar biće dosadašnji politički komesar Kupreške čete. Zamjenika komandanta i zamjenika političkog komesara odrediće Operativni štab za Krajinu.

2) U sastav ovog bataljona ući će borci s teritorije Novo Selo, Blagaj, Gornji i Donji Malovan, Zanoglina, Rilić, Vukovsko, Ravno. S ove prostorije formirati potreban broj četa imajući u vidu da borci iz najbližih sela obrazuju čete. Pojedine čete ovog bataljona mogu ostati za dejstvo u pravcu Kupresa, i to od Blagaja, Vukovskog, Gornjeg i Donjeg Malovana. Po potrebi bataljon se može i grupisati za važnije akcije. Štab bataljona može biti u selu Zanoglini. Ovo iz razloga što će se Štab III krajiškog odreda prebaciti za izvjesno vrijeme u Novo Selo.

3) Štab III odreda hitno će se prebaciti u Novo Selo. Isto tako prebaciti i potrebne snage koje će vršiti demonstrativne napade prema Kupresu, porušiti komunikaciju i postavljati zasjede na putu Bugojno – Kupres. Sem toga, Štab odreda organizovaće izvlačenje žita iz Kupreškog polja. Prema tome, Štab III odreda prenijeće težište svoga rada oko Kupresa. Ni po koju cijenu ne smije se dozvoliti da ustaše iz Kupresa vrše ispade u okolna sela niti prodor u pravcu sela Šujice.

4) Štab odreda može ostaviti slabije dijelove za dejstvo na putevima Donji Vakuf – Jajce. Ti dijelovi treba da budu manji i lako pokretljivi.

5) U predjelu Travnik – Donji Vakuf – Bugojno – Gornji Vakuf formirati novi partizanski bataljon, kome dati u zadatak da vrši prepade na komunikaciju Travnik – Donji Vakuf i da je ruši. Isto tako ovaj bataljon treba da uznemirava neprijatelja u predjelu Donji Vakuf – Bugojno – Gornji Vakuf. Sve ove akcije treba da vrši manjim odjeljenjima i na širem prostoru kako bi se cio taj kraj aktivirao i podigao u borbu.

6) Štab odreda mora preduzeti energične mjere da se nove jedinice formiraju i da se vrše dodijeljeni zadaci, jer je to u sklopu našeg opšteg operativnog plana. Štab odreda mora se pokazati na visini svog poziva i raditi brzo i energično. I najmanji propust može se osvetiti na našem življu, koga ustaški zvjerovi namjeravaju istrijebiti.

7) O svemu ovome izvijestili smo Operativni štab za Bosansku krajinu, koji će vam u ovom duhu izdati potrebna naređenja. No i prije toga vi imate izvršiti ovo naše naređenje. Naročito vam napominjemo da je prijeko potrebno prebaciti vaše jače snage u predio Blagaja.

8) O svim preduzetim mjerama kao i neprijateljskom dejstvu na vašoj teritoriji hitno nas izvještavati. Izvještaje nam slati preko naših dijelova na pravcu sela Šujice (a i preko Glamoča). Izvještavamo vas da se naše snage nalaze u predjelu Vukosavsko – Zanoglina kao i u tjesnacu Šujice. Vi treba obavezno da stupite u vezu s ovim snagama i s njima koordinirate rad. Ti će vas dijelovi potpomoći u organizovanju mještanskih jedinica.

9) Vaši izviđački dijelovi moraju biti do iznad samog Kupresa. Ako bi neprijatelj pokušao da se probija ka Šujici, vi ga obavezno morate napasti iz pozadine pravcem Donji Malovan.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P. S. – Novoimenovani komandant Kupreškog bataljona javiće vam se u Novom Selu.

A-VII, k. 2-B,
reg. br. 18/2.

KRAJIŠKOM OPERATIVNOM ŠTABU

1) Navedene dvije brigade biće upućene iz predjela Novo Selo – Blagaj za nekoliko dana.[350] O danu njihovog pokreta izvjestićemo vas. Vi izvršite sve pripreme u tom pogledu.

2) Bataljoni »Starac Vujadin« i »Gavrilo Princip« potpadaju pod vašu komandu. Ovo javite V krajiškom odredu. Nad njima neka uspostavi čvrstu komandu. U tim bataljonima razvijte jači politički rad. O ovome mi ćemo izvijestiti Dalmatinsku operativnu zonu. Po padu Grahova vidjećemo pod čiju će komandu potpasti ti bataljoni.

3) Od sada nas izvještavajte o svemu preko Glamoča.

17. avgust 1942. Komandant
16,30 časova. Tito
[Glamoč]

A–VII, k. 161,
reg. br. 18–1.

ŠTABU I KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE
ŠTABU II PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE

16. avgust 1942, 13,30 h.
[na Cincar-planini]

1) Vaše dvije brigade u sadejstvu s potrebnim snagama iz Operativne zone za Bosansku krajinu sačinjavaju jednu udarnu grupu za operacije oko Mrkonjić-Grada. U ovom cilju odmaršujte iz predjela Blagaj – Novo Selo u predio: selo Brđani – Pljevski Podovi, gdje se stavite na raspolaganje Operativnom štabu za Bosansku krajinu – drugu Kosti [Nađu], s kojim uspostavite hitnu vezu. O vašim akcijama mi smo već izvijestili Krajiški operativni štab.

Pokret otpočnite najkasnije noću 17. i 18. avgusta. Prije svog odlaska skrenite pažnju III krajiškom odredu da prebaci potrebne snage oko Blagaja, koje će vršiti demonstrativne ispade prema Kupresu, presijecati i kvariti komunikaciju Bugojno – Kupres i na njoj postavljati zasjede. Sem toga, taj odred treba da se postara za izvlačenje žetve iz Kupreškog polja. Štab odreda treba da formira Kupreški bataljon, koji bi obuhvatio sela: Novo Selo, Blagaj, Gornji i Donji Malovan, Rilić, Zanoglina, Vukovsko i Ravno. Ove čete sa raznih pravca treba da ugrožavaju Kupres. Vi učinite sve da se taj bataljon što prije formira. Kupreškoj četi, koja je i do sada dosta uspješno dejstvovala, dajte konkretan zadatak: demontracije prema Kupresu i presijecanje puta Bugojno – Kupres, te da se ne bi osjetilo vaše odsustvo. O svemu ovome mi smo obavijestili i Operativni štab za Bosansku krajinu, ali pošto vi prelazite preko teritorije III odreda, potrebno je da i vi uputite Štab III odreda na pravilno izvršenje zadataka. Komandant Kupreškog bataljona bio bi dosadašnji komandant bataljona »Vojin Zirojević«. Naredili smo Štabu Dalmatinske zone da ga hitno uputi u sastav III odreda*.

2) Imajte u vidu da je II proleterska brigada u posljednje vrijeme imala velike napore, da je dosta iscrpena, pa je potrebno da se ta jedinica prethodno odmori i snabdje odjelom. Za tu brigadu odijelo se već pravi u Glamoču, pa je potrebno da Štab II brigade odmah uputi potrebne organe u Glamoč koji će izrađeno odijelo i obuću dostavljati svojoj brigadi. Mi smo u ovom smislu već izdali naređenje odgovornim drugovima u Glamoču.**

* Vid. str. 196 – *Red.*
** Vid. str. 195 – *Red.*

Pri operacijama oko Mrkonjić-Grada II brigadi dajte sporednije zadatke – zaštita komunikacija i slično.

3) Hitnost akcije k Mrkonjić-Gradu nameće se tim prije što nismo uspjeli da zauzmemo Kupres. Brzo izvedena operacija oko Mrkonjić-Grada neće dozvoliti neprijateljsko grupisanje na pravcu Kupres – Livno, iz čijih polja treba da izvučemo dosta bogatu ljetinu.

4) Plan za Mrkonjić-Grad sastaviće Krajiški operativni štab. Imajte u vidu da ovome gradu treba prići obuhvatnim manevrom preko Sinjakova i sela Barači – Podrašnica. Ovim drugim pravcem treba da uslijedi glavni napad. Pri izvođenju akcije treba da budu zatvorene komunikacije od Banje Luke i Jajca. Mi smo dali sugestije II krajiškoj brigadi da se angažuje k Sanskom Mostu i na taj način obezbijedi i taj pravac. No sve detalje predvidjeće i odrediće Operativni štab za Bosansku krajinu, drug Kosta. Prije samog napada morate prikupiti sve podatke o Mrkonjić-Gradu, tako da se ta operacija uspješno izvede. Prema potrebi Krajiški operativni štab odrediće još neki bataljon. Bolje je imati više snage samo da se operacija uspješno izvede. Ovo tim prije što Mrkonjić-Grad predstavlja rješenje jednog krupnog vojničkog i političkog pitanja Bosanske krajine.

5) Imajte u vidu da prolazite preko četničke teritorije. Nastojte da sve te grupe neutrališete i pridobijete za naše redove. Izađite pred mase s unaprijed pripremljenim proglasom. U slučaju da vam te bande istave kakav otpor morate biti energični do krajnosti. Pokret vaših snaga mora biti takav da na svakoj tački možete izraziti potpunu nadmoćnost nad bandama.

6) Potrebno je da se povežete i s II krajiškom brigadom i da s njom usaglasite dejstvo, što će svakako učiniti Krajiški operativni štab.

7) Prisustvo II proleterske brigade kao jedinice iz Srbije iskoristite politički za političko razbijanje četničkih bandi u tome kraju. Dajte nam vaše mišljenje i prijedlog da li će biti potrebno da još neka proleterska jedinica dejstvuje na pravcu Mrkonjić – Banja Luka.

8) Prilikom izvođenja operacija oko Mrkonjić-Grada jedinice neka vam budu što pokretljivije. Zbog toga komore, ranjene i iznemogle drugove ostavljati u sigurne, udaljenije baze (Janj ili neko drugo mjesto, kako to nađe za shodno Operativni krajiški štab).

9) Pri napadu na Mrkonjić-Grad teška oružja morate imati pri ruci za rušenje otpora. Svaki bataljon mora imati flaše s benzinom za paljenje neprijateljskih tačaka otpora. U ovu svrhu doturićemo benzin u Glamoč, a vi još sada uputite svoje ljude koji će naći flaše i doturiti k vama.

10) Vezu s nama održavati preko Glamoča.

11) Prije vašeg odlaska morate evakuisati sve ranjenike i bolesne u pravcu Glamoča.

12) U pokretu pazite se od avijacije.

13) Obavještenje: Glavni štab za Srbiju nas jutros izvještava da su Jablanički i Toplički odred za cijelo vrijeme, uprkos velikim neprijateljskim ofanzivama, ostali potpuno sačuvani i da razvijaju uspješno dejstvo. U Šumadiji i zapadnoj Srbiji postoje četiri partizanska odreda koji uprkos užasnom teroru razvijaju svoje dejstvo. – Po drugim informacijama u istočnoj Srbiji – Svrljiške planine – jaki partizanski dijelovi se uspješno bore.[351]

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P. S.*

1) Vaš odlazak s tog terena uslijediće tek pošto III krajiški odred prebaci u predio Novo Selo – Blagaj dio svojih snaga. Mi smo mu u tom pogledu izdali naređenje. Vi uhvatite s njim vezu i uputite ga u zadatak. On treba da štiti to selo, da pribira ljetinu iz polja i da bočno dejstvuje za slučaj nepr[ijateljskog] nadiranja k Šujici, zatim da pravi zasjede na drumu Bugojno – Kupres. Kupreška četa pretvoriće se u bataljon. I njima objasnite zadatak.

2) Imamo obavještenje da bi se neki muslimani iz Kupresa predali. Oni su slali neke labave delegate. Zato noću 19/20. u 21 čas s lakim dijelovima napravite jedan demonstrativni napad, te da vidimo da li će neki izaći.

3) Budite budni, da vas neprijatelj ne iznenadi. Ako bi nepr[ijatelj] krenuo k Šujici, vi uputite pojedine lake dijelove u bok, pravcem ka Gornjem Malovanu.

4) O svemu nas izvještavajte na Glamoč.

5) Štampano naređenje služi vam kao orijentacija za vaš dalji rad.

6) Vrijeme pokreta mi ćemo narediti. Vi nas izvijestite kad pristignu snage III odreda.

17. avgust 1942, Komandant
17 časova. Tito
Glamoč*

A–VII, k. 2,
reg. br. 24–1.

---

* Naređenje je dopunjeno 17. avgusta u Glamoču. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Žestoki bojevi vode se već 14 dana kod grada Kupresa i u njegovoj okolini. Ustaše tu koncentrisale veliki dio ustaških crnokošuljaških legiona. Seljaci-katolici iz okolnih sela zajedno s Francetićevim legionom* daju očajan otpor zbog toga što su svi oni ogrezli u krvi srpskog stanovništva okolnih sela.[352] Jedinice naših udarnih brigada poslije petodnevnih žestokih bojeva zauzele su sva ustaška sela do samoga grada i tri puta noćnim jurišem upadali u Kupres, gdje se razvila krvava borba prsa u prsa. Četrnaestog, 15. i 16. avgusta naše jedinice zauzele su sve bunkere i utvrđenja na kotama. Samo u ovim bitkama ubijeno je više od 300 ustaša, a još više je ranjeno. Ukupno je kod Kupresa ubijeno 550 ustaša i ranjeno oko 600. I mi imamo velike gubitke: oko 150 mrtvih i 100 ranjenih.[353] Za nas kao i za ustaše Kupres ima veliki strategijski značaj.

Druge jedinice naših udarnih brigada i Južnodalmatinski partizanski odred očistili su sve ustaško-talijanske garnizone do grada Imotskog. U borbama je zauzeto desetak nastanjenih mjesta između Tomislavgrada i Imotskog.

Ofanziva naših partizanskih brigada i bataljona u Bosanskoj krajini i dalje se nastavlja.

17. avgust 1942. — Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/176. — *Prevod s ruskog*

* Poznatim kao »Crna legija« – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Mi smo dali informaciju o dislokaciji hrvatske vojske.* Deveti puk ima tri bataljona i svi su u Sarajevu.

Mi smo vrlo dobro organizovali našu obavještajnu službu u Dalmaciji. Informacije slijede.

18. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/177. *Prevod s ruskog*

* Misli se na domobransku vojsku (vid. str. 194) – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Drug koji je došao iz Srbije javlja da je od aprila mjeseca njemačka vojska počela da se kreće u pravcu Grčke i Bugarske.[354] Te njemačke jedinice sastavljene su od Austrijanaca i takozvanih folksdojčera. Njihov moral je veoma slab. Ima mnogo slučajeva dezerterstva i samoubistva.

Karakteristično je da su Nijemci počeli snažno da utvrđuju gradove Kraljevo i Kragujevac. Stanovništvo iz šest opština okoline Kraljeva Nijemci su iselili, jer se taj kraj utvrđuje.

O četnicima Draže Mihailovića taj drug javlja da su oni pred narodom u Srbiji potpuno raskrinkani. Poslije njemačke ofanzive u septembru i oktobru prošle godine Mihailovićevi četnici zauzeli su vlast u zapadnoj Srbiji. Sada je tačno utvrđeno da su četnici D. Mihailovića za vrijeme te njemačke ofanzive protiv naše partizanske vojske dobijali od Nijemaca zadatak da dejstvuju u našoj pozadini, da hvataju naše partizane i razbijene odrede i da ih predaju u ruke Nijemaca. Hiljade boraca naše vojske oni su na prevaru predali u ruke njemačkih dželata. Četnici D. Mihailovića su mučili, a zatim ubili stotine rukovodilaca partizanske vojske.

U aprilu 1942. g. njemački okupatori naredili su D. Mihailoviću da raspusti svoje četničke odrede i da se spoji s Nedićevim ili Pećančevim četnicima. To je u Mihailovićevim redovima izazvalo raspad. Jedan dio je pobjegao u planine, drugi je stupio u redove Nedićevih četnika, a D. Mihailović je s jednim dijelom otišao u Crnu Goru i Hercegovinu, gdje je učestvovao u ofanzivi Talijana protiv partizanske vojske u junu mjesecu. Sada, kao što je poznato, D. Mihailović i njegovi četnici otvoreno sarađuju s talijanskim okupatorima protiv naše partizanske i dobrovoljačke vojske u Jugoslaviji.[355]

18. avgust 1942. Valter

[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/178. *Prevod s ruskog*

ŠTABU PRVE NARODNOOSLOBODILAČKE PROLETERSKE UDARNE BRIGADE

19. avgust 1942,
10 časova.
[Glamoč]

1) S dva bataljona koji se nalaze u okolini Livna smijenite snage Hercegovačke udarne brigade u tjesnacu Šujice i zatvorite taj tjesnac i štitite pravac k Livnu. U ovom cilju preduzmite niz mjera za rušenje puta i izradu streljačkih zaklona. Ove mjere da se primijene na cio pravac od Gornjeg Malovana pa sve do Borove glave. Naročito je potrebno izraditi rovove zapadno od puta – padine Cincara.

Tjesnac ne treba posijedati svim snagama. Dovoljno je da se ka predjelu Gornjeg Malovana isture izviđački dijelovi, a glavnina bataljona da bude u predjelu Šujice i u selima južno od ove – Galičići. Za slučaj nepr[ijateljskog] napada, jedan bataljon sitnim dijelovima zaposio bi izrađene streljačke zaklone po dubini tjesnaca (posijedanje po desetinama i manjim odjeljenjima), dok bi drugi bataljon izašao na položaje oko Borca i sjeverno od njega, odakle bi aktivno dejstvovao.

U predjelu Borove glave vrlo je važno podići utvrđenja. Ovi radovi da obuhvate jednu dublju zonu.

Za sve ove radove mobilisati mjesno stanovništvo pod strogom kontrolom i odgovornošću.

2) Čim smijenite dijelove Hercegovačke brigade odmah ih uputite u predio Bagarića da zatvore pravac koji izvodi od Mostara.

Dalmatinskoj operativnoj zoni naredili smo da od Južnog odreda izdvoji jedan bataljon i postavi ga u predio Aržana. Taj dio održavao bi vezu s Južnim odredom pravcem Studenci – Zagvozd – Biokovo.

3) Kada Hercegovci i Dalmatinci budu upućeni ka svojim određenim mjestima, vi povucite vaše bataljone u predio Livna. Dobro bi bilo da vaši bataljoni budu u predjelu Livna do zore 22. t.m.

Noću 22/23. najmanje vaša dva bataljona prebacićemo kamionima preko Glamoča u predio Mliništa, gdje će pročistiti teren od pojedinih četničkih bandi i služiti kao uporište i rezerva našoj udarnoj grupi (Prva krajiška i Druga proleterska) koja noću 21/22. kreće iz predjela Novo Selo – Blagaj k selu Janju i dalje k Mrkonjiću pravcima: Potkraj – Medna – Podrašnica i Brđani – Sinjakovo – Mrkonjić-Grad. Za ovo vi ćete naknadno dobiti naređenje i detaljna uputstva.

4) Kada pristignu snage Livanjskog odreda, njih ćemo vjerovatno postaviti da štite tjesnac Šujicu. U Duvnu će se nalaziti Duvanjski bataljon.

Četvrta brigada glavninom će se prebaciti u predio Novo Selo – Blagaj, dok će manji dijelovi s mještanima ostati u predjelu Zanoglina – Vukovsko.

Peta brigada dobila je zadatak da se angažuje ka Bugojnu i Travniku, dejstvujući na komunikacije. Isto tako, ima da mobiliše s toga područja mještanske dijelove.

Treća brigada i dalje će ostati u Livanjskom polju, s tim da razoruža ustaške elemente. Dajte joj naređenje da se čvrsto poveže s bataljonom »Starac Vujadin« i da mu se približi. Vi nas ništa ne izvještavate o radu te brigade.

5) Vaš štab neka i dalje ostane u Livnu. S cijelog tog područja morate pribirati sve podatke i o svemu nam podnositi redovne izvještaje. S nama uspostavite vezu brzim prevoznim sredstvima.

6) Priložena naređenja za Herc[egovačku] i Četvrtu brigadu dostavite vašim kuririma.* Štab Četvrte sada se nalazi u Zanoglini, a Herc[egovački] štab u Šujici.

7) Dostavljamo vam »Politički pregled«.[356]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B.
reg. br. 26/2.

---

* Vid. str. 214 i 217 – *Red.*

ŠTABU HERCEGOVAČKE NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE

19. avgust 1942, 10 časova.
[Glamoč]

1) Pošto vas smijene bataljoni Prve brigade u tjesnacu Šujice, s vašim dijelovima odmah odmaršujte u predio sela Bagarići, s tim da zatvorite pravac od Mostara. Pri tom temeljito porušite put koji od Mostara vodi k Duvnu.

U predio Aržana doći će jedan bataljon Južnodalmatinskog odreda, s kojim morate održavati redovnu vezu jer on štiti vaše desno krilo i bok.

U Duvnu će se prikupiti i organizovati Duvanjski bataljon, s kojim takođe održavati vezu.

Potrebno je da sa sobom odvedete nekoliko mještana – partizana koji će vas obavještavati o prilikama na terenu. Imajte u vidu da je cijela ta prostorija ustaški raspoložena, pa morate biti budni do krajnosti. Lično nam je štab odgovoran za postupke vaših partizana. Pljačku morate suzbiti po svaku cijenu. Tako biste cio narod toga kraja okrenuli protiv vas.

U tom predjelu ima mnogo odbjeglih ustaša. Vi morate na pogodan način organizovati prikupljanje njihove ljetine, koja će vam prvenstveno poslužiti za ishranu. Suvišak hrane upućivati k Duvnu, a bolje u predio sela Ravno.

2) Peta brigada ostaje u predjelu Prozora. Ona ima jednu četu za vezu u selu Ravno. Sa Petom brigadom morate održavati redovnu vezu. U slučaju da se pred nekom jačom neprijateljskom ofanzivom budete morali povlačiti, tražite naslon na Petu brigadu preko planine Pakline.

3) Politički radite među stanovništvom. O stanovništvu tražite podatke od drugova iz Duvna.

4) Pokret ka Bagarićima neka otpočne noću 19/20. Tako vi možete biti u predjelu Bagarića 21. t. mjeseca.

5) S načinom posijedanja i organizacijom rada u tjesnacu Šujice upoznajte dijelove Prve brigade koji vas smjenjuju.

6) Iz predjela Bagarića organizujte vezu s nama brzoprevoznim sredstvima. U ovu svrhu potražite jedan motocikl od Prve brigade.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 23/2.

ŠTABU ČETVRTE OPERATIVNE ZONE NOP ODREDA HRVATSKE

19. avgust 1942,
10. časova.
[Glamoč]

1) Od Južnodalmat[inskog] odreda izdvojite jedan bataljon (do 200 boraca) koji će doći u predio Aržana. Taj će bataljon služiti za vezu snaga Duvanjskog polja i onih u predjelu Biokova. Sem toga, taj dio treba da dejstvuje na komunikaciju Sinj – Imotski. Ovaj dio poslužio bi i kao uporište i kao prihvat snagama Južnog odreda ako bi one pred jačom neprijateljskom navalom bile primorane da se povuku s uzanog prostora Biokova.

Ovaj bataljon iz predjela Aržana treba da održava stalnu vezu s Herc[egovačkom] udarnom brigadom, koja će se prebaciti u predio Bagarića. Ta veza mora biti sigurna kako bi bio obezbijeđen bok tih snaga kod Bagarića.

2) Ostatku Južnog [dalmatinskog] odreda dajte zadatak da dejstvuje na komunikacije i proširi dejstvo k Metkoviću i Omišu.

3) U Duvnu formirajte i prikupite Duvanjski bataljon. On treba da kontroliše i štiti pravac od Šujice k Duvnu. Sem toga, treba da posluži kao potpora vlasti i za održavanje veze sa svim dijelovima.

4) Snage Odreda za srednju Dalmaciju treba da se vrate na svoj teren, da štite pravac k Prologu, da dejstvuju na komunikaciju Sinj – Knin i dalje preko nje k jugozapadu.

5) Vi morate odrediti specijalni dio snaga koji će obavezno dejstvovati na komunikaciju Knin – Bosansko Grahovo da bi se demoralisala talijanska posada u Bosanskom Grahovu. U ovom pogledu tražite pomoć od Ličana i Štaba Petog krajiškog odreda, mada ta komunikacija pripada vašem području.

6) Bataljoni »Starac Vujadin« i »Gavrilo Princip« ispadaju ispod vaše komande. Njih smo pripojili Petom krajiškom odredu iz političkih i vojničkih razloga. Docnije ćemo vidjeti kome će pripasti.

7) Izvijestite nas o formiranju i jačini Livanjskog bataljona odnosno odreda. Taj bataljon povucite zajedno s bataljonima Prve brigade. Njemu ćemo dati da štiti pravac od Šujice k Livnu. Taj bataljon bi trebalo da bude u Livnu do zore 22. t. mjeseca.

8) Vi morate voditi računa o rasporedu svih naših snaga na vašem području kao i u njegovoj blizini i izvještavati nas o svemu. Vezu s nama uspostavite nekim brzim prevoznim sredstvom. Veza mora biti svakodnevna i redovna.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2,
reg. br. 26–1.

ŠTABU ČETVRTE PROLETERSKE BRIGADE

19. avgust* 1942,
10 časova.
[Glamoč]

1) Vaš štab s tri jača bataljona neka se prebaci noću 20/21. t.m. u predio Šemenovci – Novo Selo. Tu ćete se povezati sa Štabom Trećeg krajiškog odreda. U zajednici s tim mještanskim dijelovima imate zadatak:

da postavljate i dejstvujete na komunikaciju Bugojno – Kupres;

da prikupljate ljetinu iz Kupreškog polja;

da izvodite povremene demonstracije na Kupres i tako privezujete neprijateljske snage u Kupresu;

ako bi neprijatelj napravio ispad ka Šujici i Livnu, vi morate odrediti izvjesne dijelove za dejstvo u neprijateljski bok, a jačim snagama morate napasti u pravcu Kupresa.

Sve ovo zahtijeva jaku izviđačku službu, koju morate dobro organizovati. Nemojte da glavni teret padne na vaše jedinice. Vi morate organizovati mještane, koji moraju braniti svoja sela, a vi da im budete podrška i da rješavate važnije operativne zadatke.

2) U predjelu Vukovsko – Rilić treba da ostanu vaša dva manja bataljona ili jedan jači, kako vi to odredite. Sem toga, na tom terenu moraju ostati Vukovska i Rilićka četa. Malovanska četa treba da ostane oko Gornjeg i Donjeg Malovana. Zadatak je ovih dijelova isti kao i vaš, samo s njima morate uspostaviti čvrstu vezu.

Kada bi neprijatelj ispao u jednu stranu, drugi vaš dio mora obavezno da stupi u dejstvo.

3) U tjesnacu Šujice sada se nalaze dva bataljona Prve brigade. Morate s njima uspostaviti vezu. Na tome sektoru treba da se nalazi i Malovanska četa, i to pod komandom ovih bataljona. Naredite komandantu Kupreškog bataljona, koji će biti u Blagaju – Novo Selo, da pravilno razmjesti svoje čete da brane svoja sela i da se uzajamno potpomažu.

4) Vi vidite da je naša težnja da se neprijatelju ne dozvoli da pravi pokret k Livnu, nego da se priveže za Kupres. Sem toga, moramo obrati ljetinu s Kupreškog polja, koja je bogata. Krompire još sada vadite vašoj vojsci.

---

* U originalu pogrešno napisano, VII, a treba VIII mjesec. – *Red.*

5) Krajiška i Druga proleterska izvršiće pokret noću 21/22. u pravcu sjeverozapada.[357] Da bi se maskirali njihov pokret i rad, vi ćete morati od 21. [ov. mjeseca] pa nadalje preduzeti niz mjera ka Kupresu i komunikaciji Kupres – Bugojno, kako bismo zadržali neprijatelja u tome području.

6) Sa Štabom Trećeg krajiškog odreda prostudirajte dejstvo na komunikaciju Jajce – Donji Vakuf. Tamo se nalazi niz manjih domobranskih posada, koje su čak voljne da nam se pod izvjesnim uslovima predaju. Organizujte te akcije kao i rušenje same pruge i puta Jajce – Donji Vakuf. O stanju u Jajcu i na pruzi dobićete detaljne podatke od Štaba Trećeg odreda.

7) Pošto je predio gdje ćete boraviti otkriven, morate dobro izvidjeti okolinu i tako podesiti razmještaj jedinica da ne bi stradale od dejstva iz vazduha. Za stanovanje mogli biste izabrati i predio oko Bojne i Orlovače.

Ako se u blizini budu nalazile kakve četničke bandice, pročistite teren. Za ovo ćete dobiti obavještenja od mještanskih partizana i Štaba Trećeg odreda.

Nastojte da iskoristite prisustvo vaših jedinica za vojničko i političko uzdizanje jedinica Trećeg odreda.

8) Vezu s nama održavati preko Glamoča. Izvještavati nas o svemu i to redovno. Po dolasku na novo mjesto poslati kurire za Vrhovni štab.

9) Morate odrediti jedan stalan dio oko Čajuše za vezu s vama i dijelovima u tjesnacu Šujice.

10) Odmoru i ishrani ljudi posvetite veliku pažnju.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

ŠTABU TREĆEG KRAJIŠKOG NOP ODREDA

19. avgust 1942.
10 časova.
[Glamoč]

1) U predio Šemenovci – Novo Selo prebaciće se noću 20/21. dijelovi Četvrte brigade. Stupite u vezu s tim dijelovima i zajednički rješavajte dodijeljene zadatke.

2) Udarnoj grupi Krajiške i Druge proleterske brigade možete dodijeliti jedan bataljon da ih prati na njihovom pokretu.[358] Pri tom imajte u vidu da morate u predjelu Blagaja imati jače snage, jer smo obaviješteni da neprijatelj u Kupresu prikuplja izvjesne snage. Vjerovatno namjerava k Šujici. U tom slučaju vi morate dijelom snaga dejstvovati u bok, a ostalim glavnim snagama ugroziti Kupres.

3) Izvještavajte nas o svim događajima, i to preko Kupresa.*

4) Bataljonu koji se ima formirati na prostoru istočno od Bugojna posvetite veliku pažnju. Tamo ima dosta boraca i treba im dati zadatak da dejstvuju na prugu Travnik – Donji Vakuf i k Bugojnu. Naredili smo Petoj brigadi da pomogne taj bataljon i da se poveže s njim.[359]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 22/7.

---

* Omaška. Treba da stoji: preko Glamoča. — *Red.*

ŠTABU I KRAJIŠKE, II [PROLETERSKE] I IV [CRNOGORSKE] BRIGADE

19. avgust 1942.
[Glamoč]

Danas u 10 i 30 časova primili smo odgovor odnosno potvrdu na naše pismo koje smo uputili ustašama u Kupresu, a kojim smo im obećali da ćemo im zagarantovati živote u slučaju da se svi predadu našim jedinicama.[360] Njihov odgovor glasi:

»Ustaše će izaći prema Vratima. Muslimani su kod topa, bacača i teškog topa. Mi ćemo što više zla učiniti unutra. Od Pogane glavice otvorite najjaču vatru. Nemojte tući top, jer se kod njega nalazi velika količina municije. Topom tucite donji dio grada. Mi ćemo izaći 19. u 21 čas, a znaci raspoznavanja neka budu »Alah je s nama« – reći će ustaše i muslimani, a vi ćete odgovoriti »Alah je velik«.

Prema tome, potrebno je da se učini sve da se ova muslimanska grupa prihvati, a po mogućstvu, ako se pokažu slaba vatra i otpor, pokuša i likvidirati ostatak posade u Kupresu. Pošto će to zavisiti od razvoja situacije na licu mjesta, mi vam ne možemo dati detaljna uputstva. Treba tražiti da naše ljudstvo izvrši oprezno ovu demonstraciju, ali s tim da naše snage budu prikupljene da se može postići krajnji cilj, tj. uništenje neprijatelja u Kupresu.

Druga brigada treba da zauzme Mala i Velika Vrata i Malu Plazenicu; ako se tu pokaže veliki otpor, onda neka samo priveže snage na tim položajima.

Sedma krajiška brigada[361] trebalo bi da zauzme selo Čardačicu i Čardačicu (1300), pa ako se pokažu povoljni uslovi za ulazak u grad – a to će biti slaba vatra, slab otpor, odsustvo artiljerijske vatre i vatre bacača – onda neka privuče i protivkolske topove (barem jedan) kojim će tući eventualno kuće u koje bi se zabarikadirali ostaci ustaša.

Četvrta brigada: glavninom svojih snaga zauzeti Poganu glavicu i vatrom bacača (upotrijebiti sve bacače) tući donji dio grada i otvoriti jaku vatru iz automatskog i pješadijskog naoružanja. Slabe snage uputiti u sela ispod Velikog i Malog stožera koje će vršiti demonstrativne vatrene prepade.

U ovoj prilici više nego ikada potrebno je da komandni kadar bude u čvršćoj vezi sa svojim jedinicama kako bi mogao osjetiti da li i kada treba vršiti napad ili povući svoje trupe da ne trpe uzaludne gubitke.

Odvajanje muslimanskih ustaša od ustaša katolika biće od velikog vojnog i političkog značaja. Prema tome podesite sve svoje postupke.

Ustaše koje vam se budu predale zadržite kod sebe, odnosno u selu Blagaju, prikupljene; oduzmite im samo svu municiju i s njima politički radite.[362]

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B, reg. br. 21/2.

ŠTABOVIMA DRUGE PROLETERSKE I SEDME [PRVE KRAJIŠKE] NOU BRIGADE

19. avgust [19]42.
[Glamoč]

1) Pokret u naznačenom pravcu izvršite noću 21/22. t.m. Maršruta k određenom cilju bila bi sljedeća:

Prvi marš selo Brđani. Tu biste mogli ostati jedan dan.

Drugi marš predio sela Medna.

Treći marš predio sela Podrašnica, gdje biste uhvatili vezu s Krajiškim operativnim štabom.

Bilo bi idealno kad biste mogli usaglasiti dejstvo, pa da od sela Brđana jedan dio ide preko Sinjakova k Mrkonjiću, a drugi preko Medne. (Ovaj dio preko Medne imao bi da maršuje jedan dan više, dok bi ga onaj preko Sinjakova morao sačekati za taj dan.) No, veza između vaših dveju grupa biće vrlo teška i nesigurna. Prolazi se preko terena dosta nesigurnog, pa pojedine grupe mogu naići na otpor, a time i skupno dejstvo ne bi moglo doći do izražaja. Najzad, treba uhvatiti vezu i s Krajiškim operativnim štabom, pa i to donekle otežava rad. Sve ovo govori da bi se obe brigade morale kretati zajedno, to jest paralelnim putevima, koji su vrlo blizu jedan drugog.

Ako se odlučite da likvidirate sami, s vašim snagama, Mrkonjić-[Grad], a nema izgleda da su dovoljne vaše snage, onda bi bio bolji i kraći pravac preko Sinjakova. Tako bi se izbjegao pokret preko četničkih sela, pokret bi bio brži, padom Mrkonjić-[Grada] svi ti četnički elementi prešli bi bez ikakvog otpora na našu stranu. Saznajemo da je na putu Jezero – Mrkonjić-[Grad] četnik Vještica, koji simpatiše partizane. U ovom slučaju sve vaše snage bi bile povezane. Ovaj pravac bio bi bolji i iz razloga što se odmah bacate na komunikacije koje od Jajca i iz doline Vrbasa vode k Mrkonjić-Gradu. Te komunikacije morate dobro zatvoriti, da vam se ne dogodi kakvo iznenađenje. Sve ovo prostudirajte zajedno sa štabom Trećeg odreda i donesite konačnu odluku.

Ako biste krenuli preko Medne, onda zaista biste morali voditi jače snage. Četničkim elementima daje se mogućnost da se zbiju u Mrkonjić-Grad i da obavijeste ustaše o vašem pokretu. Priznajemo da biste ovim pravcem brže i sigurnije uhvatili vezu s drugom Kostom [Nađom]. Mi smo mu danas sproveli vaš izvještaj. On će ga u Lušci Palanci dobiti najranije do mraka 21. t. mjeseca.[363] Reći ćemo mu da se hitno poveže s vama. Mi smo mu već avizirali vaš pokret i rekli da

orijentiše Drugu brigadu* u predio Sanskog Mosta kako bi vaše sjeverno krilo bilo zaštićeno. Dakle, on je obaviješten o vašem zadatku, pa je vjerovatno da će se i sam vama primaći.

Mi vam dajemo podatke o neprijatelju u Mrkonjić-Gradu i Jajcu. Za sada je na redu Mrkonjić-Grad.[364]

Mi ćemo kamionima prebaciti noću 22/23. dva bataljona Prve brigade u predio Mliništa da pročiste okolna sela. Možda ćemo im dati zadatak i da se pokrenu k Mednoj. Svakako oni će vam tu poslužiti kao neka bočna zaštita i uporište. Ako bude bila potrebna neka intervencija u pravcu Mrkonjića, oni će priskočiti.

Prema vašoj procjeni možete i od Trećeg odreda uzeti neke snage s vama.

2) Ovog momenta izviješteni smo da se prikupljaju jače neprijateljske snage u Kupresu, vjerovatno u ofanzivne namjere. Vaša udarna grupa morala bi izbjeći svaki sukob s tim jačim snagama kako bi mogla neuznemiravano poći na izvršenje dodijeljenog zadatka.

3) Izvještavati nas redovno o svim događajima kod vas.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

P.S. Koristite se sekcijama od Štaba Druge brigade.

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 25/2.

* Odnosi se na 2. krajišku brigadu. – *Red.*

OPERATIVNOM ŠTABU NOP I DO ZA BOSANSKU KRAJINU DRUGU KOSTI [NAĐU]

19. avgust 1942.
12 časova.
[Glamoč]

1) Udarna grupa* o kojoj je riječ kreće iz predjela Novo Selo – Blagaj noću 21/22. t.m. Mi smo joj predložili da ide jednim pravcem, bilo preko Medne bilo preko Sinjakova. Rekli smo da je ovaj pravac preko Sinjakova kraći, odmah se presijecaju komunikacije od Jajca i iz doline Vrbasa, izbjegavaju se četnička naselja, tako da bi svi ti četnici poslije pada Mrkonjić-Grada prišli bez borbe nama. Ova udarna grupa biće oko Mrkonjića zorom 24. ili 25, pošto će joj trebati jedan dan za odmor. Nastojte da se s njom povežete i orijentišite u njenom pravcu izvjesne dijelove za pomoć ili olakšanje pri izvršenju njihovog zadatka.

2) Mi ćemo noću 22/23. uputiti kamionima izvjesne snage na Mliništa, koje će ovoj grupi služiti kao uporište i bočna zaštita. Bude li potrebno, mi ćemo i te dijelove uputiti u predio Mrkonjića.

3) Kupres nijesmo mogli prepadom zauzeti.[365] Sada neprijatelj tamo prikuplja izvjesne dijelove, vjerovatno u ofanzivne namjere. Mi ćemo preduzeti mjere da se ti dijelovi suzbiju.

4) Izvještavajte nas o svemu i podnesite nam izvjesne prijedloge, mišljenja i tako dalje.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 24/2.

---

* Odnosi se na 1. krajišku i 2. proletersku brigadu. – *Red.*

TITO S ARSOM JOVANOVIĆEM, ALEKSANDROM RANKOVIĆEM I PAVLOM ILIĆEM U ŠUMI TISOVAC KOD GLAMOČA, 25. AVGUSTA 1942.

TITO U ŠUMI TISOVAC KOD GLAMOČA, AVGUSTA 1942.

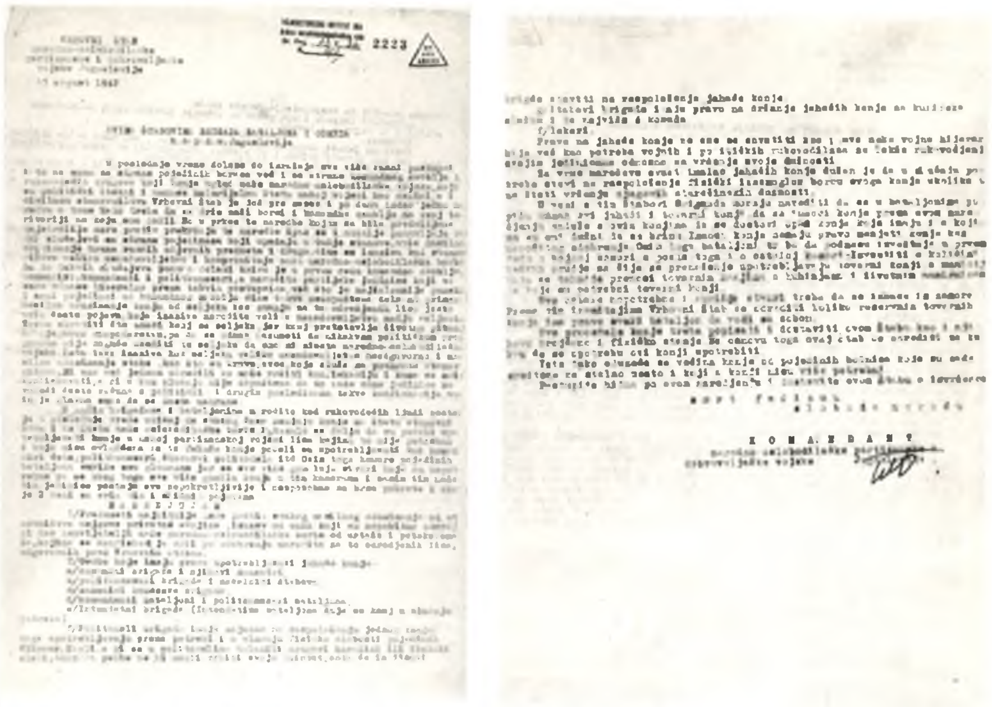

TITOVO NAREĐENJE ŠTABOVIMA JEDINICA NOP I DVJ OD 13. AVGUSTA 1942.

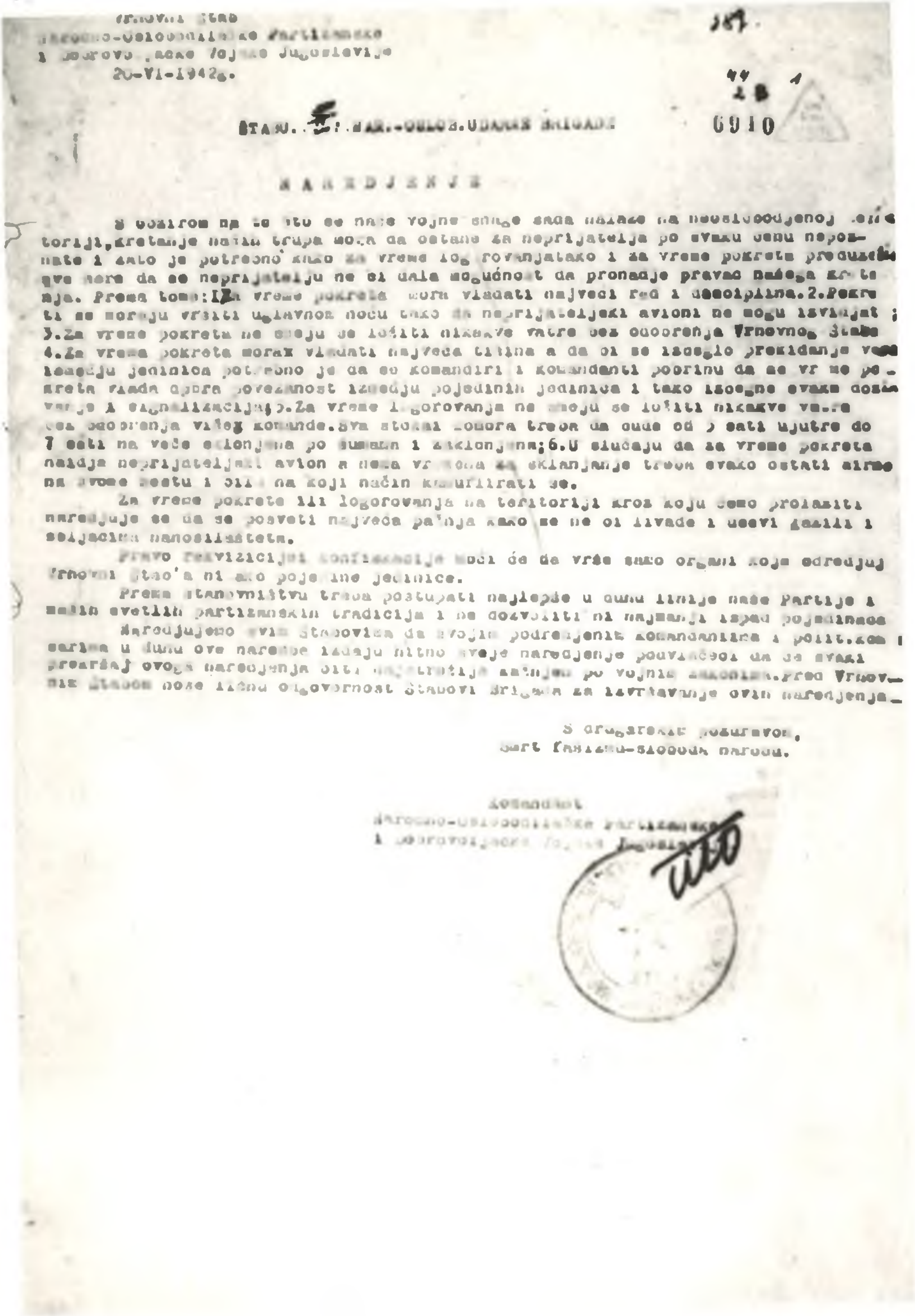

Vrhovni Štab
Narodno-Oslobodilačke Partizanske
i Dobrovoljačke Vojske Jugoslavije
20-VI-1942 g.

ŠTABU ... NAR.-OSLOB. UDARNE BRIGADE

N A R E D J E N J E

S obzirom na to što se naše vojne snage sada nalaze na neoslobodjenoj teritoriji, kretanje naših trupa mora da ostane za neprijatelja po svaku cenu nepoznato i zato je potrebno kako za vreme logorovanja tako i za vreme pokreta preduzeti sve mere da se neprijatelju ne bi dala mogućnost da pronadje pravac našega kretanja. Prema tome: 1. Za vreme pokreta mora vladati najveći red i disciplina. 2. Pokreti se moraju vršiti uglavnom noću tako da neprijateljski avioni ne mogu izviđati; 3. Za vreme pokreta ne smeju se ložiti nikakve vatre bez odobrenja Vrhovnog Štaba 4. Za vreme pokreta mora vladati najveća tišina a da bi se izbeglo prekidanje veze izmedju jedinica potrebno je da se komandiri i komandanti pobrinu da se vr me pokreta vlada opora povezanost izmedju pojedinih jedinica i tako izbegne svako dozivanje i signalizacija; 5. Za vreme logorovanja ne smeju se ložiti nikakve vatre bez odobrenja više komande. Sva stoka i komora treba da bude od 5 sati ujutru do 7 sati na veče sklonjena po šumama i zaklonjena; 6. U slučaju da za vreme pokreta naidje neprijateljski avion a nema vremena za sklanjanje treba svako ostati mirno na svome mestu i bilo na koji način kamuflirati se.

Za vreme pokreta ili logorovanja na teritoriji kroz koju ćemo prolaziti naredjuje se da se posveti najveća pažnja kako se ne bi livade i usevi gazili i seljacima nanosila šteta.

Pravo rekviziciji i konfiskacije moći će da vrše samo organi koje odredjuje Vrhovni Štab a ni ako pojedine jedinice.

Prema stanovništvu treba postupati najlepše u duhu linije naše Partije i naših svetlih partizanskih tradicija i ne dozvoliti ni najmanji ispad pojedinaca.

Naredjujemo svim Štabovima da svojim podredjenim komandantima i polit. komesarima u duhu ove naredbe izdaju hitno svoje naredjenje podvlačeći da će svaki prekršaj ovoga naredjenja biti najstrožije kažnjen po vojnim zakonima. Pred Vrhovnim Štabom nose ličnu odgovornost Štabovi Brigada za izvršavanje ovih naredjenja.

S drugarskim pozdravom,
Smrt fašizmu-sloboda narodu.

Komandant
Narodno-Oslobodilačke Partizanske
i Dobrovoljačke Vojske Jugoslavije
Tito

TITOVA NAREDBA OD 20. JUNA 1942.

Vrhovni Štab
Narodno-oslobodilačke Partizanske
i Dobrovoljačke Vojske Jugoslavije
6-VI-1942g.
7,30časova.

561

Drugu Marku.

32
2 6

Izvešteni smo od II bataljona iz Čemerna da izvesne jače četničke bande vrše napad od Uloga prema Jugoviću i Gacku. Preduzeli smo sledeće mere: uputili smo V bataljon kao i III iz Zakmura da se spoje sa II bataljonom i Severohercegovačkim odredom te da zajednički suzbiju te bande.

Zbog ovakve situacije potrebno je daodmah prebaciš 3 Sandžačka bataljona u predeo Popov Most-s.Vrbnica, da smene III bataljon koji treba hitno da odmaršuje u Čemerno.

Ta 3 Sandžačka bataljona treba da se u Zakmurskom kraju prikupe i odmore. Treba da uhvate vezu sa našom grupom oko Čemerna. Čim naša grupa oko Čemerna podje na čišćenje četničkih bandi, onda i dva jača Sandžačka bataljona treba da podju preko Zagorja-oblja i Uloga radi čišćenja četničkih bandi, dok jedan treba da ostane oko Popova Mosta-Luće. Drugovi iz Sandžačke Udarne Brigade treba da se raspitaju za Štab i jedinice Kalinovičkog odreda-drug Rade Hamović i da nastoje da uhvate vezu sa njim. Dobro bi bilo da drug Rade Hamović sa izvesnim jedinicama dodje u Zakmurski kraj. To bi bilo od velike koristi za naše akcije u ovom predelu. Velika je šteta što je pošao ka Jahorini. Čuli smo da se je jedan deo Kalinovičkih partizana prebacio čak na Romaniju.

Bataljon koji ostaje u Popovom Mostu trebao bi da patrolama predje preko Vučeva i održava vezu sa Mratinjem.

Dva Sandžačka batljona sa Čelebićsko-Dragočavskim neka još ostanu u predeo Čelebića. Ako drug Marko nadje za shodno onda se Čelebićsko-Dragočavski bataljon može prebaciti i u Zakmur ili možda bolje kod Rudina i Šćepan Polja.

Našu II Brigadu pskoro ćemo prebaciti oko Gacka. Tu ćemo sačekati i delove I Brigade, pa preduzeti jedan duži pokret kroz Hercegovinu.

Naša udarna grupa na pravcu Nikšića potukla je četnike u predelu s. Brezna i odbacila ih ka Nikšiću. Rezultat: 8 ubijenih bandita medju kojima kapetan Rončević i jedan petokolonaš organizator. Zarobljeno 23 koji su pušteni kućama. Tu su pogrešili jer je od njih bilo 10 kao pratnja kapetana Rončevića i njih je trebalo streljati. Zaplenjeno: jedan kamion, jedan motocikl, municije za bacač, nešto puščane municije i namirnice sa kamiona, tako da su se naše trupe na tome pravcu prilično nahranile.

Drug Marko sa ostalima može još ostati tamo i obaveštavati nas o razvoju situacije u tom kraju. Treba stalno održavati vezu sa Cetkovićem na Pišču i obaveštavati se o situaciji kod njega. Četničke bande sa izvesnim delovima prešle su reku Komarnicu i izbile u selo Duži. Naši nastoje da ih navuku dublje u Pivu a zatim da im zadadu jak udarac. Naša grupa u Pivi jaka je 5 bataljona, tako da se tu možemo nadati uspjehu.

Privatno smo saznali da su se izvesne četničke jedinice povukle iz s.Crne Gore ka Žabljaku i Vasojevićima. Neki četnički bataljoni koji su potučeni kod Brezne pokazali su da se bore na tudjem terenu.

Hitno nas obavestiti o svim preduzetim merama kao i kad će navedene jedinice biti na svojim mestima.

S drugarskim pozdravom,
Smrt fašizmu-sloboda narodu.

Komandant
Narodno-oslobodilačke Partizanske
i Dobrovolajčke Vojske Jugoslavije
Tito

P.S. Šaljemo 3 komada sekcija za Sandžačke starešine koji idu u predeo Zakmura.

TITOVO PISMO ALEKSANDRU RANKOVIĆU OD 6. JUNA 1942.

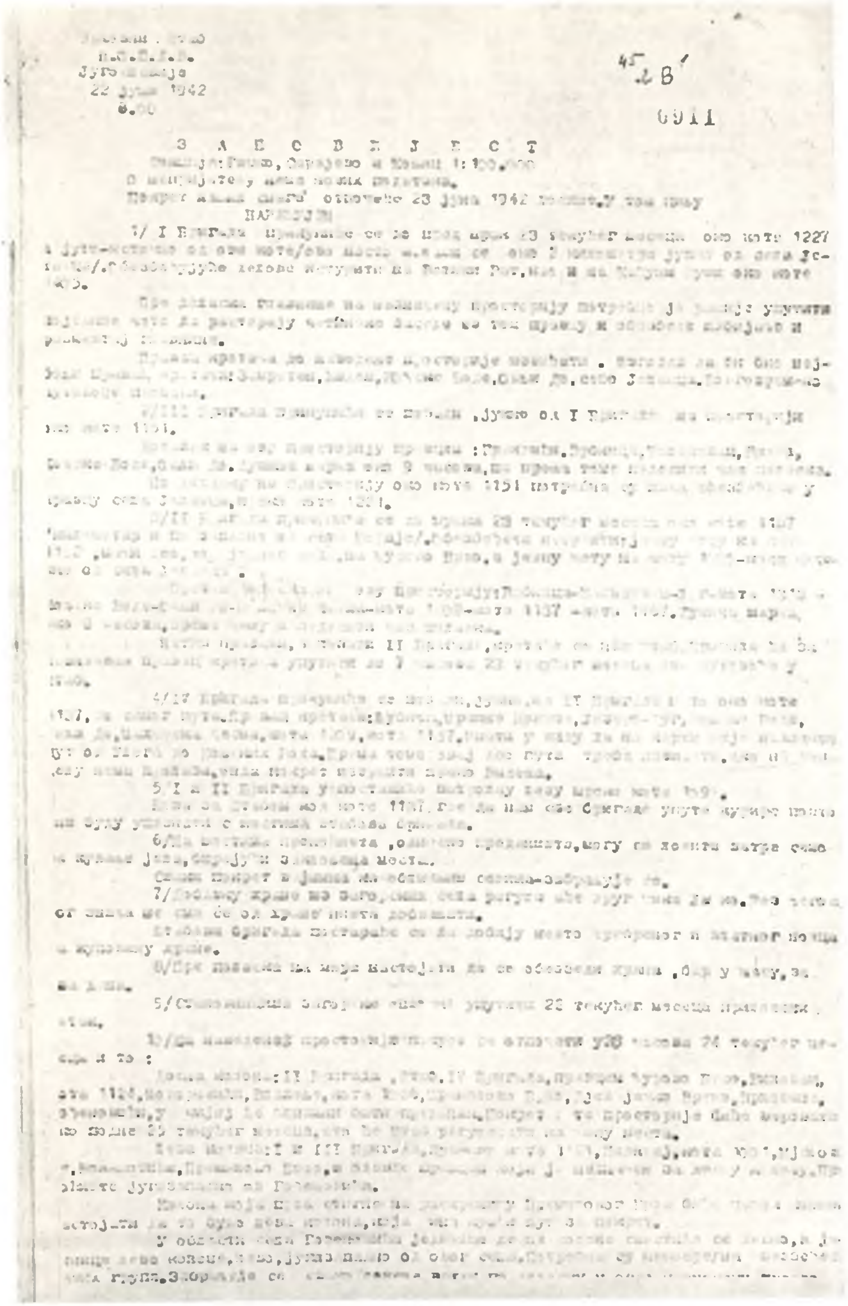

TITOVA ZAPOVIJEST O POHODU PROLETERSKIH JEDINICA KA ZAPADNOJ BOSNI OD 22. JUNA 1942.

[illegible] је [illegible] 23 [illegible] [illegible] регулисати [illegible] простор[illegible] Чемерница-Тушим-Сорница [illegible] ћемо регулисати на лицу места.

Снабдевање [illegible] само једнообразно [illegible].

11/[illegible] [illegible] групама/батаљони/. [illegible] трупе да се [illegible] у [illegible] [illegible].

12/При покрету [illegible] Касиковић [illegible] [illegible] с аутоматским оружјем вероватно се налазе на коти 1137, 1130, као и [illegible] према Пљевљима. [illegible] око 300 усташких и хрватских [illegible].

[illegible] око [illegible], [illegible], [illegible] од [illegible] [illegible] располажемо према [illegible] батаљона, а вероватно и према [illegible]. Настојимо да [illegible] [illegible]-усташко без [illegible] за време [illegible] [illegible] [illegible] на лицу места регулисати.

[illegible] [illegible] је [illegible] [illegible] није вероватно да ће при нашем брзом [illegible] [illegible]. У овим групама [illegible] око 400 до 500 [illegible].

Настојимо да [illegible].

13/[illegible] [illegible]; [illegible] [illegible]-[illegible]; [illegible]; 27 [illegible]-[illegible]; 28 [illegible]; [illegible] 30 [illegible].

[illegible] [illegible].

14/[illegible] на терену.

15/[illegible] [illegible] се [illegible].

[illegible]

Тито

TITOV TELEGRAM
KOMINTERNI OD 4. JUNA
1942.

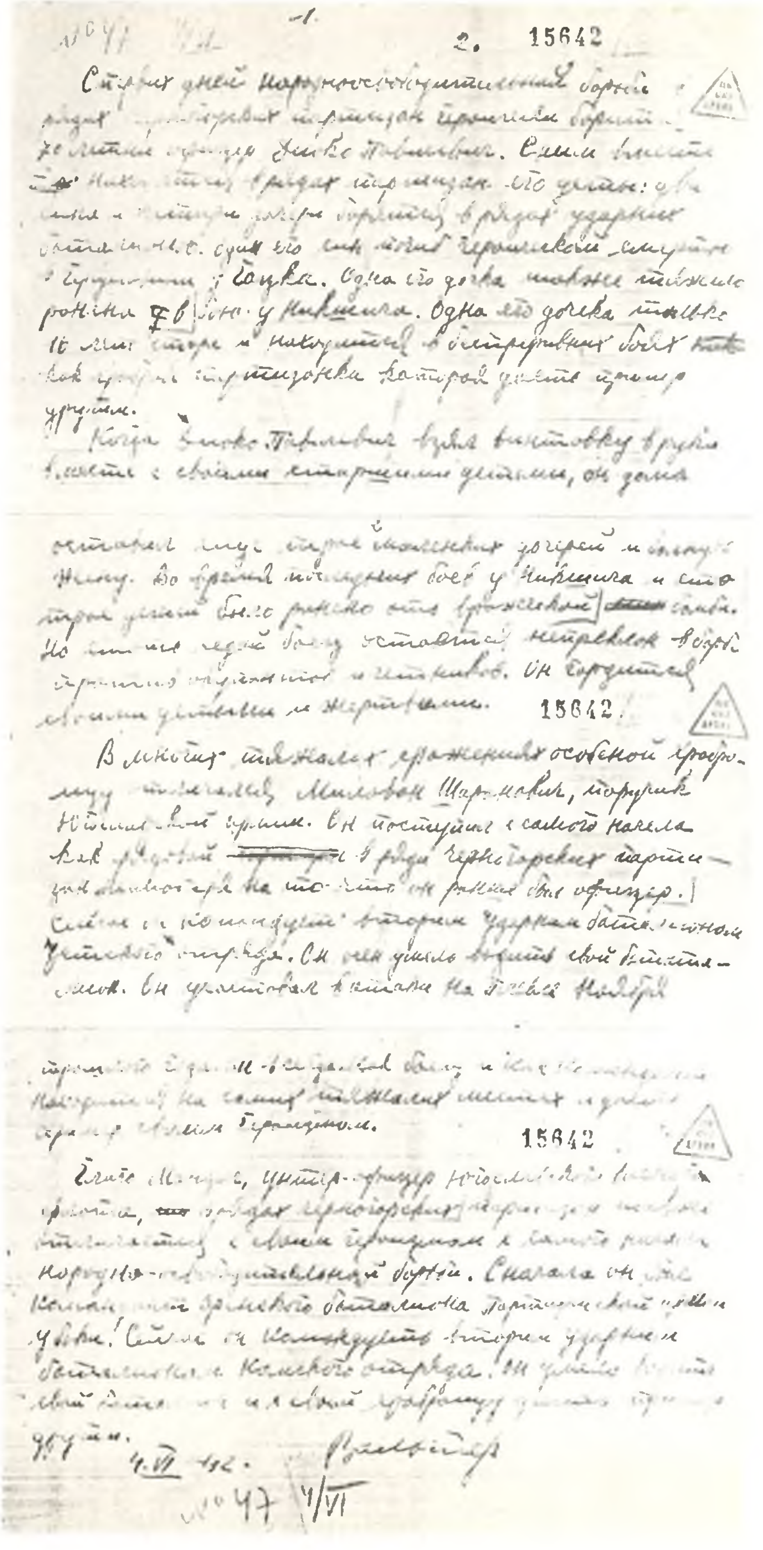

-1-

2. 15642

15642

15642

4.VI.42.

№ 47 4/VI

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Devetnaestog avgusta u naš štab su došli kuriri s materijalom iz Albanije i od našeg instruktora pri CK Albanije.[366] Donijeli su takođe informacije o partizanskom pokretu.*

Molimo da se preko stanice »Slobodna Jugoslavija« emituje da su 19. avgusta u Vrhovni štab NOV i POJ srećno doputovali delegati albanskih partizana.[367] Idući ovamo probijali su se oružjem.

19. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/179. *Prevod s ruskog*

* O tim materijalima vid. na str. 234. u ovom tomu i na str. 23 u 12. tomu. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Dijelovi naše Prve udarne proleterske brigade nastupaju i dalje u pravcu južne Dalmacije.[368] Šesnaestog avgusta [1942] Crna legija ustaša, domobrana i ustaške milicije pokušala je da izvrši kontraofanzivu kod sela Klenka u rejonu Imotskog. Četvrti i Šesti bataljon naše udarne brigade i novoorganizovani mjesni partizanski bataljon potpuno su razbili neprijatelja tako da ga je samo noć spasla od uništenja. Ubijeno je 50 crnokošuljaša* i zarobljeno 12 ustaša i domobrana. Zaplijenjeno je 15000 metaka, 50 pušaka[369] i mnogo drugog ratnog materijala. Jedna talijanska motorizovana kolona pokušavala je bez uspjeha da dođe u pomoć razbijenim ustašama.[370]

U redovima okupatora i njihovih slugu primjećuje se velika panika.

19. avgust [19]42. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/180. *Prevod s ruskog*

* Misli se na ustaše iz Crne legije. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Lički partizanski bataljoni i udarne brigade posljednjih dana vode žestoke borbe s Talijanima, četnicima i ustašama. Partizani su zauzeli mjesta Modruš, Jezerane i Križpolje.[371] U ovim borbama ubijeno je 25 ustaša, a 150 je zarobljeno. Zaplijenjeno je 150 pušaka, 1 teški mitraljez, 1 puškomitraljez i mnogo drugog ratnog materijala. Prvog avgusta jedan udarni partizanski bataljon napao je na talijansku kolonu od 100 kamiona kod sela Gerova.[372] Tu kolonu pratili su tenkovi. Kolona je vodila u koncentracioni logor oko 2000 stanovnika Like i Slovenije. Partizani su oslobodili 400 uhapšenih Hrvata i 30 Slovenaca. Zaplijenjen je jedan teški mitraljez, 15 pušaka i mnogo drugog materijala. Oslobođeni narod je sa suzama zahvaljivao partizanima za svoje oslobođenje. U ovom kraju čabarskog sreza Talijani su spalili 600 kuća i ubili 500 ljudi. U selu Pothum kod Sušaka Talijani su spalili 300 kuća, a sve stanovništvo odveli u koncentracioni logor, a uz put su mnoge i ubili.

Na Luizijanskoj cesti partizanski bataljon napao je talijansku kolonu od 40 kamiona u pratnji tenkova.[373] Ubijeno je oko 100 Talijana, i to u borbi prsa u prsa. Uništeno je 15 kamiona, a zaplijenjeno 15 pušaka, 1 mitraljez i mnogo drugog materijala.

U Begovom Razdolju partizani su razbili ustaški garnizon.[374] Ubijeno je 20 ustaša, a 4 žandarma koji nisu htjeli da se predaju izgoreli su u kasarni. Zaplijenjene su 23 puške, mnogo metaka i mnogo drugog materijala.

Kod Vrhovine partizani su digli u vazduh voz, u kome je poginulo 30 ustaša i nekoliko Talijana. Zaplijenjena je velika količina ratnog materijala.

Partizanski bataljoni očistili su Podlapaču i okolne ustaške pozicije.[375] Zarobljeno je 150 ustaša i domobrana. Zaplijenjeno je 150 pušaka, 1 mitraljez, mnogo municije i drugog materijala.

Partizanski bataljoni razbili su kod Gomirja Talijane, ustaše i četnike.[376] Ubijeno je 30 talijanskih vojnika, 20 četnika i nekoliko ustaša. Ima plijena.

Partizani su na Kordunu oslobodili Kamenicu.[377] Zarobljeno je 78 domobrana, jedan kapetan i jedan poručnik. Zaplijenjeno je 70 pušaka i 3 puškomitraljeza. Razbijeni su i ustaše koje su pokušale da dođu u pomoć.

U Slavoniji partizanski bataljoni su u borbi zauzeli mjesto [Bučko] Kamensko.[378] Zarobljen je cio garnizon od 115 ljudi. Zaplijenjeno je 114 pušaka, 5 puškomitraljeza i mnogo drugog materijala. U Moslavini je odbijena ustaška ofanziva na partizanske odrede. U okolini Siska razoružani su svi mali garnizoni. Za posljednjih 14 dana partizani su puškomitraljezima uništili tri neprijateljska aviona: jedan kod Primišlja, jedan kod Gospića i jedan u Baniji.

U toku fudbalske utakmice u Ogulinu između ustaša i Talijana partizani su se neprimjetno približili i otvorili puščanu vatru.[379] Ubijeni su sudija i nekoliko fašističkih igrača. Poslije toga su partizani razorili vodovod.

20. avgust 1942. Valter

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/181.

Prevod s ruskog

KOMANDI DRUGE ČETE BATALJONA »VOJIN ZIROJEVIĆ« ZA DRUGA NEDJELJKA MANOJLOVIĆA

21. avgust 1942, 15 časova.
[Glamoč]

1) Odlukom Vrhovnog štaba formiran je Kupreški bataljon. Taj bataljon obuhvata cijelu kotlinu oko Kupresa sa selima: Novo Selo, Blagaj, Gornji i Donji Malovan, Zanoglina, Rilić, Vukovsko i Ravno. Formiran s ove prostorije, bataljon će se sastojati od potrebnog broja četa, s tim da pojedine čete obuhvate najbliža sela i bratstva. Tako, po našem mišljenju, bataljon bi imao sljedeće čete:

Blagajsku, koja bi obuhvatila sela Novo Selo i Blagaj s okolnim zaseocima;

Malovansku četu iz oba Malovana i okolnih zaseoka;

Zanoglina, Rilić, Vukovsko i Ravno obrazovali bi jednu četu, koja bi se zvala Vukovska. Ako na ovoj prostoriji ima dosta boraca, onda se mogu formirati i dvije čete, na primjer: Rilićka i Vukovska. Dakle, mogu postojati one četne formacije koje su i do sada bile.

Za komandanta ovako formiranog bataljona određen je dosadašnji komandant bataljona »Vojin Zirojević«, a za političkog komesara dosadašnji politički komesar Kupreške čete. Zamjenika komandanta i zamjenika političkog komesara odrediće Štab III krajiškog odreda, pod čiju komandu podpada i Kupreški bataljon.

Štab Kupreškog bataljona treba da bude u selu Blagaju. Čete ovog bataljona treba da budu raspoređene po svojim sektorima. Tako, Vukovska četa treba da bude na prostoru: Vukovsko – Zanoglina i da štiti ta sela od neprijateljskog ispada iz Kupresa. Malovanska četa treba da ostane oko Gornjeg Malovana da ne dozvoli neprijatelju da prodire k Šujici ako bi pokušao. Blagajska četa treba da se nalazi oko Blagaja i da ne dozvoli neprijatelju da pravi ispad prema Blagaju. Za izvršenje važnijih i krupnijih zadataka bataljon treba da sakupi sve čete za izvršenje zadatka. Štab bataljona kao i čete koje ostaju na svojim sektorima treba da se povežu s jedinicama koje se nalaze u rejonima tih četa i da u svemu s njima sarađuju.

Nezavisno od dodjeljivanja zadataka od strane III krajiškog odreda, bataljon treba da redovno vrši sljedeće zadatke:

– Da postavlja zasjede i ruši put od Bugojna ka Kupresu. Pogodna mjesta za rušenje i vrijeme odašiljanja zasjeda treba da određuje štab bataljona.

– Da vrši česte vatrene napade na Kupres, te da se neprijatelj veže za to mjesto i da ne pravi ispade u pravcu oslobođene teritorije dok konačno ne zauzmemo to mjesto.

– Da u vezi s ostalim snagama podigne svu ustašku ljetinu iz Kupreškog polja; krompire treba još sada vaditi. Oružjem spriječiti ispad ustaša iz Kupresa za pribiranje ljetine.

– Ako bi neprijatelj krenuo k Malovanu i Šujici, onda bataljon mora s ostalim snagama koje se nalaze oko Kupresa manjim dijelovima dejstvovati neprijatelju u leđa, a s glavnim snagama se baciti i ugroziti Kupres.

Sve dodijeljene zadatke treba dobro prostudirati zajedno sa Štabom III odreda i s našim jedinicama koje se nalaze oko Kupresa, pa zato odmah treba stupiti u vezi s njima. Štab III odreda nalaziće se u Novom Selu, a Štab IV partizanske narodnooslobodilačke udarne brigade u selu Šemenovci.

Kako se vidi, ovaj Kupreški bataljon, kojemu možete dati i neko drugo ime ili zadržati ime »Vojin Zirojević« (ako to ime nije zadržao preostali livanjski dio), potpada pod III krajiški odred i njemu se od sada treba obraćati kao rukovodećoj komandi. Vrhovni štab će Kupreškom bataljonu dodijeliti preko Štaba IV brigade izvjesne količine municije. Za ovu municiju obratiti se Štabu I brigade. Što se tiče ishrane i ostale spreme, za sve se treba obraćati Štabu III krajiškog odreda. Mi ćemo s naše strane nastojati da nešto od spreme dodijelimo Kupreškom bataljonu preko štaba IV brigade. Inače, od sada će se sve potrebe dodjeljivati Štabu odreda, a on će ih prema stvarnim potrebama dijeliti svojim bataljonima.

2) U predjelu Duvna formiraće se Duvanjski bataljon. Taj bataljon potpadaće pod komandu Dalmatinske operativne zone. Taj bataljon obuhvatiće i ljudstvo oko Šujice.

U predjelu Livna obrazuje se Livanjski bataljon (preostalo ljudstvo bataljona »Vojin Zirojević«). Taj bataljon potpada pod komandu Dalmatinske operativne zone.

Iz predjela Prozor – Gornji Vakuf i njegove neposredne okoline formiraće se jedan bataljon, odnosno četa ako nema uslova za obrazovanje jednog bataljona. Taj bataljon, odnosno četa, potpadaće pod komandu III krajiškog odreda. Ako se na prostoru Prozor – Gornji Vakuf i njegovoj neposrednoj okolini ne bi mogao formirati jedan bataljon, nego samo četa, onda stvarno ta četa trebala bi da potpadne pod komandu Kupreškog bataljona. Ta četa imala bi zadatak da dejstvuje oko Gornjeg Vakufa. Zaista, mi smo formirali jednu Prozorsku četu, koja se sada nalazi oko Prozora. Ta četa u borbenom pogledu dosta je nevješta. Ovu odluku o Prozorskom bataljonu odnosno četi saopštite Štabu III odreda. Vi, odnosno Štab III odreda, treba da pošaljete svoje ljude u Prozor da se bliže i čvršće povežete s tom četom, koja stvarno postoji. Sem toga, tu četu treba uvoditi u akcije i davati joj konkretne zadatke. Tako bi se vaša

teritorija proširila, vaše čete bi imale naslon jedna na drugu, što bi mnogo značilo u borbenom pogledu. Pored Prozorske čete, oko Gornjeg Vakufa već se nalazi jedan bataljon mještana. Treba ovo javiti III odredu.

Isto tako naredili smo formiranje jednog bataljona na prostoru između Travnika – Donjeg Vakufa – Bugojna i puta Travnik – Gornji Vakuf. Taj će bataljon biti pod komandom III odreda.

3) Kada štab bataljona formira potpuno Kupreški bataljon i učvrsti ga vojnički, komandant i politički komesar mogu doći k nama na kraće vojno-političko savjetovanje.

4) O pitanju formiranja bataljona i davanja zadataka savjetovati se sa Štabom III odreda kao i našim drugovima iz IV brigade koji se nalaze na tome terenu.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 2–B,
reg. br. 31/2.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Protiv naših udarnih brigada i partizanskih bataljona u Bosanskoj krajini, Dalmaciji i Lici priprema se nova koncentrična ofanziva talijanskih, njemačkih i ustaških trupa i četnika. Mi sada raspolažemo s nekoliko dobrih aerodroma na koje mogu da se spuste veliki avioni.[380] Ima li mogućnosti da uskoro dobijemo pomoć?

Naše jedinice vode uporne borbe na sektoru Imotskog protiv talijanskih i ustaških trupa koje pokušavaju da prodru u pravcu Tomislavgrada [Duvna]. Tu su posljednjih dana Talijanima i ustašama naneseni veliki gubici. Uporne borbe vode se takođe i u Lici i Bosanskoj krajini.

22. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/182. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Talijanska ofanziva od Imotskog u dva pravca, u pravcu Duvna i u pravcu Duvanjskog polja, doživjela je potpun neuspjeh.[381] U pravcu Imotski – Duvno Ialijani su bili razbijeni i odbačeni u pravcu Mostara prije dva dana. U pravcu Imotski – Aržano Talijani su bili zauzeli Aržano, ali poslije dvodnevnih borbi, 21. i 22. avgusta, bili su razbijeni i odbačeni natrag u Imotski. Talijani su nastupali uz pomoć tenkova, artiljerije i avijacije. U toku ovih borbi oni su izgubili oko 500 ubijenih i ranjenih vojnika i oficira. Talijani su se bacili u panično bjekstvo ostavljajući ratni materijal i opremu. U ovim borbama učestvovale su jedinice jedne naše udarne srpske brigade* i dalmatinski partizanski bataljoni.**

Dijelovi jedne naše brigade[382] napali su 19. avgusta ustaški garnizon u Šebešiću blizu Travnika. Ustaše su se razbježale. Zaplijenjeno je 6000 metaka, nekoliko hiljada kilograma žita i mnogo drugog materijala. Siromašnim seljacima razdato je 2000 kg žita.

23. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1942/183.

Prevod s ruskog

---

* Odnosi se na 1. proletersku brigadu. – *Red.*
** Riječ je o jedinicama Srednjedalmatinskog NOP odreda. – *Red.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Saopštenje iz Albanije.

Partizani su u Valoni do 15 aprila spalili 4 magacina s municijom u vrijednosti od nekoliko desetina miliona lira. U martu je bilo spaljeno veliko skladište benzina u Kavaji. U martu su u Elbasanu bili spaljeni tri velika skladišta sena i jedno veliko skladište oružja i municije.[383]

Vlada Mustafe Kruje osudila je u aprilu na smrt 6 mladih partizana iz Tirane, koji su bili uhvaćeni na putu za odred.[384]

7. aprila su u Tirani na dan kapitulacije Albanije održane masovne demonstracije sa parolama: Dole fašistička vojska! Dole fašizam! Napolje okupatori! Dole izdajnici! Hoćemo hleba! Da živi Narodno-oslobodilački rat.[385]

12. aprila održane su velike antifašističke demonstracije u Draču. Jedan antifašista je bio ubijen.[386]

12. maja u prostorijama direkcije policije u Draču bile su bačene dve ručne bombe. Ubijena su dva policajca, jedan agent provokator, a dvojica je ranjeno.[387]

1. maja bile su presjecane telegrafske i telefonske veze po čitavoj teritoriji Kosova i Metohije.[388]

U Valoni su ubijena dva špijuna. Među njima i krvožedni Ilijaz Ponariti.[389]

Do maja u Tirani je ubijeno 11 talijanskih špijuna.

Početkom maja u Tirani je od strane talijanskih agenata bio ubijen član CK KPA Kemal Stafa. Njega su opkolili karabinijeri, i pošto je ubio 3 karabinijera on je i sam poginuo.[390]

U Valoni i drugim mjestima stvoreni su Narodno-oslobodilački komiteti. Marta mjeseca oni su vodili akciju protiv špekulacije sa žitom, tražeći prodaju žita po niskim cjenama. Akcija je djelimično uspjela.

U Tirani i Skadru uvedeno je opsadno stanje, a muslimankama je zabranjeno da nose feredžu zbog toga što se u ovim gradovima često šire antifašistički leci.

Po čitavoj Albaniji besni teror. Okupator pokušava da od naroda oduzme oružje, ali bez uspjeha.

Nastavak slijedi; sada prevodimo materijale i rezolucije.[391]

24. VIII. 1942. g. Valter
[Glamoč]

A-CK SKJ, Fond KI,
br. 1942/184

ŠTABU I KRAJIŠKE NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE UDARNE BRIGADE

25. avgust 1942.
[Glamoč]

Dragi drugovi.

Odlukom CK KPJ i uz saglasnost Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije ustanovljava se pri vašoj brigadi politodjel u sljedećem sastavu: odgovorni rukovodilac politodjela drug Milinko Kušić, dosadanji politički komesar II proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade; drug Boško Baškot i drugarica Beška [Bembasa-Cvetić].

Dužnost politodjela objasnili smo u pismu upućenom drugu Kušiću, pa se sa sadržinom istog upoznajte.[392] Ta dužnost je instruktorskog karaktera. Prema tome, rad politodjela je usko povezan s radom druga zamjenika politkoma i političkog komesara i njihova saradnja i oslon na politodjel su nužni i obavezni.

Politodjel je u isto vrijeme dužan da objasni sva eventualna sporna pitanja i interveniše za njihovo pravilno postavljanje i rješenje uz pomoć ostalih faktora za to nadležnih, te mu se i kao takvom treba obraćati i ujedno pomoći u radu.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

A–VII, k. reg. br. 47/1

POLITIČKOM KOMESARU II PROLETERSKE NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE BRIGADE DRUGU KUŠIĆU [MILINKU]

25. avgust 1942.
[Glamoč]

Odlukom CK KPJ i Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije smijenjen si od dana prijema ovoga pisma s dužnosti političkog komesara II proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade i stavljen na raspolaganje CK KPJ, koji ti dodeljuje novu dužnost.

Uloga političkog komesara je vojno-političke prirode i njegova prvenstvena dužnost je da radi na razvijanju i održavanju visokog nivoa političkog, vojnog i moralnog jedinstva i svijesti u redovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske sastavljene od narodnih boraca izniklih iz naroda i povezanih s narodom kroz veliku borbu za narodno oslobođenje.

Tvojim dosadanjim radom, iako smo ubijeđeni da si potpuno shvatao ulogu politkoma, dokazao si da si svoju dužnost i funkcije zanemarivao i pored opomena koje su ti u tom pravcu činjene. Tvoja pažnja je ponajviše bila usmjerena na vojne operacije i veći dio radnog vremena bio ti je zauzet vojnim poslovima i komandovanjem, te tvoja uloga kao politkomesara nije dolazila do punog izražaja i tvoj rad nije dao one rezultate koje si kao politkomesar trebao dati.

Tvoje miješanje u kompetencije vojnog rukovodioca postepeno te je dovelo do toga da se u njega pretvoriš. Nama je jasno da to nisi radio iz rđavih pobuda, tim manje što si za poslove vojnog rukovodioca pokazivao dobrog smisla i razumijevanje. No to ne može opravdati zanemarivanje dužnosti političkog komesara brigade.

Ovo zanemarivanje jedan je od uzroka slabljenja opšte političke djelatnosti u brigadi i opšte političko-propagandne djelatnosti partizana u narodu, što je imalo za posljedicu da kod pojedinih partizana otupi svijest narodnih boraca, a kod nekih i potpuno iščezne. Prema tome, i ti snosiš jedan dio krivice za negativne pojave demoralizatorskog karaktera koje su iskrsle u II brigadi.

Nama je stalo do toga da svaki partizan vrši svoju dužnost, ali i da je shvati i stalno bude budan prema svima svojim i tuđim nedostacima, propustima i greškama i prema svemu tome se odnosi kritički. Jedino nam taj metod može obezbijediti ispravnu politiku podizanja kadrova odozdo do gore. U odnosu na sebe ti o ovome nisi vodio dovoljno računa, iako mi priznajemo tvoju savjesnost i veliki trud koji unosiš u rad kojim si zauzet.

Tvoja nova funkcija koju ti naš CK dodjeljuje je privremena, no obraćamo ti pažnju da joj posvetiš svu brigu koju ona zahtijeva i založiš svu energiju kako bi se postigli oni rezultati koje CK od te funkcije očekuje. Međutim, CK će voditi računa o tvojim sklonostima kada ti bude dodjeljivao ubuduće novu dužnost.[393]

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

A–VII, k. 4,
reg. br. 61/1.

MEĐUNARODNI ZNAČAJ NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE U JUGOSLAVIJI I ZAMASKIRANI IZDAJNICI[394]

Borba koju narodi Jugoslavije vode protiv okupatora pomoću svoje narodne partizanske vojske dobiva sve jače međunarodno značenje. Trebalo je mnogo vremena dok međunarodna javnost bar donekle sazna zamašnost i upornost borbe koju vodi narodna partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije. Bilo je više uzroka zašto se u inostranstvu dugo vremena nije znalo pravo stanje u našoj zemlji. Prvo, okupatori uporno šute i nastoje da ne dopre u inostranstvo istina o njihovim mnogobrojnim i teškim porazima koje im nanosi narodnooslobodilačka partizanska vojska. Oni nastoje prikazati tu narodnu borbu kao stvar samo komunista i šake očajnika koji su se odmetnuli u šume da ne bi pali u njihove ruke. U tom zabašurivanju, razumije se, dolazi u velika protuslovlja koja su širokim masama naše zemlje već vrlo dobro poznata. Drugo, kao god što su naši partizanski odredi u prvo vrijeme oskudijevali u naoružanju i morali osvajati pušku po pušku od neprijatelja, još su više ti odredi, a poslije i narodna partizanska vojska, oskudijevali u propagandnim sredstvima (radio itd.) i zbog toga Vrhovni štab nije mogao dugo vremena međunarodnu javnost obavještavati o toku narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Ne samo to, već i u samoj zemlji nije se znalo u jednoj pokrajini što se dešava u drugoj, i to je, razumije se, mnogo kočilo razvitak narodnooslobodilačke borbe. Treće, jedna šaka reakcionara, tj. grupa oficira na čelu s Dražom Mihailovićem bila je od samog početka povezana s inostranstvom odnosno s jugoslavenskom vladom u Londonu. Draža Mihailović, oko koga se nalaze takvi ljudi kao što su Dragiša Vasić, major Ostojić [Zarija], Lalatović [major, Mirko], potpukovnik Pavlović [Dragoslav] i drugi, neprestano je slao lažne vijesti u inostranstvo izbjegličkoj vladi, koja je onda te vijesti putem radio-stanice širila u međunarodnu javnost i stvarala o Draži Mihailoviću legendu kao o nekom heroju i genijalnom vojskovođi koji se bori sa svojim četnicima protiv okupatora.

Osvrnut ćemo se s nekoliko riječi na Dražu Mihailovića i na to kako je on postao u inostranstvu poznat.

U vrijeme kapitulacije Jugoslavije veliki dio oficira jugoslovenske vojske predao se okupatorima, koji su ih odveli u njemačko i talijansko ropstvo. Drugi manji dio pobjegao je hrabro zajedno s

vladom u inostranstvo. Treći dio oficira, i to vrlo neznatan, među kojima i Draža Mihailović, pobjegli su na Ravnu goru, u siguran zaklon, gdje bi možda bili do svršetka rata mirovali da se nije u Srbiji počeo razvijati snažan partizanski pokret. Uspješna oslobodilačka borba partizanskog pokreta u Srbiji, oslobođenje sela i gradova, ponukali su ovu gospodu da nešto preduzmu kako ih događaji ne bi pregazili. Dok su partizani osvajali oružje i skidali njemačke glave, dotle su agenti Draže Mihailovića švrljali po Beogradu, vrbovali oficire za Dražu, pregovarali s Nijemcima i s Nedićem, širili glasine o Draži Mihailoviću kako se on tobože sprema na borbu, ali da još nije vrijeme itd. Ta čaršijska pričanja o otporu koji sprema Draža Mihailović doprla su i u inostranstvo. Evo šta kaže o tome član engleske misije kapetan Hadson, koji je došao u Jugoslaviju oktobra mjeseca 1941. zajedno s majorima jugoslovenske vojske [Z.] Ostojićem i [M.] Lalatovićem.[395] Na moje pitanje kako su mogli u Londonu od Draže Mihailovića načiniti nekog heroja, a on uopće ne vodi borbu protiv okupatora, Hadson je ispričao cijeli taj slučaj. »Engleska vlada nema ni pojma o tom Draži Mihailoviću. Stvar je potekla iz nekih američkih novina, gdje je jedan američki novinar, koji je bio u Ankari u Turskoj, napisao jedan dugačak članak u kome je pisao o junačkom otporu Draže Mihailovića protiv okupatora«, kazao je taj kapetan. Pošto se čulo u inostranstvu o otporu koji daju naši narodi, u prvom redu srpski narod, i o nekim oružanim sukobima u našoj zemlji, to je bilo dovoljno da se to primi kao velika senzacija i da se izbjeglička jugoslovenska vlada u Londonu uhvati za Dražu Mihailovića kao za neko uporište, pomoću koga bi mogla provoditi svoju politiku, politiku stvaranja velikosrpske baze u Jugoslaviji, i to već sada kada je zemlja pod okupacijom, kako je događaji ne bi pretekli, tj. cilj joj je bio da spriječi narod da ne pođe svojim putem koji je počeo trasirati u svojoj krvavoj oslobodilačkoj borbi.

Ovako, na podao način, stvarao se kapital na prolivenoj krvi herojskih partizana, koji su dali svoje živote u borbi za slobodu naroda. Draža Mihailović i londonska izbjeglička vlada na sraman način prikrivali su pred međunarodnom javnošću pravo stanje stvari. Od izdaje Draže Mihailovića stvarani su rodoljublje i vrlina. Poslije svakog uboda nožem u leđa našoj narodnooslobodilačkoj partizanskoj vojsci sa strane Draže Mihailovića i njegovih pokvarenih i izdajničkih oficira, londonska vlada daje odlikovanje najpoznatijim izdajničkim oficirima Dangiću i drugima. Londonska izbjeglička vlada natčovječansku borbu partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije prikazivala je i još uvijek prikazuje pred međunarodnom javnošću djelom Draže i njegovih četnika, ogrezlih u krvi najboljih partizanskih boraca.

Ovakvo stanje neobaviještenosti vladalo je skoro 9 mjeseci, dok konačno Vrhovni štab nije došao u mogućnost da pred međunarod-

nom javnošću postepeno počne skidati sramnu izdajničku masku s Draže Mihailovića i njegovih četnika.[396]

Naš napaćeni narod, koji je na svojim leđima iskusio izdaju Draže Mihailovića i njegovih četnika, s bezgraničnim negodovanjem gleda na podlu igru Draže i londonske vlade. On se pita zar je moguće da londonska vlada ne vidi pravo stanje stvari, on se pita zar ona ne vidi saradnju Draže i njegovih četnika s Talijanima, s ustašama, s Nijemcima? Ali danas je već ogromnoj većini pravih rodoljuba jasno da londonska vlada izbjeglica to dobro zna, jer je i ona sama umiješana u tu prljavu izdaju. Odlikovanja najkrvoločnijih oficira među četnicima, lišavanje vojnog čina preko londonske radio-stanice desetine pravih rodoljuba oficira koji se nalaze u redovima Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske i mnogi drugi gestovi te vlade dokazuju da ona sve to dobro zna, ali da radi smišljeno uvjerena da te prljavštine neće biti raskrinkane pred međunarodnom javnošću. Ali došlo je vrijeme da veo polako ali sigurno padne s te zakulisne igre i u inostranstvu. Londonska izbjeglička vlada pokušava putem raznih demantija zaustaviti razgolićavanje tih prljavština, ali joj to slabo uspijeva. Naš narod s pravom traži da stanu pred sud međunarodne poštene javnosti svi oni koji u toj lažnoj i izdajničkoj raboti imaju umiješane svoje prste.

Borci Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske i svi pravi rodoljubi svjesni su značenja svoje borbe ne samo za narode Jugoslavije već i za borbu svih porobljenih naroda. Oni su svjesni da je oslobodilačka borba naroda Jugoslavije sastavni dio one džinovske borbe koju danas vode narodi Sovjetskog Saveza i njihovi saveznici. Ova teška i krvava borba naroda Jugoslavije zadivljuje čitav svijet i naši narodi koji vode tu borbu neće dozvoliti da se razni zamaskirani izdajnici na taj način izrugavaju nad desetinama tisuća palih heroja-partizana, koji su dali i koji svakoga dana daju svoje živote za slobodu i bolju budućnost svoje otadžbine. I Vrhovni štab i mnogobrojni rodoljubi dugo su vremena šutjeli misleći da će ta jugoslovenska izbjeglička vlada sama uvidjeti svoje zablude. Oni su donekle još uvijek gajili nade da je vlada samo u zabludi, ali da će se konačno trgnuti i ispraviti zablude, no do toga nije došlo, već, naprotiv, ta vlada uporno i svjesno nastavlja tim putem – protunarodnim putem, izdajničkim putem. I razumije se da je sveta dužnost svakog rodoljuba odlučno ustati protiv svakoga tko ometa našu narodnooslobodilačku borbu, da je potrebno nemilosrdno raskrinkati svakog tko u ovim sudbonosnim časovima služi okupatorima, služi zbog svojih ličnih ili bilo kakvih drugih interesa.

Naša oslobodilačka borba ima veliko međunarodno značenje u današnjoj općoj borbi protiv fašističkih osvajača i jasno je kao dan da oni koji nose na svojim leđima glavni teret teške i krvave borbe protiv okupatora ne mogu dozvoliti da netko drugi iskorištava tu borbu i pobere plodove. A naročito ne može dozvoliti da poberu plodove oni

koji ometaju tu borbu, koji služe okupatorima i zajedno se s njima bore protiv Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Naša Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska bori se protiv njemačkih, talijanskih, mađarskih, bugarskih okupatora i njihovih slugu, Pavelićevih ustaša, Nedićevih i Pećančevih četnika, kao i protiv četnika Draže Mihailovića, i razumije se da tu nema nikakve razlike između svih tih okupatorskih slugu, jer svi oni podjednako služe okupatorima i neprijateljima današnje narodnooslobodilačke borbe. Mi vrlo dobro znamo da četnici Draže Mihailovića uglavnom danas sarađuju s Talijanima, otvoreno i prikriveno, više nego s Nijemcima. Za nas je to sasvim svejedno da li oni sarađuju u borbi protiv nas samo s Talijanima, samo s ustašama ili samo s Nijemcima, ili pak sa svima zajedno u isto vrijeme. Oni su u svakom slučaju izdajice naroda, s kojima se mora voditi borba isto tako beskompromisno kao i sa svima ostalima.

Londonska vlada zajedno s Dražom Mihailovićem, izgleda, nimalo ne vodi računa o mišljenju i raspoloženju naroda Jugoslavije. Ona, izgleda, nije u toku čitavog ovog rata ništa naučila i živi još uvijek u starim sferama, kroz koje provijava duh podvaljivanja, laži i bezobrazluka, što je bilo svojstveno jugoslovenskim vlastodršcima do rata, a što je i dovelo našu zemlju do katastrofe 10. aprila 1941. godine.

Tito

[Pisano u Glamoču u drugoj polovini avgusta 1942.]

A–VII, Fond NOR, k. 6. reg. br. 38/2.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

I

Dvadeset četvrtog avgusta jedinice naših udarnih brigada u noćnim borbama zauzele su grad Mrkonjić-Grad u Bosanskoj krajini.[397] Zarobljeno je 200 domobranaca i zaplijenjeno mnogo ratnog materijala, koji se prebrojava. Između ostalog, zaplijenjeni su i 1 protivtenkovski top s 120 granata, 2 teška minobacača s 250 mina, nekoliko teških mitraljeza, nekoliko puškomitraljeza, mnogo municije i drugog materijala.

Četnici na čelu s Drenovićem [Urošem], koji je s ustašama zaključio sporazum i koji su držali vlast u gradu – razbjegli su se zajedno s ustašama. Drenović je inače pristalica Draže Mihailovića.[398]

Dvadeset trećeg avgusta u blizini Kupresa oboren je veliki neprijateljski dvomotorni bombarder. Zarobljena su 4 oficira-pilota.

II

Na teritoriji Like, Primorja do srednje Dalmacije nalazi se pet talijanskih divizija, i to: Druga armija – štab na Sušaku; 18. korpus – štab u Crikvenici s tri divizije: »Lombardija«, »Reks« i »Letorija«; 17. korpus – štab u Splitu s dvije divizije: »Bergamo« i »Sasari«. Ne znamo gdje se nalazi treća divizija.[399]

25. avgust 1942. Valter

III

Koliko nam je do sada poznato, na Kozari u Bosanskoj krajini strijeljano je 16 000 ljudi, žena i djece za vrijeme njemačko-ustaško-

četničke ofanzive. Oko 70 000 stanovnika otjerano je u koncentracione logore. Ustaše i četnici pokazali su se kao najzverskije ubice. Čitava teritorija ostala je potpuno pusta.[400]

25. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/185.

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije obraća se General-štabu Crvene armije s molbom da nam pomogne u ratnom materijalu, naročito u oružju. Mi imamo ogromne mogućnosti za dobrovoljnu mobilizaciju u partizansku i dobrovoljačku vojsku. Hiljade rodoljuba mi ne možemo primiti na njihovu molbu u redove naše oslobodilačke vojske zato što nemamo oružja.

U slučaju otvaranja drugog fronta na Balkanu mi smo u stanju da uništimo sve komunikacije. U tom slučaju može se takođe stvoriti ovdje vojska od najmanje 500 000 boraca. Aktivna pomoć Saveznika i pomoć u oružju stvorila bi na Balkanu veoma tešku situaciju za fašističke okupatore. Naši partizanski odredi mogli bi dejstvovati u Austriji, Italiji itd.

Raspoloženje naroda je 95 procenata na strani Sovjetskog Saveza i Saveznika. Naravno, prisustvo jedinica Crvene armije na Balkanu bilo bi mnogo poželjnije kod naših naroda nego ostalih savezničkih jedinica. Mi smatramo da bi drugi front na Balkanu imao veliku prodornu snagu za nanošenje poraza fašističkim trupama.

Kod nas narod ne vjeruje u prodornu moć engleske vojske na zapadu.

26. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

Na tromotornom bombarderu »Savoja«, koji su naše jedinice oborile kod Kupresa nalazio se između ostalih i komandant eskadrile major Adum Romeo.[401]

Naše jedinice i dalje vode ofanzivu. Osma udarna krajiška brigada[402] zauzela je u borbi Vrhpolje i Sitnicu. Na mostu kod Vrhpolja ostalo je 100 ustaških leševa.

26. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/186. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Njemačko-ustaške jedinice pošle su 26. avgusta u ofanzivu iz Banje Luke u pravcu Mrkonjić-Grada. Osma udarna krajiška brigada razbila je ovu kolonu kod mjesta Sitnice. Ubijeno je i ranjeno 50 ustaških i njemačkih vojnika. Uništena su dva tenka i oboren je jedan bombarder. Iako je 10 aviona cio dan bombardovalo položaje VIII brigade, mi smo imali beznačajne gubitke – 3 mrtva i 10 ranjenih.[403]

U Mrkonjić-Gradu je, pored ostalog, zaplijenjeno 6 teških mitraljeza i 11 puškomitraljeza, 250 pušaka itd.

Iz Beograda smo dobili izvještaj da u Fruškoj gori i Sremu postoje dva partizanska odreda koji su cijelo proljeće i ljeto vodili žestoke borbe s ustašama i Nijemcima, a ovi su nedavno izveli ofanzivu protiv partizana na Fruškoj gori.[404] Iako je neprijatelj bio nadmoćan, partizanski odredi sačuvali su veći dio svojih snaga i teritorije.[405] Sada ima 600 boraca koji svim snagama spriječavaju u Sremu Nijemce da žanju i izvoze pšenicu. Neki dijelovi ovih odreda dolaze na 7 km do Zemuna i Beograda.

Fišer [Ivo Lola Ribar] nam je poslao opširan izvještaj i o Srbiji. Nijemci i nedićevci sprovode u Srbiji užasan teror. Maja mjeseca ubijeno je u Beogradu bez ikakvog povoda 1000 ljudi. Među ubijenima nalaze se i Fišerova žena [Slobodanka] i cijela njena porodica – otac, majka, braća i sestre Trajković.[406] Njih su ubili otrovnim gasom. Fašistički gadovi pravili su eksperimenat s dejstvom gasova. Gasovima su ubili i ostalih hiljadu ljudi. Potrebno je u čitavom svijetu podići glas protiv ovih neviđenih zvjerstava njemačkih okupatora, Nedića, Ljotića i svih ostalih četnika. Porodica Trajković bila je bogata građanska porodica i za vrijeme bombardovanja Beograda bila je uništena sva njena imovina.

27. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/187. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Molimo da se saopšti:

Četnici Stanišića [Baja] i Đukanovića [Blaža], zajedno s Talijanima u Podgorici su ubili još 70 najboljih sinova Crne Gore iz redova oslobodilačkih partizanskih odreda.[407] Svi su oni bili vezani u jedan lanac i strijeljani mitraljezom. Od polovine juna do polovine jula ubijeno je preko 300 ljudi iz Kuča, Podgorice, Pipera, Lješkopolja i lješanske nahije.

Talijanske i marionetske četničke novine u Crnoj Gori svakodnevno javljaju da su poginuli neki poznati rukovodioci crnogorskih partizanskih odreda. To je obična izmišljotina sračunata na to da se demorališe crnogorski narod.[408] Gotovo svi oni za koje je javljeno da su ubijeni nalaze se u redovima udarnih partizanskih brigada, koje će uskoro ponovo osloboditi crnogorski narod.

Predstavnici Draže Mihailovića i jugoslovenske vlade u Londonu u posljednje vrijeme razvijaju sve veću izdajničku aktivnost. Gotovo svi četnički rukovodioci koje zarobljavamo kategorički tvrde da se saradnja između četnika Draže Mihailovića, Talijana, ustaša itd. zasniva na punoj saglasnosti i na direktivama jugoslovenske vlade. Birčanin i Jevđević, koji se nalaze u Splitu, glavni su organizatori četnika u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.[409] Oni su i najvažniji politički funkcioneri. Birčanin i Jevđević koriste talijanske avione, brodove i automobile i stalno putuju unaokolo. Fišer [Ivo Lola Ribar] javlja da su ovih dana u Zagreb doputovali Birčaninovi delegati s ciljem da stupe u vezu s predstavnicima HSS-a i Mačekom. Oni žele da iskoriste pristalice HSS-a da bi spriječili razvoj partizanskog pokreta u Hrvatskoj. Maček sprovodi istu politiku kao i jugoslovenska vlada: »Treba čekati«. Ali u redovima HSS-a otpočela je brza diferencijacija u korist narodnooslobodilačkog pokreta. U posljednje vrijeme otpočeo je veliki teror ustaša protiv seljaka u Zagorju, Slavoniji, Podravini itd.

O izdajničkoj politici londonske jugoslovenske vlade preko Draže Mihailovića ne može više biti nikakve sumnje. To potvrđuju stotine činjenica. Mi predlažemo da KP Engleske, KP Amerike i KP Kanade postave pitanje svojim vladama zašto trpe po Saveznike štetnu propagandu londonskih i drugih radio-stanica. Saradnja Draže Mihailovića i jugoslovenske vlade s okupatorima jeste izdajstvo i u

odnosu na Saveznike. Engleski i američki narod i drugi narodi imaju pravo da traže razjašnjenje ovog slučaja neviđenog i drskog izdajstva.

Predlažemo da se u Jugoslaviju uputi nekoliko poznatih i poštenih antifašista iz Engleske i Amerike radi utvrđivanja ove najveće izdaje i njenog raskrinkavanja u inostranstvu. Mi smatramo da je izdajstvo Draže Mihailovića i jugoslovenske vlade mnogo opasnije od izdajstva Nedića i Pavelića. Ove posljednje cio narod je prezrio i održavaju se samo snagom okupatora, a Draža Mihailović dobija međunarodnu podršku putem obmane.

28. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/188. *Prevod s ruskog*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Već pet dana naši južnodalmatinski partizanski bataljoni vode žestoke borbe protiv talijanskih jedinica, koje su preduzele koncentričnu ofanzivu na planinu Biokovo s ciljem da unište ove partizanske bataljone, koji stalno ugrožavaju okupatorske komunikacije na južnoj dalmatinskoj obali. Borbe se i dalje vode i Talijani trpe velike gubitke.[410]

Kod mjesta Sitnice, u pravcu Banje Luke, u borbi s VIII udarnom brigadom ustaše i Nijemci nisu imali 50 mrtvih, kako je javljeno, već 100 mrtvih i mnogo više ranjenih vojnika.

Iz Banje Luke je došlo 80 kamiona s vojnicima koji se utvrđuju na Sitnici. Dijelovi VII i VIII udarne krajiške brigade opkolili su ovu neprijateljsku kolonu.[411]

U blizini Sarajeva, između Semizovca i Čevljanovića, nekoliko partizanskih bataljona istočne Bosne vodilo je ovih dana žestoke borbe s njemačkim jedinicama. Ubijeno je i ranjeno oko 100 njemačkih vojnika.

U okolini Zenice naši partizanski bataljoni ponovo razvijaju veliku aktivnost i oslobodili su jedan dio teritorije.[412]

Kako javljaju iz Glavnog štaba Hrvatske, na teritoriji II operativne zone, u sjevernoj Hrvatskoj i Zagorju, brzo rastu partizanski odredi. U okolini Stubice, Varaždina, na Ivančici, na Kalniku, u samoborskim brdima itd. uspješno dejstvuju partizanski odredi, koji ubijaju ustaške činovnike i špijune i razoružavaju žandarme i ustaše. Jula mjeseca ustaše su protiv ovih partizana uputile kaznene ekspedicije. U borbi s partizanima ustaše su imale velike gubitke. Ustašama je pošlo za rukom da razbiju samo partizanski odred na Kalniku, gdje je herojskom smrću poginuo komandant odreda, jedan domobranski kapetan koji je prije nekoliko mjeseci zajedno s grupom vojnika danju kamionom, s mitraljezima i oružjem, izašao iz Zagreba i stupio u Kalnički partizanski odred.[413] Ostali odredi su se sačuvali i nastavljaju borbu.

U Slavoniji ustaše i Nijemci sada su preduzeli ofanzivu protiv nekoliko naših velikih partizanskih odreda i bataljona.[414] Naročito se žestoke borbe vode oko planine Papuk. Među ustašama i okupatori-

ma vlada panika i oni preduzimaju zvjerske mjere prema hrvatskim seljacima. Oni iseljavaju čitava sela i ubijaju stanovništvo.

Narod se ne odaziva na mobilizaciju, već stotine i hiljade ljudi bježe u šume ili stupaju u redove partizana.

29. avgust 1942. Valter
[Glamoč]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/189. *Prevod s ruskog*

OPERATIVNOM ŠTABU ZA BOSANSKU KRAJINU

30. avgust 1942, 12 časova.
[Glamoč]

Drugu Kosti [Nađu]

Čestitamo na uspješno izvedenim operacijama u području Mrkonjić-Grad – Banja Luka – Sanski Most.

1) Mi ćemo napraviti letak za stanovništvo Bosanske krajine i što prije ćemo vam ga poslati.[415]

Vi preduzmite hitne mjere da se sve boračko ljudstvo mobiliše u jedinice i upotrijebi prema našim operativnim planovima. Postupak pri tome sami podesite, jer vi bolje poznajete prilike i ljude toga kraja.

2) Mi nemamo računa i ne možemo držati krute frontove prema Banjoj Luci i Sanskom Mostu. Poslije izvršenih operacija čišćenja, prema Banjoj Luci i Sanskom Mostu treba ostaviti zastor koji će vam obezbijediti prikupljanje žetve iz tih krajeva, a glavne snage treba upotrijebiti za dalja dejstva. Najbolje bi bilo organizovati mještanske snage da drže zastor prema neprijatelju no pod uslovom da su te snage sigurne.

3) Po našem mišljenju, likvidacija Jajca predstavlja pitanje od prvenstvene važnosti:

– dobili bismo dobar plijen u oružju i fabriku za izradu municije;

– mi bismo dobili slobodu manevra preko rijeke Vrbasa, gdje bismo dobili ratni plijen, dosta žita i proširili svoju teritoriju, te i operacije dobile veću sigurnost;

– lako bismo odsjekli Donji Vakuf, Bugojno i Kupres i sva ta tri ustaška centra bi pala relativno lako;

– najzad, akcijom k Travniku sačuvali bismo našu slobodnu teritoriju k Livnu, koje predstavlja uporište za dalmatinske partizane.

Prema tome, potrebno je preduzeti sljedeće:

Jednu sigurnu jedinicu prebaciti na komunikaciju Jajce – Turbe – Travnik. Ovoj jedinici bi trebalo pripojiti i mještanske snage. Jasno je da bi ta jača jedinica mogla opstati na ovoj komunikaciji, nju [treba] porušiti i čvrsto držati. Ta jedinica mogla bi mobilisati i stanovnike iz okoline.

Komunikacije Jajce – Donji Vakuf potpuno presjeći i očistiti od posada. Za ovo treba upotrijebiti snage III odreda[416] i novoformirane jedinice. Radi sigurnog izvršenja zadatka dobro bi bilo odrediti i neki vaš sigurni dio.

Brzo prikupiti jače snage i oruđa i jednim brzim prepadom likvidirati Jajce. Napominjemo da poslije presijecanja puteva oko Jajca trebalo bi brzo dejstvovati, jer će neprijatelj vjerovatno preduzeti prodore od Sanskog Mosta, Banje Luke i Travnika, a time bi bio vaš posao otežan. Drugim riječima, blokada oko Jajca ne smije i ne može biti duga.

Pri toj operaciji morate imati u vidu sljedeće:

1) Treba razoružati ustaška sela na lijevoj obali Vrbasa – Barevo, Vlasinje i ako ima još koje.

2) Isto tako trebalo bi razoružati sva naselja na desnoj obali Vrbasa, sjeveroistočno od Jajca, kao i ona na putu Jajce – Travnik. Ovo ne bi bila neka posebna akcija. To bi se uradilo na prolazu jedinice koja je određena za zatvaranje komunikacije. Ovo bi bilo potrebno radi sigurnosti pozadine i same operacije.

3) Zasjede bi bile najbolje na odsjeku sela Ćosići do sela Dubrave. Zasjede bi trebalo postaviti po dubini, ali isto tako bi trebalo zadržati snaga i za manevar. Imati u vidu da bi neprijatelj mogao pokušati da deblokira komunikaciju dejstvom od Komara, bilo preko Gradine bilo preko sela Oborci – Grdovo. Svakako, ovo bi bio duži, teži i riskantniji pravac.

4) S početkom operacija oko Jajca mi bismo preduzeli dejstvo na putu Travnik – Donji Vakuf, kao i jače demonstracije oko Bugojna i Kupresa, težeći da ovo posljednje mjesto i sami zauzmemo.

5) Snage vašeg III odreda, pojačane sigurnim mobilnim jedinicama, trebale bi očistiti komunikaciju i istu potpuno presjeći.

6) Veza sa snagama koje bi se nalazile na putu Jajce – Travnik mora da bude sigurna. Ta veza bi se mogla održavati preko III krajiškog odreda ili putem sjeverno od Jajca. Pri napadu na Jajce dio tih snaga morao bi se odrediti za dejstvo na samo Jajce s istočne strane.

7) Zaleđe prema Sanskom Mostu i Banjoj Luci mora biti obezbijeđeno pouzdanim jedinicama. Putevi koji vode od Banje Luke i Sanskog Mosta moraju se još sada temeljito porušiti.

8) Pri cijeloj ovoj akciji odrediti i dati uloge i mještanskim jedinicama, te da cio teret ne padne na naše udarne brigade.

9) Po našem mišljenju, za operacije oko Jajca dovoljne bi bile četiri brigade s mještanskim snagama.

10) Vrijeme akcije mi vam ne možemo precizirati, jer to zavisi od raznih uslova na vašem sektoru. Prethodno je potrebno učvrstiti se na zauzetom terenu, mobilisati mještane, a zatim prikupiti snage. Svakako tu akciju trebalo bi izvesti najdalje do 10. septembra. Prema tome, ova uputstva shvatite kao direktivu za vaš rad. Vi nam u vezi s ovim podnesite vaše mišljenje, predloge i eventualne zahtjeve. Pri tom nas izvijestite koliko imate artiljerijskih oruđa, vrste tih oruđa i municije za ista. Za ovu akciju potrebno je ta oruđa što prije grupisati (važnija je municija nego broj oruđa).

Oruđe – protivkolsko – koje ste uputili I brigadi potpuno je neispravno. Mi nemamo modela onih dijelova koje bi trebalo napraviti. Sem toga, nemamo ni sprava ni stručnih majstora za tu popravku. Ovakvo oruđe niste smjeli uputiti, jer se time otežava posao i stvara zabuna. S obzirom na to da vi imate neke radionice kao i modele istih oruđa, recite nam kuda sada mi da to oruđe uputimo na opravku. Vi ste isto tako obećali da nam uputite jednu haubicu. Ona još nije došla, pa nastojte da što prije dođe. Ona bi nam olakšala rad ka Kupresu. Tako bismo ozbiljno ugrozili i privezali neprijatelja za Kupres. Napominjemo vam da je neprijatelj iz Kupresa počeo da vrši ispade istočno i zapadno i da pali pojedina srpska sela. Ovo mu moramo spriječiti, pa nam je jedno art[iljerijsko] oruđe potrebno. S obzirom na vašu predstojeću operaciju, recite nam da li možete bez toga oruđa.

Naredili smo vam da za Dalmat[insku] zonu pošaljete 80 pušaka s po 30 metaka, međutim te puške još nismo dobili. Pošaljite nam te puške što prije, jer Dalmatinci raspolažu s mnogo nenaoružanih boraca.

Produžite i dalje rad na pribiranju žetve. To imajte stalno pred očima, jer je to isto tako važno kao i izvođenje operacija.

Mi smo otpočeli rad na podizanju telefonske linije k Mrkonjić-Gradu.

Preduzmite sve mjere za organizaciju obavještajne službe, i to na što širem prostoru. Sad su vam naročito potrebni podaci iz Jajca. Morate uhvatiti vezu s našim ljudima koji su u samom gradu.

Napominjemo vam da su pojedine naše jedinice u višednevnim borbama ostale bez municije. Ako biste došli do municije, onda rezervišite veći dio za jedinice na ovom južnom sektoru. Ovoga puta malo ste nam municije poslali.

Potrebno je da nam pošaljete spisak boraca: koji su pali smrću heroja, koje treba proglasiti narodnim herojima, [za] pohvalu kako pojedinaca tako i starješina i jedinica. Ovo nam je potrebno i za II proletersku i III udarnu brigadu, pa im ovo saopštite i obratnom poštom što prije dostavite da bi moglo ući u »Bilten Vrhovnog štaba«. Prijedloge dostaviti nezavisno od vaših ranijih izvještaja i prijedloga.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
Tito

*A–VII, Fond NOR, k. 2.
reg. br. 46–5.*

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE]

Prije tri nedjelje londonska radio-stanica na srpskom jeziku je nekoliko dana ponavljala imena onih oficira koji se bore u redovima Partizanske i dobrovoljačke vojske protiv okupatora i saopštila da je jugoslovenska vlada u Londonu lišila te oficire vojnog čina.

U vezi s tim Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, u ime ne samo ovih oficira koji su lišeni čina nego i stotine drugih za koje izdajnici Draža Mihailović, Stanišić, Birčanin, Jevđević, Blažo Đukanović itd. ne znaju da se takođe nalaze u redovima NOP i DV, izjavljuje da su optužbe i obrazloženje kojim su ovi drugovi lišeni čina najgnusnija kleveta, dostojna samo neprijatelja narodnooslobodilačke borbe.[417]

Već 15 mjeseci bore se ti oficiri časno kao istinski sinovi svoga naroda u redovima Narodnooslobodilačke, dobrovoljačke i partizanske vojske Jugoslavije. Neki od tih oficira koji su sada lišeni vojnog čina već su položili svoj život u borbi protiv okupatora, ustaša i četnika. Navodimo imena samo nekih od njih: pukovnik Radislav Radović, koga su četnici strijeljali na zahtjev Talijana, kapetan Andrija Petronijević, strijeljan od strane Talijana u Pljevljima, poručnik Smiljanić, ubijen u borbi s Nijemcima, poručnik Momir Pucarević, komandant bataljona III udarne brigade, poginuo u borbi kod Livna 5. avgusta 1942, poručnik Vasa Jovanović, načelnik štaba II udarne brigade, teško ranjen u borbi s ustašama kod Kupresa, poručnik Nikolić, poginuo u borbi s Nijemcima, kapetan Milivoje Krdžić, strijeljan od Talijana u Andrijevici i stotine drugih koji su se borili i poginuli u redovima NOP i DV. Obrazloženje kojim su ovi oficiri lišeni vojnog čina sastoji se u tome da su oni bili u službi Gestapoa i da su izdajnici srpskog naroda. Ovu klevetu s velikim ogorčenjem odbacuje ne samo Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska već i čitav narod, koji vrlo dobro zna ko je izdajnik i ko služi okupatoru. On zna da okupatorima služe razni četnici, među njima i četnici Draže Mihailovića, koji su po komandi talijanskih okupatora u Crnoj Gori, Hercegovini i Dalmaciji ubili ne stotine, već hiljade nevinih žrtava i istinskih rodoljuba. Ti klevetnici računali su da će njihova kleveta ostati u inostranstvu neraskrinkana, da će njihovi zločini nad narodima Jugoslavije i saradnja s okupatorima ostati u inostranstvu neraskrinkana.

Nas, kao i cio naš narod mnogo čudi zašto jugoslovenska vlada može da donese takvu odluku i da objavi takvu klevetu protiv oficira koji liju svoju krv za oslobođenje svoje domovine od okupatora. Zar jugoslovenska vlada to ne veruje, ili je ona na najpodliji način prevarena.

Vrhovni štab NOP i DVJ najodlučnije odbacuje optužbe protiv pomenutih oficira i izjavljuje da je prolivena krv nekoliko desetina hiljada boraca i oficira u borbi protivu okupatora najodlučniji odgovor svima onima koji pokušavaju i koji će pokušati da kleveću oficire i borce naše Narodnooslobodilačke vojske.

U ime Vrhovnog štaba NOP
i DV Jugoslavije
Komandant – Tito

Načelnik štaba – Arso Jovanović, kapetan,
Članovi štaba: Savo Orović, pukovnik,
Milovan Đilas, književnik,
Svetozar Vukmanović, službenik,
Vladimir Popović, službenik,
Peko Dapčević, kapetan Španske republikanske armije,
Đokić, major,
Rade Hamović, p. poručnik,
Vlada Zečević, sveštenik.
Aleksandar Ranković, radnik,
Sreten Žujović, službenik,

NAREDBE VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE PARTIZANSKE I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE[418]

I

Po odluci Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije formirane su od crnogorskih partizanskih bataljona IV i V narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada.[419]

Za komandanta IV NOPU brigade imenovan je drug Peko Dapčević, komandant Glavnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske za Crnu Goru i Boku.

Za političkog komesara IV NOPU brigade imenovan je drug Mitar Bakić, politkomesar Glavnog štaba NOP i DV za Crnu Goru i Boku.

Za komandanta V narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade imenovan je drug Sava Kovačević, član Glavnog štaba NOP i DV za Crnu Goru i Boku.

Za političkog komesara V NOPU brigade imenovan je drug Radomir Babić, komandant odreda »Bijeli Pavle«.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

II

Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije formirana je VI narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada.[420]

Za komandanta VI NOPU brigade postavlja se drug Vojo Ljujić.

Za političkog komesara VI NOPU brigade postavlja se drug Murat [Pašaga Mandžić], dosadašnji politkomesar Ozrenskog partizanskog odreda.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske i
dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

III

Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije formirane su:

I (VII) narodnooslobodilačka partizanska krajiška udarna brigada.[421]

II (VIII) narodnooslobodilačka partizanska krajiška udarna brigada.[422]

III (IX) narodnooslobodilačka partizanska krajiška udarna brigada.[423]

Za komandanta I (VII) NOPKU brigade postavlja se drug Ivan Marušić Ratko.

Za političkog komesara I (VII) NOPKU brigade postavlja se drug Ilija Matarić.

Za komandanta II (VIII) NOPKU brigade postavlja se drug Ratko Martinović.

Za političkog komesara II (VIII) NOPKU brigade postavlja se drug Niko Jurinčić.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

IV

Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije formirana je X narodnooslobodilačka partizanska hercegovačka udarna brigada[424]

Za komandanta X NOPHU brigade postavlja se drug Vlado Šegrt.

Za političkog komesara X NOPHU brigade postavlja se drug Čedo Kapor.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

V

Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije i na prijedlog Glavnog štaba NOP i DV za Sloveniju formirana je XI narodnooslobodilačka partizanska slovenačka udarna brigada.[425]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

VI

Po odluci Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije i na predlog Glavnog štaba NOP i DV za Hrvatsku formirane su:

I (XII) narodnooslobodilačka partizanska lička udarna brigada.[426]

II (XIII) narodnooslobodilačka partizanska lička udarna brigada.[427].

III (XIV) narodnooslobodilačka partizanska dalmatinska udarna brigada.[428]

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant
Tito

VII

Komandanti brigada, grupe odreda i politički komesari imaće od sada slijedeće oznake: zatvoreni trougao (jedna strana 5 centimetara) s petokrakom zvijezdom u sredini.

Zamjenici komandanata brigada i grupa odreda imaće oznake koje su do sada nosili komandanti i politički komesari brigada i grupe odreda.

Načelnici štabova brigada i grupe odreda imaće oznake kao i zamjenici komandanata. Povrh oznake imaće latinsko štampano slovo N.

Komandanti i politkomesari odreda imaće od sada slijedeće oznake: jednu petokraku zvijezdu i četiri trake (širine 1 cm i dužine 3 cm) prišivene vertikalno (uspravno) ispod zvijezde.

Zamjenici komandanata i politkomesara bataljona imaće oznake koje su do sada nosili komandanti i politkomesari bataljona.

Komandiri četa i politkomesari četa imaće kao oznaku: jednu petokraku zvijezdu i dvije trake prišivene vertikalno (uspravno) ispod zvijezde.

Zamjenici komandira četa i politkomesara imaće dosadašnje oznake komandira i politkomesara četa.

Načelnici štabova svih jedinica imaće oznake kao i zamjenici komandanata. Iznad oznake imaće prišiveno latinsko štampano slovo N.

Komandanti glavnih štabova i politkomesari imaće od sada slijedeće oznake: tri uspravna romba i jednu zvijezdu povrh toga.

Zamjenici komandanata i politkomesara glavnih štabova nose kao oznaku jedan uspravan romb s petokrakom zvijezdom iznad njega.

Komandanti i politkomesari operativnih zona imaće kao oznaku dva uspravna romba s jednom petokrakom zvijezdom povrh toga.

Zamjenici komandanata i politkomesara operativnih zona imaće kao oznaku jedan uspravno prišiven romb s petokrakom zvijezdom iznad njega.

Za Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke partizanske
i dobrovoljačke vojske Jugoslavije
vrhovni komandant

Tito

»Bilten« Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije, jun-jul-avgust 1942, br. 17–18–19.

PRILOZI

[IZVRŠNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE INTERNACIONALE] DEKLARACIJA GRUPE OFICIRA JUGOSLOVENSKE VOJSKE

Mi oficiri bivše jugoslovenske vojske koji nismo izdali svoj narod, apelujemo na sve one koji su ostali verni svome narodu koji je postao žrtva najkrvavijih zavojevača kakve ne pamti naša istorija.

Mnogi naši nekadašnji drugovi oficiri prodali su se krvavim fašističkim dželatima – nemačkim i italijanskim okupatorima. Oni kao prethodnica fašista prolivaju krv svoje braće i sestara koji su se digli da se s oružjem u rukama bore za oslobođenje naroda Jugoslavije. Ovi izdajnici i sluge Hitlera i Musolinija, na čelu s podlim izdajnicima Nedićem [Milanom], Dražom Mihailovićem, Stanišićem [Bajom] i drugim okupatorskim slugama, drsko kleveću neke od nas, šireći glasove o tome kao da se neki od nas nalaze u njihovom izdajničkom taboru, i pored toga što se mi svi, od prvih dana narodnog ustanka, nalazimo u redovima naše herojske narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije. Svoje zločine, svoju izdaju, nevino prolivenu krv mnogih naših drugova ubijenih od prezrenih četničkih bandi, ovi izrodi bi hteli da zamaskiraju na taj način što pronose glasove da su oni, tobože, takođe spremni da okrenu oružje protiv okupatora onda kada dođe »vreme«. Oni sada sarađuju s okupatorima u borbi protiv naše partizanske i dobrovoljačke vojske pod izgovorom da treba spasavati narod od represalija. Ta gluma [ovih] ljudi ogrezlih u bratskoj krvi za račun nemačkih i italijanskih zavojevača izmišljena je zato da bi se obmanuo naš slobodoljubivi narod.

Pozivamo sve naše drugove oficire koji se nisu predali okupatorima da sada, blagovremeno, stupe u redove narodnooslobodilačke borbe. Pozivamo vas sve da odlučno ustanete protiv okupatora i svih narodnih izdajnika – raznih Nedića, Pavelića, Mihailovića itd. Pozivamo vas sve da okrenete svoje oružje protiv tih odvratnih narodnih izdajnika. Odbacite s prezrenjem sva odlikovanja koja ste dobili u službi okupatora prolivajući nevinu krv naroda za račun okupatora. Zbacite sa sebe sramotu i ljagu koju su vam naneli ovi narodni neprijatelji koji primaju i izvršavaju naređenja nemačkih podoficira i italijanskih potporučnika.

Ujedinite se u ovoj svetoj, narodnooslobodilačkoj borbi. S našim moćnim saveznicima, naša Narodnooslobodilačka partizanska

vojska nosi pobedu i osvetu za sve žrtve naroda, nad krvavim koljačima – nemačkim i italijanskim zavojevačima i njihovim slugama.

Pukovnici jugoslovenske vojske:

Savo Orović, Veko Bulatović, Risto Perović, Blagota Ramović.

Majori: Stanko Poljanac, Voja Đokić.

Kapetani: Srdan Novaković, Batrić Zečević, Đuro Roganović, Arso Jovanović, Pero Ćetković, Velimir Terzić, Božo Lazarević, Knežević,* Mileta Đukić, Mitar Vujović, Momčilo Poleksić, Boško Marković, Pavle Ilić, Đoko Pavićević.

Poručnici: Milovan Šaranović, Vasilije Jovanović, Ljubo Vučković, Petar Radović, Petar Jovanović, Periša Grujić, Ljubiša Urošević, Ratko Martinović, Vladimir Knežević, Rade Hamović.

Molimo da se ovo objavi preko stanice »Slobodna Jugoslavija«.

16 jun 1942. Valter
[Šuma ispod Treskavca, Zelengora]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1942/124. *Prevod s ruskog*

* Verovatno je reč o Velimiru Kneževiću. – *Red.*

NAPOMENE

[1] Odnosi se na izvještaj koji je štab 1. bataljona 1. proleterske brigade (komandant Pero Ćetković, politički komesar Jovo Kapičić), u svojstvu Štaba durmitorskih trupa, uputio Vrhovnom štabu (*Zbornik*, tom III, knj. 4, dok. br. 127).

[2] Riječ je o borbi kod katuna Dobri Do, na južnim padinama Durmitora, 2. juna 1942, u kojoj su dijelovi 1. i 2. proleterske brigade razbili četničku jedinicu odbacivši je preko Durmitora (vid. nap. 688. u 10. tomu).

[3] Odnosi se na selo Crnu Goru, na sjevernim padinama Durmitora, u koje su 2. juna prodrli četnici, nastupajući iz rejona Žabljaka u Pivu.

[4] Riječ je o naređenjima koja je vrhovni komandant Tito uputio 2. juna Štabu durmitorskih trupa (vid: *Sabrana djela*, tom 10, str. 201. i 206).

[5] Početkom juna 1942. na području Pive, u sjeverozapadnom dijelu Crne Gore, bio je koncentrisan veliki broj partizanskih jedinica (vid. nap. 672. u 10. tomu).

[6] U selu Rudinama, na Planini pivskoj, nalazio se magacin Glavne intendanture Vrhovnog štaba.

[7] U katunu Dobri Do u borbi sa četnicima zaplijenjena su dva sanduka artiljerijske municije (za top 65 mm).

[8] Odnosi se na pismo koje je Ranković uputio Titu iz sela Lijećevine obavještavajući ga o situaciji sjeverno od Tare i o problemu ishrane (*Zbornik*, tom II, knj. 4, dok. br. 134).

[9] *Moša Pijade* je u svojstvu delegata Vrhovnog štaba obrazovao u Pivi, na slobodnoj teritoriji, devetnaest stočnih farmi u kojima je krajem maja bilo 6597 grla stoke (krava, ovaca, koza, teladi, junadi, volova). Stoka je bila rekvirirana za snabdijevanje vojske i partizanskih bolnica (vid. nap. 618. u 10. tomu).

[10] Zbog neposredne opasnosti od prodora četnika u Pivu, u kom bi slučaju bila izgubljena prikupljena stoka koja je bila gotovo jedini izvor ishrane partizanskih jedinica i velikog broja ranjenika koncentrisanih u sjeverozapadnom dijelu Crne Gore (vid. nap. 672. u 10. tomu), Tito je 31. maja 1942. uputio naređenje Moši Pijade da obustavi rad na organizovanju stočnih farmi i prebaci stoku prema sačinjenom planu (*Zbornik*, tom II, knj. 4, dok. br. 108), a 3. juna mu je uputio novo naređenje da stoku za mužu prebaci preko Pive na Vučevo (*Zbornik*, tom II, knj. 4, dok. br. 163).

[11] Nakon povlačenja srpskih partizanskih jedinica na lijevu obalu Lima, nizvodno od Prijepolja, pred neprijateljskom ofanzivom, početkom februara 1942. (vid. nap. 550. i 578. u 8. tomu), izvršeno je u rejonu Kamene gore izdvajanje starijeg ljudstva, iznemoglih i bolesnih boraca. To je ljudstvo određeno na lakše, neboračke dužnosti, u tzv. radne kolone. Otud za njih naziv »kamenogorci«.

[12] Odnosi se na pismo Moše Pijade upućeno Titu 3. juna 1942. s Rudina (*Zbornik*, tom II, knj. 4, dok. br. 124; vid. nap. 672. u 10 tomu).

[13] Borbe kod Dobrog Dola na Planini pivskoj vođene su 2. juna u zoru kada su četnici iznenadili 3. bataljon 2. proleterske brigade, nanijevši mu gubitke, i istog dana uveče kada su u protivnapadu četnici potučeni (vid. nap. 631. i 674. u 10. tomu).

[14] Članovi Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba *Sreten Žujović* i *Ivo Lola Ribar* bili su upućeni u drugoj polovini maja 1942. u Hercegovinu da bi vojnom i partijsko-političkom rukovodstvu u toj pokrajini pružili pomoć (vid. nap. 432. i 668. u 10. tomu).

[15] *Sava Kovačević*, komandant Nikšićkog NOP odreda, nalazio se početkom juna 1942. u Banjanima. Kako tih dana Vrhovni štab nije imao veze s njim, naređeno je Štabu 1. proleterske brigade da obavjesti Kovačevića da sa svojim odredom krene ka Goliji (vid. *Sabrana djela*, tom 10, str. 204).

[16] Misli se na sprječavanje četničkih pučeva i prelaženje pojedinih demoralisanih partizana u četničke redove.

[17] Tito je namjeravao da se iz Plužina prebaci u rejon Gacka (u Izgore), ali će se u Plužinama zadržati još sedam dana.

[18] Treći (Kragujevački) bataljon 1. proleterske brigade nalazio se krajem maja i početkom juna 1942. na lijevoj obali Drine, uzvodno od Foče, a trebalo je da ga na tom terenu smijeni neka sandžačka jedinica (vid. nap. 505. i 580. u 10. tomu).

[19] Misli se na utvrđivanje položaja (izradu mitraljeskih gnijezda s kamenom pokrivkom) kod prijelaza na Tari kod Šćepan-Polja i Uzlupa, o čemu je Tito obavijestio Rankovića u svom pismu od 3. juna u 10 časova (*Zbornik*, tom II, knj. 4, dok. br. 132).

[20] Sve do 9. februara 1942, kada je, poslije više pokušaja, uspio da iz Foče preko svoje radio-stanice uspostavi radio-vezu s Kominternom, Tito nije imao neposredne veze s njom. Do tada je tu vezu, koja je bila neredovna, održavao preko povjerenika Kominterne u Zagrebu Josipa Kopiniča, kome je slao poruke za Izvršni komitet Kominterne i od koga je primao telegrame koji su za njega stizali iz Moskve (vid. nap. 142, 446, 657. u 8. tomu i nap. 72. u 9. tomu).

[21] Odnosi se na pismo koje je Štab 2. bataljona 1. proleterske brigade uputio Vrhovnom štabu 6. juna 1942. u 5 časova (A–VII, kut. 701, reg. br. 6/10).

[22] Od sandžačkih partizanskih jedinica koje su krajem maja i početkom juna 1942. napustile teritoriju Sandžaka povukavši se preko Tare, formirana je 5. juna u Šćepan-Polju 3. sandžačka proleterska brigada (komandant Vladimir Knežević Volođa, politički komesar Velimir Jakić, zamjenik komandanta Mile Peruničić, zamjenik političkog komesara Voja Leković, ali je on, sticajem prilika, ostao u Sandžaku, a njegovu dužnost je preuzeo Rifat Burdžević, i načelnik štaba Ratko Martinović). Brigada je na dan formiranja imala 958 boraca svrstanih u pet bataljona.

[23] Kalinovički NOP odred se tih dana nalazio u procesu osipanja; samo je manji dio (oko 50 boraca) uspio da se u rejonu Trnova, Igmana i Kalinovika održi i da se krajem jula prebaci u Bosansku krajinu, gdje je stupio u sastav 10. hercegovačke brigade kao 3. četa 2. bataljona.

[24] Riječ je o borbi vođenoj 4. juna 1942. u rejonu Javorka, kod Nikšića, o kojoj je Vrhovni štab bio obaviješten iz izvještaja Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru i Boku od 6. juna (*Zbornik*, tom III, knj. 3, dok. br. 173). Podatak o pogibiji četničkog komandanta kapetana Radojice Rončevića nije bio tačan. Rončević je u toj borbi bio teško ranjen, ali se, pri nailasku partizana koji se nisu duže zadržavali oko leševa poginulih četnika, pritajio, pretvarajući se da je mrtav. Partizani su skinuli s njega oružje i uvjereni da je mrtav ostavili ga na poprištu. On se kasnije izvukao i izliječio.

[25] Član Vrhovnog štaba i Politbiroa Centralnog komiteta KPJ Aleksandar Ranković nalazio se krajem maja i početkom juna 1942. u selu Liješćevini, iznad Tare, sa zadatkom da u ime Vrhovnog štaba rukovodi jedinicama sjeverno od Tare (sandžačkim, istočnobosanskim i 2. proleterskom brigadom).

[26] Komandant 1. bataljona (Lovćenskog) 1. proleterske brigade Pero Ćetković komandovao je krajem maja i početkom juna 1942. grupom bataljona (Durmitorska udarna grupa) koja je branila Planinu pivsku od napada četničkih i italijanskih snaga s pravca Žabljaka.

[27] Riječ je o topografskoj karti Gacko 1:100000.

[28] Riječ je o izvještaju u kome se javlja o nastupanju četničkih snaga u sjevernoj Hercegovini u pravcu sela Jugovića i Bodežišta (A-VII, kut. 701, reg. br. 6-10).

[29] Štab 1. proleterske brigade se s dva bataljona (4. i 6.) nalazio toga dana u rejonu sela Danića i Dulića, oko 15 km južno od Avtovca.

[30] U Nevesinju je pod zaštitom italijanske posade bila u toku maja 1942. koncentrisana jaka grupa četnika pod komandom vojvode Jevđevića (oko 600 nevesinjskih četnika i 200 četnika iz Bosne, a pristigao je i Zagorski četnički bataljon iz okoline Kalinovika, jačine 350 vojnika). Poslednjih dana maja ovoj se četničkoj grupi priključilo i oko 250 četnika Gatačkog četničkog odreda, koji su se, napavši partizane s leđa, probili kroz njihove položaje u rejonu Bratač – Zalom – Slato i stigli u Nevesinje. Ova jaka četnička grupacija prešla je 4. juna u napad duž komunikacije Nevesinje – Gacko i uspjela da razbije partizanske jedinice (5. i 3. hercegovački udarni bataljon) i prodre u Gacko. Četničke jedinice popa Radojice Perišića nisu učestvovale u ovom napadu.

[31] Druga proleterska brigada je na ovaj zadatak krenula s dva bataljona (1. i 4.), dok su ostala dva bataljona bila angažovana na drugim zadacima: 2. u sastavu Durmitorske grupe, a 3. u rezervi u Plužinama, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba.

[32] Pored svoja dva bataljona, Štab 2. proleterske brigade je prema Gacku poveo i dva crnogorska bataljona: 1. bataljon Durmitorskog i 1. bataljon Komskog NOP odreda.

[33] Po završetku operacije »Foča« (vid. nap. 264. i 286. u 10. tomu) jedan puk (4. alpinski) italijanske divizije »Taurinenze« je sa sektora Kalinovika prebačen u Hercegovinu i uzeo je učešća u borbama na sektoru Bileće i Gacka u prvoj polovini juna 1942.

[34] Vjerovatno se odnosi na izvještaj Štaba 2. proleterske brigade upućen Titu 21. maja 1942 (A-VII, kut. 736, reg. br. 19-1/I) u kome se javljalo da su, na osnovu obavještenja dobijenih od seljaka, u Foču stigle jedinice Nedićeve vojske iz Srbije i da će im Italijani predati vlast, što nije bilo tačno (vid. nap. 524. u 10. tomu).

[35] Od Izvršnog komiteta Kominterne Tito je 6. ili 7. juna 1942. primio telegram koji su šifranti uspjeli samo djelimično da dešifruju tako da je veći dio njegovog sadržaja ostao nerazumljiv (A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/131). Iz isprekidanih rečenica telegrama iz Kominterne može se naslutiti da se radi o optužbama jugoslovenske emigrantske vlade protiv partizanskog pokreta u Jugoslaviji: o stradanju srpskog naroda u represalijama koje su Nijemci izvršili zbog partizanskih dejstava, o krivici partizana zbog izazvanog sukoba sa četničkim odredima Mihailovića, o teškim gubicima partizana u Srbiji u toku protekle zime i o tome da partizanski pokret tamo gotovo i ne postoji, o partizanskom pokretu u Hrvatskoj i Sloveniji (nejasan tekst). »Dajte posebno po tačkama vaša objašnjenja«, stajalo je na kraju telegrama Kominterne. U telegramu je, pored navedenog, stajalo: »Javite takođe šta je bilo s onom engleskom misijom koja je bila u partizanskom štabu i [gdje] je nestala«. Interesovanje Kominterne odnosno vlade Sovjetskog Saveza za sudbinu Atertonove vojno-obavještajne misije uslijedilo je, vjerovatno, zbog molbe britanske vlade upućene sovjetskoj vladi da se ustanovi šta je bilo s tom misijom.

[36] Riječ je o britanskoj vojno-obavještajnoj misiji majora Terensa Atertona, koja se 4. februara 1942. iskrcala iz podmornice na jugoslovensku obalu kod Petrovca

na moru i preko partizanskih jedinica u Crnoj Gori stigla u Foču, u sjedište Vrhovnog štaba, gdje je ostala do 15. aprila kada je, zajedno s generalom Ljubom Novakovićem, neopaženo napustila Foču da bi otišla u štab Draže Mihailovića (vid. nap. 444. u 8. tomu, nap. 1, 163, 313. i 463. u 9. tomu i nap. 108, 109, 148. i 203. u 10. tomu).

[37] Inteližens servis – britanska tajna obavještajna služba specijalizovana za prikupljanje, obradu i korišćenje obavještajnih podataka o drugim državama, kao i za druge djelatnosti subverzivne prirode.

[38] Sin generala Ljuba Novakovića kapetan II klase Jakša Novaković nalazio se kao oficir u četničkim jedinicama pukovnika Baja Stanišića koje su sarađivale s italijanskim okupatorskim trupama odnosno bile su potčinjene njima.

[39] Borba kod sela Brezana vođena je 4. juna 1942, a četnički komandant Rončević nije bio ubijen već ranjen (vid. nap. 24).

[40] Riječ je o koncentracionim logorima i zatvorima u Albaniji (Klos, Kavaja, Preza, Puka, Skadar i dr.) u koje je u toku ljeta i jeseni 1941. bilo internirano više hiljada Crnogoraca, učesnika julskog ustanka i drugih rodoljuba.

[41] Riječ je o zatvorima u koje su četnici i Italijani držali zarobljene partizane i druge pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta. U Podgorici (Titograd) je bilo više zatvora: Jusovača, Zabjelo, Rogošića kuća, Radio-stanica. Četnički sud u Zabjelu donosio je smrtne presude i zatočenja na višegodišnju robiju, dostavljajući ih italijanskim vlastima na izvršenje. U kolašinskom zatvoru četnici su držali veliki broj pripadnika i pristalica NOP-a (oko 200 je bilo u gvozdenim okovima), a poznato je stratište Breza, u kome je na osnovu presuda četničkih sudova strijeljan veći broj lica (samo iz sreza kolašinskog oko 80 partizana i drugih pripadnika NOP-a). U Danilovgradu (u četničkom zatvoru u Branelovici) je krajem maja 1942. bilo zatočeno 489 lica.

[42] Odnosi se na strijeljanje 54 rodoljuba u Vrelima ribničkim kod Podgorice 10. aprila 1942 (A-II, Titograd, k. VIII, 1a-32).

[43] Podatak o vješanju nije tačan. Četnici su 30. maja 1942, u rasvit, po gustoj magli, napali u katunu Ališnici članove Sreskog komiteta KPJ, ali su oni uspjeli da umaknu. Četnici su tom prilikom zarobili Daru Krstajić, koja se nalazila na straži. Druga partizanka Koviljka Obradović, koja je s njom bila na straži, spasla se skočivši niz liticu. Darinka Krstajić je bila u četničkim zatvorima u Žabljaku i u Kolašinu do 14. maja 1943, kada je puštena.

[44] Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS) osnovana je 20. jula 1933. u Beogradu na kongresu Jugoslovenske radikalno-seljačke demokratije, režimske formacije nastale poslije parlamentarnih izbora od 8. novembra 1931. Zasnovana na programu unitarizma i profašistički orijentisana, nije imala većeg političkog uticaja (vid. nap. 200. u 3. tomu).

[45] Naređenje koje je Tito uputio 8. juna 1942. Glavnom štabu za Crnu Goru i Boku nije sačuvano.

[46] Odnosi se na tri pisma koja je Aleksandar Ranković 4, 5. i 7. juna 1942. uputio Titu *(Zbornik*, tom II, knj, 4, dok. br. 139, 144 i 159).

[47] Štab 1. proleterske brigade je iz sela Dulića, južno od Avtovca, uputio 6. juna 1942. u 23,15 časova opširan izvještaj Vrhovnom štabu, obavijestivši ga o vojno-političkoj situaciji u Hercegovini (A-VII, kut. 701, reg. br. 55/2).

[48] Riječ je o nastupanju jakih četničkih snaga (oko 1100 četnika) iz rejona Nevesinja ka Gacku, koje je otpočelo 4. juna 1942. (vid. nap. 30).

[49] Naređenje 3. bataljonu 1. proleterske brigade da iz Zakmura krene ka Čemernu Tito nije uputio njegovom štabu neposredno, već je 7. juna ovlastio Štab 2. bataljona da to učini odnosno da prenese takvo naređenje (vid. str. 12).

[50] Odnosi se na Kalinovički NOP odred, koji se u toku proljećne okupatorsko-kvislinške ofanzive (operacija »Trio« i »Foča«) raspao. Održala se samo grupa od oko 50 boraca s komandantom odreda Radom Hamovićem (vid. nap. 23). O tome, međutim, vrhovni komandant nije bio obaviješten.

[51] Štab 1. proleterske brigade je u selu Ravno (Mramor), oko 10 km sjeveroistočno od Gacka, napisao pismo Vrhovnom štabu 8. juna 1942. u 22,30 časova i trebalo je da ga slijedećeg jutra kurir odnese u Vrhovni štab. Kako su u međuvremenu primljeni izvještaji od nekih hercegovačkih jedinica, u kojima se javljalo o osipanju udarnih bataljona, Štab brigade je 9. juna u 7 časova dopisao izvještaj, a odmah potom održao savjetovanje sa Štabom 2. proleterske brigade, nakon čega je u 7,45 časova dopunio pomenuti izvještaj i uputio ga Vrhovnom štabu (A-VII, kut. 3, reg. br. 18/2).

[52] Pismo Štaba 1. proleterske brigade upućeno Vrhovnom štabu 9. juna 1942. 18,30 časova nije sačuvano.

[53] Štab 2. proleterske brigade je u svom pismu od 9. juna u 7,45 časova izvjestio Vrhovni štab da je brigada, preko Plužina, Stabana i Stubice, stigla u Ravno kod Gacka (A-VII, kut. 736, reg. br. 35-1/1).

[54] Odnosi se na jedinice 3. sandžačke proleterske brigade koje su se nalazile na lijevoj obali Drine uzvodno od Foče, zatvarajući taj pravac i obezbjeđujući širi rejon Sutjeske i Zelengore u koji je trebalo da se prikupe partizanske jedinice koje su se uz odstupne borbe povlačile iz Crne Gore i Hercegovine.

[55] Četničke jedinice i dijelovi italijanske divizije »Ferara« upale su 10. juna 1942. u selo Goransko u kojem su se nalazili partizanski ranjenici. Teži ranjenici su prije upada neprijatelja bili evakuisani, a lakši, pokretni ranjenici su se bjekstvom spasavali. Prema italijanskim podacima, u Goranskom je nađeno 11 leševa partizana (A-VII, NAV-I-T-821, 53/114).

[56] Odbranom Pive, u koju su prvih dana juna 1942. prodrle četničke i italijanske snage, rukovodio je Štab durmitorskih trupa (u stvari Štab 1. bataljona 1. proleterske brigade – komandant Pero Ćetković, politički komesar Jovan Kapičić).

[57] Odnosi se na evakuaciju ranjenika iz sela Stabana koji su bili neposredno ugroženi zbog prodora četnika i Italijana iz pravca Goranskog i Plužina.

[58] Titova kritika se odnosi na nebudnost partizanskih jedinica koje su dozvolile upad neprijatelja u Goransko 10. juna 1942. kojom prilikom je bila ugrožena partizanska bolnica (vi. nap. 55).

[59] Štab durmitorskih trupa je 10. juna u 15,10 časova uputio pismo Vrhovnom štabu u kome ga je izvijestio o prodoru neprijatelja u Goransko *(Zbornik,* tom III, knj. 3, dok. br. 187).

[60] Svojim naređenjem upućenim 10. juna 1942. u 9 časova Štabu 1. proleterske brigade Vrhovni štab se bio saglasio s namjerom Štaba brigade da izvrši napad na neprijatelja u pravcu Golijskog Krstaca (vid. str. 22).

[61] Vrhovni štab je 10. juna 1942. naredio Štabu 3. bataljona 2. proleterske brigade da se stavi na raspolaganje Štabu durmitorskih trupa (vid. str. 25).

[62] Pismo Štaba 3. sandžačke proleterske brigade upućeno 9. juna 1942. Vrhovnom štabu nije sačuvano.

[63] Na Pivi ispod sela Mratinja bio je podignut viseći most preko kojeg je izvršena evakuacija jednog dijela partizanskih snaga s Planine pivske u pravcu Vučeva i doline Sutjeske.

[64] Kombinovana četa (3. četa Čelebićko-dragočavskog kombinovanog bataljona — komandir Timotije Bajagić), koja se nalazila na položaju kod Nedajnog, napadnuta je 8. juna 1942. od četničkih snaga i primorana da se povuče u Barni Do, gdje se našla odsječena, bez veze s ostalim jedinicama na Planini pivskoj, tako da se morala povući preko Pive u Mratinje (A-VII, kut. 3, reg. br. 20-2).

[65] Riječ je o dva viseća mosta na rijeci Pivi: jednom između Barnog Dola i Mratinja i drugom, nizvodnije, između Šćepan-Polja i Donjeg Kruševa.

[66] Kombinovani Čelebićko-dragočavski bataljon (komandant Rade Stefanović, politički komesar Budo Popović) formiran je 23. maja 1942. na Uzlupu od Čelebićke i Dragočavske čete bivšeg Fočanskog NO dobrovoljačkog odreda i jedne partizanske čete iz Čajniča. Prvih dana juna bio je zahvaćen osipanjem tako da je 7. juna imao 93 borca (43 borca su tih dana napustila svoje čete) (A-VII, kut. 1626, reg. br. 16-2).

[67] Aleksandar Ranković, član Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba, nalazio se neprekidno uz Tita kao jedan od njegovih najbližih saradnika i bio je angažovan uglavnom na poslovima partijske prirode (organizacionim i kadrovskim) i obavještajno-bezbjednosne službe. U drugoj polovini maja i prvoj polovini juna 1942. bio je kao delegat Vrhovnog štaba određen da rukovodi jedinicama na desnoj obali Tare i u širem rejonu sastavka Tare i Pive i Sutjeske (sandžačkim jedinicama, 2. proleterskom brigadom i mještanskim partizanskim i dobrovoljačkim četama). Ivo Lola Ribar i Sreten Žujović, koji su se 8. juna vratili iz Hercegovine u Vrhovni štab, obaviješteni o Rankovićevim novim zadacima vojne prirode, uputili su mu čestitke »na novoj karijeri«, odnosno na uspješnom obavljanju vojničkih zadataka.

[68] *Frentarima* su nazivani radnici koji su u traženju posla krstarili zemljom. Tim imenima je Tito, u šali, nazvao Sretena Žujovića i Ivu Lolu Ribara koji su kao delegati CK KPJ i Vrhovnog štaba boravili dvadesetak dana u Hercegovini da bi tamošnjem vojnom i partijsko-političkom rukovodstvu pružili pomoć (vid. nap. 432, 507, 633, 649. i 668. u 10. tomu).

[69] Štab 1. proleterske brigade je uputio pismo Vrhovnom štabu 11. juna u 5 časova, izvijestivši ga da je toga jutra otpočeo napad bataljona 1. i 2. proleterske brigade na Gat, jako četničko utvrđenje između sela Danića i Dulića, na južnom obodu Gatačkog polja (A–VII, k. 701, reg. br. 57/2).

[70] U akciji kod sela Dulića učestvovala su samo dva bataljona 2. proleterske brigade jer je njen 1. bataljon bio u međuvremenu povučen (posrijedi je bila zabuna oko upućivanja bataljona 2. proleterske brigade).

[71] Odnosi se na pismo Štaba 2. proleterske brigade upućeno Vrhovnom štabu 11. juna u 9 časova iz Čemerna (A–VII, kut 736, reg. br. 19–1/2). Na pravcu Gacko – Čemerno – Izgori, na kome su napadale četničke jedinice iz Gatačkog četničkog odreda, uključili su se 12. juna u napad i bataljoni »Ivrea« i »Intra« iz 4. alpinskog puka divizije »Taurinenze«. O njihovom dolasku na taj odsjek fronta Štab 2. proleterske brigade nije bio obaviješten, tako da o tome u pomenutom izvještaju nije izvijestio Vrhovni štab.

[72] U rejonu Plužine – Šuma – Stabna nalazila su se tri partizanska bataljona: 1. bataljon 1. proleterske brigade i 2. i 3. bataljon 2. proleterske brigade.

[73] Zbog bliske opasnosti od četnika koji su ugrozili partizansku bolnicu u selu Stabna u kojoj se nalazilo i nekoliko teških, nepokretnih ranjenika, Vrhovni štab je izdao ovu naredbu o mobilizaciji seljaka i tovarnih konja za evakuaciju ranjenika u pravcu doline Sutjeske, u bezbjedniji rejon.

[74] U zoru 12. juna 1942. Vrhovni štab je napustio svoje boravište u šumi pored Velikog jezera i preko katuna Mišeljići, Poljane i Papin Do stigao u selo Izgore, u izvorišnom dijelu Sutjeske.

[75] Odnosi se na partizanske jedinice koje su se povlačile iz Crne Gore (dijelovi 1. i 2. proleterske brigade i crnogorske jedinice iz Lovćenskog, Komskog, Durmitorskog, Nikšićkog i Zetskog odreda, od kojih će se formirati 4. i 5. crnogorska proleterska brigada).

[76] Najveće gubitke 1. i 2. proleterska brigada pretrpjele su 11. juna 1942. u borbi na Gatu (Hercegovina). Samo 4. bataljon 2. proleterske brigade imao je oko 50 poginulih, ranjenih i zarobljenih boraca.

[77] Krajem maja i u toku prve polovine juna 1942. italijanske i četničke jedinice izvodile su u Hercegovini ofanzivne operacije protiv partizanskih snaga (hercegovačkih jedinica i glavnine 1. proleterske brigade). U ofanzivi su učestvovale italijanske jedinice iz sastava 6. armijskog korpusa: divizije »Kačatori dele Alpi«, »Murdje«, »Marke« i »Mesina« i 4. alpinski puk divizije »Taurinenze«, a djelimično i neki dijelovi italijanskih divizija iz 14. armijskog korpusa iz Crne Gore (iz divizije »Taro«). Zajedno s italijanskim trupama, u borbama su uzele učešća i mnogobrojne četničke jedinice u jačini od oko 3600 četnika (bataljoni: Zavođski, Ljubomirski, Bobanjski, Bilećki, Pilatovski, Sitnički, Granični, Stolački).

[78] Štab 2. proleterske brigade je u svom pismu od 12. juna u 11,15 časova izvijestio Vrhovni štab o situaciji na položajima Lebršnik – Čemerno – Živanj (A–VII, k. 736, reg. br. 38–1/17).

[79] Misli se na dva bataljona 2. proleterske brigade (1. i 4. bataljon) i na po jedan bataljon iz Komskog i Durmitorskog NOP odreda, koji su se tada nalazili pod komandom Štaba 2. proleterske brigade.

[80] Odnosi se na borbu koju su jedinice Lovćenskog NOP odreda pod komandom Peka Dapčevića, komandanta Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku, vodile 7. juna u Dugi (Golija) sa četničkim i italijanskim snagama. Podaci o plijenu dati u ovom telegramu nisu bili tačni i u naknadnom Dapčevićevom izvještaju tražena je njihova ispravka: zaplijenjeno je 5 mitraljeza i 30 000 metaka (Zbornik, tom III, knj. 3, dok. br. 408).

[81] Odnosi se na ofanzivne operacije 6. i 14. italijanskog armijskog korpusa i hercegovačkih i crnogorskih četničkih jedinica protiv partizanskih snaga na teritoriji Hercegovine i Crne Gore krajem maja i u prvoj polovini juna 1942. (O italijanskim i četničkim snagama na teritoriji Hercegovine vid. nap. 77.) U Crnoj Gori su u operacijama učestvovale slijedeće italijanske divizije: »Ferara«, »Alpi Graje«, »Taro«, »Venecija«, »Pusterija« i »Emilija«, a od četničkih snaga jedinice pod komandom Pavla Đurišića i Baja Stanišića (oko 10 000 četnika). Zajedno s Talijanima, u borbama protiv partizana uzele su učešće i tzv. nacionalističke trupe generala Krsta Popovića. U jedinicama pukovnika Stanišića bilo je sredinom maja u široj zoni Nikšića 6340 četnika.

[82] Odnosi se na borbu na Gatu 11. juna 1942. (vid. nap. 76).

[83] Anđa Ranković (koja je bila zamjenik političkog komesara čete, a ne bataljona) poginula je 11. juna u borbi na Gatu, a ne 7. juna.

[84] Štab 1. proleterske brigade je 14. juna u 8,10 časova uputio iz Graba (Sutjeska) pismo Vrhovnom štabu u kome ga je izvijestio o evakuaciji ranjenika iz sela Izgora niz dolinu Sutjeske i o povlačenju jedinica 2. proleterske brigade sa Čemerna na desnu obalu Sutjeske (A–VII, kut. 30, reg. br. 34–2).

[85] Hercegovačke partizanske snage su u prvoj polovini juna 1942. bile zahvaćene osipanjem, tako da nijedna jedinica nije stigla na teritoriju Borča.

[86] Tito je 14. juna 1942. u Tjentištu izdao usmeno naređenje Štabu 3. sandžačke proleterske brigade o kontrolisanju pomenutih pravaca.

[87] Izvještaj načelnika Vrhovnog štaba *Arsa Jovanovića* (koji se nalazio u rejonu Izgora da bi rukovodio povlačenjem jedinica niz dolinu Sutjeske i k Zelengori), upućen 14. juna u 9 časova Titu, nije sačuvan.

[88] Riječ je o komandantu i političkom komesaru 3. proleterske (sandžačke) brigade koji su 14. juna došli u Vrhovni štab, koji se nalazio na Tjentištu, da bi od Tita primili zadatke.

[89] Kod *Foče* su 12. juna 1942. izbili sukobi između ustaša i četnika, u kojima je bilo obostranih žrtava. Pošto su italijanske trupe, u duhu odluke o napuštanju III zone (ta odluka će 19. juna biti i zvanično potvrđena u odredbama Zagrebačkog sporazuma postignutog između vlada Italije i NDH), 10. juna napustile Foču, to su četničke snage,

pod komandom Štaba sandžačkih četničkih odreda, pokušale da uđu u to mjesto, u kojem je bila ostala slaba ustaška posada. Međutim, zbog intervencije vlade NDH kod njemačkih i italijanskih okupatorskih vlasti, komandant italijanske divizije »Pusterija«, pod čijom su se komandom nalazile ove četničke jedinice, dobio je od svojih pretpostavljenih naređenje da se sandžačke četničke jedinice povuku s teritorije NDH. Prilikom povlačenja one su bile 12. juna napadnute od ustaša. Četnici su težili da zauzmu Foču kako bi ostvarili što bolju vezu između svojih snaga u Sandžaku, Crnoj Gori i Hercegovini. Mada je njihov pokušaj da to ostvare sredinom juna bio osujećen, oni će 19. avgusta izvršiti napad na ustaše i zauzeti Foču.

[90] Formulacija nije najpreciznija: borbe sa četničkim jedinicama na frontu kod Kolašina koje su vođene puna tri mjeseca prestale su u drugoj polovini maja 1942, kada su partizanske jedinice bile prinuđene da se povuku na Durmitor i u Pivu.

[91] Podaci o gubicima italijanskih i četničkih jedinica u Crnoj Gori i Hercegovini u prvoj polovini juna 1942. kojima je Vrhovni štab raspolagao (a primio ih je od potčinjenih štabova), nisu bili tačni – preuveličani su.

[92] Iz Crne Gore se glavnina partizanskih snaga (iz Durmitorskog, Komskog, Nikšićkog, Zetskog i Lovćenskog odreda) povukla preko Pive i Golije u krajnji sjeveroistočni dio Hercegovine (oblast oko izvorišnog dijela Sutjeske), odakle je nastavila povlačenje k Zelengori.

[93] U operacijama protiv partizanskih snaga u Crnoj Gori i Hercegovini u proljeće 1942. učestvovale su sve snage italijanskog 6. i 14. armijskog korpusa – deset divizija uz podršku avijacije, artiljerije i tenkova i mnogobrojne četničke jedinice (oko 20 000 četnika) (vid. nap. 77. i 81).

[94] Između vlada Italije i NDH postojali su, gotovo od samog početka odnosno od formiranja ove marionetske države, neslaganja i suprotnosti. Ustaška vlada je bila nezadovoljna anektiranjem znatnih oblasti Hrvatske od strane Italije i zbog podrške koju su italijanske okupatorske vlasti pružale četnicima. U borbama protiv partizanskih snaga Italijani su se u oblastima naseljenim pretežno srpskim življem oslanjali na četnike, jer su u njima našli pouzdanog saveznika. Na insistiranje ustaške vlade, a i po vlastitoj želji da svoje trupe poštedi gubitaka koje su trpjele u borbama protiv partizana, Italija je odlučila da svoje trupe iz dublje unutrašnjosti (iz tzv. treće i dijela druge zone) povuče u priobalno područje, a da napuštenu teritoriju prepusti vlastima NDH i četnicima. Sporazum italijanskih i ustaških predstavnika o povlačenju italijanskih trupa postignut je 19. juna u Zagrebu (tzv. Zagrebački sporazum), ali su italijanske jedinice počele napuštati pojedine garnizone i ranije. Tako je 10. juna 1942. italijanska posada napustila Foču, prepustivši vlast ustaškoj posadi (vid. nap. 596. u 10 tomu).

[95] Odnosi se na sukobe ustaša i četnika kod Foče 12. juna 1942 (vid. nap. 89).

[96] Sve do 19. juna 1942. Vrhovni štab i Centralni komitet KPJ su bili u dilemi u pogledu daljeg angažovanja grupe proleterskih brigada, odnosno snaga koje su se poslije gubitka slobodnih teritorija u jugoistočnoj Bosni, Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini našle u planinskom području u međurječju Pive, Sutjeske i izvorišnog dijela Neretve. Pomišljalo se i na upućivanje tih snaga u Srbiju, ali se od te ideje, nakon razmatranja njene cjelishodnosti i izvodljivosti, odustalo.

[97] Na putu od sela Zamrštena k selu Ljubini u toku noći 16/17. juna 1942. Tito i ostali članovi Vrhovnog štaba koji su se nalazili s njim zalutali su u šumi i stigli u selo *Grandiće* u kome se nalazio Štab 3. sandžačke proleterske brigade.

[98] Odnosi se na jedinice 3. sandžačke proleterske brigade čiji je komandant bio Vladimir Knežević *Voloda*.

[99] Podatak nije bio tačan. Ilija Grbić nije bio uhvaćen od četnika, već je s nekoliko drugova uspio da umakne i izbjegne da bude zarobljen. Znatno kasnije, decembra 1942, uhvaćen je od četnika i strijeljan u Kalinoviku.

[100] Riječ je o 1. bataljonu – *Lovćenskom* 1. proleterske brigade koji se puna dva mjeseca nalazio odvojen od svoje brigade, dejstvujući u Crnoj Gori, najprije na kolašinskom frontu, zatim na Sinjajevini, u durmitorskom kraju i u Pivi. Njegovom štabu, koji je privremeno bio imenovan kao Štab durmitorske udarne grupe, bile su do 10. juna podređene partizanske jedinice koje su dejstvovale na sektoru Durmitora i Planine pivske: 1. i 2. bataljon Durmitorskog odreda, 1. i 2. bataljon Komskog odreda, 1, 2. i 3. bataljon 2. proleterske brigade i 3. bataljon Nikšićkog odreda.

[101] Na osnovu izvještaja članova Štaba 2. proleterske brigade (zamjenika političkog komesara Spasenije Cane Babović, političkog komesara Milinka Kušića i načelnika štaba Vasa Jovanovića) od 17. juna 1942. u kome je dat prijedlog da se umjesto Ratka Sofijanića, koji po njihovoj ocjeni nije zadovoljio na svojoj dužnosti, za komandanta brigade postavi Ljubodrag Đurić, dotadašnji zamjenik komandanta, a da se na njegovo mjesto postavi Miodrag Milovanović Lune, komandant 4. bataljona, Vrhovni štab je usvojio prijedloge i ovom naredbom izvršio nova postavljenja.

[102] Peti bataljon 1. proleterske brigade je u dotadašnjim borbama, posebno 21. januara 1942. na Pjenovcu kod Han-Pijeska (vid. nap. 494. u 8. tomu), pretrpio znatne gubitke, tako da se njegovo brojno stanje osjetno smanjilo. Kako se i brojno stanje 2. proleterske brigade smanjilo na malo više od 500 boraca, njen štab je predložio Vrhovnom štabu da se 5. bataljon 1. proleterske brigade rasformira, odnosno da se njegova Užička četa uključi u sastav 4. bataljona (Užičkog), a Šumadijska četa u sastav 3. bataljona (Šumadijskog) 2. proleterske brigade.

[103] Ova obećanja Vrhovni štab nije ispunio, tako da je 2. proleterska brigada ostala sa četiri bataljona.

[104] Treći bataljon 2. proleterske brigade nalazio se dugo, još od sredine aprila 1942, van sastava svoje brigade, angažovan na zadacima u Hercegovini, u kalinovičkom kraju i u Crnoj Gori.

[105] Četvrta crnogorska proleterska brigada formirana je 10. juna 1942. od jedinica Lovćenskog, Zetskog, Komskog i Durmitorskog NOP odreda. Imala je prilikom formiranja 1082 borca, a njen štab su sačinjavali: komandant Peko Dapčević, politički komesar Mitar Bakić, zamjenik komandanta Špiro Mugoša i zamjenik političkog komesara Boško Đuričković.

[106] Iz Hercegovine se, poslije raspada i osipanja partizanskih jedinica (Sjevernohercegovačkog i Južnohercegovačkog odreda), uspjelo povući u istočnu Bosnu, u rejon Zelengore, samo oko 370 boraca od kojih je formiran Hercegovački odred (komandant Vlado Šegrt, politički komesar Svetislav Stefanović Ćeća, zamjenik komandanta Vlado Tomanović). Pored ovog ljudstva, od hercegovačkih partizanskih jedinica uspio se održati još i Konjički bataljon, koji je dejstvovao u rejonu Konjica. Od tih hercegovačkih partizanskih jedinica biće avgusta 1942. u zapadnoj Bosni (u Šujici) formirana 10. hercegovačka brigada.

[107] Podaci o pripremi četničkog napada na Foču, u kojoj se nalazila domobranska posada, bili su tačni. Do napada, međutim, nije došlo zbog intervencije njemačkih i italijanskih okupacionih vlasti, koje su, uslišivši proteste ustaške vlade, prinudile sandžačke i srbijanske četnike da se povuku od Foče, odnosno s teritorije NDH (vid. nap. 89).

[108] Zajedno s italijanskim trupama iz sastava alpinske divizije »Taurinenze«, u borbama protiv jedinica Sjevernohercegovačkog partizanskog odreda, krajem maja i početkom juna 1942. učestvovali su, pored hercegovačkih, i istočnobosanski četnici (Zagorski bataljon s područja Kalinovika, koji je imao 660 vojnika).

[109] Odnosi se na Hercegovački partizanski odred (vid. nap. 106).

[110] U posljednjoj fazi neprijateljske ofanzive, kada su se partizanske jedinice povlačile iz Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine u planinsku oblast oko Sutjeske, u Vrhovnom štabu se došlo do ocjene da partizanske jedinice (1. i 2. proleterska brigada i

novoformirane 3, 4. i 5. proleterska brigada i Hercegovački odred) ne mogu da se zadrže na toj skučenoj teritoriji, niti da se povrate u Crnu Goru, Sandžak i Hercegovinu, već da će biti neophodno s njima krenuti u nekom drugom pravcu – k istočnoj Bosni i, dalje, k Srbiji, ili na zapad – ka Bosanskoj krajini i Hrvatskoj. Dilema u pogledu izbora pravca trajala je do 19. juna, kada je na sjednici Centralnog komiteta KPJ, na Titovo obrazloženje i zahtjeve, odlučeno da se krene na zapad.

111 Peta crnogorska proleterska brigada formirana je 10. juna 1942. od jedinica Nikšićkog i Zetskog NOP odreda i imala je 925 boraca. Njen štab su sačinjavali: komandant Sava Kovačević, politički komesar Radomir Babić, zamjenik komandanta Velimir Terzić i zamjenik političkog komesara Milinko Đurović (a od 19. juna Blažo Jovanović).

112 Dvadeset drugog juna 1941, na vijest o napadu Njemačke na Sovjetski Savez, održan je u Beogradu sastanak Centralnog komiteta KPJ, s kojeg je upućen proglas u kome se narodi Jugoslavije pozivaju na organizovanje otpora okupatoru (vid. nap. 43, u 7. tomu).

113 Tito ima na umu »Dnevnu zapovijest« Narodnog komesara odbrane J. V. *Staljina* od 1. maja 1942. u kojoj je naređeno Crvenoj armiji »da se bori da 1942. godina bude godina sloma njemačko-fašističkih trupa i oslobođenja zemlje od hitlerovskih nitkova« (J. V. Staljin, *O velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza*, »Kultura«, Beograd 1947).

114 Iz emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« od 16. i 19. juna 1942. (podaci, malo preuveličani, poslati su u Moskvu preko radio-stanice Kominterninog radiotelegrafiste Josipa Kopiniča koji se tada nalazio u Sloveniji), Vrhovni štab, koji već duže vrijeme nije imao veze s rukovodstvima iz Hrvatske i Slovenije, saznao je da je opšti narodni ustanak obuhvatio znatan dio *Slovenije*, da je oslobođena gotovo polovina teritorije koju su Talijani bili okupirali, da su Talijani pretrpjeli znatne gubitke i da se ustanak uspješno širi i u dijelu Slovenije pod njemačkom okupacijom.

115 Riječ je o sporazumu o *britansko-sovjetskom savezu* na dvadeset godina koji su u Londonu potpisali ministri spoljnih poslova Velike Britanije i Sovjetskog Saveza Idn i Molotov 26. maja 1942.

116 Odnosi se na *mirovne ugovore sklopljene u Versaju 1919*, poslije završetka prvog svjetskog rata, kojim su na osnovu diktata velikih sila produbljene postojeće i stvorene nove međuimperijalističke i međudržavne suprotnosti.

117 Misli se na politiku zaoštravanja klasne borbe, prelaska na tzv. »drugu etapu« revolucionarne borbe i primjene revolucionarnog nasilja koja je u toku zime 1941/42. sprovođena u Crnoj Gori i Hercegovini i koja je nanijela ozbiljne štete narodnooslobodilačkom pokretu (vid. nap. 62. u 10. tomu).

118 Misli se na pokret, nastupanje grupe proleterskih brigada (1, 2, 3. i 4.) sa Zelengore u pravcu zapadne Bosne i Hrvatske. Odluku o tom nastupanju donijeli su Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab 19. juna 1942 (vid. nap. 110). Predviđeno je da brigade, do dolaska u zapadnu Bosnu, gdje će se spojiti s krajiškim i dalmatinskim partizanskim jedinicama, nastupaju u dvije kolone preko planinskog područja Treskavice, Bjelašnice, Bitovnje, Vranice i Raduše, kroz teritoriju koja je bila pod kontrolom neprijatelja (uglavnom jedinica NDH) i na kojoj nije bilo partizanskih jedinica.

119 Misli se na partizanske jedinice koje su se sredinom juna 1942. nalazile u rejonu Zelengore – pet proleterskih brigada i Hercegovački odred.

120 Vjerovatno je riječ o nekoj emisiji Radio-Londona u kojoj su emitovane vijesti dobijene od Draže Mihailovića (preko jugoslovenske emigrantske vlade) o tome da su u istočnoj Bosni uništeni partizani i da su četnici uspostavili svoju vlast.

121 U toku neprijateljske ofanzive u istočnoj Bosni, aprila-maja 1942, veći broj partizanskih jedinica se dijelom raspao, a dijelom povukao južno od demarkacione linije, u rejon Zelengore, odakle je vraćen u pozadinu neprijatelja, ali se

ubrzo raspao (vid. nap. 477. u 10. tomu). U istočnoj Bosni su se uspjela održati tri udarna bataljona i Birčanski NOP odred, kao i manje grupe boraca. Udarni bataljoni su svrstani pod zajedničku komandu, u jedinicu koja je nosila naziv Grupa udarnih bataljona, a nazivana je i brigadom. U Vrhovnom štabu joj je data brojka »šesta« jer je prije nje bilo formirano pet proleterskih brigada (vid. nap. 173. u 10. tomu).

122 Iz istočne Bosne (iz Šekovića) je sredinom juna 1942. došao u Vrhovni štab (na Zelengori) Ilija Grbić, učitelj, s izvještajima Glavnog štaba. Preobučen u seljačko odijelo i s krivotvorenom ustaškom legitimacijom, uspio je da se nesmetano probije preko teritorije kontrolisane od neprijatelja.

123 U selu Lipcu, na Ozrenu, sklopljen je 28. maja 1942. sporazum između predstavnika NDH i štabova četničkih odreda Ozrenskog, Trebavskog i »Kralja Petra II«, kojim četnički odredi »priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao njeni državljani izražavaju lojalnost i odanost njenom poglavaru, poglavniku i privrženost NDH« i obavezuju se da će učestvovati u borbama protiv partizana zajedno s oružanim snagama NDH i samostalno (*Zbornik*, tom XIV, knj. 1, dok. br. 89).

124 U telegramu Izvršnog komiteta Kominterne upućenom 6. juna 1942. Titu (koji su šifranti Vrhovnog štaba uspjeli samo djelimično da dešifruju, tako da je u većem dijelu ostao nerazumljiv, zbog čega je Tito tražio da se ponovi – vid. nap. 35) stajalo je da »londonski izvor javlja da unutar organizacije ‚Oslobodilački front' u Sloveniji nema jedinstva«. Dalji tekst nije razumljiv, a navodi se: »više komunističkih grupa . . .«, »trockisti i agenti Gestapoa . . .«, »mnogi komunisti su provokatori . . .«. Neizvjesno je ko je dostavio Londonu vijesti o Sloveniji. Vjerovatno potiču iz Mihailovićevog štaba. Tito je 20. juna uputio ovaj telegram Izvršnom komitetu Kominterne kao odgovor na pomenute optužbe emigrantske vlade.

125 Riječ je o generalštabnom majoru Karlu Novaku i pukovniku Jakobu Jaki Avšiču, koji su krajem oktobra 1941. došli iz Slovenije u Srbiju, u štab Draže Mihailovića. Tada je Avšič imenovan za komandanta, a Novak za načelnika Štaba četničke Komande Slovenije. Avšič je ubrzo osudio Mihailovićevu politiku, povezao se s Osvobodilnom frontom i postao član Glavnog štaba NOPO Slovenije.

126 Odnosi se na mučki napad četnika na partizanske jedinice na oslobođenoj teritoriji zapadne Srbije početkom novembra 1941: na Užičku Požegu, Gornji Milanovac, Čačak, Užice (vid. nap. 29. u 8. tomu).

127 Ozlojeđen zbog lažne optužbe emigrantske vlade da se u partizanskim jedinicama nalaze trockisti, Tito je u odgovoru Izvršnom komitetu Kominterne naveo da trockista ima u redovima četnika, misleći očigledno na malobrojne članove Partije koji su zbog frakcionaštva isključeni iz Partije i prišli četnicima. Podatak da su četnici od njih formirali neke posebne, takozvane komunističke organizacije nije bio tačan i neizvjesno je odakle potiče.

128 U svojoj propagandi četnici su isticali da su crnogorski komunisti navodno trockisti, i da su protiv njih i Sovjetski Savez i Staljin.

129 Riječ je o Skupštini rodoljuba Crne Gore i Boke održanoj 16. juna 1942. na Tjentištu koja je sazvana da bi osudila izdaju četnika i jugoslovenske emigrantske vlade, koja je četnicima pružala podršku i njihovog vođu Dražu Mihailovića 10. juna imenovala za načelnika štaba Vrhovne komande i unapredila u čin armijskog generala. Na Skupštini je učestvovalo 39 rodoljuba, a narednog dana je rezoluciju, koju je Skupština prihvatila, potpisalo još 35 lica, među kojima i šestorica iz Sandžaka. Rezlucija je dostavljena Vrhovnom štabu da bi je on, kako je na Skupštini zaključeno, »tehnički obradio, dokazima dopunio i javnosti predao« (vid. nap. 467. u 10. tomu).

130 Krilašima su nazivani pripadnici kvislinške milicije (neke vrste žandarmerije) koju su organizovale i naoružale italijanske okupacione vlasti u Crnoj Gori. Naziv »krilaši« dobili su po uzoru na žandarmeriju koja je u bivšoj crnogorskoj državi bila uspostavljena u novooslobođenim krajevima 1913. godine (pripadnici te žandarmerije su na kapama imali grb u obliku krila).

[131] Rezoluciju je potpisalo 75 rodoljuba, ali je Tito iz spiska potpisnika odabrao 35 lica, vodeći računa da to prije svega budu poznati javni radnici i funkcioneri građanskih stranaka, sveštenici, učitelji i profesori, advokati i sudije, kako bi rezolucija, upravo zbog ugleda i političkog renomea njenih potpisnika, učinila jači i ubjedljiviji utisak na one političke, društvene, kulturne i druge krugove i pojedince u inostranstvu koji su s nepovjerenjem gledali na komuniste i zazirali od ciljeva njihove borbe.

[132] Rezoluciju Tjentiške skupštine je s kraćim komentarom emitovala 6. i 7. jula 1942. Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, a zatim su vijesti o njoj donijeli i mnogi listovi (komunistički, napredni, iseljenički) u Švedskoj, Velikoj Britaniji, Sjevernoj i Latinskoj Americi, Australiji, Novom Zelandu. Tjentiška rezlucija je imala veliki odjek i značaj u borbi za međunarodnu afirmaciju narodnooslobodilačkog pokreta, doprinijevši prodoru istine o zbivanjima u Jugoslaviji — o partizanskoj borbi i izdaji čenika.

[133] U selu Izgorima, u izvorišnom dijelu rijeke Sutjeske, bili su smejšteni teški ranjenici koji su tu evakuisani iz Stabana. Zbog brzog i neočekivanog prodora italijanskih i četničkih snaga, u toku 17. juna, bolnica je bila ugrožena. Treći bataljon 5. crnogorske proleterske brigade, koji je dobio zadatak da prenese ranjenike niz dolinu Sutjeske u Suhu, uspio je da u posljednjem trenutku evakuiše 12 teških ranjenika, dok su ostalih 12 ostali u školskoj zgradi i u kućama i bili ubijeni od strane čctnika.

[134] Odnosi se na napad jedinica 1. i 2. proleterske brigade na četničko utvrđenje na brdu Gat, kod Gacka, 11. juna 1942 (vid. nap. 76). Prilikom povlačenja, Mara Kusturić, borac 4. bataljona 2. proleterske brigade, bila je zarobljena s još nekoliko boraca. Četnici su sve zarobljene partizane, osim nje strijeljali. Kada je dovedena u četnički štab, četnički komandant je naredio da i nju strijeljaju. Iako je bila pogođena s više metaka, ostala je živa. Kako je došlo do protivnapada partizana i povlačenja četnika, uspjela je da se izvuče i da nakon dva dana stigne u brigadu.

[135] Vijesti iz ovog Titovog telegrama (o četničkim zvjerstvima nad zarobljenim partizanskim ranjenicima u Izgorima i borcima zarobljenim u borbi na Gatu) Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je objavila 25, 26. i 29. juna u emisijama br. 180, 181 i 184.

[136] Pošto štabovi brigada nisu imali topografske karte terena na kojem će njihove jedinice maršovati i izvoditi borbena dejstva, u Vrhovnom štabu su izrađene skice precrtavanjem s jedinog primjerka karte kojim se raspolagalo. Ove skice, sasvim razumljivo, nisu mogle štabovima brigada pružiti sve elemente, ali su ipak, koliko-toliko, zadovoljavale najosnovnije potrebe za orijentacijom. Štabovi bataljona su, u nedostatku ma kakvih karata, bili ostavljeni da se, kao i uvijek, koriste vodičima.

[137] U Kalinoviku se nalazila 7. četa 7. pješadijskog puka, jačine 120 domobrana, i posada od oko 30 oružnika (žandarma).

[138] Od hercegovačkih partizanskih jedinica koje su se početkom juna 1942. uspjele povući iz Hercegovine u istočnu Bosnu, u rejon Zelengore, formiran je Hercegovački NOP odred koji je imao dva bataljona (ukupno oko 370 boraca).

[139] Odnosi se na rejon južno od sela Jelašaca, kod Kalinovika, u koji je, prema zapovijesti Vrhovnog štaba od 22. juna 1942, trebalo da se do kraja dana 23. juna prikupi 1. proleterska brigada (vid. str. 56).

[140] Neizvjesno je da li je Sreten Žujović, član Vrhovnog štaba, uputio naređenja štabovima 3. i 6. batljona 1. proleterske brigade, jer ona nisu pronađena. Nije se moglo utvrditi o kakvim se naređenjima radilo.

[141] Vjerovatno je riječ o italijanskoj radio-stanici (model RF. 2) koju je 1. proleterska brigada zaplijenila u selu Dulićima, kod Gacka, 8. juna 1942.

[142] *Uputsvo o ustrojstvu knjiga poginulih i umrlih boraca* sastavio je vjerski referent pri Vrhovnom štabu pop Vlada Zečević. Bilo je predviđeno da se uz osnovne podatke o mrtvima (ime i prezime, odakle su i kojeg zanimanja, funkcije u jedinici)

naznače još i datum i mjesto pogibije odnosno smrti, mjesto sahrane i ko je i kada izvršio opijelo. Zatraženo je da se u knjige unesu isti podaci i za ranije umrle i poginule borce kako bi se ostvarila potpuna evidencija o poginulim i umrlim partizanima.

[143] *Peta proleterska (crnogorska) brigada* formirana je 10. juna 1942. u selu Smriječnu (Piva), a odluku Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba o njenom formiranju saopštio je Ivan Milutinović, član Politbiora CK KPJ i Vrhovnog štaba (vid. nap. 111). Ovom naredbom Vrhovnog štaba od 24. juna samo je, u vidu pismene naredbe, ozvaničeno formiranje brigade.

[144] Velika okupatorsko-kvislinška proljećna ofanziva u istočnoj Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku, u kojoj su učestvovale njemačke, italijanske, ustaško-domobranske i četničke snage (deset okupatorskih divizija i oko 10000 ustaša i domobrana i 25000 četnika) završena je sredinom juna 1942 (vid. nap. 249. u 10. tomu i nap. 77. i 89). U njoj su partizanske jedinice izgubile slobodne teritorije koje su više mjeseci držale, pretrpjele znatne gubitke, a mnoge se osule ili raspale, ali je, uprkos tome, glavnina uspjela da se održi i povuče u planinsko područje oko Sutjeske. Sve su te partizanske jedinice, formirane u pet proleterskih brigada i jedan odred, krenule sa Zelengore u nastupanje k zapadnoj Bosni — četiri brigade krajem juna, a peta i Hercegovački odred krajem jula 1942.

[145] U grupi proleterskih brigada koja je s Vrhovnim štabom 24. juna 1942. krenula u nastupanje k zapadnoj Bosni nalazile su se 1, 2, 3. i 4. proleterska brigada sa oko 3800 boraca naoružanih sa oko 3050 pušaka, 138 puškomitraljeza, 37 mitraljeza, 15 minobacača, 2 topa i većim brojem ručnih bombi i pištolja.

[146] Načelnik Vrhovnog štaba *Arso Jovanović* uputio je 28. juna u 12 časova izvještaj vrhovnom komandantu o situaciji kod 1. proleterske brigade koja se nalazila kod sela Dujmovića, ispod planine Treskavice, a ujedno je predložio da i ostale jedinice siđu s Treskavice u sela zapadno od Trnova *(Zbornik,* tom II, knj. 4. dok. br. 195).

[147] *Naređenje* vrhovnog komandanta upućeno 28. juna 1942. Štabu 2. proleterske brigade nije sačuvano. Moguće je da je izdato usmeno jer se toga dana Vrhovni štab nalazio u blizini te brigade, odnosno njenog štaba.

[148] U muslimanskim selima ispod Treskavice bila je od strane ustaških vlasti formirana milicija koja je imala zadatak da brani svoja sela od četnika i da ne dozvoljava dolazak partizana, prema kojima se odnosila neprijatljeski.

[149] Odnosi se na 4. bataljon 2. proleterske brigade (čiji je komandant bio Nikola Ljubičić) koji je bio zadržan u rejonu sela Mosorovića i Vlaholja kao zaštitnica i obezbjeđenje prema Kalinoviku.

[150] Sva planinska sela između Bjelašnice, Visočice, Neretve i komunikacije Konjic – Bradina, naseljena muslimanskim življem, bila su organizovana u milicijske grupe, poluvojničke organizacije (tzv »domdo satnije« — domobranske dobrovoljačke čete) kojih je bilo četiri sa 453 milicionera. Bile su potčinjene Zapovjedništvu 1. bataljona 7. domobranskog pješadijskog puka u Konjicu, od koga su snabdijevane oružjem, municijom, namirnicama i novcem.

[151] U selu Umoljanima nalazila se, pored milicije, i oružnička (žandarmerijska) stanica u kojoj je bilo sedam oružnika.

[152] Odnosi se na prodor 1. i 2. proleterske brigade (Proleterske udarne grupe) u istočnu Bosnu marta 1942, kojom prilikom su razbijene četničke jedinice i oslobođeni Vlasenica, Milići, Srebrenica, Bratunac i Drinjača (vid. nap. 376, 386, 554, 572. u 9. tomu).

[153] U Borikama, između Višegrada i Rogatice, 2. proleterska brigada je 8. marta 1942. zaplijenila arhivu četničkog štaba iz koje se mogla vidjeti saradnja četnika s Nedićem i okupatorima (vid. nap. 562. u 9. tomu). O tome je Tito izvijestio Izvršni komitet Kominterne (vid. str. 122. u 9. tomu).

[154] Odnosi se na telegram Izvršnog komiteta Kominterne od 6. juna 1942. koji su šifranti Vrhovnog štaba uspjeli samo djelimično da dešifruju. U njemu se govorilo o optužbama jugoslovenske emigrantske vlade protiv partizana (na osnovu izvještaja Draže Mihailovića) i tražila objašnjenja o nizu pitanja (vid. nap. 35, 124. i 127). Između ostalog, u telegramu je stajalo: »U martu su partizani organizovali napad na odred majora Dangića«.

[155] Odnosi se na pohod grupe proleterskih i udarnih brigada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOP i DVJ koji je počeo 24. juna 1942. s tromeđe Bosne, Crne Gore i Hercegovine u pravcu zapadne Bosne.

[156] *Ekonomski odsjek Vrhovnog štaba* biće zvanično formiran naredbom Vrhovnog štaba od 13. septembra 1942. (*Zbornik*, tom II, knj. 6. dok. br. 39) i obavljaće dužnosti koje je imala Glavna intendantura NOP i DVJ koju je Vrhovni štab formirao početkom februara 1942 (vid. tom 8, str. 162).

[157] Način snabdjevanja jedinica NOP i DVJ regulisan je naredbom Vrhovnog štaba od januara 1942. o osnivanju pri Vrhovnom štabu Glavne intendature NOP i DVJ. Do ozbiljnih poremećaja u snabdijevanju jedinica došlo je poslije gubitka oslobođene teritorije u toku tzv. Treće okupatorsko-kvislinške ofanzive kada je sredinom juna 1942. nekoliko hiljada boraca koncentrisanih na planinskom masivu na tromeđi Crne Gore, Hercegovine i Bosne ostalo gotovo bez ikakvih rezervi namirnica i izvora snabdijevanja. Stanje se u tom pogledu još više pogoršalo u toku pokreta brigada ka željezničkoj pruzi Sarajevo – Mostar koji je počeo 24. juna, jer je vršen preko malo naseljenih i veoma siromašnih planinskih masiva Zelengore, Treskavice, Bjelašnice i Igmana. U takvim uslovima jedinice su danima ostajale gotovo bez ikakvih namirnica. Uslijed toga prilikom upada u pojedina sela dolazilo je do pojava o kojima je ovdje riječ i zbog kojih je vrhovni komandant oštro intervenisao.

[158] *Vojni sudovi* su u partizanskim jedinicama stvarani od početka ustanka kada bi iskrsle potrebe. Njihova nadležnost je propisana februara 1942. u »Fočanskim propisima« (vid. nap. 486, u 8. tomu).

[159] Na obezbjeđenju dijela željezničke pruge i druma Sarajevo—Mostar od Hadžića do Živašnice na koji je predstojao napad grupe proleterskih brigada, bili su angažovani 51 žandarm i mali broj milicionera. Uoči samog napada ove snage ojačane su sa 68 ustaša iz Željezničkog ustaškog bataljona i 15 žandarma iz žandarmerijske čete iz Sarajeva. Na ovom dijelu pruge patrolirao je jedan njemački oklopni voz. Uoči napada na željezničkoj stanici u Pazariću u vozu za Konjic zateklo se 40 vojnika iz Crne legije koji su 3. jula upućeni iz Sarajeva kao pojačanja posade u Konjicu, koja je tada imala 480 naoružanih vojnika – domobrana, ustaša, žandarma i milicionera. U željezničkoj stanici Brđani zateklo se oko 150 domobrana, koji su se većinom bez oružja vraćali sa završene vježbe.

[160] Desna (sjeverna) kolona (2. i 4. brigada) u isto vrijeme vršila je napad na dijelu željezničke pruge od Tarčina do Hadžića. Ovom kolonom rukovodio je Operativni štab u kojem su bili načelnik Vrhovnog štaba Arso Jovanović i član Vrhovnog štaba Milovan Đilas.

[161] Bilans akcije grupe proleterskih brigada na djelu železničke pruge od Sarajeva do Konjica bio je sljedeći: oštećena željeznička pruga od Hadžića do Rame, gdje je saobraćaj bio u prekidu više dana, uništeno je ili oštećeno 57 građevina, 2 velika mosta, više propusta na željezničkoj pruzi, 32 lokomotive (od kojih 18 specijalnih sa zupčanicima), 76 vagona.

[162] Poslije odlaska Tita i dijela Vrhovnog štaba u selo Gobelovinu, u Repovcima su ostali članovi Vrhovnog štaba *Ranković* i *Žujović* i pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba Pavle Ilić da bi rukovodili dejstvima na rušenju željezničke pruge od Bradine do Konjica i prikupljanju i evakuaciji plijena.

[163] Kuriri koji su od sjeverne kolone stigli u Vrhovni štab donijeli su izvještaj člana Vrhovnog štaba Milovana Đilasa od 5. jula (*Zbornik*, tom II, knj. 5. dok. br. 3).

[164] Odnosi se na izvještaj od 5. jula 1942. koji je M. Đilas iz sela Drozgometve poslao Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije. Objavljen u *Zborniku NOR*, tom II, knj. 5, 13–17.

[165] Pošto se očekivao napad na željezničku prugu, uveče 3. jula je iz Sarajeva upućen njemački oklopni voz u pravcu Hadžića. Voz je ušao u željezničku stanicu Pazarić malo poslije ponoći i prihvatio posadu koja se nalazila pred uništenjem, a zatim produžio u Hadžiće, u kojem je takođe bio u toku napad dijelova 4. proleterske brigade. Pojava voza i njegovo vatreno dejstvo omogućili su posadi da se povuče. Oklopni voz je zatim produžio za Sarajevo, jer dijelovi 4. brigade određeni za rušenje željezničke pruge od Hadžića prema Sarajevu nisu stigli na vrijeme da izvrše svoj zadatak. To je učinjeno tek oko 5,00 4. jula. U takvoj situaciji dijelovi 4. brigade su odmah poslije zauzimanja željezničke stanice u Hadžićima i njenog uništenja, očekujući jaču intervenciju iz Sarajeva (koje je od Hadžića udaljeno samo 15 km), odmah prešli željezničku prugu i nastavili marš do sela Drozgometve. U borbi za Hadžiće poginulo je 6 boraca 4. brigade.

[166] Odnosi se na dejstva lijeve (južne) kolone (1. i 3. proleterske brigade) kojom je neposredno rukovodio Tito.

[167] Dokumenat je pogrešno datiran. Umjesto 5. mart treba da stoji 5. jul. Sljedeći dio rečenice je početak, pa je transkribovan i glasi kao što je navedeno (A–VII, kut. 3, reg. br. 38–2).

[168] Odnosi se na izvještaj načelnika Štaba 1. proleterske brigade (A–VII, kut. 9–A, reg. br. 22–1).

[169] Ovim naređenjem bilo je predviđeno da brigada dio snaga zadrži na prostoriji Grabovci – Ugošće – Vrbljani, a dijelom snaga da presiječe drum Gornji Vakuf – Prozor i potom napadne i oslobodi Prozor.

[170] Odnosi se na 120 domobranskih i 3 italijanska vojnika koje je 4. bataljon 1. proleterske brigade zarobio prilikom napada na željezničku stanicu Brđani. Oni su odmah oslobođeni.

[171] Vrhovni štab nije raspolagao podacima o neprijateljskim snagama u Prozoru. Računao je samo na malu posadu žandarma. U Prozoru su, međutim, pored 11 žandarma i jednog broja naoružanih milicionara i finansa, bila i 1. četa 20. ustaškog bataljona, jačine 92 vojnika i vod mitraljeske čete 9. pješadijskog puka, jačine 28 domobrana, a narednih dana stići će još i 3. četa 17. ustaškog bataljona, jačine 106 vojnika i četa Crne legije, jačine 180 vojnika. Ukupno će u Prozoru u vrijeme napada partizana biti oko 450 vojnika.

[172] Riječ je o Lukač-mostu raspona 52 metra, koji je miniran 5. jula. Ova željeznička pruga nije radila dva mjeseca.

[173] Petog juna 1942. izvršena je akcija paljevine duvana u Duvanskoj stanici, magacin br. 4 u Mostaru. Prema procjenama izgorjelo je preko 30 vagona hercegovačkog duvana u vrijednosti oko 100 000 000 kuna. I prilikom gašenja požara radnici su vršili sabotažu. Umjesto da spasavaju, oni su duvan bacali na vatru da gori.

[174] Konjic je oslobođen 8. jula oko 9 časova od dijelova 1. proleterske brigade. Tom prilikom razbijen je garnizon od 580 ustaša i domobrana.

[175] Dokumenat je sačuvan u svesci – ratnom bloku na strani 19. Na više mjesta, naročito pri kraju, tekst je mnogo izblijedio, pa se teško može čitati. Redakcija *Zb. NOR* II–5 je taj dio teksta stavila u uglaste zagrade.

[176] Odnosi se na 4. bataljon (Kraljevački) 1. proleterske brigade, koji će učestvovati u napadu na Prozor.

[177] Misli se na pionirski vod iz sastava 1. proleterske brigade, koji je pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba Pavle Ilić Veljko trebalo da povuče iz Konjica i uputi na

[178] Odnosi se na operacije koje su udružene njemačke i ustaško-domobranske snage, objedinjene u borbenu grupu »Zapadna Bosna«, izvele od 10. juna do 30. jula 1942. na području Kozare (vidi nap. 244).

[179] Odnosi se na izvještaj Milovana Đilasa od 7. jula u 22 časa upućen Vrhovnom štabu *(Zbornik NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 12).

[180] Misli se na izvještaj Milovana Đilasa od 7. jula upućen Vrhovnom štabu, u kome su dati podaci o dejstvima njemačke kolone u rejonu Kreševa i Kiseljaka i o planovima daljeg nastupanja k dolini Vrbasa.

[181] Izvještaj Štaba 3. proleterske brigade upućen 8. jula Vrhovnom štabu nije sačuvan.

[182] U odbrani Konjica učestvovao je 1. bataljon 7. domobranskog puka (1, 3. i 4. četa), jačine 360 vojnika, i Kombinovana četa sastavljena od ustaša, naoružanih željezničara i žandarma (jačine 192 vojnika). U Konjicu nije bilo četnika.

[183] U ovoj, kao i u depešama od 4. i 7. jula, Tito izvještava KI o nekim rezultatima napada na željezničku prugu Sarajevo – Mostar koju je na svom pohodu u zapadnu Bosnu izvršila grupa proleterskih brigada u vrijeme od 3. do 8. jula 1942. Tom prilikom je na dužini od 70 km osvojeno i uništeno 11 željezničkih stanica, porušena dva mosta i više propusta, 32 lokomotive i 76 vagona. Oslobođen je Konjic, u kojem je razbijena ustaško-domobranska posada jačine jednog bataljona. Prekidom ove jedine željezničke veze (do 11. septembra 1942) s Hercegovinom i južnom Dalmacijom, NDH je zadat osjetan udarac i bila je ugrožena njemačka eksploatacija boksita u rejonu Mostara.

[184] Tom prilikom je 2. bataljon 3. proleterske brigade u selu Hamatlije pretrpio gubitke od 5 mrtvih i 10 ranjenih.

[185] Riječ je o upućivanju 1. proleterske brigade u pravcu Šćita, gdje su ustaše organizovale otpor u zgradama katoličke crkve i samostana.

[186] Članovi Vrhovnog štaba *A. Ranković* i *I Milutinović* zadržali su se prvih dana jula 1942. za vrijeme napada proleterskih brigada na željezničku prugu Sarajevo – Mostar s jedinicama 1. i 3. proleterske brigade duž pruge i u Konjicu u cilju organizovanog izvlačenja plijena.

[187] Prethodno je štab 3. proleterske brigade planirao napad za noć 11/12. jula. Međutim, uslijed intervencije ustaških snaga s pravca Bugojna, u toku 11. jula prema Prozoru, 4. bataljon 1. proleterske brigade koji je predviđen da sa dva bataljona 3. proleterske brigade učestvuje u napadu nije uspio da posjedne polazne položaje za napad s pravca Makljena, pa je napad odložen za 13. jul.

[188] Posadu Prozora činile su sljedeće jedinice: 1. satnija 20. ustaške bojne, 3. satnija 17. ustaške bojne (bez jednog voda), satnija Crne legije i vod 12. mitraljeske satnije – ukupno oko 450 vojnika.

[189] Riječ je o kuririma koji su s pojačanom pratnjom preko oslobođenih i neoslobođenih teritorija donijeli izvještaje za Vrhovni štab.

[190] Riječ je o oslobođenju Prijedora i Ljubije 16, odnosno 17. maja 1942.

[191] U Vrhovni štab, koji se nalazio u selu Solakova Kula, kod Prozora, došao je komandant Glavnog štaba Bosne i Hercegovine *Svetozar Vukmanović Tempo* 10. jula (a ne 6. jula, kako stoji u telegramu).

[192] Na Vlasenicu su 15. juna izvršili napad 2. i 3. bataljon Grupe udarnih istočnobosanskih bataljona i dijelovi Birčanskog NOP odreda. Grad nije zauzet. Partizanske snage zaplijenile su tom prilikom 3 puškomitraljeza i 30 pušaka, a imale su 17 mrtvih i 40 ranjenih.

[193] »Obavijest Glavnog stana poglavnika br. 4« u kojoj se javnosti saopštava o postignutim sporazumima između administracije Nezavisne Države Hrvatske i četničkih

odreda na navedenom području napisana je 1. juna 1942. i objavljena u dnevniku »Hrvatski narod« od 2. juna. U daljem tekstu ove »Obavijesti« (druga stranica teksta ovog telegrama nije sačuvana) rečeno je da će četnici pomagati NDH »u sređivanju općih prilika«, a da vlasti NDH »zajamčuju« njima sva prava što ih svi državljani u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj imaju, da će četnici »u svojim krajevima sudjelovati u mjesnim upravnim vlastima, te sudjelovati kao dobrovoljci u pobijanju partizanskih bandi uz vojne oblasti pod njihovim vodstvom«. Na kraju se kaže da se »odmah poslije potpisa ovih zapisnika prešlo na njihovo izvršenje, te je u dotičnim područjima zavladao normalan život« i da se na isti način provodi »smirivanje i na drugim mjestima«.

[194] *Gornji Vakuf*, u kome se nalazila mala neprijateljska posada (8 žandara i oko 40 milicionera), oslobodio je jedan bataljon 4. proleterske brigade 12. jula (a ne 11. jula). Neprijatelj je imao 1 mrtvog i 9 zarobljenih.

[195] *Prozor* su oslobodile jedinice 3. proleterske brigade ojačane 4. bataljonom 1. proleterske brigade. Tom prilikom razbijen je ustaški garnizon s oko 450 vojnika, od kojih je ubijeno i zarobljeno 190, a ostali su se uspjeli probiti prema Fojnici i Jablanici. Zaplijenjeno je: 12 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 1 minobacač i veći broj pušaka.

[196] *Šćit* su 14. jula oslobodili dijelovi 1. proleterske brigade. Iz samostana otpor je pružala ustaška posada jačine 56 vojnika. Otpor su podržavali i fratri, a neki su i aktivno učestvovali u borbi. Otpor je slomljen tek pošto je zgrada zapaljena. Dijelovi 1. proleterske brigade imali su u ovoj borbi 6 poginulih i desetak ranjenih boraca.

[197] Posljednji otpor ustaša u Glamoču slomljen je poslije višednevnih borbi 20. jula. U borbama za Glamoč učestvovali su dijelovi 3. i 5. krajiškog NOP odreda i livanjski bataljon »Starac Vujadin« koji je tada bio u sastavu IV (dalmatinske) operativne zone Hrvatske.

[198] Odnosi se na akciju koju je izvela organizacija SKOJ-a u Mostaru (vid. nap. 173).

[199] Ivo Lola Ribar Fišer je po odluci Politbiroa CK KPJ donijetoj na sjednici 30. juna 1942. u selu Presjenica (kod Sarajeva) otišao u Zagreb da bi uspostavio neposredan kontakt sa CK KP Hrvatske, a odatle i veze sa CK KP Slovenije, PK KPJ za Srbiju i PK KPJ za Makedoniju, koje su već duže vrijeme bile pokidane. Ribar je u Zagreb stigao za dva dana i ubrzo izvršio primljene zadatke.

[200] Bosanski Petrovac oslobodili su 25. maja dijelovi 1. i 5. krajiškog NOP odreda; Bosansku Krupu oslobodili su 20. juna dijelovi 1. krajiškog NOP odreda. Ljubija je oslobođena 17. maja (vid. nap. 190).

[201] Brod na Kupi oslobodili su 1. maja borci 1. kočevskog partizanskog bataljona, gdje su se povezali s dijelovima V (Primorko-goranske) operativne zone Hrvatske.

[202] Riječ je o »Ljubljanskoj pokrajini«, tj. oblastima Slovenije okupiranim od Italije, u kojima je u proleće 1942. došlo do snažnog poleta ustanka i stvaranja prve veće oslobođene teritorije u Sloveniji.

[203] Riječ je o italijanskom 11. armijskom korpusu, koji je bio ojačan s dvije divizije i više specijalnih jedinica. Operacije protiv partizanskih snaga i oslobođene teritorije u »Ljubljanskoj pokrajini« počele su 16. jula 1942. Ofanziva je izvođena u više etapa sve do početka novembra 1942.

[204] Osvobodilna fronta – opštepolitička organizacija nastala na osnivačkom sastanku 27. aprila 1941. na inicijativu CK KP Slovenije ujedinjavanjem KP Slovenije, hrišćanskih socijalista, demokratskog krila organizacije »Soko« i grupe istaknutih kulturnih radnika na platformi narodnooslobodilačke borbe. U vrijeme pokretanja i razvijanja ustanka Osvobodilnoj fronti pristupilo je još nekoliko političkih grupa i organizacija. Lokalni odbori OF su sa širenjem ustanka i stvaranjem oslobođenih teritorija postepeno preuzimali i funkcije organa narodne vlasti, od kojih se ovdje

pominje izdavanje dozvola seljacima za sječu državne šume radi obnove kuća koje je okupator spalio.

[205] Ofanzivu su izveli dijelovi italijanskih divizija »Mesina« i »Marke« protiv partizanskog bataljona »Jozo Jurčević« na području planine Biokova.

[206] Od 10. do 13. jula dijelovi italijanskih divizija »Sasari« i »Bergamo« sa ustašama i četnicima izveli su operaciju »Vještića-gora« protiv jedinica Srednjodalmatinskog NOP odreda.

[207] Tri italijanska bataljona sa četnicima i ustašama ojačani divizionom artiljerije izvela su od 25. juna do 2. jula napad na Sjevernodalmatinski NOP odred u rejonu Kosova i Kozjaka i protiv bataljona »Bude Borjan« u rejonu planine Promine.

[208] Stav da se u Istri i Slovenačkom primorju kao i u svim drugim dijelovima jugoslovenske teritorije koje je poslije prvog svjetskog rata anektirala Italija razvija narodnooslobodilačka borba prihvaćen je na savjetovanju KPJ maja 1941. Od tada centralni komiteti KP Slovenije i Hrvatske rade na stvaranju organizacija KPJ i uporišta narodnooslobodilačkog pokreta u ovim krajevima. Do sredine 1942, pored organizacija KPJ i NOP-a, u Slovenačkom primorju dejstvuje više partizanskih četa, a u Istri partizanske grupe, koje su izvodile diverzije i sabotaže.

[209] U narodu su Belom gardom nazvane slovenačke formacije četničke »jugoslovenske vojske u otadžbini«. Prvi odredi Bele garde pojavili su se maja 1942. na inicijativu Slovenačkog saveza koji je nastao malo ranije ujedinjenjem vrhova Slovenske ljudske stranke, Jugoslavenske nacionalne stranke i Katoličke akcije na platformi borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Bela garda je ubrzo, u toku ljetne ofanzive italijanske okupacione armije protiv partizanskih odreda u »Ljubljanskoj pokrajini«, postigla sporazum s komandom italijanskog 11. korpusa o oružanoj saradnji protiv ustanka. Iako ujedinjene na platformi borbe protiv NOP-a, pojedine frakcije Slovenačkog saveza imale su različite poglede na budućnost Slovenije. Ekstremne organizacije u katoličkom taboru, nasuprot vrhovima Jugoslavenske nacionalne stranke koja je zastupala obnovu Kraljevine Jugoslavije, izjašnjavali su se za »ujedinjenu katoličku Sloveniju« u okvirima »katoličke srednje Evrope«. Na toj liniji postojala je sprega između slovenačke kontrarevolucije i onih snaga u Vatikanu koje su zagovarale stvaranje »ujedinjene katoličke srednje Evrope«.

[210] Vid. nap. 203.

[211] Tog dana grad Prozor bombardovala su dva italijanska bombardera iz 69. eskadrile. Poletjeli su sa mostarskog aerodroma. Bacili su 24 bombe od po 50 kg. Poginulo je osam boraca-partizana. Bilo je žrtava i među građanima. Pored Prozora bombardovana su i sela u njegovoj okolini.

[212] Prilikom bombardovanja *Gornjeg Vakufa* došlo je do požara u kome je izgorelo oko 200 kuća (građenih najvećim dijelom od drveta).

[213] Prvi napad na Bugojno koji nije uspio izvela je 4. proleterska brigada ojačana 4. bataljonom 1. proleterske brigade, noću 16/17. jula 1942.

[214] U svojstvu člana Operativnog štaba desne (sjeverne) kolone (2 i 4. proleterska brigada) M. Đilas je s 2. proleterskom brigadom, umjesto napada na Bugojno, preduzeo nastupanja sjeverno od Gornjeg Vakufa ka komunikaciji Travnik–Donji Vakuf, s ciljem da ih presiječe i zauzme Donji Vakuf, s tim da 4. proleterska brigada u međuvremenu oslobodi Bugojno. Dok je 2. proleterska brigada maršovala ka komunikacijama Travnik–Donji Vakuf ustaško-domobranske posade duž ovih komunikacija, kao i garnizoni u Donjem Vakufu i Bugojnu, bili su znatno ojačani s pravca Travnika. Već prvi napad dijelova 2. proleterske brigade na posadu u željezničkoj stanici Oborci 14. jula nije uspio, pa je brigada, pod pritiskom ustaško-domobranskih snaga iz pravca Travnika, odustala od napada na Donji Vakuf i prebacila se na lijevu obalu Vrbasa sjeverno od ovog mjesta.

[215] Akciju je izvela Biokovska partizanska četa kod sela Bačine 6. maja 1942.

[216] Akciju je izvela Biokovska partizanska četa noću 4/5. maja 1942.

[217] Ove sabotaže izveli su 17. maja 1942. godine radnici pripadnici borbenih grupa u samoj fabrici.

[218] Akciju su izveli početkom maja 1942. radnici pripadnici borbenih grupa u samoj fabrici.

[219] Akciju su izveli krajem aprila 1942. željeznički radnici pripadnici borbenih grupa u Splitu.

[220] Akciju je izvela 18. aprila 1942. grupa dalmatinskih partizana sa planine Dinare.

[221] Ove borbe vodile su od 6. do 8. aprila 1942. partizanske čete srednje Dalmacije.

[222] Vrgorac je oslobodio partizanski bataljon »Jozo Jurčević« 15. juna 1942.

[223] Akciju je izveo 1. proleterski bataljon Hrvatske 13. juna 1942.

[224] Akciju su izvela dva bataljona iz Grupe NOP odreda Like 13. juna 1942.

[225] Krajem maja i prvih dana juna 1942. dijelovi Grupe NOP odreda Like vršili su intenzivno rušenje željezničke pruge Zagreb – Split na dijelu između Gospića i Gračaca.

[226] Riječ je o pokušaju četničkog puča u partizanskom bataljonu »Božidar Adžija« 31. maja i akciji čišćenja četnika u ovom dijelu Like.

[227] Riječ je o razbijanju napada italijanskih snaga iz Gospića na Mogorić 12. aprila 1942. od strane jedinica 1. ličkog NOP odreda.

[228] Kombinovani partizanski odred formiran je odlukom Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske 12. maja. U sastav odreda ušli su: bataljon »Marko Orešković«, 1. lički udarni bataljon, 1. hrvatski proleterski bataljon, bataljon »Bude Borjan« i dijelovi Grahovskog bataljona »Gavrilo Princip«. Zadatak odreda bio je da razbije četničke snage u širem rejonu Knina i poruši veliki vijadukt Bender na željezničkoj pruzi Split–Zagreb. Poslije napada na Bender 14. maja, akcija protiv četnika i borbi s italijanskim snagama, odred je rasformiran 28. maja, a pojedini bataljoni upućeni u sastav svojih ranijih jedinica.

[229] Odnosi se na pismo koje je *Arso Jovanović* napisao 19. jula u 8,45^{h} *(Zbornik*, tom II, knj. 5, dok. br. 35) i na drugo pismo koje je napisao u 15,40 časova u kome je javljeno da odlaže napad na Bugojno za 20/21. jul (A-VII, kut. 9-A, reg. br. 47-1). Pismo *Milovana Đilasa* upućeno je 17. jula 1942. u 13^{h} Arsu Jovanoviću *(Zbornik*, tom II, knj. 5, dok. br. 32), a pismo Štaba 2. proleterske brigade od 16. jula upućeno je Vrhovnom komandantu *(Zbornik*, tom IV, knj. 6, dok. br. 42).

[230] Odnosi se na gubitke prilikom neuspješnog napada na željezničku stanicu Oborci 14. jula. Tom prilikom su poginuli Dušan Dugalić, komandant 3. bataljona, jedan komandir voda i dva borca, dok su ustaše zarobile ranjenog Simu Benvenistija, političkog komesara, i još tri ranjena borca zajedno s bolničarkom čete, koje su odveli u Travnik i strijeljali.

[231] *Prusac* su noću 17/18. jula napali i zauzeli dijelovi 2. proleterske brigade.

[232] Prema pismu M. Đilasa Arsu Jovanoviću od 17. jula 1942. *(Zb. NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 32)

[233] Glamoč i njegova okolina bili su dio oslobođene teritorije u Bosanskoj krajini koju su kontrolisale snage Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu.

[234] Cirkularno pismo Vrhovnog štaba upućeno štabovima brigada koje su od 23. juna učestvovale u poznatoj ofanzivi proleterskih brigada u zapadnu Bosnu.

[235] Poslije oslobođenja Šujice i Duvna grupa proleterskih brigada neposredno se povezala s partizanskim snagama Bosanske krajine, koje su u to vrijeme kontrolisale prostranu oslobođenu oblast. Tada je Vrhovni štab odlučio da nepokretne i teže ranjenike iz bolnica proleterskih brigada uputi preko Glamoča u dubinu oslobođene teritorije Bosanske krajine. Ovi ranjenici smješteni su uskoro u improvizovane bolnice u okolini Drvara i Bosanskog Petrovca.

[236] Riječ je o gubicima okupatorsko-kvislinških trupa (borbena grupa »Zapadna Bosna«) u kozarskoj ofanzivi (približni podaci iznijeti su u saopštenju Operativnog štaba za Bosansku krajinu o gubicima neprijateljevih snaga u kozarskoj ofanzivi za period od 10. do 30. juna) *(Zb. NOR*, tom. IV, knj. 6, 41 str.).

[237] *Dobrljin* su 3. jula oslobodile jedinice 1. krajiške brigade uz sadejstvo dijelova 1. krajiškog NOP odreda. Tom prilikom zarobljeno je 305 domobranskih vojnika i oficira, a zaplijenjeno 3 minobacača, 5 teških i 6 puškomitraljeza, 400 pušaka, 70 000 puščanih metaka itd.

[238] Odnosi se na borbe koje su vodile jedinice desne (sjeverne) kolone (2. i 4. proleterska brigada) od 11. do 12. jula.

[239] Prvi napad na *Bugojno* izvela je 16/17. jula 4. proleterska brigada ojačana 4. bataljonom 1. proleterske brigade. U drugom napadu 20/21. jula, pored 4. proleterske, učestvovali su i dijelovi 1. i 2. proleterske brigade. Mada su u oba napada pojedini bataljoni upadali u grad, do konačnog slamanja odbrane nije došlo, pa su dalji napadi obustavljeni.

[240] *Šujicu* su 24. jula oslobodili dijelovi 3. proleterske brigade zarobivši 20 neprijateljskih vojnika.

[241] U Drvar su 1. jula ušli dijelovi 5. krajiškog NOP odreda, pošto su ovo mjesto napustile italijanske trupe. Ovdje je greška: riječ je o oslobađanju Drvara i Glamoča (a ne Duvna).

[242] Da bi konsolidovao situaciju oko Bugojna, za koji je vođena višednevna borba, i omogućio upućivanje pojačanja na Kupres, neprijatelj je u toku 22. i 23. jula izvršio napad iz Bugojna ka Gornjem Vakufu, u kome je angažovao bataljon ustaša uz podršku voda oklopnih kola. Neprijatelj je uspio da iznenadi bataljone 4. crnogorske proleterske brigade kod sela Gračanice i Tihomišlja i da prodre u Gornji Vakuf. Partizani su imali 4 poginula i 12 ranjenih.

[243] Tito je 24. ili 25. jula primio od Izvršnog komiteta Kominterne radiogram (koji su šifranti uspjeli samo djelimično da dešifruju) u kome su traženi podaci o »jačini, dislokaciji i numeraciji njemačkih, italijanskih i bugarskih jedinica« i o »prebacivanju njemačkih i italijanskih jedinica kroz Jugoslaviju, Grčku i Bugarsku«. Traženi su još neki podaci, ali tekst o tome nije mogao biti dešifrovan (A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1942/157).

[244] Ofanziva borbene grupe »Zapadna Bosna« (oko 40 000 njemačkih i ustaško-domobranskih vojnika pod komandom generala Štala, komandanta njemačke 714. divizije) na Kozaru počela je 10. juna koncentričnim nastupanjem s ciljem da se jedinice 2. krajiškog NOP odreda okruže i unište, a narod deportuje u koncentracione logore. Odred je primio frontalne borbe s neuporedivo brojno i pogotovo tehnički jačim snagama neprijatelja, nanoseći mu protivnapadima udarce (samo u četiri takva protivnapada bila su uništena 3 bataljona, a jedan razbijen). Ubacujući svježe snage neprijatelj je postepeno do 30. juna uspio zatvoriti obruč oko snaga 2. krajiškog NOP odreda. U takvim uslovima odred je 3/4. jula otpočeo proboj, koji je ponovljen i noću 4/5. jula. Veći dio jedinica s oko 10 000 stanovnika iz zbijegova na Kozari se probio, dok su dijelovi odreda i oko 70 000 stanovnika u zbjegovima ostali u okruženju. Od 5. do 30. jula snage neprijatelja su pretresale Kozaru. Tom prilikom masakrirale su oko 450 teških ranjenika i internirale 68 600 ljudi, žena i djece. Ukupni gubici 2. krajiškog NOP odreda, uključujući i 450 pomenutih ranjenika, iznosili su 1700 boraca od 3000

koliko ih je imao u početku ofanzive. Preostale snage odreda – oko 1300 boraca – prikupile su se na Kozari 31. jula. Ukupni gubici neprijatelja nisu poznati.

[245] Na poziv Vrhovnog komandanta u Vrhovni štab, koji je bio smješten u šumi Osječenica na planini Cincar, 26. jula stigli su komandant, politički komesar i oficir u Štabu IV (dalmatinske) operativne zone Vicko Krstulović, Ivica Kukoč i Maks Baće u cilju razmatranja pitanja daljeg razvitka narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji i vođenja vojnih operacija. Komandant 3. krajiškog NOPO Rade Marjanac došao je u Vrhovni štab 25. jula u vezi s pripremama napada na Kupres.

[246] Moša Pijade, Aleksandar Ranković i Sreten Žujović su kao članovi Vrhovnog štaba radili na organizaciji narodne vlasti i rješavanju vojnopozadinskih problema na teritoriji koju su oslobađale jedinice iz grupe proleterskih brigada.

[247] Tih dana je Milutin Morača u svojstvu zamjenika komandanta 5. krajiškog NOPO, čiji se štab nalazio u Drvaru, rukovodio jedinicama koje su prethodno vršile napad na Glamoč i koje su se zadržale u rejonu Glamoča, gdje su uspostavile neposrednu vezu s dijelovima iz grupe proleterskih brigada i s Vrhovnim štabom.

[248] Pismo je objavljeno u *Zb. NOR*, tom IV, knj. 6, dok. br. 55, str. 129. Raniji izvještaj koji obuhvata vrijeme od 9. do 18. jula 1942. objavljen je u *Zb. NOR*, tom IV, knj. 6, dok. br. 42, str. 104–106.

[249] Ova odluka donijeta je na temelju izvještaja delegata Vrhovnog štaba Milovana Đilasa o teškom stanju u 2. proleterskoj brigadi. U cilju potpunijeg ispitivanja slabosti u brigadi i sprovođenja mjera za njihovo otklanjanje, odlukom CK KPJ u brigadu je upućen član CK KPJ i Vrhovnog štaba Sreten Žujović. Ustanovljeno je da je u brigadi bilo izvjesnih slabosti koje su bile prevashodno posljedica napornih borbi i marševa, ali ne i takvih koje bi zahtijevale smjenjivanje Štaba brigade i neku širu reorganizaciju. Stoga su izvršene samo neke manje izmjene u Štabu brigade. Brigada se brzo konsolidovala i već u narednim borbama pokazala izuzetne borbene i moralne kvalitete.

[250] U ovoj depeši, čiji početak nije sačuvan, Tito izvještava o novoj ofanzivi u Dalmaciji. U stvari je to bio nastavak italijanskog napada na dalmatinske partizane o kojem je bilo riječi u depeši od 16. jula 1942. (vid. str. 105). Nova ofanzivna operacija o kojoj je ovdje vjerovatno riječ počela je upravo 16. jula.

[251] Prva krajiška NOU brigada je 28. jula u duhu plana Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu napadala Ključ, koji je istog dana oslobođen. Odmah zatim brigada je nastavila dejstva u cilju oslobođenja cijele doline rijeke Sanice. Po prijemu naređenja vrhovnog komandanta pokret brigade ka Kupresu predviđen je za 2. avgust, ali je toga dana uslijedio prodor jačih njemačkih i domobranskih snaga iz Banjaluke ka Ključu, pa je Štab brigade na vlastitu inicijativu odložio planirani pokret i angažovao snage brigade u borbama na pomenutom pravcu i o tome 3. avgusta obavijestio Vrhovni štab. Vrhovni komandant je u naređenju od 5. avgusta odobrio ovaj postupak Štaba brigade (vid. str. 167).

[252] Ovo pismo Štaba 5. krajiške brigade objavljeno je u *Zb. NOR*, tom IV, knj. 6, dok. br. 64, str. 148–149).

[253] Ustaško-domobranske snage iz Kupresa izvršile su 28. jula prodor u Šujicu i Duvno i tamo ostavile slabije posade. Po naređenju Vrhovnog štaba jedinice 1, 2. i 3. proleterske brigade i 3. krajiškog NOP odreda prešle su u protivnapad i u toku 1. i 2. avgusta prinudile neprijateljske snage na povlačenje u Kupres, oslobodivši ponovo Šujicu i Duvno.

[254] Ovu, kao i druge vijesti Radio-Londona u kojima su borbe partizana pripisivane četnicima D. Mihailovića, smišljeno je lansirala u svijet jugoslovenska vlada u izbjeglištvu u nastojanju da četnicima odnosno »kraljevskoj vojsci u otadžbini« pribavi u savezničkoj javnosti reputaciju oslobodilačkog pokreta i da tako spriječi prodiranje istine o zbivanjima u zemlji.

[255] Štampan latinicom na štamparskoj tigl-mašini u selu Drinićima (Bosanski Petrovac) na oslobođenoj teritoriji Bosanske krajine. Tiraž je iznosio 1200 primjeraka.

[256] Iako su još od velike diverzije proleterskih brigada na željezničkoj pruzi Sarajevo – Mostar prvih dana jula 1942. komandant Jugoistoka i njemački opunomoćeni general u Zagrebu, kao i vrhovi NDH isticali potrebu da se prodor proleterskih brigada zaustavi podvlačeći veliki privredni i vojni značaj ugrožene teritorije, ni njemačka komanda ni NDH nisu u tom trenutku raspolagali snagama koje bi bile sposobne da taj prodor spriječe. Glavnina njemačkih snaga u NDH, uključena u sastav borbene grupe »Zapadna Bosna«, koja je do sredine jula bila angažovana u ofanzivi na Kozari, bila je orijentisana na ranije planirana ofanzivna dejstva protiv partizanskih snaga u Slavoniji i Sremu. Ostatak njemačkih trupa obezbjeđivao je najvažnije centre i objekte (Sarajevo, Banja Luku, Prijedor s rudnikom Ljubijom i dr.). U prvoj dekadi mjeseca jula završilo se, u duhu Sporazuma NDH – Italija od 19. juna 1942, povlačenje italijanskih trupa iz dijelova Bosne i Hercegovine, Like i Korduna (tzv. Treća i znatan dio Druge zone), koju su ove zaposjele u vrijeme širenja ustanka u ljeto i jesen 1941. Tako su se na pravcu prodora proleterskih brigada zatekle trupe NDH, koje ni svojim brojnim stanjem ni borbenim mogućnostima nisu bile sposobne da zaustave ovaj prodor. Njima je jedino pošlo za rukom da sredinom jula pojačaju garnizone u Donjem Vakufu i Bugojnu i da odbiju napade proleterskih brigada na ova mjesta, a tek posljednjih dana jula da organizuju protivnapad s ograničenim ciljem – da prodorom iz Kupresa povrate Šujicu i Duvno i da ojačaju odbranu Livna. U ovoj akciji bila su upotrijebljena dva ojačana bataljona ustaške Crne legije. Glavni stožer domobranstva NDH nije bio u mogućnosti da protiv proleterskih brigada uputi brojnije snage, jer su one bile angažovane u borbama na cijeloj teritoriji NDH. Pogotovo su njihovu pažnju tih dana privukli prodor 5. crnogorske brigade i Hercegovačkog NOP odreda sa Zelengore prema željezničkoj pruzi Sarajevo—Mostar i gubitak Ključa i Saničke doline, koje su oslobodile krajiške partizanske snage.

[257] Grupa je bila u sljedećem sastavu: 1. bataljon 5. proleterske brigade, bataljon »Vojin Zirojević«, i 4. bataljon 3. proleterske brigade.

[258] Ovo naređenje upućeno je 28. jula (vidi. str. 167).

[259] Riječ je o iznenađenju koje je postigao bataljon Crne legije 28. jula prodorom iz Kupresa drumom Šujica – Duvno.

[260] Ovdje Tito, očevidno, odgovara na pismo načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića (pismo nije sačuvano) u kojem je ovaj predlagao da Vrhovni štab s proleterskim brigadama napusti tadašnju teritoriju i da nastavi prodor kroz Dalmaciju i Liku i dalje na sjeverozapad.

[261] Štab 1. brigade izvještava Vrhovni štab o rasporedu svojih jedinica na prostoru Šujica–Livno. (A-VII, K. 3, reg. br. 51/2).

[262] Pomenuta italijanska kolona sa 73 kamiona s ratnim materijalom i hranom i jednom ojačanom četom upućena je iz Sinja sa zadatkom da smijeni posadu u selu Vagnju, koja je obezbeđivala prevoj između Livanjskog i Sinjskog polja služeći kao dio spoljne odbrane Sinja. Napad na ovu kolonu izveo je 1. dalmatinski udarni bataljon.

[263] Izvještaj Sretena Žujovića od 30. jula (*Zb. NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 55).

[264] Pismo S. Žujovića od 30. jula 1942. objavljeno je u *Zb. NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 55, str. 147–151.

[265] Ovaj zločin počinile su jedinice ustaške Crne legije prilikom prodora iz Kupresa prema Šujici 28. jula

[266] Vladimir Smirnov je bio načelnik Inženjerijsko-tehničkog odsjeka Vrhovnog štaba. Prve kadrove organizovane partizanske inžinjerije sačinjavali su bivši ranjenici i bolesnici fočanske bolnice iz februara 1942. od kada i datira njeno osnivanje. U Bosanskoj krajini prerasta u 1. inžinjerijsku (ili pionirsku), četu koja ulazi u sastav

Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba kao treća četa, odakle prerasta u oslobođenom Drvaru u Inžinjerijsko-tehnički odsjek VŠ.

[267] Riječ je o privremenoj komandi nad tri čete (po jedna četa iz IV operativne zone, 3. i 5. krajiškog NOP odreda, koje su se nalazile u širem rejonu Glamoča), koju su uspostavili zamjenici komandanta i političkog komesara 5. krajiškog NOP odreda M. Morača i N. Kotle i dali joj uputstva za djelovanje u duhu direktive Vrhovnog štaba koju su primili 29. jula (vid. str. 131).

[268] Bolnica 4. udarne brigade izvještava Vrhovni štab da je komisijskim pregledom od tri ljekara utvrđena sposobnost bivših 40 ranjenika, koji mogu da idu u jedinice na izvjesne dužnosti. Traže mišljenje Vrhovnog štaba. (*A–VII, k. 6–II, reg. br. 42/4).*

[269] Napad su izveli jedinice 2. proleterske brigade i dijelovi 3. krajiškog NOP odreda.

[270] Ključ su 28. jula oslobodili 1. krajiška udarna brigada i dijelovi 1. i 3. krajiškog NOP odreda.

[271] Riječ je o »Vijesniku« koji je izlazio kao organ Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske. (Vid. nap. 286. u 7. tomu).

[272] Riječ je o pozdravnom pismu koje je Izvršni odbor OF uputio Vrhovnom štabu 16. maja 1942, a koji je bio objavljen u glasilu OF »Slovenski poročevalec« br. 20, od 19. maja 1942. i *Zb. NOR*, tom VI, knj. 2, dok. br. 87. *»Slovenski poročevalec«* je kao organ CK KP Slovenije izašao prvi put 1938, i to jedan broj u julu, a drugi u oktobru. Nastavlja s izlaženjem poslije okupacije Jugoslavije 1941. Prvi broj izlazi u maju, a drugi u junu. Od tada izlazi redovno svakih sedam dana. U 1941. izašlo je 32 broja. Prvi broj je izašao u 2000, četvrti u 2500, šesti u 3000, osmi u 3500, a posljednji 32. broj u 5200 primjeraka. List su uređivali članovi CK KPSl, a štampan je u centralnoj tehnici CK KPSl.

[273] Na Titovo traženje Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je 11. jula u emisiji br. 198. objavila vijest o dolasku slovenačkih, hrvatskih i krajiških kurira u Vrhovni štab.

[274] Riječ je o sljedećim dokumentima: pismima E. Kardelja od 23. aprila, 18. i 22. maja (Zb. NOR, tom II, knj. 3, dok. br. 163. i knj. 4, dok. br. 60 i 71); izvještajima Glavnog štaba Slovenije od 1. maja (s dodatkom od 11. maja), 25. maja i 7. juna *(Zb. NOR*, tom. VI, knj. 2, dok. br. 69, 106; knj. 3, dok. br. 9;), pismu Izvršnog odbora Oslobodilne fronte od 16. maja. (isto, dok. br. 87); izvještaju CK KP Slovenije od 16. maja (A–CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 876) i o raznim drugim materijalima: listu »Delo«, odlukama Izvršnog odbora OF o radu škola na oslobođenoj teritoriji i posjeti civilnih lica vojnim jedinicama, Kardeljevom radiogramu upućenom 17. maja Izvršnom komitetu Kominterne (A–CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 876, 15237, 606); Izjavi IO OF o emigrantskoj vladi.

[275] U pismu CK KP Slovenije od 16. maja govori se o »drugoj skupini domaće reakcije, takozvanoj sredini, u kojoj su se udružili socijalno pobarvan *klerikalec* dr Gosar, ostaci SDS, mlade JNS i *Mihailovićevi oficiri.«* Ta skupina ne sarađuje aktivno s okupatorima, protiv je oružane borbe, pokušava razviti agitaciju za Mihailovića i na zakulisan način se bori protiv OF.

[276] Riječ je o politici tzv. »lijevog skretanja« odnosno klasnog zaoštravanja i revolucionarnog nasilja, koja je u toku zime i proljeća 1942. vođena u Crnoj Gori i Hercegovini (vid. nap. 62. i 64. u 10. tomu).

[277] Misli se na upućivanje u Hercegovinu članova CK KPJ Sretena Žujovića i Ive Lole Ribara i instruktora CK KPJ Milentija Popovića, Milana Radosavljevića i Ljubinke Milosavljević i glavnine 1. proleterske brigade maja 1942.

[278] Riječ je o velikoj ofanzivi italijanskih trupa u »Ljubljanskoj pokrajini«.

[279] Odnosi se na telegram IK Kominterne od 6. juna u kome je iznijeta optužba o nejedinstvu u Osvobodilnoj fronti koja je dobijena od »londonskog izvora« (vid. nap. 124).

[280] Riječ je o Titovom radiogramu upućenom Izvršnom komitetu Kominterne 20. juna 1942. (vid. str. 51).

[281] Glavninu snaga u ofanzivi protiv partizanskih jedinica u »Ljubljanskoj pokrajini« činio je italijanski 11. armijski korpus. Pred ofanzivu korpus je bio pojačan s više jedinica, među kojima i s jednom divizijom iz talijanskog 6. korpusa koja se nalazila u Hercegovini.

[282] Organizacioni sekretar CK KP Slovenije Tone Tomšič bio je uhapšen 10. decembra 1941. od strane italijanskih vojnih vlasti i strijeljan 21. maja 1942. Član Politbiroa CK KPJ i sekretar CK KP Hrvatske Rade Konačar, koga su italijanske vojne vlasti uhapsile, streljan je 22. maja 1942. na Šubićevcu u Šibeniku.

[283] Svi četnički odredi u istočnoj Bosni (Ozrenski, Trebavski, Zenički, Majevički), srednjoj Bosni (»Borje« i »Obilić«) i u zapadnoj Bosni (»Kočić« i puk »Manjača«) sklopili su u toku aprila, maja i juna 1942. sporazum s vlastima NDH.

[284] *Ivo Lola Ribar* je upućen iz Vrhovnog štaba 30. juna 1942. u Zagreb da bi učvrstio partijske veze s partijskim rukovodstvima širom zemlje. Ribar je po dolasku u Zagreb preko partijskih veza stupio u kontakt s Kardeljem, koji se nalazio u Sloveniji. Prepiska između njih bila je vrlo plodna: u julu i avgustu izmijenjeno je deset pisama, po pet sa svake strane. S Kardeljevim pismima je, doduše sa znatnim zakašnjenjem bio upoznat Tito bilo da mu ih je Ribar proslijedio ili u svojim pismima prepričao njihov sadržaj.

[285] Riječ je o Kardeljevom pismu Titu od 22. maja 1942. u kome se javljalo o anglofilskoj orijentaciji italijanskih klerikalaca i o stupanju u pregovore s Engleskom izvjesnih italijanskih krugova s dinastijom na čelu (*Zb. NOR*, tom II, knj. 3, dok. br. 71).

[286] Odnosi se na Umberta Masolu Kvinta i Mariju Martini, suprugu Rigoleta Martinija, člana CK KPJ Italije. O njima je pisao Kardelj u svom pismu Titu od 18. maja optuživši ih za intriganstvo. (*Zb. NOR*, tom, II, knj. 3, dok. br. 60).

[287] Odnosi se na napade dijelova borbene grupe »Zapadna Bosna« posljednjih dana jula s linije Prijedor—Bosanski Novi, čiji je cilj bio da se partizanske snage odbace dalje od ove komunikacije i rudnika Ljubije.

[288] Piloti domobranstva NDH Franjo Kluz i Rudi Čajavec su po direktivi KPJ prešli svojim avionima iz Banjaluke u oslobođeni Prijedor u drugoj polovini maja 1942., pa su odmah sa svojim aparatima učestvovali u borbenim akcijama. Prilikom bombardovanja Banjaluke Čajevec je oboren 4. juna, a avion Franje Kluza bio je uništen na improvizovanom aerodromu na Jelašinovačkom polju kod Lušci Palanke 6. jula 1942.

[289] Riječ je o operativnom oficiru Glavnog štaba Hrvatske Milošu Kukiću, koga je Glavni štab uputio u Vrhovni štab još 18. jula, istog dana kada je saznao da se Tito s Vrhovnim štabom i Centralnim komitetom KPJ uputio prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj.

[290] Odnosi se na operaciju dijelova italijanskog 18. korpusa (sastava 7. pješadijskih bataljona i 1 diviziona artiljerije) i četničkog puka »Petar Mrkonjić« protiv oslobođene teritorije u južnoj Lici, koju su branili 3. lički NOP odred i dijelovi Sjevernodalmatinskog NOP odreda. Operacija je trajala od 21. do 25. jula.

[291] Izvještaj Glavnog štaba NOPO Slovenije je pisan 1. maja i dopunjen 11. maja (*Zb. NOR,* tom VI, knj. 2, dok. br. 69).

[292] Edvard Kardelj, koji je tada boravio u Sloveniji, bio je obavještavan o događajima u raznim dijelovima Jugoslavije od Ive Lole Ribara, koji je po zadatku CK

KPJ bio u Zagrebu i odatle održavao veze sa nacionalnim i pokrajinskim rukovodstvima KPJ i sa CK KPJ i Vrhovnim štabom. Tito svakako misli i na sadržaj svog posljednjeg pisma E. Kardelju od 1. avgusta (vid. str. 193–198.)

293 Riječ je o Slovencima borcima 1. proleterske brigade, koji su stupili u partizane još u ustanku 1941. u Srbiji, iz slovenačkih porodica koje je njemački okupator protjerao iz Slovenije.

294 Tito misli na stvaranje narodnooslobodilačkih partizanskih odreda na teritoriji Crne Gore u jesen 1941. i na rasplamsavanje ustanka, koji je krajem te godine ponovo primio masovne razmjere i odnio krupne pobjede.

295 Do šireg angažovanja domaćih kolaboracionističkih snaga u borbi protiv ustanka u Srbiji došlo je na inicijativu njemačke okupacione uprave krajem avgusta i početkom septembra 1941, kada su udružene i aktivirane snage oko vlade generala M. Nedića, četničkog vojvode K. M. Pećanca i D. Ljotića, a kasnije i D. Mihailovića. Ove snage su znatno doprinjele uspjehu ofanzive njemačkih trupa koja je u novembru 1941. dovela do oseke ustanka u zapadnoj Srbiji i Šumadiji. Šira akcija udruženih kolaboracionističkih snaga u Crnoj Gori uslijedila je tek početkom 1942. Ove snage su doprinijele uspjehu proljetne ofanzive italijanskih trupa, koja se završila povlačenjem partizanskih jedinica iz Crne Gore sredinom juna 1942.

296 Prema Hitlerovoj direktivi od 28. decembra 1941, proširena je bugarska okupaciona zona u Srbiji na sjeveru do linije Rgotina, Zlot, Despotovac, Jasenovo, Mileševo, na zapadu do Kragujevca, Kraljeva i Kosovske Mitrovice i na jugu do linije Babin Most, Velja Glava, s tim da na teritoriji koju će posjesti bugarske trupe ostane njemačka vojna uprava. Već u januaru 1942. označenu teritoriju zaposjele su tri divizije 1. bugarskog korpusa.

297 U »Dnevnoj zapovijesti« narodnog komesara odbrane J. V. Staljina br. 130 od 1. maja 1942, između ostalog, stajalo je: »Cijela Jugoslavija i sovjetski krajevi koje su zauzeli Nijemci obuhvaćeni su plamenom partizanskog rata.«

298 Donoseći odluku za pohod proleterskih brigada u zapadnu Bosnu, Vrhovni štab je istovremeno odlučio da 5. proleterska brigada i Hercegovački NOP odred sa Centralnom bolnicom ostanu na tromeđi Bosne, Hercegovine i Crne Gore, s tim da u povoljnim uslovima razviju dejstva na toj teritoriji, a u slučaju jačeg pritiska okupatorsko-kvislinških snaga da se orijentišu k istočnoj Bosni i da se povežu s grupom istočnobosanskih udarnih bataljona, odnosno da krenu za grupom proleterskih brigada. Da bi izbjegle borbe s nadmoćnijim okupatorsko-kvislinškim snagama koje su se koncentrisale za napad, ove jedinice su 21/22. jula krenule za grupom proleterskih brigada i, nakon višednevnih borbi i marševa, 2. avgusta stigle u rejon oslobođenog Prozora.

Sava Kovačević je tada bio komandant, a Blažo Jovanović politički komesar 5. crnogorske proleterske brigade. Vlado Šegrt je bio komandant Hercegovačkog NOP oreda.

299 Riječ je o dolasku komandanta Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu Koste Nađa u Blagaj radi priprema napada na Kupres, u kojem je, prema ranijem naređenju Vrhovnog štaba, trebalo da učestvuje i 1. krajiška udarna brigada (vid. str. 129 i 167).

300 Izvještaj štaba 4. crnogorske proleterske brigade od 1. avgusta 1942. objavljen je u *Zb. NOR*, tom IV, knj. 6, str. 177–178.

301 Ovo naređenje je sutradan, 6. avgusta, izmjenjeno: Hercegovački NOP odred upućen je ka Kupresu (vid. str. 172). a nekoliko dana kasnije, 10. avgusta, odlukom Vrhovnog šaba od Hercegovačkog NOP odreda i Konjičkog bataljona formirana je 10. hercegovačka udarna brigada.

302 Dokument objavljen u *Zb NOR*, tom IV, knj. 6, dok. br. 81.

[303] Iako je brigadi bilo naređeno da odmah krene ka Kupresu, ona se zadržala na teritoriji Ključa da bi odbacila njemačke i ustaške snage koje su prodrle s pravca Banjaluke pred oslobođeni Ključ (vid. str. 167).

[304] Vijest o oslobođenju Sanskog Mosta nije bila tačna. Na neka utvrđena mjesta u spoljnoj liniji odbrane Sanskog Mosta (Demišovce, Pobrežje i druga) napadali su 28. i 29. jula dijelovi 1. krajiškog NOP odreda radi sprječavanja intervencije jakih snaga iz garnizona Sanski Most prema Ključu i Sanici na koje je tih dana vršen napad.

[305] Odnosi se na pismo koje je Sreten Žujović, član Vrhovnog štaba (koji se nalazio u rejonu Kupresa), uputio 4. avgusta vrhovnom komandantu (*Zb. NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 76). Uz svoje pismo Žujović je dostavio Titu i jedno pismo Štaba 3. krajiškog NOP odreda i kratak izvještaj komandanta 3. bataljona 2. proleterske brigade Jeftića, kao i pozdravno pismo upućeno Centralnom komitetu KPJ i Vrhovnom štabu od strane boraca i starješina 2. proleterske brigade.

[306] Pismo načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića od 5. avgusta upućeno Titu nije sačuvano.

[307] Prva krajiška brigada je 31. jula 1942, u sadejstvu sa pojedinim bataljonima iz 1, 3. i 5. krajiškog NOP odreda, oslobodila Sanicu, Ramiće, Biljane i druga okolna ustaška uporišta. Ovdje je riječ o izvještaju njenog štaba upućenom 3. avgusta Vrhovnom štabu (*Zb. NOR*, tom IV, knj. 6, dok. br. 81).

[308] Bili su to dijelovi njemačke 714. divizije ojačani ustaško-domobranskim jedinicama iz garnizona u Banjoj Luci.

[309] Pismo koje je Tito uputio 5. avgusta 1942. Kosti Nađu, komandantu Operativnog štaba za Bosansku krajinu, nije sačuvano.

[310] Odnosi se na napad jedinica 1. i 3. proleterske brigade na Livno. Izvještaj načelnika Vrhovnog štaba nije sačuvan.

[311] U selu Vagnju, između Livna i Sinja, nalazila se jedna četa 2. bataljona 25. pješadijskog puka divizije »Bergamo«, ojačana vodom mitraljeza i vodom minobacača. Italijanska posada je bila blokirana od strane jedinica Srednjodalmatinskog odreda.

[312] Misli se na preostale uporišne tačke neprijatelja u Livnu: kuću dr Mitrovića (u kojoj se zabarikadirala grupa Nijemaca i ustaša), zgrade kasarne i nekoliko usamljenih zgrada.

[313] Napad na Livno je počeo 4. avgusta 1942, a posljednji otpor neprijatelja je slomljen 7. avgusta.

[314] Italijanska posada iz Vagnja (vid. nap. 311) je dejstvovala minobacačkom vatrom u pravcu Livna, ali nije ni pokušala da se angažuje ka Livnu u pomoć ustaško-domobranskom garnizonu.

[315] Vijest o oslobođenju Sanskog Mosta nije bila tačna (vid. nap. 304).

[316] Član Vrhovnog štaba Sreten Žujović bio je upućen u Štab 2. proleterske brigade, koji se nalazio kod Kupresa, odakle je uputio pismu Titu (*Zb. NOR*, tom II, knj. 5, br. dok. 84).

[317] Odnosi se na pismo u kome je Žujović obavijestio Tita o situaciji kod Kupresa (vid. Zbornik, tom II, knj. 5, dok. br. 84) i na izveštaj Štaba 2. proleterske brigade od 6. avgusta u 7 časova u kome se govori o borbama sa ustašama u rejonu sela Blagaja.

[318] Riječ je o borbama koje su u toku jula 1942. vođene na pomenutoj teritoriji u okviru tzv. Aćimovićeve ofanzive protiv Nišavskog i Ozrenskog NOP odreda, koji su u toku tih borbi pretrpjeli teške gubitke.

[319] Riječ je o borbama vođenim 5. avgusta 1942. Bataljon ustaša i grupe naoružanih stanovnika iz Kupresa i obližnjih sela (milicionera) napali su položaje 2.

proleterske brigade i 3. krajiškog NOP odreda kod Kupresa, ali su poslije oštre borbe koja je trajala cio dan bili odbačeni u Kupres. Neprijatelj je imao 30 mrtvih i ranjenih, a partizani 6 mrtvih i 17 ranjenih.

320 U selu Zabrđu, ispod planine Bitovnje, jedna njemačka jedinica je 28. jula (a ne 4. avgusta) 1942. napala bolnicu 5. proleterske crnogorske brigade i Hercegovačkog NOP odreda i zbjeg naroda nanijevši im gubitke. U oštroj borbi koja je potom vođena obje strane su imale znatne gubitke (partizani su imali 45 izbačenih iz stroja).

321 Za vrijeme napada na Livno Srednjodalmatinski NOP odred zatvarao je komunikaciju Livno – Sinj da bi spriječio eventualnu intervenciju italijanskih snaga s tog pravca prema Livnu. Odred je odmah blokirao italijansku posadu u Vagnju, a zatim je 5. avgusta izvršio na nju napad. Da bi spasle posadu, jače italijanske snage intervenisale su u toku 6. i 7. avgusta iz Sinja, probile se do Vagnja i 8. avgusta zajedno s posadom iz Vagnja povukle se u Sinj.

322 *Partizanska četa »Matija Ivanić«* na ostrvu Hvaru formirana je 20. juna 1942, i tada je imala 52 borca. Ona je izvela niz uspješnih akcija uništavajući žandarmerijske stanice i organe vlasti NDH. Na molbu ustaške Velike župe Cetina, komanda italijanskog 18. korpusa je 3. jula uputila na Hvar oko 2000 svojih vojnika, koji su vodili akcije protiv partizana i vršili represalije nad narodom, da bi se zatim, 16. jula, povukli s Hvara, a četa »Matija Ivanić« je nastavila s uspješnim akcijama.

323 *Akcije na ostrvu Braču* u julu i avgustu izvela je Bračka partizanska četa, koja je formirana 22. juna 1942. sa 62 borca. I ovdje su, na molbu ustaške Velike župe Cetina, italijanske snage jačine tri bataljona iz 18. korpusa, počev od 9. jula do 13. avgusta izvele »akciju čišćenja«, ali bez uspjeha.

324 Tada su na *poluostrvu Pelješcu,* poslije odlaska glavnine Pelješačkog NOP odreda na Biokovo u aprilu 1942, dejstvovale manje partizanske grupe.

325 Odnosi se na Fočanske propise, tj. na dokumente: »Zadaci i ustrojstvo narodnooslobodilačkih odbora« i »Objašnjenja i uputstva za rad narodnooslobodilačkih odbora u oslobođenim krajevima« (vid. Zbornik NOR, tom II, knj. 2, dok. br. 198).

326 *Stefan Mitrović,* koji je u jesen 1941. bio na partijskom radu u zapadnoj Srbiji, ostao je poslije povlačenja partizanskih snaga u Sandžak na terenu oko Čačka, gdje je novembra 1941. bio zarobljen i odveden u Beograd. Uspio je da se spase i juna 1942. stigao je na oslobođenu teritoriju u Hrvatsku, odakle je bio upućen na rad u Bosansku krajinu.

327 Odnosi se na drugi napad na Kupres, u kome su učestvovale sljedeće partizanske jedinice: 2. proleterska, 4. crnogorska, 1. krajiška, 10. hercegovačka brigada i dijelovi 3. sandžačke brigade.

328 Jake četničke snage (sedam odreda u jačini od 2200 četnika) napale su 22. jula 1942. na Zelengori 5. proletersku crnogorsku brigadu, Hercegovački i Kalinovički NOP odred, zbjeg naroda i bolnicu (170 ranjenika i bolesnika). U dvodnevnim borbama partizani su se uz gubitke probili u pravcu Treskavice.

329 Iz Kominterne su ponovo (prvi put depešom od 5. marta 1942) depešom od 9. avgusta 1942. pokrenuli pitanje proglašavanja nekih brigada »proleterskim« smatrajući to kao posljedicu sektaških skretanja u politici KPJ i stojeći i dalje na stanovištu da u toku rata protiv osovinskih sila odnosno u toku oslobodilačke borbe ne treba pokretati pitanja društvenog uređenja. Iako nije prihvatao takav stav prema karakteru i ciljevima narodnooslobodilačke borbe, iako je smatrao da ta borba, s obzirom na grupisanje unutrašnjih društveno-političkih snaga, neminovo vodi dubokim socijalnim preobražajima, CK KPJ upravo zbog širine te borbe i nije smatrao potrebnim da sve brigade nose proleterski naziv. Taj naziv dobile su samo 1. i 2. brigada, a zatim 3. sandžačka, 4. i 5. crnogorska, tj. grupa brigada koju je Vrhovni štab formirao poslije tzv. treće neprijateljske ofanzive na tromeđi Bosne, Crne Gore i Hercegovine. Do početka avgusta 1942. bilo je formirano još desetak brigada, ali su sve

one dobile naziv »udarna«. Da bi izbjegao prepirku oko ovog pitanja, CK KPJ je odlučio da naziv »proleterska« zadrže samo prve dvije brigade. Od 1. novembra 1942, kada su ušle u sastav 1. odnosno 2. proleterske divizije, 3. sandžačka i 4. crnogorska brigada ponovo nose naziv »proleterska«. Do kraja rata naziv »proleterska« dobilo je još deset brigada.

330 Odnosi se na *naredbu* koju je Vrhovni štab izdao 2. jula 1942, za vrijeme prelaska proleterskih brigada kroz sela ispod Bjelašnice u kojima je stanovništvo s nepovjerenjem primalo partizane (vid. str. 70).

331 U pomenutoj naredbi od 2. jula 1942. u tački 5. predviđeni su organi za vršenje konfiskacije.

332 Četnički štabovi su potkraj 1941. i u prvoj polovini 1942. sklopili više sporazuma sa vojnim i upravnim vlastima NDH (u Bosni) i s italijanskim okupacionim vlastima (u Crnoj Gori, Hercegovini, Dalmaciji i Lici).

333 Riječ je o tzv. legalizaciji četnika: o njihovom pristupanju jedinicama Nedićeve kvislinške vojske u Srbiji.

334 U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj vršena je prisilna regrutacija vojnih obveznika koji su upućivani u centre za obuku u zemlji i u Njemačkoj. Od njih su formirani gorski zdrugovi i legionarske divizije.

335 Riječ je o *znaku »OF«* u petokrakoj zvijezdi umjesto znaka srpa i čekića. U jednom svom telegramu (bez datuma, a poslat je vjerovatno 8. avgusta) upućenom Titu posredno, preko Kominterne, Kardelj je tražio odobrenje Vrhovnog štaba da »zbog specifičnih uslova u Sloveniji i radi saradnje s drugim političkim grupama i u interesu jedinstva Osvobodilne fronte, politički komesari umjesto petokrake zvijezde nose znak OF umesto srpa i čekića« (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1942/165).

336 Riječ je o izjavi koja je objavljena u »Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DVJ«, br. 17-18-19, za jun-jul-avgust 1942. (*Zbornik NOR*, tom II, knj. 1)

337 *Terens Aterton*, major britanske vojske, šef Vojne misije koja je februara 1942. došla u Jugoslaviju (o tome vid. nap. 444. u 8. tomu i nap. 163, 461, 463, 479. u 9. tomu).

338 Kasnije je ustanovljeno da je vlada Kraljevine Jugoslavije u izbjeglištvu organizovala široku propagandu, osobito preko anglo-američkih radio-stanica i štampe, o D. Mihailoviću kao vođi pokreta otpora u Jugoslaviji.

339 *D. Mihailović* je još u decembru 1941. ukazom kralja Petra II proizveden u čin generala, a januara 1942. dobio je resor ministra vojske u rekonstruisanoj jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu.

340 Naredbom Vrhovnog štaba od 9. januara 1942. u kojoj se ističe mogućnost boljih i neposrednijih veza (vid. str. 101. u 8. tomu).

341 U ovo vrijeme u Sremu uspješno dejstvuju Fruškogorski, Podunavski i Posavski NOP odredi i Bosutska partizanska četa s osloncem na snažno jedinstvo naroda.

342 Ova akcija oslobađanja 32 komunista robijaša izvedena je noću 21/22. avgusta 1941.

343 Ovi pukovi bili su u sastavu pet divizijskih područja, čiji su štabovi formirani već krajem aprila 1941.

344 *Grahovski bataljon* (bataljon »Gavrilo Princip«) ostao je u sastavu 5. krajiškog NOP odreda (vid. str. 264–270. i 274), a bataljon »Starac Vujadin«, koji je od januara 1942. bio u sastavu Dalmatinske operativne zone, ponovo će doći u sastav krajiških partizanskih snaga (vid. str. 274. i 289–290).

345 Dopis je objavljen u *Zborniku NOR*, tom IV knj. 6, dok. br. 96.

[346] Ovaj odred formiran je na terenu Ključ, Sasina, Bronzani Majdan, Banja Luka, Mrkonjić-Grad sastava tri bataljona, s osnovnim zadatkom da razbije četnike u rejonu Manjače i Mrkonjić-Grada i da prodire k Banjoj Luci.

[347] Odnosi se na 2. proletersku i 1. krajišku udarnu brigadu (vid. str. 275–279).

[348] U izvještaju od 12. avgusta Operativni štab za Bosansku krajinu obavijestio je Vrhovni štab da je na cijelom terenu oko planine Grmeča organizovana žetva i da su veće količine žita smještene u vojne magacine. Za obavljanje žetve u dolini Sanice bila je angažovana Prva omladinska radna brigada Bosanske krajine.

[349] Uskoro je na ovom području formiran partizanski Zijametski bataljon 3. krajiškog NOP odreda. Bataljon je kasnije ušao u sastav 5. crnogorske brigade kao njen 5. bataljon.

[350] Odnosi se na 1. krajišku i 2. proletersku brigadu koje je Vrhovni štab angažovao za napad na Mrkonjić-Grad.

[351] Neizvjesno je odakle potiču *podaci o Srbiji* koje Vrhovni štab ovdje iznosi. S Glavnim štabom za Srbiju Vrhovni štab već duže vrijeme nije imao neposredne veze (radio-veza nije postojala, kako bi se moglo zaključiti iz ovog teksta: »Glavni štab za Srbiju nas jutros izvještava . . .«). U radiogramu upućenom 18. avgusta Izvršnom komitetu Kominterne Tito spominje »druga koji je došao iz Srbije«. Vjerovatno se odnosi na Stefana Mitrovića.

[352] *U Kupresu,* za koji su u toku prve polovine avgusta 1942. vođene ogorčene borbe, bile su koncentrisane jake neprijateljske snage: bataljon ustaške Crne legije (sastavljen od više četa iz 1, 8. i 9. ustaškog bataljona) i 1. četa 17. ustaškog bataljona, 5. četa 15. domobranskog puka, 570 milicionera (naoružanih stanovnika iz Kupresa, Zlosela i drugih sela oko Kupresa), 10 žandarma i vod brdskih topova – ukupno oko 1500 vojnika.

[353] *U drugom napadu na Kupres* noću 13/14. avgusta 1942. partizanske jedinice su imale 240 izbačenih iz stroja (58 poginulih i 142 ranjena), a u prvom napadu 11/12. avgusta 51 izbačenog iz stroja. Gubici neprijatelja nisu poznati, izuzev u prvom napadu (56 izbačenih iz stroja).

[354] Vjerovatno se odnosi na Stefana Mitrovića (vid. nap. 326).

[355] Njemačka okupaciona uprava u Srbiji je u periodu pokretanja i razgaranja ustanka u ljeto 1941. prihvatala saradnju »komesarske vlade« M. Aćimovića odnosno M. Nedića s D. Mihailovićem, jer je tada računala da će okupljanjem unutrašnjih snaga, prvenstveno na antikomunističkoj osnovi, slomiti ustanak. Kada su takva nastojanja propala i Njemačka bila prinuđena da angažovanjem vlastitih trupa izvede ofanzivu protiv partizanskih snaga u zapadnoj Srbiji i Šumadiji u jesen 1941, jednovremeno je odlučeno da se razbiju odredi D. Mihailovića i sve unutrašnje kolaboracionističke snage potčine kvislinškoj vladi M. Nedića. U nastojanjima da održi osnove svoje vojne i političke organizacije kao aktivnog faktora u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta i njegovih revolucionarnih ciljeva i kao potencijalnog faktora u borbi za obnovu Kraljevine Jugoslavije i starog društveno-političkog sistema na kraju rata, D. Mihailović je krajem 1941. u Srbiji prihvatio taktiku legalizovanja svojih oružanih odreda, tj. njihovog uključivanja u oružane odrede kvislinga M. Nedića, a takođe i uključivanja svojih ljudi u organe Nedićeve kvislinške vlasti, izgrađujući jednovremeno tajnu organizaciju »ravnogorskog pokreta«. Ove promjene u taktici bile su razultat raspada četnika D. Mihailovića u Srbiji. U isto vrijeme D. Mihailović je težište svoje akcije u prvoj polovini 1942. usmjerio protiv tada najjačih žarišta ustanka u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, kada je došlo i do javnog sporazuma četničkih komandi s italijanskim okupatorom u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Koristeći te sporazume, D. Mihailović je sjedište svoje vrhovne komande prenio u Crnu Goru (u Lipovo kod Kolašina), odakle je, počev od jula 1942, rukovodio akcijama četničkih snaga prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj.

[356] Riječ je o *»Vojno-političkom pregledu«* koji je pokrenut kao »Nedeljni pregled Vrhovnog štaba NOP i DVJ« 20. jula 1942. Od broja 5. je promijenio naziv i izlazio kao »Vojno-politički pregled«. Izlazio samo u 1942. ulavnom desetodnevno. Izašlo 8 brojeva.

[357] Odnosi se na upućivanje *1. krajiške i 2. proleterske brigade* u pravcu Mrkonjić-Grada, na koji je predstojao napad (vid. str. 275–278).

[358] Riječ je o prebacivanju 1. krajiške i 2. proleterske brigade k Mrkonjić-Gradu.

[359] Naredba je objavljena u *Zborniku NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 111

[360] *Ponudu o predaji oko 700 ustaša* Muslimana iz Kupresa donio je u Vrhovni štab 16. avgusta njihov delegat. Bilo je dogovoreno da se 19. avgusta u 21 čas izvrši demonstrativni napad i da se na taj način omogući izlazak ovih ustaša iz Kupresa.

[361] Odnosi se na *1. krajišku brigadu* koja je nosila naziv 7. brigade (po redosledu – poslije 5. crnogorske i 6. istočnobosanske brigade).

[362] Predviđeni napad nije izvršen jer nije došlo do najavljenog izlaska grupe Muslimana.

[363] Prema naređenju od 16. avgusta (vid. str. 199) Vrhovni štab je predvidio da dejstvom ove dvije brigade rukovodi Operativni štab NOP odreda za Bosansku krajinu odnosno njegov komandant *Kosta Nad.*

[364] Prema podacima kojima je raspolagao Vrhovni štab, u *Mrkonjić-Gradu* bila je posada jačine 600—700 domobrana i četnika. U samom gradu bilo je stvarno oko 450 domobrana i 9 žandarma, a četnika je bilo po okolnim selima.

[365] Odnosi se na napad na *Kupres*, koji je trebalo izvesti u cilju prihvata grupe Muslimana koji su poslali obavještenje da će izaći iz Kupresa i predati se partizanima.

[366] *Miladin Popović* je još sredinom 1939. upućen od CK KPJ u Albaniju sa zadatkom da ispita stanje među komunističkim grupama i mogućnosti formiranja komunističke partije. O tome je Popović podnio izvještaj na V zemaljskoj konferenciji KPJ. U to vrijeme je u Albaniji djelovalo nekoliko grupa s različitih idejno-političkih pozicija. Pred Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju postavljen je zadatak da radi na povezivanju ovih grupa i na prevazilaženju sukoba među njima da bi se stvorili uslovi za formiranje Komunističke partije Albanije. S komunističkim grupama u Albaniji neposredno su radili Miladin Popović i Dušan Mugoša, član OK KPJ za Kosovo i Metohiju. Uz njihovu pomoć u Tirani je 8. novembra 1941. održana osnivačka konferencija KP Albanije. Težište njenog rada usmjereno je na organizovanje narodnooslobodilačke borbe, pri čemu su albanskim komunistima neposrednu pomoć pružali Popović i Mugoša. Da bi uspostavio veze sa CK KPJ i obavijestio ga o rezultatima ostvarenim u Albaniji, M. Popović je 21. maja 1942. uputio po D. Mugoši izvještaj za CK KPJ, rezoluciju CK KP Albanije i njegovu molbu Kominterni da odobri sazivanje prve zemaljske konferencije KP Albanije i da se KP Albanije primi u članstvo Kominterne. Probijajući se do Glamoča, gdje se nalazio CK KPJ, Mugoša je stigao 15. avgusta 1942.

[367] *Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«* je 20. avgusta 1942. u emisiji br. 244 dala saopštenje o dolasku »albanskih delegata«. Vijest je ponovljena i u emisiji od 24. avgusta.

[368] Riječ je o prodoru dijelova 1. proleterske brigade i Četvrte operativne zone koji je počeo 15. avgusta. Tog dana oslobođeni su Vinica, Roško Polje i Mesihovina, a 16. avgusta Studeno Vrelo i Studenci.

[369] Šesnaestog avgusta 1942. vođena je na *Klenku*, nedaleko od Posušja, jedna od najuspješnijih borbi 1. proleterske brigade u njenom tromjesečnom nastupanju od Zelengore do Posušja. Toga dana je četa 1. ustaškog zdruga s grupom domobrana,

milicionera i žandarma (ukupno oko 400 vojnika) krenula iz Posušja ka Studenom Vrelu i zauzela vis Klenak. U oštroj tročasovnoj borbi 6. bataljon 1. proleterske brigade, u sadejstvu s dijelom 4. bataljona i bataljona »Vojin Zirojević«, razbio je neprijatelja, koji je imao oko 100 poginulih i ranjenih, dok su partizani imali tri poginula. Sljedećeg dana partizani su zauzeli Posušje i Lovreč.

370 Riječ je o dijelovima 26. puka italijanske divizije »Bergamo« koji su iz Imotskog intervenisali prema Posušju.

371 U oslobođenju ovih mjesta od 11. do 14. avgusta učestvovali su 1. primorsko-goranski NOP odred i 1. udarna lička brigada.

372 Akciju je izveo 1. proleterski bataljon Hrvatske.

373 Odnosi se na akciju 1. proleterskog bataljona Hrvatske na drumu Mrzle Vodice – Jelenje 10. avgusta.

374 Napad su 4. avgusta izveli 1. udarni bataljon i dvije čete 1. bataljona 1. primorsko-goranskog NOP odreda.

375 Napad na Podlapaču i okolna ustaška uporišta izveli su 3. jula dijelovi Grupe NOP odreda za Liku.

376 Napad su izvršili 24. jula 1. proleterski bataljon Hrvatske i dijelovi Pete (primorsko-goranske) operativne zone.

377 Napad su izvršili 8. avgusta dijelovi Grupe kordunaških NOP odreda.

378 Napad su 21. juna izveli dva bataljona Prvog slavonskog NOP odreda i Proleterska četa Banije.

379 Akciju je 1. avgusta izvela Omladinska četa 1. primorsko-goranskog NOP odreda.

380 Na oslobođenoj teritoriji Bosanske krajine bilo je više pogodnih mjesta koja su mogla biti podešena, kao improvizovani *aerodromi,* za spuštanje aviona (na Glamočkom polju, kod Bosanskog Petrovca, na Livanjskom i Duvanjskom polju).

381 Odnosi se na napad dijelova italijanske divizije »Bergamo«, koji je imao za cilj da partizanske snage odbaci od Imotskog i komunikacije Mostar – Imotski – Sinj.

382 Jedna kombinovana četa 5. crnogorske brigade je 16. avgusta 1942. upala u Šebešić, iz koga se neprijatelj bez borbe povukao, i konfiskovala namirnice iz magacina firme »Ugar«.

383 Petnaestog aprila 1942. u Valoni je izvedena uspješna gerilska akcija od strane antifašista protiv okupatora i domaćih izdajnika. Tom prilikom dignuta su u vazduh 4 magazina oružja i municije i napadnuta je policijska stanica u gradu. U obližnjem mjestu Rovaji spaljeno je skladište benzina.

384 Na intenzivnu antifašističku djelatnost i česte akcije pripadnika NOP-a Albanije okupatori i domaći izdajnici su odgovarali velikim odmazdama i krvavim terorom. Vlada Mustafe Kruje je izdavala česte dekrete i naređenja u kojima je zahtijevan oštar obračun s antifašistima i ostalim rodoljubima Albanije. Više puta je proglašavano opsadno stanje u Tirani i drugim gradovima Albanije, vršeni su masovna hapšenja i mučko likvidiranje albanskih antifašista i rodoljuba. Vlasti su često izvodile akcije oduzimanja oružja od građana, kada je vršen masovni teror nad stanovništvom. U Tirani i drugim gradovima Albanije često je zabranjivano nošenje feredže, a žene koje su je nosile fašisti su maltretirali u nastojanju da spriječe kretanje antifašista u gradovima i selima maskiranih feredžom. Tako, na primjer, zlostavljajući antifašiste i druge albanske rodoljube, u Skadru je 21. juna 1942. opkoljena i mučki ubijena grupa velikih albanskih rodoljuba i organizatora NOP-a Branko Kadija, Prljata Redžepi i Jordan Misje. Isto tako tih dana su u Tirani, nakon diverzantske akcije partizanske čete, likvidirani poznati patriote i antifašisti Vojo Kuši, Sadik Staviljeci i Đerđ Martinaj. Slične likvidacije bilo je i u drugim gradovima Albanije.

[385] Sedmog aprila 1942. godine u Tirani su izvedene velike antifašističke demonstracije u kojima su izvikivane i ove parole: »Dole fašizam!«, »Napolje okupatori Albanije!«, »Dolje izdajnici – saradnici okupatora!«, »Hoćemo hljeba!«, »Živela NOB Albanije!« itd. Ove demonstracije su ugušene upotrebom sile od strane okupatora i domaćih izdajnika, kojom je prilikom bilo i krvoprolića.

[386] Dvanaestog aprila 1942. godine, izbile su žestoke antifašističke demonstracije u Draču, na kojima su izvikivane slične parole kao i u Tirani. I ove demonstracije su ugušene upotrebom sile od strane fašista i tom prilikom bilo je proljevanja krvi. Ubijen je patriota Sotir Noka a više demonstranata je povređeno.

[387] Dvanaestog maja 1942. godine, tačno mjesec dana nakon prvih, ponovo su izvedene antifašističke demonstracije u Draču. Kad su fašisti primjenili silu, kojom prilikom je bilo i ljudskih žrtava, demonstracije su u krvi ugušene. Međutim, i sami demonstranti su ubili jednog policajca i dva fašistička agenta, a ranjena su tri pripadnika okupatora i domaćih slugu.

[388] Prvog maja 1942. godine, dejstvom partizanskih četa i drugih gerilskih jedinica NOP Albanije, prekinute su telefonske i telegrafske veze na teriotriji cijele Albanije. Ovakva uspješna akcija izvedena je ponovo u Albaniji 24. jula 1942. godine.

[389] Sedmog juna 1942. izvedene su antifašističke akcije u gradu Tirani. Tada je u ovom gradu podignuta u vazduh gradska električna centrala i miniran tiranski aerodrom. Tih dana su slične akcije izvedene i u drugim gradovima. Tako je u Skadru izvršen napad na gradski zatvor i tom prilikom su oslobođeni politički zatvorenici, pripadnici NOP-a. Takođe je tih dana vođena akcija likvidiranja fašističkih agenata u više gradova Albanije. Samo u Tirani likvidirano je 11 fašističkih špijuna i saradnika okupatora a u Valoni je ubijen poznati saradnik okupatora Ilijaz Ponariti.

[390] Petog maja 1942. godine organizovane su i uspješno izvedene velike i vrlo žestoke antifašističke demonstracije u Tirani. One su pripremljene od strane Gradskog komiteta Partije, a njima je neposredno rukovodio Čemajl Stafa, jedan od osnivača KP Albanije 1941. godine, član Privremenog Centralnog komieta KP Albanije i prvi sekretar CK Komunističke omladine Albanije. Za ugušivanje ovih demonstracija fašisti su upotrijebili oružje, pa i borna kola i tenkove. Ovom je prilikom herojski poginuo i sam Čemajl Stafa nakon likvidacije tri fašista sa kojima se sam borio.

[391] Riječ je o materijalima (koje je u CK KPJ donio D. Mugoša) koji se odnose na situaciju u Albaniji, na razvoj narodnooslobodilačke borbe i na djelatnost partijskih organizacija.

[392] *Politodjeli* pri brigadama formirani su odlukom CK KPJ sredinom 1942. kao partijsko-politički instruktorski organi. Djelokrug njihovog rada utvrdio je CK KPJ u drugoj polovini avgusta 1942, a što je bliže precizirano u pismu Sretena Žujovića, koje je on u ime CK KPJ uputio 25. avgusta 1942. Milinku Kušiću, rukovodiocu politodjela pri 1. krajiškoj NOU brigadi.

[393] *Kušić* je ubrzo bio postavljen na dužnost komandanta 1. krajiške brigade.

[394] Ovaj Titov članak je u skraćenom obliku objavljen u »Vojnopolitičkom pregledu« br. 5, 25. avgusta 1942. (vid. nap. 356).

[395] *Kapetan Bil Hadson* je kao šef britanske vojnoobavještajne misije došao u Jugoslaviju septembra (a ne oktobra) 1941. (vid. nap. 168. u 8. tomu i nap. 164. u 9. tomu).

[396] Misli se na objavljivanje, naprije preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, a zatim i u listovima komunističkih partija i u drugim progresivnim listovima, posebno izbjegličkim, Rezolucije crnogorskih rodoljuba donijete 16. juna na Tjentištu (vid. nap. 129, 131. i 132).

[397] *Mrkonjić-Grad* oslobodili su dijelovi 1. krajiške i 2. proleterske brigade.

[398] *Uroš Drenović*, komandant četničkog odreda »Petar Kočić« na terenu Mrkonjić-Grada, bio je prvi četnički komandant koji je još 27. aprila 1942. potpisao

sporazum s organima ustaške vlasti o saradnji i zajedničkoj borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta.

[399] Raspored italijanskih trupa u ovom dijelu Jugoslavije bio je sljedeći: 5. armijski korpus s tri divizije (»Lombardija«, »Re« i »Granatijeri di Sardenja«) u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici i 18. armijski korpus sa četiri divizije (»Bergamo«, »Sasari«, »Zara« i 1. brza divizija »Euđenio di Savoja«) u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Oba korpusa, kao i italijanske snage u Sloveniji (11. armijski korpus), u južnoj Dalmaciji i Hercegovini (6. armijski korpus), bili su u sastavu 2. armije, čiji je štab bio na Sušaku.

[400] Vid. nap. 244.

[401] *U oborenom avionu kod Vukovskog blizu Kupresa,* zarobljena su četiri domobranska vojna avijatičara: pilot major Romeo Adum, poručnik izviđač Božidar Bagner i dva narednika mehaničara – Franjo Čengić i Džemil Kažinić.

[402] Napad na Vrhpolje izveden je 18/19. avgusta. U trenutku kada je otpor ustaškog garnizona (oko 600 vojnika) bio gotovo slomljen uslijedila je intervencija jačih snaga iz garnizona u Sanskom Mostu, pa je *2. (VIII) krajiška brigada* bila prinuđena da se povuče iz Vrhpolja. Sitnicu, koju su posjedale četničke snage, oslobodili su dijelovi ove brigade 23. avgusta.

[403] Riječ je o napadu njemačke borbene grupe »Putlic« iz Banjaluke k Sitnici s ciljem da se, poslije pada Mrkonjić-Grada u ruke partizana, osigura demarkaciona linija i spriječi prodor partizanskih snaga prema Banjaluci. Napad je počeo 25. avgusta i razviće se u višednevne danonoćne borbe koje će trajati sve do 19. septembra i završiti se neuspjehom po njemačko-ustaške snage.

[404] Odnosi se na *izvještaj* Ive Lole Ribara od 3. avgusta (*Zb. NOR*, tom II, knj.5, dok. br.69).

[405] Riječ je o ofanzivi koju su od 10. do 16. jula izvele ustaško-domobranske snage pod komandom štaba Sremske domobranske brigade protiv Fruškogorskog i Podunavskog NOP odreda na Fruškoj gori.

[406] Poznatog beogradskog apotekara Svetolika *Trajkovića* sa suprugom Milenom i djecom Slobodankom, Verom i Miroslavom uhapsio je Gestapo u Beogradu i ugušio otrovnim gasom u »dušegupki« (veliki hermetički zatvoren kamion) 1942.

[407] Masovna strijeljanja zarobljenih partizana i uhapšenih rodoljuba četničke i italijanske vlasti vršile su u Podgorici i na okolnim stratištima (na Vrelima ribničkim, na Zabjelu, Čepurcima, Farmacima, Ćemovskom polju i dr.). U 1942. strijeljano je preko 150 lica. Najveći broj strijeljanih lica osuđen je od strane tzv. Narodnog vojnog suda Zetskog četničkog odreda.

[408] Vrhovni štab nije imao tačna obavještenja o situaciji u Crnoj Gori u toku druge polovine 1942, te nije znao za sudbinu partijskih kadrova koji su pod veoma teškim uslovima ilegalnosti djelovali u Crnoj Gori. Mnogi od njih su bili ubijeni ili zarobljeni, a zatim strijeljani od strane četničkih i italijanskih vlasti. Njihova imena su objavljena u kvislinškom listu »Glas Crnogorca«, koji je izlazio na Cetinju.

[409] *Ilija Trifunović Birčanin,* koji je od septembra 1941. živio u Splitu, bio je u proljeće 1942. imenovan od Draže Mihailovića za komandanta četničkih jedinica u zapadnoj Bosni, Lici, Dalmaciji i Hercegovini. Ostvario je tijesnu saradnju s italijanskim vlastima. Kao njegov najbliži saradnik, djelovao je *Dobrosav Jevđević,* koga je Draža Mihailović imenovao za političkog delegata Vrhovne komande za teritoriju istočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like.

[410] Riječ je o borbama u prvoj fazi operacije »Albia« u kojoj su dijelovi italijanskih divizija »Bergamo« i »Mesina« sa snagama ustaške milicije i četnicima imali za cilj da razbiju Južnodalmatinski NOP odred. Borbe su trajale od 16. do 27 avgusta. Završene su uspješnim prodorom partizanskih snaga iz obruča na Biokovu.

[411] Vid. nap. 403.

412 U ovo vrijeme na teritoriji istočne Bosne dejstvovala je 6. istočnobosanska udarna brigada, koja je formirana kod Šekovića 2. avgusta.

413 Ofanzivu na Kalnik izvele su krajem aprila 1942. snage od oko 3000 ustaša. *Kalnička četa* uspjela je da se probije iz okruženja. Tada je odlučeno da se četa podijeli u više grupa. Na čelu jedne od tih grupa bio je komandir čete Božo Leiner, koji je ranije došao u partizane kao domobranski oficir. Leiner je poginuo na čelu ove grupe.

414 Poslije izvršene reorganizacije partizanskih snaga sredinom avgusta u Slavoniji su dejstvovala, u sastavu II operativne zone, dva partizanska NOP odreda s po tri bataljona.

415 Odnosi se na proglas Vrhovnog štaba od kraja avgusta (objavljen u *Zb. NOR*, t. II, knj.5. dok. br. 148).

416 Odnosi se na *3. krajiški NOP* odred, u čijem su sastavu tada bila tri bataljona.

417 Draža Mihailović je 17. juna 1942. depešom br. 246 uputio jugoslovenskoj vladi u Londonu zahtjev da se, »za prekršaj vojničke zakletve i izdajstvo Kralja i naroda«, liše činova oficiri koji se bore u redovima partizana. Predsjednik Ministarskog savjeta Slobodan Jovanović je 3. jula potpisao rješenje V.K. br. 809 kojim se predloženi oficiri lišavaju čina i oglašavaju za vojne bjegunce (A-VII, k. 175, reg br. 11/1-10 i k. 172, reg. br. 8/1-1). Grupa oficira partizana iz Crne Gore, Srbije i istočne Bosne donijela je 16. juna Deklaraciju u kojoj se osuđuju za izdaju oficiri koji se u redovima kvislinških i kolaboracionističkih jedinica bore protiv narodnooslobodilačke vojske (Deklaracija se objavljuje u Prilozima).

418 Naredbe o formiranju većeg broja brigada o kojima je ovdje riječ objavljene su u »Biltenu Vrhovnog štaba NOP i DVJ«, br. 17–18–19 za jun-jul-avgust 1942, koji je izašao početkom septembra 1942.

419 Četvrta i Peta crnogorska proleterska brigada formirane su 10. juna 1942. (vid. nap. 105, 111 i 143).

420 Šesta istočno-bosanska udarna brigada formirana je 2. avgusta 1942 (vid. nap. 173 u 10 tomu).

421 Prva krajiška udarna brigada formirana je 21. maja 1942. Imala je 4 bataljona (1186 boraca).

422 Druga krajiška udarna brigada formirana je 2. avgusta 1942. Imala je 3 bataljona (oko 1000 boraca).

423 Treća krajiška udarna brigada formirana je 22. avgusta 1942. Za komandanta ove brigade postavljen je Nikola Karanović a za političkog komesara Sima Tadić, a za zamjenika komandanta Vlado Bajić. Imala je 2 bataljona (oko 700 boraca).

424 Deseta hercegovačka udarna brigada formirana je 10. avgusta 1942. Imala je 3 bataljona (616 boraca).

425 Jedanaesta (1.) slovenačka udarna brigada formirana je 16 jula 1942. Za komandanta brigade postavljen je Ivan Jakič, a za političkog komesara Kaučić Nande Ivan. Imala je 3 bataljona (oko 400 boraca).

426 Prva (12) lička brigada formirana je 8. jula 1942. Za komandanta je postavljen Stevan Opsenica, a za političkog komesara Uroš Krunić. Imala je 4 bataljona (oko 1000 boraca).

427 Druga (13) lička udarna brigada formirana je sredinom avgusta 1942. Za komandanta je postavljen Mićun Šakić, za političkog komesara Petar Babić, za zamjenika komandanta Lazo Radaković a za zamjenika političkog komesara Bogdan Vujnović. Imala je 4 bataljona (oko 1200 boraca).

428 Treća (14) odnosno 1. dalmatinska udarna brigada formirana je 6. septembra 1942. Za komandanta je postavljen Pero Ćetković, za političkog komesara Kronja Ante Čenčo, za zamjenika komandanta Božo Bilić-Marijan, a za zamjenika političkog komesara Vlado Šćekić. Imala je 4 bataljona (oko 1000 boraca).

HRONOLOGIJA

Od 26. maja 1942. Tito se sa Vrhovnim štabom i Centralnim komitetom KPJ nalazi u Plužinama, u Pivi (sjeverna Crna Gora), odakle neposredno rukovodi borbama proleterskih brigada i crnogorskih, sandžačkih, hercegovačkih i istočnobosanskih partizanskih jedinica u toku velike okupatorsko-kvislinške ofanzive.

4. jun — Tito upućuje pismo Aleksandru Rankoviću kojim ga obavještava o teškoćama u pogledu obezbjeđenja ishrane partizanskih jedinica i stanovništva u Pivi i o dejstvima 1. i 2. proleterske brigade u Pivi i u Hercegovini.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje naređenje Štabu Durmitorskih trupa za dejstva njegovih jedinica u odbrani Pive.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje podatke o trojici crnogorskih oficira koji se nalaze u partizanskim jedinicama.

Oko 5. juna — Tito posjećuje 5. (šumadijski) bataljon 1. proleterske brigade i razgovara s borcima o vojno-političkoj situaciji i o perspektivama njenog razvoja.

6. jun — Tito odlazi iz Plužina u Stabna, gdje obilazi ranjenike, nakon čega se vraća u Plužine.

Tito upućuje pismo Aleksandru Rankoviću u kome mu nalaže da uputi dijelove 3. sandžačke brigade u rejon Sutjeske i Zelengore i obavještava ga o situaciji u Hercegovini i Pivi.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje naređenje Štabu 2. bataljona 1. proleterske brigade za zaustavljanje neprijateljskih snaga koje iz rejona Gacka preko Čemerna nadiru k dolini Sutjeske.

7. jun — Tito upućuje dva naređenja Štabu 2. proleterske brigade i jedno Štabu 2. bataljona 1. proleterske brigade, u kojima im daje zadatke u odbrani prevoja Čemerna kako bi se obezbijedila evakuacija vojske i ranjenika k Sutjesci i Zelengori.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje dva telegrama Izvršnom komitetu Kominterne: u prvom daje obavještenja o okolnostima pod kojima je nestala misija britanskog majora Terensa Atertona poslije njenog samovoljnog napuštanja Foče, a u drugom daje podatke o borbama u Crnoj Gori.

8. jun — Tito upućuje pismo Aleksandru Rankoviću u kome naređuje da se izvrši protivnapad na četničke snage koje su prodrle na Planinu pivsku.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje naređenje Štabu 1. proleterske brigade za dejstva u sjeveroistočnoj Hercegovini.

Obaviješten o prodoru četnika na Planinu pivsku i o padu Pišča, čime su bile ugrožene i Plužine, Tito se upućuje ka Krstacu da bi lično uticao na organizovanje odbrane na rijeci Pivi i tom prilikom upada u minobacačku vatru. Vrativši se u Plužine, od članova Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ Ive Lole Ribara i Sretena Žujovića, koji su se vratili iz Hercegovine, prima izvještaje o situaciji u toj pokrajini.

9. jun

Rano izjutra Tito napušta Plužine (u kojima je boravio od 25. maja) i, krećući se strmim stazama sjeverno od sela Stabana, stiže, preko katuna Štirna, na Veliko jezero, ispod Volujaka, gdje je, u kolibici od granja, zanoćio i proveo sljedeća dva dana.

10. jun

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito je uputio više naređenja jedinicama angažovanim u borbama u izvorišnom dijelu Sutjeske: štabovima 1. i 2. proleterske brigade za dejstva u rejonu Gacka, Štabu 3. bataljona 1. proleterske brigade za zatvaranje pravaca koji iz doline Pive izvode k Magliću i Stabnima, u kojima su se nalazili ranjenici; Štabu 1. proleterske brigade za zatvaranje pravca Goransko-Smriječno; komandantu Durmitorske grupe za razbijanje četničkih snaga u rejonu Plužina i Stabana i Štabu 2. bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade za sprječavanje prodora četničkih snaga preko Pive i za evakuaciju ranjenika iz Mratinja u dolinu Sutjeske.

11. jun

Tito šalje pismo Aleksandru Rankoviću u kome mu nalaže da dođe u Vrhovni štab, da sve partizanske snage povuče preko Pive i poruši mostove kako bi se spriječio prelazak neprijateljskih snaga preko Pive i Drine u rejon Sutjeske.

Tito upućuje naređenje Štabu 1. proleterske brigade za zatvaranje pravaca koji izvode u Stabna, iz kojih je trebalo evakuisati ranjenike prema dolini Sutjeske.

Tito izdaje naredbu za evakuaciju teških ranjenika iz Stabana, kojima je poslije pada Goranska zaprijetila neposredna opasnost od prodora četnika, i u tom cilju izdaje pismena ovlašćenja za mobilizaciju ljudstva i konja za nošenje nepokretnih ranjenika.

12. jun

U toku noći 11/12. juna Tito prima izvještaj o velikim gubicima koje su dijelovi 2. i 1. proleterske brigade pretrpjeli u borbi sa četnicima na Gatu, kod Gacka, i odlučuje da odmah krene k dolini Sutjeske. U zoru napušta bivak na obali Velikog jezera i kreće preko Izgora u dolinu Sutjeske. U zaseoku Grab, na ušću Jabušnice u Sutjesku, zanoćio je pored razrušene karaule.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje dva naređenja Štabu 2. proleterske brigade da obezbjedi rejon oko Izgora i spriječi prodor neprijatelja preko Lebršnika i Čemerna u dolinu Sutjeske, a Štabu 3. sandžačke brigade nalaže da izviđa teren u pravcu Foče.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje podatke o borbama partizanskih jedinica u Crnoj Gori i Hercegovini.

13. jun — Tito odlazi iz Graba niz kanjon Sutjeske i stiže u Tjentište da bi u zaseoku Kelići (u štali Zuka Džefe), obišao ranjenike koji se tu evakuišu iz Crne Gore i Sandžaka. Predveče se vraća u Grab i od Vlada Šegrta, komandanta Sjevernohercegovačkog NOP odreda, saznaje pojedinosti o situaciji u Hercegovini.

14 jun — Tito napušta Grab i preko Suhe i Tjentısta stiže u rejon Košura (kota 787), gdje je zanoćio u kolibi. Za vrijeme zadržavanja u Tjentištu prima komandanta i zamjenika političkog komesara 3. proleterske (sandžačke) brigade Vladimira Kneževića Volođu i Rifata Burdževića Tršu, kojima daje zadatke za izviđanje terena u pravcu Foče i Kalinovika.

Tito upućuje naređenje Arsu Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba, u kome skreće pažnju na potrebu prikrivenog kretanja jedinica zbog opasnosti od neprijateljskih aviona.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje naređenje Štabu 1. proleterske brigade za kontrolisanje terena od Borča prema Zelengori na kojoj će se prikupljati partizanske jedinice koje se povlače iz Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka.

15. jun — Tito rano izjutra kreće s Košura i, prešavši kod Tođevca Hrčavku, stiže blizu sela Zamrštena, na Zelengori, gdje je, u šumi ispod Treskavca, u rejonu kote 810 zanoćio i proveo sljedeći dan. U Vrhovni štab se, poslije jednomjesečnog odsustvovanja, vratio Aleksandar Ranković, član Vrhovnog štaba, koji je s Planine pivske rukovodio dejstvima jedinica na desnoj obali Tare i upoznaje Tita s novim podacima o situaciji u istočnoj Bosni.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje ocjenu vojne situacije po završetku velike okupatorsko-kvislinške ofanzive u istočnoj Bosni, Sandžaku, Crnoj Gori i Hercegovini.

16. jun — Tito predveče odlazi iz prebivališta u šumi ispod Treskavca i, preko sela Basarići i Kruševo, stiže u selo Grandiće, u Štab 3. proleterske (sandžačke) brigade, da bi se podrobnije upoznao sa situacijom na pravcu Foče i Kalinovika.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje tekst *Deklaracije grupe oficira jugoslovenske vojske*, u kojoj oni kao borci Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije pozivaju sve oficire da se priključe NOP-u.

17 jun — Tito se iz sela Grandića vraća u Vrhovni štab, koji se nalazio blizu sela Vrbnice, na Zelengori, u šumi ispod Oštre glave, na mjestu zvanom Bojište, gdje ostaje do 24. juna ujutru. Boravi u bajti sagrađenoj od granja.

Tito upućuje naređenje Arsu Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba, za prikupljanje jedinica u dolini Sutjeske i na Zelengori.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje naređenje Štabu 2. proleterske brigade za reorganizaciju i popunu brigade i za izvođenje pripreme za dalja dejstva, a Štabu 4. proleterske (crnogorske) brigade za pripremu za duži marš koji je predstojao jedinicama koje su se koncentrisale u širem rejonu Zelengore.

Iz telegrama primljenog od Izvršnog komiteta Kominterne Tito se upoznaje s izvještajem Edvarda Kardelja, člana Vrhovnog štaba i Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (koji se nalazio u Sloveniji), sa situacijom u Sloveniji.

18. jun

Tito razmatra situaciju u kojoj su se našle partizanske snage poslije gubitka slobodnih teritorija u istočnoj Bosni, Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini da bi donio odluku o pravcu njihovog daljeg dejstva. Da bi se detaljnije upoznao sa stanjem u Konjičkoj župi, preko koje je namjeravao da krene sa proleterskim brigadama u nastupanju na zapad, pozvao je k sebi Vladu Šegrta, komandata Hercegovačkog odreda. Preduzima mjere u cilju reorganizacije jedinica i njihove pripreme za nastupanje u pravcu koji bude odredio.

19. jun

Na sjednici Centralnog komiteta KPJ (prisutni: Tito, Ranković, Milutinović, Đilas, Žujović, Ribar, Pijade, Cana Babović, Blažo Jovanović), na Titov prijedlog, donijeta je istorijska odluka o nastupanju grupe proleterskih brigada (1, 2, 3, i 4) na sjeverozapad, k Bosanskoj krajini i Hrvatskoj.

Po završetku sjednice Centralnog komiteta KPJ Tito odlazi u selo Ljubinu, gdje borcima 4. proleterske (crnogorske) brigade i Hercegovačkog NOP odreda drži govor, u kome ih upoznaje s predstojećim pokretom i njegovim značajem. Po završetku govora Tito se vraća u Vrhovni štab.

20. jun

Održano je savjetovanje Vrhovnog štaba sa štabovima 1, 2, 3, i 4. proleterske brigade na kome je Tito upoznao učesnike savjetovanja s odlukom o nastupanju grupe brigada prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj i s vojno-političkim zadacima koji se u vezi s tim postavljaju pred sve borce i starješine.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito izdaje naređenje štabovima 1, 2, 3. i 4. proleterske brigade za preduzimanje svih mjera opreznosti u predstojećem nastupanju kroz neoslobođene krajeve k zapadnoj Bosni.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne dva telegrama: u prvom se odbacuju optužbe emigrantske vlade protiv partizana i daje ocjena situacije u istočnoj Bosni, a u drugom se govori o istorijatu odnosa sa četnicima i suštini sukoba s njima.

21. jun

Tito rukovodi pripremama za nastupanje grupe proleterskih brigada prema zapadnoj Bosni izdajući štabovima brigada i članovima Vrhovnog štaba usmena naređenja i uputstva i kontrolišući njihovo izvršenje.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne dva telegrama: u prvom se govori o zvjerstvima četnika u Crnoj Gori i Hercegovini, a u drugom se daje obavještenje o konferenciji rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održanoj 16. juna na Tjentištu, i citira tekst rezolucije s konferencije u kojoj se četnici i emigrantska vlada osuđuju za izdaju i kolaboraciju s okupatorima. Rezoluciju će prenijeti Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, a objaviće je i napredni listovi širom svijeta, čime će istina o pravom stanju u Jugoslaviji prodrijeti u svjetsku javnost.

22. jun Tito izdaje zapovijest za nastupanje grupe proleterskih brigada k zapadnoj Bosni u kojoj su bili određeni zadaci za prva tri dana, do izbijanja u rejon Bjelašnice.

23. jun U svojstvu vrhovnog komandanta Tito upućuje više naređenja u vezi s predstojećim nastupanjem grupe proleterskih brigada k zapadnoj Bosni: o načinu snabdijevanja jedinica u toku marša i o načinu održavanja veza; o smjenjivanju Operativnog štaba za Hercegovinu i postavljanju novog; o ustanovljenju zvanja vjerskih referenata u brigadama i o njihovim dužnostima.

Tito poziva u Vrhovni štab štabove 5. proleterske (crnogorske) brigade i Hercegovačkog NOP odreda, kojima izdaje naređenje da se, zajedno s težim ranjenicima i bolesnicima i zbjegom naroda, zadrže u rejonu Zelengore, odakle će dejstvovati prema Crnoj Gori i Hercegovini.

24. jun Tito u ime Vrhovnog štaba izdaje naredbu o formiranju 5. proleterske (crnogorske) brigade (koja je bila formirana još 10. juna).

S grupom proleterskih brigada Tito polazi sa Zelengore, iz rejona sela Vrbnice, u istorijsko nastupanje k zapadnoj Bosni. Krećući se sa 2. i 4. proleterskom brigadom Tito stiže, preko Konjskih voda i Ošljeg dola, u rejon Mohačke česme i Borove glave, blizu Kalinovika, gdje je zanoćio i proveo sljedeći dan.

25. jun Nastavljajući pokret s brigadama, Tito u toku noći prolazi kroz selo Boriju i preko Šivolja (gdje prelazi drum Kalinovik –Sarajevo) izbija izjutra na planinu Treskavicu, u rejon Gvoznog polja, gdje boravi i sljedećeg dana.

26. jun Preko svoje radio-stanice Tito upućuje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje obavještenje o nastupanju jakih partizanskih snaga prema zapadnoj Bosni i Hrvatskoj.

27. jun Tito polazi s Gvoznog polja i, krećući se grebenom Treskavice, preko Vratla, stiže u rejon Spasovače, gdje je, kraj porušene planinske kuće, zanoćio.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome povodom godišnjice napada Njemačke na Sovjetski Savez prenosi pozdrave Vrhovnog štaba i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije Staljinu, uz uvjeravanje da će se NOVJ boriti do konačne pobjede.

28. jun Tito u toku noći nastavlja pokret, zajedno s grupom proleterskih brigada, preko Treskavice: od Spasovače se kreće pored Velikog jezera, Crnog jezera i Trokulskog vrela, i preko Ledenica stiže oko ponoći u rejon Poljica, gdje ostaje do zore.

Tito upućuje naređenje načelniku Vrhovnog štaba da se u pokretu s Treskavice obezbijedi lijevi bok komore.

29. jun Nastavljajući pokret s grupom proleterskih brigada, Tito se spušta s Treskavice i preko sela Ledića, Dejčića i Šabanaca stiže u selo Gornju Presjenicu, u zaselak Gornje Selo, gdje ostaje do 1. jula.

Tito je primio komandanta Kalinovičkog NOP odreda Radu Hamovića, koji mu je podneo izvještaj o stanju odreda i o

rasporedu i jačini neprijateljskih posada duž komunikacije Sarajevo–Konjic.

30. jun — U selu Gornjoj Presjenici održana je sjednica Centralnog komiteta KPJ (prisutni: Tito, Ranković, Milutinović, Đilas, Žujović, Ribar, Pijade), na kojoj je analizirana situacija u vezi s nastupanjem grupe proleterskih brigada k zapadnoj Bosni i Hrvatskoj i odlučeno da se Ivo Lola Ribar uputi u Zagreb da bi učvrstio veze s partijskim rukovodstvima širom zemlje.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito šalje naređenja štabovima 1. i 3. proleterske brigade za formiranje manevarske grupe koja će prodrijeti u sela ispod Bjelašnice.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje telegram Izvršnom komitetu Kominterne u kome, na zahtjev Kominterne, objašnjava sukob sa četničkim komandantom u istočnoj Bosni majorom Dangićem.

1. jul — Nastavljajući pokret s grupom proleterskih brigada, Tito ujutro kreće iz sela Gornje Presjenice i preko Mojčevića, Grkarice i Lisičje glave stiže oko podne u selo Lukovac, ispod planine Bjelašnice, gdje je u kući Osmana Pintole prenoćio.

Tito izdaje direktive delegatima Vrhovnog štaba Milovanu Đilasu i Arsu Jovanoviću za dejstva sjeverne kolone (2. i 4. proleterske brigade) koja će pod njihovim rukovodstvom nastupati preko Igmana, Zeca i Vranice k dolini Vrbasa.

2. jul — Ujutro Tito kreće iz sela Lukavca, prolazi kroz sela Brda, Umoljane i Hajvaze i oko podne stiže u katun Jagodinu, gdje ostaje do mraka, a zatim nastavlja pokret preko sela Kovačevca, Jasena i Zelenih Njiva i poslije ponoći stiže u rejon Trebulja (kota 1162), gdje je prenoćio.

Tito izdaje štabovima 1. i 3. proleterske brigade zapovijest za napad na komunikaciju Sarajevo – Konjic, a štabovima svih četiriju brigada upućuje naređenje za suzbijanje nepravilnih postupaka boraca prema narodu i njegovoj imovini za vrijeme nastupanja jedinica kroz naselja u kojima stanovništvo s nepovjerenjem ili neprijateljstvom prima partizane.

3. jul — U popodnevnim časovima Tito dolazi na komandno mjesto Štaba 3. proleterske brigade u rejonu Rudnog brda i za vrijeme komandantskog izviđanja učestvuje u razrađivanju zadataka u predstojećem napadu na neprijateljske posade u Bradini i na Ivan-sedlu. Prije ponoći Tito kreće iz Trebulja i, pošto je u Bradini prešao željezničku prugu i izdao dopunska naređenja o njenom rušenju i uništavanju voznog parka, u prijepodnevnim časovima stiže preko Nevetina i Velike u selo Repovce, na južnim padinama planine Bitovnje.

4. jul — Tito je proveo dan u Repovcima, u kući Hasiba Jusufbegovića, a predveče je nastavio pokret preko sela Tuhovića i Stojkovića i kasno noću stigao u selo Gobelovinu ispod visova Bitovnje, u kome je ostao do 7. jula boraveći u kući Redže Hakalovića.

Tito je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome je izvijestio o velikoj diverziji proleterskih brigada na pruzi Sarajevo – Konjic.

5. jul U toku noći 5/6. jula Tito prima izvještaj delegata Vrhovnog štaba kod sjeverne kolone Milovana Đilasa o rezultatima napada 2. i 4. proleterske brigade na neprijateljske posade i objekte na željezničkoj pruzi Sarajevo – Konjic na deonici od Tarčina do Hadžića.

6. jul Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta izdao više naređenja: delegatima Vrhovnog štaba kod sjeverne kolone Milovanu Đilasu i Arsu Jovanoviću o zadacima te kolone; štabovima 1. i 3. proleterske brigade za napad na Konjic i Prozor i za rušenje željezničke pruge Konjic – Mostar i postrojenja u željezničkoj stanici u Konjicu; Štabu 4. bataljona 1. proleterske brigade da se uputi u pravcu sela Gobelovine i članovima Vrhovnog štaba Aleksandru Rankoviću i Sretenu Žujoviću da se spriječe nepravilni postupci intendantskih organa pri nabavci hrane od stanovništva.

7. jul U pratnji 4. bataljona 1. proleterske brigade Tito je ujutru napustio Gobelovinu i preko sela Zagrepčana i Lipice stigao u selo Višnjevicu, gdje je zanoćio u kući Mehe Hakalovića.

Tito je poslao naređenje Štabu 3. proleterske brigade da uputi svoje bataljone ka Prozoru na koji se pripremao napad.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje podatke o rezultatima diverzije na pruzi Sarajevo – Mostar koju su izvršile proleterske brigade.

8. jul Ujutru Tito kreće iz sela Višnjevice i, prošavši kroz sela Grude i Krtići, stiže u Seonicu, gdje je proveo dan i narednu noć u kući Vejsila Uzunovića. Obišao je 4. bataljon 1. proleterske brigade i razgovarao s borcima.

Tito je uputio naređenje Štabu 1. proleterske brigade da sa svojim jedinicama krene k Prozoru, a Štabu 3. proleterske brigade je u naređenju izložio zadatke u borbi za Prozor. Ujedno je obavijestio člana Vrhovnog štaba Aleksandra Rankovića, koji se nalazio s izdvojenim dijelom Vrhovnog štaba, o pravcu kretanja Vrhovnog štaba.

Tito je preko svoje radio-stanice uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je izvijestio o borbama partizanskih jedinica u Bosanskoj krajini i Lici.

9. jul Prije zore Tito kreće iz Seonice i preko sela Podhuma i Preslopa, ispod koga prelazi rijeku Neretvicu, stiže u ranim prijepodnevnim časovima u selo Solakovu Kulu, u kojem se zadržava do 13. jula, boraveći u kući seoskog fratra.

Tito je primio izvještaj delegata Vrhovnog štaba Milovana Đilasa da je sjeverna kolona zauzela Kreševo i vodila borbe blizu Kiseljaka.

Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta uputio naređenje delegatima Vrhovnog štaba Đilasu i Jovanoviću za dejstva 2. i 4. proleterske brigade u dolini Vrbasa, a Štabu 3. proleterske brigade za pripremu napada na Prozor. Ujedno je naložio Sretenu Žujoviću, članu Vrhovnog štaba, da se s komorom uputi k Prozoru.

U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito je dao podatke o zaplijenjenom ratnom materijalu u Konjicu koji je zauzela 1. proleterska brigada.

10. jul — Tito je u Solakovoj Kuli primio Svetozara Vukmanovića Tempa, komandanta Glavnog štaba Bosne i Hercegovine, koji je, koristeći ilegalne partijske kanale, stigao preko Tuzle, Sarajeva i Mostara u sjedište Vrhovnog štaba. Vukmanović je Tita upoznao sa situacijom u istočnoj Bosni i Hercegovini. U Vrhovni štab je stigla i grupa slovenačkih kurira koja je donijela izvještaje Glavnog štaba Slovenije, Centralnog komiteta KP Slovenije, Izvršnog odbora Osvobodilne fronte i tri Kardeljeva pisma (od aprila i maja); stigli su i kuriri Glavnog štaba Hrvatske i Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Iz primljenih izvještaja Tito se upoznao detaljnije sa situacijom u Sloveniji, zapadnoj Bosni i u Hrvatskoj. Istog dana Tito je primio i Ratu Dugonjića, sekretara Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, koji je, na povratku iz Bosanske krajine za istočnu Bosnu, stigao u Vrhovni štab.

Tito je uputio naređenje Štabu 2. bataljona 3. proleterske brigade za obezbjeđenje ljudstva od vazdušnih napada, pošto je prethodnog dana od bombardovanja nastradalo nekoliko boraca tog bataljona.

11. jul — Tito je izdao naređenje Štabu 3. proleterske brigade za napad na Prozor, a Štabu 1. proleterske brigade za pokret u pravcu Prozora.

Preko svoje radio-stanice Tito je uputio četiri telegrama Izvršnom komitetu Kominterne: u prvom je obavijestio o dolasku u Vrhovni štab kurira iz Slovenije, Hrvatske i Bosanske krajine, zamolivši da se to objavi preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« kako bi za tu vijest saznali štabovi koji su ih uputili; u druga dva su dati podaci o situaciji u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosanskoj krajini i u istočnoj Bosni, a u četvrtom je javljao da je član Politbiroa CK KPJ Rade Končar strijeljan u Šibeniku.

12. jul — Tito je preko svoje radio-stanice uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je izvijestio o sporazumima koje su četnički štabovi sklopili s vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

13. jul — Tito je napustio Solakovu Kulu i preko sela Vratne Gore, Uzdola, Kranjčića i Duge stigao uveče u tek oslobođeni Prozor, u kome je ostao do 19. jula. Najprije se smjestio u kući Nafije Grčić, a nakon dva dana se premjestio u zgradu mjesnog župnika.

U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito je javio da su proleterske brigade zauzele Gornji Vakuf i Prozor.

14. jul — Tito je preko svoje radio-stanice poslao Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome je dao podatke o ratnom plijenu u Prozoru i o zauzimanju Glamoča.

Tito je primio operativnog oficira Štaba 4. operativne zone Hrvatske Maksa Baću, koji ga je podrobnije informisao o situaciji u Dalmaciji.

15. jul Na oslobođeni Prozor, u kome se nalazio Tito s Vrhovnim štabom i Centralnim komitetom KPJ, italijanski avioni su bacili više bombi i nanijeli gubitke partizanima i mještanima. Za vrijeme bombardovanja Tito se nalazio u samostanu popa Perića, gdje je primio na referisanje komandanta bataljona »Vojin Zirojević« Nedeljka Manojlovića i člana Oblasnog komiteta KPJ za Dalmaciju Eda Santinija. Uveče je Tito prisustvovao sahrani žrtava bombardovanja.

U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito je tražio da se od radio-telegrafiste Kominterne u Zagrebu Josipa Kopiniča zatraži obavještenje da li je član CK KPJ Ivo Lola Ribar (koji je 30. juna upućen iz Vrhovnog štaba u Hrvatsku) stigao u Zagreb, a ujedno je javljao da su krajiški partizani zauzeli Bosanski Petrovac i Bosansku Krupu, a hrvatski partizani Brod na Kupi.

16. jul Tito je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne tri telegrama: u prva dva je dao podatke o borbama u Dalmaciji, Istri i Sloveniji, a u trećem je iznio sumnje u saradnju jugoslovenske i britanske vlade, s jedne, i italijanske vlade, s druge strane, u zajedničkoj borbi protiv NOP-a i tražio da Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« više napada četnike u svojim emisijama.

17. jul Obaviješten o neuspješnom napadu sjeverne kolone na Bugojno, Tito je uputio naređenje načelniku Vrhovnog štaba Arsu Jovanoviću za pripremu novog napada na taj utvrđeni garnizon.

Tito je u radiogramu upućenom preko svoje radio-stanice javio Izvršnom komitetu Kominterne o bombardovanju Prozora i Gornjeg Vakufa od strane neprijateljske avijacije.

18. jul Tito je ujutru krenuo automobilom iz Prozora k Bugojnu, za koji su se vodile borbe. Otkrivši auto u pokretu, jedan avion ga je na Makljenu mitraljirao i bacio jednu bombu, ali su se Tito i njegovi pratioci uspjeli spasti iskočivši u grmlje. Oko podne Tito je stigao u Gornji Vakuf (koji je tog prijepodneva pretrpio jako bombardovanje, od kojeg je izgorelo oko 200 kuća), gdje se zadržao izvjesno vrijeme, a zatim se vratio u Prozor.

19. jul Tito je prije zore napustio Prozor i krenuo pješice drumom prema Gornjem Vakufu. U ranim jutarnjim časovima stigao je u selo Pidriš, u kome je ostao do 23. jula.

Tito je napisao uvodni članak za list »Nedeljni pregled Vrhovnog štaba NOP i DVJ« br. 1 u kome je dao ocjenu vojno-političke situacije u svijetu i u Jugoslaviji (list je izašao 20. jula).

20. jul Pošto je od načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića primio dva pisma u kojima se javljalo da će napad na Bugojno biti odložen, Tito je Jovanoviću uputio naređenje da se napad ne odlaže.

21. jul Tito je uputio naređenje štabovima proleterskih brigada da podnesu detaljne izvještaje o dejstvima svojih jedinica od 23. juna, tj od početka nastupanja sa Zelengore k zapadnoj Bosni, a Štabu 3. proleterske brigade je naredio da kontroliše komunikaciju Kupres — Livno.

Preko svoje radio-stanice Tito je uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je dao podatke o borbama partizanskih jedinica u Dalmaciji i u Lici.

22. jul

Tito je primio načelnika Vrhovnog štaba Arsa Jovanovića (koji je dvadeset dana bio odvojen od Tita komandujući sjevernom kolonom Udarne grupe proleterskih brigada), koji mu je podnio iscrpan izvještaj o dejstvima sjeverne kolone.

Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta izdao naređenje štabovima 1, 2, 3. i 4. proleterske brigade za nastavljanje ofanzivnih dejstava i za zauzimanje Šujice i Duvna.

U radiogramu upućenom Izvršnom komitetu Kominterne Tito je dao podatke o borbama u zapadnoj Bosni.

23. jul

Prije svanuća Tito je krenuo iz sela Pidriša i preko Vilića guvna stigao oko podne u šumu Kam, ispod Raduše, gdje je predanio, a predveče je nastavio pokret preko spaljenog sela Gornjeg Vukovskog i u zoru stigao u selo Zanoglinu.

24. jul

Dok se Tito nalazio u šumici blizu sela Zanogline jedan neprijateljski avion je bombardovao i mitraljirao teren u blizini boravišta Vrhovnog štaba

Tito je uputio naređenje Štabu 3. proleterske brigade da spriječi prodor neprijatelja k Prozoru i izvrši prihvat Konjičkog bataljona koji stiže na oslobođenu teritoriju u dolini Rame.

Preko svoje radio-stanice Tito je uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je javljao o borbama za Bugojno i o zauzimanju Šujice i Glamoča.

25. jul

Prije zore Tito je krenuo iz sela Zanogline i ujutro stigao u selo Donji Malovan, gdje je primio komandanta 3. krajiškog odreda Radu Marjanca, koji ga je podrobnije upoznao sa situacijom na teritoriji svog odreda. Prije ponoći Tito je nastavio pokret prema planini Cincaru.

Tito je preko svoje radio-stanice uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je dao podatke o neprijateljskoj ofanzivi na Kozaru.

26. jul

Nastavljajući u toku noći pokret šumskom stazom preko Malovanske poljane i između Gavrina i Čantića vrha, Tito je ujutru stigao na planinu Cincar u rejon Male Drežnice, gdje su borci Livanjskog NOP odreda još u toku zime sagradili barake. Tito se smjestio u »logoru br 3«, u četinarskoj šumi Osječenici, u kome je ostao do 16. avgusta, boraveći najčešće pod šatorom.

Tito je održao savjetovanje sa Štabom 4. operativne zone Hrvatske: komandantom Vickom Krstulovićem, političkim komesarom Ivicom Kukočem i operativnim oficirom Maksom Baćom (Štab zone je ostao u Vrhovnom štabu do 2. avgusta).

Tito je uputio naređenje Štabu 1. proleterske brigade za dejstva prema Livnu, a zamjeniku komandanta 5. krajiškog odreda da i taj odred dijelom snaga učestvuje u napadu na Livno.

Tito je preko svoje radio-stanice uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome je javljao o zauzimanju Duvna i dao dopunske podatke o neprijateljskoj ofanzivi na Kozaru.

27. jul Tito je uputio naređenje Štabu 2. proleterske brigade za dejstva prema Kupresu i Bugojnu.

Preko svoje radio-stanice Tito je uputio Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome je dao podatke o borbama partizanskih jedinica u Dalmaciji.

28. jul U prijepodnevnim časovima Tito je obišao položaje iznad sela Donjeg Malovana, gdje su vođene borbe (zadržao se na Kozjoj glavi). Vraćajući se po mraku i kiši u sjedište Vrhovnog štaba, Tito je stigao u jedan od logora bataljona »Vojin Zirojević«. Tu je stigao i Milovan Đilas, član Vrhovnog štaba, koji se poslije mjesec dana provedenih kod sjeverne kolone (2. i 4. proleterske brigade) vratio u Vrhovni štab. On je Titu dao dopunska obavještenja o dejstvima sjeverne kolone u njenom nastupanju od Zelengore do Kupresa.

Tito je uputio naređenje Štabu 1. krajiške brigade za koncentraciju u rejonu Kupresa, a Štabu 2. proleterske brigade je naredio da izvrši zaprečavanja duž komunikacije Bugojno—Kupres.

29. jul Rano ujutru Tito se vratio u sjedište Vrhovnog štaba na Cincaru.

Tito je uputio naređenje Štabu 5. krajiškog odreda za rušenje komunikacije Glamoč–Livno.

Tito je preko svoje radio-stanice uputio radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome Vrhovni štab NOP i DVJ demantuje vijesti Radio-Londona da borbe protiv okupatora u Jugoslaviji vode četnici Draže Mihailovića.

30. jul Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta uputio naređenja štabovima 1, 2. i 3. proleterske brigade o rasporedu njihovih jedinica i o načinu dejstava prilikom napada na Livno.

31. jul Tito je uputio više naređenja: članu Vrhovnog štaba Sretenu Žujoviću za presijecanje komunikacije Bugojno – Kupres i za napad na Kupres, Štabu 3. proleterske brigade za razbijanje neprijateljskih snaga koje su prodrle iz Kupresa u Duvno i Štabu kombinovanih krajiških snaga za sadejstvo u borbama za Livno.

U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito je dao podatke o borbama u rejonu Kupresa, Livna i Sinja.

1. avgust Tito je primio komandanta Operativnog štaba za Bosansku krajinu Kostu Nađa i sekretara Oblasnog komiteta KPJ Đuru Pucara koji su mu podnijeli izvještaj o vojno-političkoj situaciji u zapadnoj i srednjoj Bosni. Istog dana u Vrhovni štab je stigao i operativni oficir Glavnog štaba Hrvatske Miloš Kukić, koga je Glavni štab uputio još 18. jula, istog dana kada je saznao da se Tito s Vrhovnim štabom i proleterskim brigadama uputio k zapadnoj Bosni i Hrvatskoj. On je Titu predao pismo u kome su Glavni štab i CK KP Hrvatske izrazili zadovoljstvo što će Tito s Vrhovnim štabom i CK KPJ doći u Hrvatsku i javili da je Lola Ribar stigao u Zagreb.

Tito upućuje pismo Edvardu Kardelju, članu Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba (koji se nalazio u Sloveniji), u kome ga obavještava o situaciji i daje mu uputstva za rad. Upućuje i pismo

Izvršnom odboru Osvobodilne fronte u kome odaje priznanje borbi slovenačkog naroda.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome dostavlja podatke o borbama u zapadnoj Bosni.

2. avgust — Tito šalje naređenje Štabu 5. krajiškog NOP odreda da učestvuje u napadu na Livno.

Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome javlja o borbama u Lici i daje imena trojice krajiških boraca proglašenih za narodne heroje.

Početak avgusta — Tito piše članak *Godišnjica narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji*, koji je objavljen u »Biltenu VŠ NOP i DVJ« br. 17–18–19 i demanti Vrhovnog štaba povodom emisije Radio-Londona od 29. jula da u Jugoslaviji ruše železničke pruge i vode borbu protiv okupatora četnici Draže Mihailovića.

Tito upućuje naređenje načelniku Vrhovnog štaba Arsu Jovanoviću za pripremu napada na Livno i Štabu 4. proleterske brigade za dejstva na komunikaciji Kupres – Bugojno.

3. avgust — Tito šalje naređenje Glavnom štabu Slovenije u kome daje uputstva o načinu vođenja borbe za vrijeme trajanja neprijateljske ofanzive i traži da jedan član Glavnog štaba dođe u Vrhovni štab na referisanje.

Tito upućuje u Sloveniju grupu Slovenaca koji su se nalazili pri Vrhovnom štabu i u proleterskim jedinicama.

Tito šalje naređenje Štabu kombinovanih glamočkih trupa za napad na Livno.

4. avgust — Tito šalje više naređenja: članu Vrhovnog štaba Sretenu Žujoviću za nastavljanje demonstrativnih napada na Kupres i za dejstva duž komunikacije Kupres – Bugojno, Štabu 4. proleterske brigade za dejstva prema Bugojnu i Štabu 5. proleterske brigade za smještaj jedinica u rejonu Prozora.

5. avgust — Pripremajući napad na ustaški garnizon u Kupresu, Tito je uputio više naređenja: članu Vrhovnog štaba Sretenu Žujoviću da se prekine komunikacija Kupres – Bugojno i štabovima 4. proleterske (crnogorske) i 1. krajiške brigade da svoje jedinice prebace u rejon Kupresa; Štabu 5. crnogorske brigade za dejstva u rejonu Prozora i načelniku Vrhovnog štaba za uništenje preostalih neprijateljskih uporišta u Livnu.

Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje podatke o borbama za Livno, Sanski Most i Kupres i traži da se utiče na jugoslovensku emigrantsku vladu da se odrekne Draže Mihailovića i četnika.

6. avgust — Tito upućuje naređenje načelniku Vrhovnog štaba Arsu Jovanoviću da se izvrše pripreme za napad na Kupres.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje pojedinosti o borbama za zauzimanje Livna.

7. avgust — Tito šalje pismo Sretenu Žujoviću, članu Vrhovnog štaba, u kome se govori o oslobođenju Livna i o toku priprema za napad na Kupres.

8. avgust — Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome se nabraja ratni plijen u zauzetom Livnu i javlja o borbama kod Kupresa.

9. avgust — Tito je primio komandanta i političkog komesara 5. crnogorske brigade Savu Kovačevića i Blaža Jovanovića i komandanta 10. hercegovačke brigade Vladu Šegrta, koji su mu podnijeli izvještaj o dejstvima njihovih jedinica od polaska sa Zelengore, 22. jula, do dolaska u rejon Prozora.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome se citira protestno saopštenje Vrhovnog štaba NOP i DVJ povodom odluke jugoslovenske vlade o lišavanju čina oficira bivše jugoslovenske vojske koji se bore u redovima partizanskih jedinica (koje je objavljeno u »Biltenu VŠ NOP i DVJ« br. 17-18-19).

Od Izvršnog komiteta Kominterne Tito je primio radiogram u kome se izražava neslaganje s davanjem brigadama naziva »proleterska« (jer se time više ističe klasni revolucionarni karakter narodnooslobodilačke borbe).

10. avgust — Tito je primio komandanta i političkog komesara 1. krajiške brigade Ivicu Marušića Ratka i Iliju Materića, koji su ga upoznali sa stanjem brigade i njenim dotadašnjim dejstvima. Tito ih je upoznao s predstojećim napadom na Kupres, u kome će učestvovati i njihova brigada.

11. avgust — Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje podatke o borbama partizanskih jedinica u Dalmaciji i u rejonu Bosanskog Grahova i o aktivnostima partizanskih sveštenika u obavljanju vjerskih dužnosti.

Tito je posjetio grupu boraca koja je iz 5. krajiškog odreda došla u sastav Prateće čete Vrhovnog štaba i razgovarao s njima.

12. avgust — Tito dostavlja Operativnom štabu Bosanske krajine uputstvo o postupku prema četnicima i o načinu vršenja intendantske službe u osvojenim gradovima, a Štabu 4. crnogorske brigade upućuje naređenje za obnavljanje napada na Kupres.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne dva telegrama: u prvom se daje ocjena situacije u Crnoj Gori i javlja o povlačenju 5. crnogorske brigade s granice Crne Gore i Bosne k Bosanskoj krajini, a u drugom se daje saglasnost s predlogom Kominterne da se proleterske brigade nazivaju samo »udarnim«, s tim što će naziv »proleterska« zadržati samo prve dvije brigade.

13. avgust — Tito je u popodnevnim časovima boravio u oslobođenom Livnu, a predveče se vratio u sjedište Vrhovnog štaba na Cincaru.

Tito upućuje naređenje štabovima jedinica za sprječavanje neopravdane konfiskacije i za pravilno korišćenje jahaćih i teglećih konja.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne dva radiograma: u prvom (koji je namijenjen Kardelju u Sloveniji) odobrava se Kardeljev prijedlog da se u petokrakoj zvijezdi, umjesto srpa i čekića, stavi znak »OF« i daje se obavještenje da su slovenački kuriri krenuli iz Vrhovnog štaba za Sloveniju, a u drugom se traži da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« objavi saopštenje Vrhovnog štaba povodom odluke jugoslovenske vlade o lišenju čina oficira koji se nalaze u partizanskim redovima i da se razobličava četnička izdaja.

Tito je od Izvršnog komiteta Kominterne primio tri telegrama: u prvom se prenosi Kardeljevo obavještenje iz Slovenije (upućeno u Moskvu preko Kopiničeve radio-stanice) o privremenoj obustavi italijanske ofanzive u Sloveniji i o prebacivanju izvjesnih italijanskih snaga u Hrvatsku, a u druga dva se traži obavještenje o partizanskom pokretu u Srbiji, Crnoj Gori i Sremu i o čujnosti Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« kao i ocjena emisija Radio-Moskve na srpskohrvatskom jeziku.

14. avgust — Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome se, na osnovu Kominterninog traženja, daju podaci o situaciji u Sremu, Srbiji i Crnoj Gori.

15. avgust — U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito daje, na osnovu zaplijenjene neprijateljske arhive u Livnu, podatke o dislokaciji domobranskih pukova na teritoriji Nezavisne Države Hrvatske.

Sredina avgusta — Tito u ime Vrhovnog štaba izdaje više naredbi koje se objavljuju u »Biltenu Vrhovnog štaba« br. 17-18-19: o formiranju više brigada i postavljenju njihovih komandanata i političkih komesara (4. i 5. crnogorske, 6. istočnobosanske, 1, 2. i 3. krajiške, 10. hercegovačke, 1. slovenačke, 1. i 2. ličke i 1. dalmatinske) i o oznakama starješina partizanskih jedinica.

Tito učestvuje u sastavljanju proglasa Vrhovnog štaba stanovništvu Bosanske krajine u kome se upućuje poziv za još odlučnije nastavljanje oružane borbe i za razvijanje bratstva i jedinstva.

16. avgust — Tito je predveče sa članovima Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ napustio Malu Drežnicu na Cincaru, gdje je boravio 22 dana, i krenuo u pravcu Glamoča. U toku noći kolona je prošla kroz sela Dolac, Kopiće i Vidimlije i ujutru stigla u selo Han-Vrbu.

Tito upućuje više naređenja: Operativnom štabu za Bosansku krajinu za dejstva na širem području Mrkonjić-Grada, Jajca i Bosanskog Grahova; štabovima 1. krajiške i 2. proleterske brigade za napad na Mrkonjić-Grad; Štabu 3. krajiškog NOP odreda za formiranje novih bataljona i za dejstva u rejonu Kupresa; Štabu 4. operativne zone Hrvatske za formiranje Livanjskog i Duvanjskog bataljona i uputstvo o zadacima jedinica zone i Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba da snabde odjećom i obućom 2. proletersku brigadu.

17. avgust — Oko podne Tito je nastavio pokret iz Han-Vrbe i preko sela Podgradine i Dizdarevog Stana stigao u Glamoč, gdje se zadržao u kući Ane Ninković, a zatim se smjestio u borovoj šumi

»Busija«. U napuštenim vilama (»Danica« i »Milena«) dvojice splitskih trgovaca smjestio se Vrhovni štab. Danju je Tito najčešće radio kod Jukića mlina, na potoku Zmajevac, dok je noćivao u vili. U ovom boravištu Tito je ostao do 14. septembra (iz predostrožnosti se 9. septembra smjestio u kolibu nedaleko od kuće).

Tito šalje obavještenje Operativnom štabu za Bosansku krajinu da će biti upućene jedinice za napad na Mrkonjić-Grad.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome javlja o višednevnim borbama za Kupres, o dejstvima oko Imotskog i o ofanzivi partizanskih brigada u Bosanskoj krajini.

18. avgust — U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito daje dopunske podatke o dislokaciji domobranske vojske i najavljuje dostavljanje novih podataka o Dalmaciji, a u drugom radiogramu daje detaljnije podatke o situaciji u Srbiji i o saradnji četničkih i italijanskih jedinica u borbama protiv partizana.

19. avgust — Tito je primio Dušana Mugošu, člana Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, koji je donio izvještaj sekretara Oblasnog komiteta od 23. marta i rezoluciju sa savjetovanja Oblasnog komiteta održanog krajem februara. Mugoša je Titu referisao i o situaciji u Albaniji, u kojoj je, zajedno s Miladinom Popovićem, članom Oblasnog komiteta, boravio izvjesno vrijeme, a donio je i neke materijale CK KP Albanije, između ostalog i Rezoluciju Prvog savjetovanja partijskog aktiva Albanije. Od kurira koji su s Mugošom došli iz Crne Gore Tito je dobio izvještaj Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku.

Tito upućuje više naređenja: štabovima 1. krajiške, 2. proleterske i 4. crnogorske brigade da se pripreme za ponovni napad na Kupres, a štabovima 1. proleterske i 10. hercegovačke brigade i 3. krajiškog odreda da zatvaraju pravce Kupres – Livno i Mostar – Duvno i vrše pritisak na Kupres; štabovima 1. krajiške i 2. proleterske brigade za pokret k Mrkonjić-Gradu; Štabu 4. operativne zone Hrvatske za dejstva njegovih jedinica i Operativnom štabu za Bosansku krajinu za prikupljanje jedinica za napad na Mrkonjić-Grad.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne dva radiograma: u prvom javlja da je CK KPJ dobio materijal od CK KP Albanije i od instruktora CK KPJ pri CK KPA, uz molbu da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« objavi da su u Vrhovni štab stigli delegati albanskih partizana, a u drugom daje podatke o dejstvima 1. proleterske brigade u Dalmaciji.

20. avgust — Tito je primio Vladimira Popovića, sekretara Operativnog rukovodstva CK KP Hrvatske, i Ivu Rukavinu, komandanta Glavnog štaba Hrvatske, koji su ga obavijestili o situaciji u Hrvatskoj.

Tito šalje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome se daju podaci o borbama partizanskih jedinica u Hrvatskoj i Sloveniji.

21. avgust — U Glamoču je pod Titovim rukovodstvom održana sjednica Centralnog komiteta KPJ, na kojoj su učestvovali: Ranković, Milutinović, Đilas, Žujović, Pijade, Cana Babović, Vl. Popović i V. Krstulović. Razmatrna je situacija u zemlji i ocijenjeno je da se narodnooslobodilačka borba uspješno razvija, da su, naročito u ofanzivi grupe proleterskih brigada i krajiških i hrvatskih jedinica, postignuti krupni vojni uspjesi i da treba proširiti slobodnu teritoriju i formirati niz novih brigada, a nagoviješteno je i stvaranje divizija. Donijete su i odluke o organizovanju i učvršćenju narodne vlasti na oslobođenim teritorijama (»Septembarski propisi«), a razmatrane su i mjere koje treba dalje preduzimati u borbi za međunarodnu afirmaciju NOP-a i razobličavanje četnika i jugoslovenske vlade. Odlučeno je da se obnovi izlaženje »Borbe« i »Proletera«, organa Komunističke partije Jugoslavije.

22 . avgust — Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome javlja da se očekuje neprijateljska ofanziva u Bosanskoj krajini, Dalmaciji i Lici i pita da li se može očekivati iz Sovjetskog Saveza pomoć u ratnom materijalu.

23. avgust — Tito je uputio u Glavni štab Hrvatske grupu vojnih i partijsko-političkih rukovodilaca iz Slavonije i Vojvodine (koji su se nalazili pri Vrhovnom štabu i u proleterskim jedinicama) da bi bili raspoređeni na rukovodeće dužnosti u njihovim zavičajnim krajevima. Istovremeno je uputio i više rukovodilaca u novoformirane hrvatske i krajiške brigade.

Preko svoje radio-stanice Tito šalje Izvršnom komitetu Kominterne radiogram u kome daje prikaz borbi oko Imotskog i Šebešića.

24. avgust — Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome daje zastarele (od aprila i maja) podatke o situaciji u Albaniji iz izvještaja primljenih od Dušana Mugoše, člana Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju.

Tito je napisao članak *Međunarodni značaj narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji* i *zamaskirani izdajnici*, koji je objavljen u »Vojno-političkom pregledu Vrhovnog štaba NOP i DVJ«, br. 5.

25. avgust — Pod Titovim rukovodstvom održano je savjetovanje Vrhovnog štaba s rukovodiocima iz Glavnog štaba Hrvatske, Operativnog štaba za Bosansku krajinu i Štaba 4. operativne zone Hrvatske, na kome su donijete odluke o formiranju većeg broja brigada, o učvršćenju i proširenju slobodne teritorije u zapadnoj Bosni i u Hrvatskoj i o neposrednim vojnim dejstvima. Tito je posebno sa štabovima 1. krajiške, 2. proleterske i 3. sandžačke brigade razmatrao planove o izvođenju dejstava u rejonu Banje Luke i Jajca.

Tito je u ime Vrhovnog štaba uputio pismo Štabu 1. krajiške brigade u kome ga je obavijestio o odluci CK KPJ da se imenuje politodjel brigade s Milinkom Kušićem na čelu. Istovremeno je obavijestio Štab 2. proleterske brigade da je s dužnosti političkog komesara brigade smijenjen Kušić.

U ime Centralnog komiteta KPJ Tito je uputio pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Vojvodinu u kome se daje kritički osvrt na njegov rad.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome javlja o zauzimanju Mrkonjić-Grada, o italijanskim snagama u Hrvatskoj i o stradanjima naroda na Kozari u toku velike neprijateljske ofanzive.

26. avgust

Tito upućuje preko svoje radio-stanice dva radiograma Izvršnom komitetu Kominterne: u prvom se prenosi molba Vrhovnog štaba upućena Generalštabu Crvene armije za pomoć u ratnom materijalu i daje uvjeravanje da je NOVJ sposobna, u slučaju otvaranja drugog fronta, da uništi sve komunikacije i da dejstvuje i u Austriji, Italiji, a u drugom se javlja o borbama oko Kupresa i u dolini Sanice i o zarobljavanju domobranskog vazduhoplovnog majora Romea Aduma prilikom obaranja neprijateljskog bombardera.

27. avgust

U radiogramu koji je preko svoje radio-stanice uputio Izvršnom komitetu Kominterne Tito javlja o neprijateljskom napadu u rejonu Banje Luke i Mrkonjić-Grada i daje podatke o situaciji u Sremu i Srbiji na osnovu izvještaja Ive Lole Ribara upućenog 3. avgusta iz Zagreba.

Tito je primio od Kardelja iz Slovenije izvještaj, pisan još 14. jula, i pismo Ive Lole Ribara iz Zagreba.

28. avgust

Tito upućuje preko svoje radio-stanice radiogram Izvršnom komitetu Kominterne u kome traži da se objave podaci o izdajničkoj kolaboracionističkoj ulozi četnika i podršci koju im pruža jugoslovenska emigrantska vlada, predlaže da komunističke partije Engleske, SAD i Kanade postave svojim vladama pitanje zašto tolerišu propagandu u korist četnika i traži da se u Jugoslaviju uputi nekoliko viđenih antifašista iz tih zemalja da se uvjere u izdaju četnika.

30. avgust

Tito je uputio naređenje Operativnom štabu za Bosansku krajinu za preduzimanje pripremnih mjera za napad na Jajce.

Preko svoje radio-stanice Tito upućuje dva radiograma Izvršnom komitetu Kominterne: u prvom daje podatke o borbama u Dalmaciji, oko Banjaluke, Sarajeva i Zenice, u sjevernim oblastima Hrvatske i u Slavoniji, a u drugom prenosi tekst protestne izjave pukovnika Sava Orovića, člana Vrhovnog štaba, upućene jugoslovenskoj vladi povodom lišavanja čina, s molbom da se ona objavi u inostranstvu.

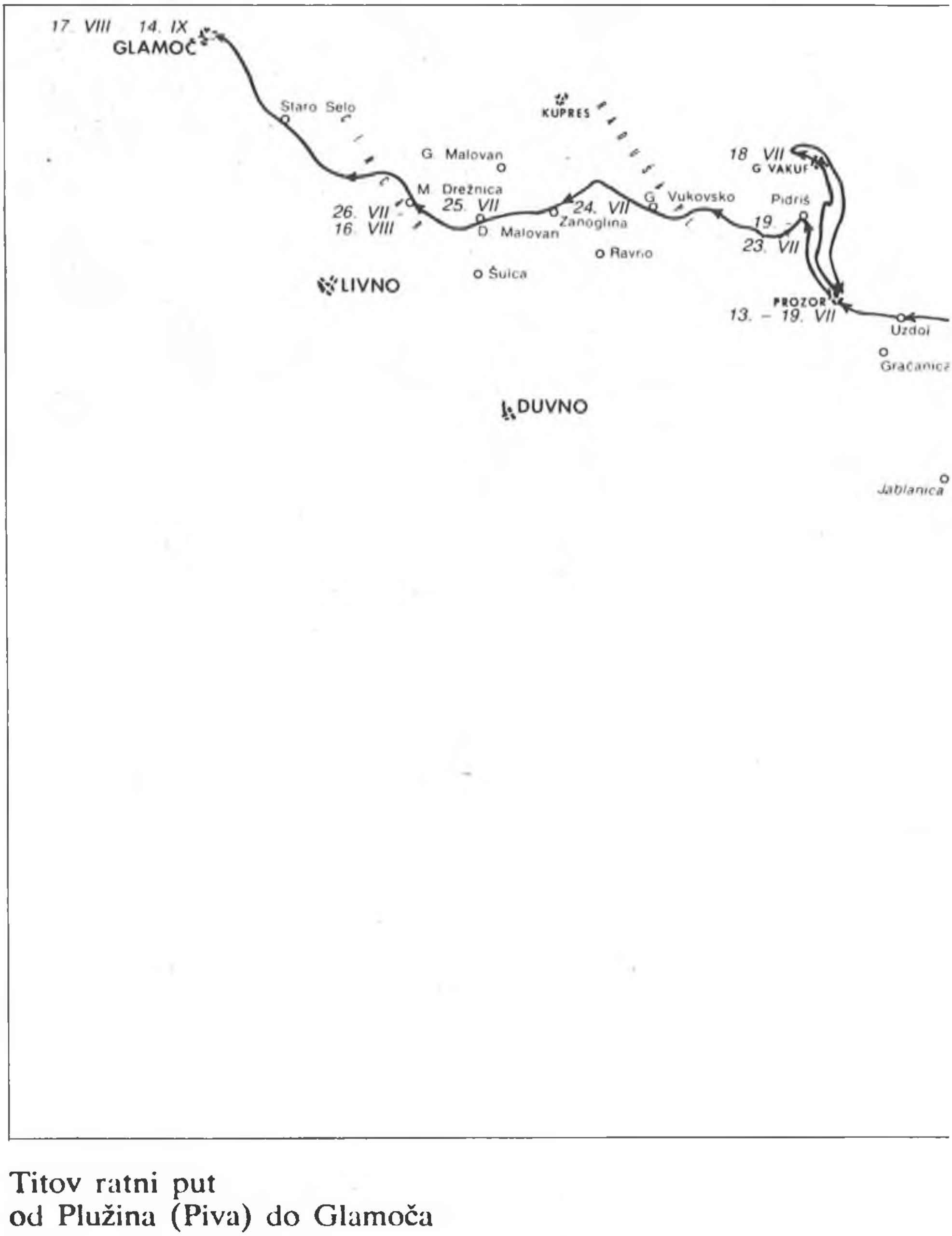

Titov ratni put
od Plužina (Piva) do Glamoča
9. VI—17. VIII 1942.

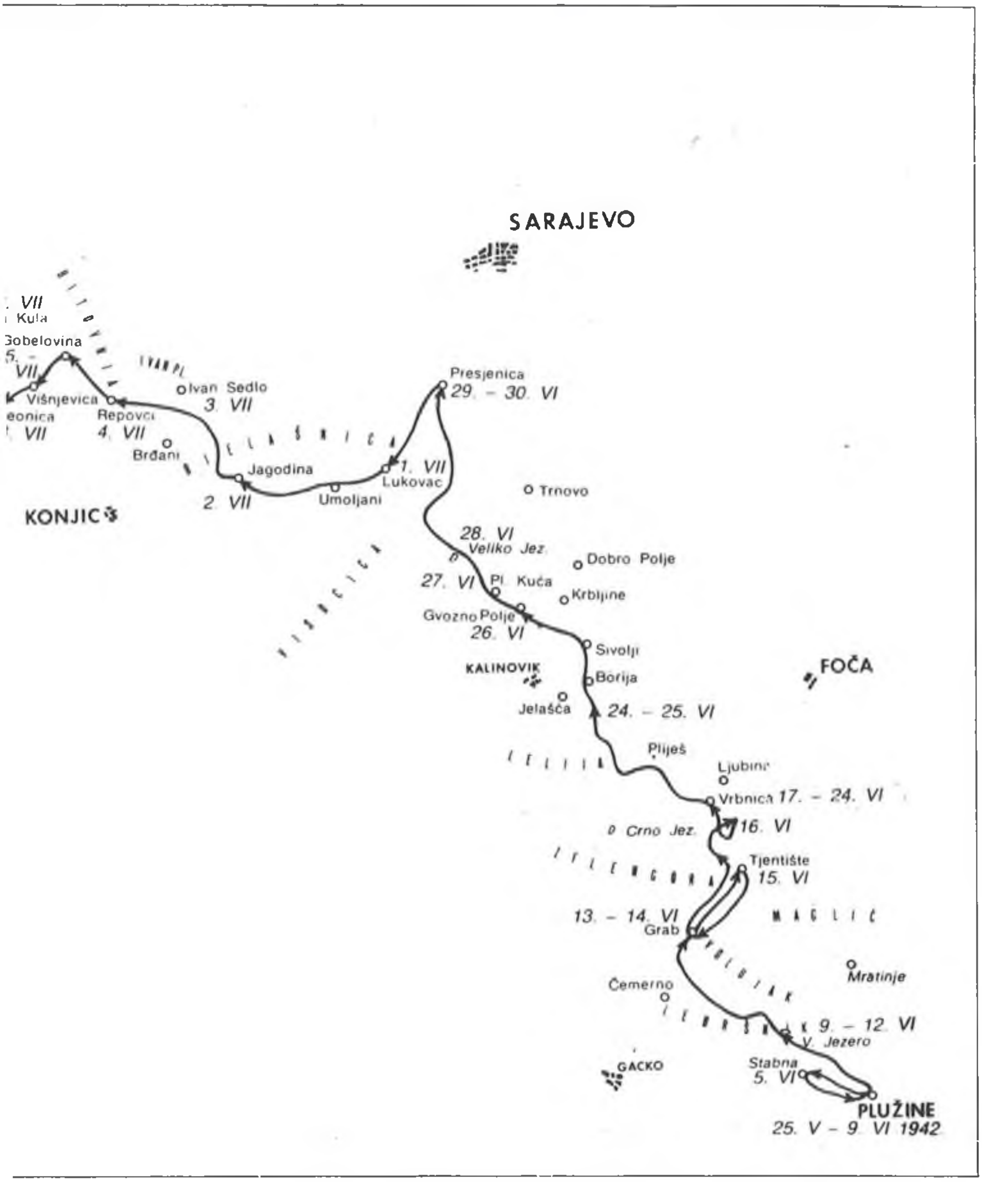

Kartu izradili: Mišo Leković
Radoje Kavedžić

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Aćimović Milan (1898—1945). Šef odjeljenja Opšte policije do januara 1936. zatim upravnik grada Beograda (od tada usko sarađuje s Gestapoom); od kraja 1938. ministar unutrašnjih poslova u Stojadinovićevoj vladi. U početku maja 1941. njemačke okupacione vlasti postavile su ga za predsjednika izv. komesarske vlade, u kojoj je bio i povjerenik za unutrašnje poslove; od 28. avgusta iste godine u Nedićevoj kvislinškoj vladi ministar unutrašnjih poslova; sarađuje s Dražom Mihailovićem od maja 1941. Ratni zločinac — 295.

Adum Romeo (1904—1955), vazduhoplovni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NDH major domobranskog zrakoplovstva. Zarobljen od strane NOVJ avgusta 1942. Kasnije, s grupom njemačkih oficira zarobljenim u Livnu, zamijenjen za grupu partijskih radnika i aktivista NOP-a koji su se nalazili u ustaškim logorima i zatvorima. Godine 1944. prebjegao na stranu NOVJ. Posle rata bio kapetan u civilnom vazduhoplovstvu. Poginuo u avionskoj nesreći 1955 — 245, 299, 319

Aterton Terens (Terence Atherton 1902—1942), publicista i major u britanskoj vojsci. Oko 10 godina živio u Jugoslaviji (bio agent Intelidžens-servisa). Kao šef vojnoobavještajne misije iskrcao se kod Petrovca na moru 4. februara 1942. Od GŠ Crne Gore upućen u Vrhovni štab u Foču, gdje je ostao do sredine aprila iste godine. Zajedno s generalom Ljubom Novakovićem i poručnikom Nedeljkovićem pobjegao iz Foče da bi otišao u štab D. Mihailovića. Na putu ga ubio i opljačkao četnički komandant Spasoje Dakić — 16, 191, 269, 294, 303.

Avšič Jakob (1896—1978). Pobjegavši iz austrougarske vojske stupio u Srpski dobrovoljački korpus u Odesi i borio se u Dobrudži (1916) i na Solunskom frontu (1918). Od 1920. bio je u jugoslovenskoj vojsci i dobio čin konjičkog pukovnika. Poslije kapitulacije Jugoslavije (aprila 1941), od samog početka borbe sarađivao u NOP-u; odbio je saradnju s D. Mihailovićem. Maja 1942. postao je član, a septembra zamjenik komandanta GŠ Slovenije; decembra 1944. komandant pozadine NOV i POJ. Kada su u NOVJ 1. maja 1943. uvedeni činovi, dobio je čin general-lajtnanta. U NOR-u je bio član Slovenskog narodnooslobodilačkog odbora i Predsjedništva AVNOJ-a od 1943. Poslije rata šef Jugoslovenske vojne misije u Berlinu, ministar u vladi Slovenije. General-pukovnik JNA u penziji. Odlikovan je Ordenom partizanske zvijezde sa zlatnim vijencem — 277.

Babić Aćim, (1893—1945), trgovac, u prvom svjetskom ratu borio se kao dobrovoljac u Srbiji. Istaknuti pripadnik Zemljoradničke stranke. U ljeto 1941. u oblasti Han-Pjeska i Vlasenice formira četnički odred. Jezdimir Dangić ga je imenovao za četničkog vojvodu i za zamjenika komandanta bosanskih četnika. Zarobljen i od narodnog suda osuđen na smrt — 69.

Babić Petar (1919), prije drugog svjetskog rata bio metalski radnik. U NOB-u od 1941. Bio jedan od organizatora ustanka na tromeđi Like, Bosanske krajine i Dalmacije. Član KPJ od 1942. Bio politički komesar 2. ličke brigade, Kninskog sektora i 19. NO udarne divizije. Poslije rata politički komesar divizije, korpusa, nastavnik VVA JNA, načelnik kabineta VK i sekretar Savjeta za narodnu odbranu Jugoslavije. General-potpukovnik u rezervi. Narodni heroj — 300.

* Biografske beleške sačinio: Milan Ristović

Babić Radomir (1909), student i službenik. Član KPJ od 1933; u NOR-u od 1941. Bio je komandant odreda, „Bijeli Pavle", Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske crnogorske brigade i 3. divizije, komandant 2. proleterske divizije, Primorske operativne grupe i 5. divizije. Poslije rata bio je komandant korpusa, načelnik Ratne škole VVA. Narodni heroj. General-potpukovnik JNA — 63, 256, 279.

Babović Spasenija Cana (1907—1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927. a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima; član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935—1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju,. pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog veća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije i član CK SKJ — 275, 306, 318.

Baće Maksimilijan Maks (Milić) (1914). Kao gimnazijalac uključuje se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940. vratio se u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Nosilac „Partizanske spomenice 1941". Narodni heroj — 287, 310, 312.

Bagner Božidar, vazduhoplovni poručnik izviđač, član posade domobranskog bombardera oborenog kod Kupresa 26. avgusta 1942 — 299.

Bilić Božo Marjan (1913—1942), radnik. U Španskom građanskom ratu bio je borac bataljona „Dimitrov". Član KPJ postao je pre rata. Aktivno učestvuje u organizovanju ustanka u svom kraju (Vrlika). U NOB-u bio je komandant Srednjedalmatinskog NOP odreda. Poginuo je 1942. kao komandant 1. dalmatinske brigade. Narodni heroj — 300.

Bajagić Timotije, komandant 3. čete Čelebićko-dragočavskog kombinovanog bataljona — 271.

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. God. 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CK KPJ za partijsko-politički rad u Jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CK KPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine. Biran je za člana CK SK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ. General-potpukovnik JNA — 256, 275.

Bajić Vlado (1915), u NOB-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant bataljona, komandant 3. proleterske (krajiške) brigade i 21. divizije. Posle rata bio je načelnik štaba armije, načelnik I klase VVA, načelnik štaba Korpusa narodne odbrane, komandant korpusa i područja, rukovodilac Opunomoćstva SKJ za JNA, i dr. General pukovnik. Narodni heroj — 300.

Baško Boško (1922), pred početak drugog svjetskog rata završio gimnaziju.

Učesnik NOB-a od 1941. Član KPJ od 1941. U ratu bio na raznim političkim i vojnim dužnostima, između ostalog bio je član Politodjela 1. krajiške proleterske brigade. Poslije rata bio podsekretar Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove BiH, potpredsjednik Glavnog odbora SSRN BiH i predsjednik Organizaciono-političkog vijeća Skupštine BiH, predsjednik Društveno-političkog vijeća Skupštine SR BiH. — 236

Benvenisti Mika (1885-1943), trgovac u Beogradu. U NOB stupio avgusta 1941. Radi u pozadini u užičkom srezu, a od 1942. upravnik je partizanske stočarske farme na Vučevu (Crna Gora); zatim radi u intendanturi 2. proleterske brigade. Poginuo je početkom juna 1943. na Sutjesci — 4.

Benvenisti Samuilo Sima (1920—1942), student tehnike na Beogradskom univerzitetu. U SKOJ primljen 1935. Zbog svog djelovanja među učenicima isključen iz gimnazije 1936. Član KPJ od 1941. U NOB stupio jula 1941. Bio je komesar čete u 1. šumadijskom odredu, zatim u 1. četi 5. šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade. Kasnije je imenovan za komesara 3. bataljona 2. proleterske brigade. Poginuo 14. jula 1942. kod Donjeg Vakufa — 285.

Bembasa — Cvetić Jelisaveta — Beška (1909—1942), student prava na Beogradskom Univerzitetu. Vrlo mlada stupa u redove radničkog revolucionarnog pokreta. Godine 1933. Sud za zaštitu države osudio je na 2 godine robije, koju je izdržala u zatvoru u Požarevcu. Po izlasku iz zatvora nastavila je sa revolucionarnim radom među studentima. Godine 1937. izabrana je za sekretara partijske ćelije lista „Žena danas". U NOB je stupila na početku ustanka. Od 1942. na radu je u Polit-odjelu 2. proleterske brigade, zatim u 1. krajiškoj brigadi. U borbi sa četnicima na Manjači, 6. septembra 1942. ranjena i poslije nekoliko dana umrla — 236.

Blagojević Radovan, šumar. Organizovao bjekstvo iz Foče britanske vojne obavještajne misije majora T. Atertona i generala Lj. Novakovića — 16.

Bobić Milan (1911—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u od 1941. godine, član KPJ od 1942. Poginuo marta 1945. kao komandant Osječke brigade — 198.

Božović dr Borislav (1913), asistent Medicinskog fakulteta. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je rukovodilac sanitetske službe u GŠ Crne Gore, načelnik saniteta u 1. proleterskoj brigadi, GŠ NOV i PO Hrvatske, zamjenik načelnika Sanitetskog odjeljenja VŠ, upravnik partizanskih bolnica u Italiji, načelnik saniteta GŠ NOV i PO Srbije. Poslije rata redovni profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu; lični ljekar Josipa Broza Tita; član SANU — 21, 28.

Buha Vasilije (1913—1944), privatni namještenik. Član KPJ od 1936, od 1938. sekretar Saveza bankarskih, osiguravajućih i trgovačkih činovnika (SBOTIČ). God. 1939. postao član MK KPJ za Beograd, a uskoro kooptiran u PK KPJ za Srbiju, 1941. upućen na rad u leskovački okrug. Od 1942. sekretar Pokrajinskog povjereništva za južnu Srbiju. Uhapšen oktobra 1943. u Beogradu. Na istrazi u Specijalnoj policiji neprijatelju je otkrio mnoga rukovodstva i članove Partije. Strijeljan je od strane okupatora 1944. u Beogradu — 176.

Bulatović Veko (1884—1969), kapetan crnogorske i potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOB-a od 1941. Bio komandant bataljona u Komskom NOP odredu, 1942. komandant toga odreda, a od maja iste godine nalazi se u jedinicama na raznim pozadinskim dužnostima. God. 1943. proizveden u čin general-majora. Poslije rata penzionisan — 264.

Burdžović Rifat (1913—1942), student prava. Kao srednjoškolac uključio se u napredni pokret; član KPJ od 1934. Istaknuti studentski aktivist u Beogradu, sekretar UK KPJ za Beograd; član MK KPJ za Beograd i istaknuti organizator više radničkih akcija. Od proljeća 1941. do juna 1942. bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak i jedan od najistaknutijih organizatora i rukovodilaca borbe u ovoj oblasti. Od juna do polovine oktobra 1942. zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade, četnici ga mučki ubili kod Mrkonjić-Grada oktobra 1942. Narodni heroj — 37, 268, 305.

Burić Vido (1877—1943), zemljoradnik, predsjednik opštine u Čevu. Učesnik NOB-a od 1941. Učestvovao na Skupštini rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održane na Tjentištu juna 1942. Vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci 1943. — 53.

Cerović Stojan (1888—1943), profesor i novinar. Pripadao Zemljoradničkoj stranci. U NOR-u od 1941. Bio je predsjednik Sreskog odbora NO fonda. Od avgusta 1941. do početka 1942. bio interniran u Albaniju, a po povratku u Crnu Goru, ponovo se uključio u NOB. Učestvovao na I zasijedanju AVNOJ-a. Umro januara 1943. od zadobijenih povreda — 53.

Čajavec Rudi (1911—1942) partizanski pilot. Kao student prava hapšen je zbog učešća u političkim akcijama napredne omladine. 1941. se uključuje u NOP. Kao rezervni poručnik mobilisan je u vazduhoplovstvo NDH. Iz Banjaluke je 23. maja 1942, sa strelcem M. Jazbecom, prešao avionom na oslobođenu teritoriju kod Prijedora i stupio u NOVJ. Narodni heroj — 153, 209.

Čelar Zdravko (1917—1942), student. Član KPJ je od 1940, a u NOR-u od 1941. Bio je organizator i rukovodilac ustaničkih odreda u srezu Bosanski Petrovac, komandant Krajiškog proleterskog bataljona. Narodni heroj — 154.

Čengić Franjo, domobranski narednik-mehaničar, zarobljen u oborenom bombarderu vazduhoplovnih snaga NDH kod Kupresa avgusta 1942.—299.

Čerčil Vinston (Churchil Winston; 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio Vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 146.

Ćetković Petar Pero (1907—1943), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941; komandant Lovćenskog bataljona Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku; komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade; komandant I. dalmatinske brigade i komandant 3. divizije NOVJ. Smrtno ranjen 28. marta 1943. Narodni heroj — 4, 8, 19, 25—27, 127, 264, 266, 269, 271, 300.

Ćorović Vojin (1914), potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOB-a od 1941. U prvoj godini rata bio je komandir čete i zamjenik komandira bataljona. Poslije odlaska glavnine partizanskih snaga u Bosnu, ostaje u Crnoj Gori, ali su ga ubrzo četnici otkrili i uhvatili. Bio je u zatvorima u Žabljaku i Kolašinu do početka 1943. S dolaskom jedinica NOVJ iz Bosne ponovo se uključuje u NOVJ. Iz rata je izašao kao načelnik štaba brigade. Poslije rata bio je na raznim dužnostima u JNA. Penzionisan kao pukovnik JNA — 53.

Dangić Jezdimir (1898—1947), žandarmerijski oficir. U ljeto 1941. stavlja se na raspolaganje generalu Milanu Nediću, predsjedniku kvislinške srpske vlade, koji ga šalje u istočnu Bosnu da ometa i guši narodni ustanak. Istovremeno uspostavlja kontakt s Dražom Mihailovićem, koji ga imenuje za komandanta četničkih odreda u istočnoj Bosni; učestvovao u pregovorima s predstavnicima partizanskih odreda i delegatima VŠ POJ o zajedničkoj borbi protiv okupatora. Sve sporazume je prekršio i postao otvoreni saradnik okupatora. Mada je sklopio sporazum s pripadnicima njemačke obavještajne službe za borbu protiv partizanskih odreda, Gestapo ga aprila 1942. hapsi i odvodi u zarobljeništvo. Po povratku u zemlji (izručen od sovjetskih vlasti) vojni sud u Sarajevu ga je za zločine protiv naroda i države počinjene 1941. i 1942. osudio na smrt — 69, 240, 280, 308.

Dapčević Peko (1913), u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. God 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941; komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crno-

gorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan je Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije — 163, 255, 256, 273, 275.

Dobrašinović Miloje (1898—1970). Član Demokratske stranke. Učesnik NOB-a od 1941. U ratu bio član Sreskog NOO Bijelo Polje; učesnik konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održane na Tjentišu juna 1942. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata poslanik Privremene skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ. — 53.

Drapšin Petar (Petar Ilić) (1914—1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939, gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 59, 264.

Drenović Uroš (?—1944), učitelj i rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku 1941. u rejonu Mrkonjić-Grada, ali se ubrzo odvojio od partizana i postao komandant četničkog bataljona „Kočić", a zatim i komandant Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Postao jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Bosni. Poginuo maja 1944. kod Mrkonjić-Grada prilikom bombardovanja od strane savezničke avijacije — 263, 298.

Dugalić Dušan (1910—1942), službenik. Zbog naprednih shvatanja istjeran iz gimnazije. Bio aktivan u radničkom pokretu, zbog čega je nekoliko puta hapšen. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je komandant bataljona 1. šumadijskog NOPO (1941) i komandant 3. bataljona 2. proleterske brigade. Narodni heroj — 112.

Dugonjić Rato (1916) pravnik. Kao gimnazijalac uključuje se u napredni omladinski pokret. Jedan je od istaknutih organizatora omladinskog i studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. Član KPJ od 1937. Član omladinske komisije pri CK SKOJ-a od 1940. Jedan od organizatora otpora i ustanka u Sarajevu. Bio politički komesar Semizovačkog odreda, sekretar PK SKOJ-a za BiH, organizacioni sekretar CK SKOJ-a, predsjednik USAOJ-a, član CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ, itd. Narodni heroj — 310.

Džef Zuko, seljak iz Kelića (Tjentište), na čijem su imanju juna 1942. bili smešteni partizanski ranjenici — 305.

Đilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 5, 77, 89, 117, 126, 151, 155, 280—282, 284, 285, 306, 308, 309, 313, 318.

Đokić Vojislav Voja (1893—1943), major vojske Kraljevine Jugoslavije. Zbog revolucionarnog rada 1932. uhapšen u Mariboru i osuđen na 15 godina robije; u januaru 1941. uslovno pušten na slobodu. Uključio se u pripremanje ustanka; 1941. stupio u Kalinovački NOPO i krajem iste godine postao zamjenik komandanta odreda. Od maja 1942. član Vrhovnog štaba; od novembra 1942. do maja 1943. načelnik štaba 7. banijske divizije. Podlegao ranama u maju 1943. General-major NOVJ — 264.

Đokić Vuko (1895—1943), trgovac. Bio je član Demokratske stranke. U NOB stupa jula 1941. Radio je u tehnici 4.

crnogorske brigade. Učesnik je skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka koja je održana na Tjentištu juna 1942. Poginuo 1943. kod Glamoča — 53, 255.

Đukanović Blažo (1883—1943), učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. Između dva rata bio na raznim dužnostima, između ostalog bio je ban Zetske banovine. U ratu bio na čelu saveza nacionalista i četnika (tzv. crnogorski nacionalni pokret), teritorijalni komandant četničkih snaga u Crnoj Gori i Starom Rasu. Organizator i inicijator tijesne saradnje s okupatorom. Oktobra 1943. zarobljen od NOVJ od vojnog suda osuđen na smrt — 247, 254.

Đukić Mileta P. (1910—1944), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941; komandant bataljona Komskog NOPO, komandant bataljona i načelnik štaba 4. proleterske brigade, pomoćnik načelnika štaba 12. korpusa NOVJ. Poginuo kod Valjeva kao potpukovnik NOVJ — 53, 264.

Đuričković Boško (1914), student prava. Mlad je prišao naprednom pokretu, a član KPJ postao je 1939. U NOR-u od 1941; član OK KPJ Podgorica, pomoćnik političkog komesara, Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, politički komesar Crnogorsko-sandžačkog odreda, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba Sandžaka, politički komesar 3. sandžačke brigade, zamjenik političkog komesara 4. proleterske crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 3. divizije, politički komesar Primorske operativne grupe i politički komesar 2. udarnog korpusa. Poslije rata politički komesar armijske oblasti, komandant korpusa, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda „Vojno delo". General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 275

Đurić Ljubodrag (1917), učitelj. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor „Službenog lista SFRJ". General-major JNA u penziji — 40, 127, 275.

Đurišić Pavle (1907—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije; četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Limskih četničkih odreda, zamjenik komandanta Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa. Njegove jedinice su učestvovale u više krupnih poduhvata (samostalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile brojne zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni. Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945 — 52, 273.

Đurović Milinko (1910), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941; bio je instruktor PK KPJ za Crnu Goru, član OK KPJ za Nikšić, politički komesar Nikšićkog i Durmitorskog NOPO, član Politodjela 5. crnogorske, 2. dalmatinske brigade, pa 2. proleterske divizije, politički komesar iste divizije, instruktor PK KPJ za Srbiju. Poslije rata bio je zamjenik načelnika Političke uprave JNA, politički komesar 7. armijske oblasti i načelnik Vojnoizdavačkog zavoda „Vojno delo". General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 276.

Francetić Jure (1912—1942), ustaški pukovnik. Po formiranju NDH bio ustaški povjerenik za istočnu Bosnu, zatim komandant Sarajevske ustaške pukovnije i ustaške „Crne legije". Sa svojim ustaškim jedinicama učestvovao u mnogim borbama protiv partizana, ističući se okrutnošću i nasiljem. Avgusta 1942. postao komandant stajaćih djelatnih zdrugova Ustaške vojnice. Decembra 1942. zarobljen od partizana kod Slunja kada je njegov avion zbog kvara prinudno sletio. Podlegao ranama. — 162, 164, 209.

Golović Mirčeta (1879—1943), svještenik, učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. God. 1941. stupio u NOB. Poslije odlaska glavnine partizanskih snaga u Bosnu, sredinom 1942, vraćen je na rad u neprijateljsku pozadinu, ali je brzo otkriven i uhvaćen. Bio u zatvorima u Nikšiću i Podgorici do maja 1943, kada je razmjenom zarobljenika oslobođen. Poginuo je na Sutjesci juna 1943 — 54.

Gosar dr Andrej (1887 — ?), pravnik i političar. God. 1920. povjerenik za soci-

jalnu pomoć u Zemaljskoj vladi u Ljubljani. Kao poslanik klerikalne Slovenske ljudske stranke u Ustavotvornoj skupštini 1920—1922. zalagao se za autonomistički ustav. God 1927—1928. u dva navrata ministar za socijalnu politiku. Uređivao je za F. Terseglavom „Socijalnu misel". Od 1929. profesor na Tehničkoj visokoj školi u Ljubljani. U svojim radovima nastojao da izgradi program i ideologiju hrišćanskog socijalizma. Za vrijeme drugog svjetskog rata odbijao saradnju s Osvobodilnom frontom — 289.

Grbić Ilija (1906—1943), učitelj i književnik. Zbog revolucionarnog rada proganjan, hapšen, premeštan i otpuštan iz službe. Član KPJ. U NOR-u od 1941. Bio je komandant mjesta u Bajinoj Bašti, politički komesar Pračanskog bataljona. Krajem 1942. uhvatili su ga četnici na Romaniji i strijeljali u Kalinoviku januara 1943. — 39, 274, 277.

Grčić Nafija, vlasnik kuće u Prozoru u kojoj je od 13. do 15. jula 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 310.

Grujić Periša (1915), potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu je bio načelnik štaba brigade, pa 16. divizije, načelnik Štaba 12. korpusa i komandant 1. tenkovske brigade 4. armije. Poslije rata načelnik Operativnog odjeljenja 1. tenkovske armije, načelnik Tenkovskog školskog centra, načelnik Oklopnih jedinica armijske oblasti i načelnik Katedre oklopnih jedinica VVA. General-major JNA — 53, 264.

Grulović Nikola (1888—1959), obućarski radnik. U revolucionarnom pokretu od 1906, a član Srpske socijaldemokratske partije od 1910. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u SSSR-u, gdje je bio organizator jugoslovenskih jedinica, komandant 3. jugoslovenskog odreda i politički komesar Jugoslovenskog komunističkog puka Crvene armije. Član RKP(b) od 1918. Po povratku u Jugoslaviju (1919) učesnik Kongresa ujedinjenja, biran za poslanika 1920. Član PK KPJ za Srbiju od 1935. u NOR-u od 1941; član Glavnog štaba Srbije, vijećnik AVNOJ-a, član PK KPJ i NOO Vojvodine. Bio član CK SK Srbije, predsjednik republičkog vijeća Skupštine Srbije, član SO SSRNJ i SO SUBNORJ — 61.

Hadson Djuen Bil (Hudson Duane Bill), rudarski inženjer; major britanske vojske. U Jugoslaviju došao 1936. i do 1940. radio u podrinjskim rudnicima. U SOE stupio 1940. i iste godine, zbog pokušaja podmetanja eksploziva pod talijanski brod u splitskoj luci, protjeran iz Jugoslavije. U Jugoslaviju ponovo došao 20. septembra 1941. zajedno s majorom Lalatovićem i Ostojićem u vojnoobavještajnoj misiji kod Draže Mihailovića. U Mihailovićevom štabu bio do 1944. Imao je izvjesnih neslaganja sa D. Mihailovićem. Početkom 1944. došao u Štab 2. korpusa NOVJ i sa slobodne partizanske teritorije (marta 1944) upućen u Britaniju — 240, 298.

Hakalović Meho, vlasnik kuće u selu Višnjevici kod Konjica u kojoj je 7. jula 1942. boravio vrhovni komandat NOV i POJ Josip Broz Tito — 309.

Hakalović Redžo, vlasnik kuće u selu Gobelovini pod Bitovnjom u kojoj je od 4. do 7. jula 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 308.

Hamović Rade (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Kalinovačkog NOPO; načelnik, zatim komandant 10. hercegovačke brigade; načelnik štaba 29. divizije, načelnik štaba 2. korpusa; od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poslije rata komandant armije, zamjenik načelnika i načelnik Generalštaba JNA. General-pukovnik JNA u penziji — 7, 21, 255, 264, 271, 307.

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke; pokušao je da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu Mein Kampf u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca „Osovine Rim-Berlin", „Antikominternapakta" i „Trojnog pakta". Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939—1945) u kome je

izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 146, 190, 263, 291.

Idn Entoni (Eden Antohony) (1897—1977), britanski političar i državnik. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio generalštabni oficir. Političku djelatnost počinje 1923, kada je na listi konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord čuvar pečeta 1934—1935; od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici popuštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955—1957). Jedan je od glavnih izazivača suecke krize u jesen 1956, zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene — 276.

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA — 86, 96, 280, 281.

Ivović Dušan (1896— ?), učitelj iz Pljevalja, član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke, učesnik konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka, održane 16. juna 1942. na Tjentištu. Vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a — 53.

Jakelić Željko, stožerni komandant ustaške mladeži na Braču. U ljeto 1942. zarobljen od strane partizana i strijeljan 178.

Jakič Ivan Jerin, instruktor pri Glavnom štabu NOV i PO za Ljubljansku pokrajinu. Od proljeća 1942. politički komesar istog štaba. Kasnije, u ljeto 1942. komandant 1. slovenačke NOO brigade — 300.

Jakić Velimir (1911—1946), inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, pa sekretar SK KPJ za pljevaljski srez: član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. U NOR-u: komandant Pljevaljskog NOPO, politički komesar GŠ Sandžaka, politički komesar i komandant 3. proleterske brigade i komandant GŠ Sandžaka. Umro kao pukovnik JNA. Narodni heroj — 94, 134, 135, 137, 268.

Jauković Milić (1882—1942), pre rata predsjednik drobnjačke opštine (Šavnik); član Zemljoradničke stranke. U NOB-u od 1941. godine. Učesnik konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka, održane na Tjentištu 16. juna 1942. Strijeljali su ga četnici 2. avgusta 1942. na Mljetičaku kod Šavnika — 53.

Jevđić Dobrosav (1895—1962), istaknuti građanski političar i narodni poslanik. U toku rata jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini i jugoistočnoj Bosni; organizovao saradnju četničkih jedinica sa talijanskim okupacionim vlastima. Imenovan od Draže Mihailovića za političkog delegata Vrhovne komande za teritoriju istočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like. Poslije kapitulacije Italije nastavlja saradnju s Nijemcima. Emigrirao u Italiju, gdje je i umro — 171, 247, 254, 269, 299.

Jevtić Predrag Dragan, (1914—1943), pravnik. Član KPJ od 1940. U NOB od 1941. godine. Bio je komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi. U jesen 1942. odlukom VŠ upućen je u Sloveniju, gde je bio zamjenik komandanta brigade „Matija Gubec", zamjenik komandanta i komandant brigade „Ivan Cankar" i komandant 15. divizije. Poginuo je u borbi sa Italijanima i bijelogardejcima 30. VII 1943. Narodni heroj — 292.

Jorgo Anton, njemački major, jedan od rukovodilaca firme „Hansa Leichtmetall AG". Zarobljen u Livnu 7. avgusta 1942. S ostalim, tom prilikom zarobljenim njemačkim oficirima i nekim domobranskim, razmjenjen za grupu pripadnika NOP-a koji su se nalazili u ustaškim i njemačkim logorima i zatvorima — 177.

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za

operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio vojnu akademiju „Vorošilov"; po povratku u zemlju (1948) načelnik VŠ vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948. — 3, 5, 26, 37, 39, 61, 66, 77, 89, 108, 112, 115, 116, 120, 137, 140, 144, 160, 168, 170, 172, 175, 183, 191, 255, 264, 273, 279, 280, 285, 288, 292, 305, 308, 309, 311, 312, 314.

Jovanović Blažo (1907—1976), pravnik. Član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu od 1931, do 1934. od tada sekretar PK SKOJ-a, član Biroa i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba za Crnu Goru, komandant Zetskog NOPO, član ZAVNOCiB, CASNO i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CK KPJ. Poslije rata predsjednik vlade, zatim Skupštine Crne Gore, sekretar CK SK CG, član IK CK SKJ. Narodni heroj — 63, 162, 166, 276, 291, 306, 315.

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji. Iako je sarađivao s KPJ u okviru Narodnog fronta, odbio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije rata sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor — 53.

Jovanović Petar (1917—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB stupio jula 1941, kada je primljen i u članstvo KPJ. Bio je komandant Župskog NOP bataljona, a od kraja marta 1942. komandant 3. udarnog bataljona Nikšićkog NOP odreda. U proljeće 1942. dva puta je teško ranjen, tako da je put do Bosne u sastavu 5. crnogorske proleterske brigade, prešao na nosilima. Kao delegat Centralne bolnice učestvovao je na I kongresu antifašističke omladine Jugoslavije. Jedno vrijeme (oko dva mjeseca) bio je nastavnik Oficirske škole Vrhovnog štaba. U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi razbolio se od tifusa i u bolnici izvršio samoubistvo (februara 1943). Narodni heroj — 264.

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, kada postaje i član KPJ; bio komandant Užičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije; zatim komandant korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju „Djeržinski". Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave u DSNO, komandant korpusa i dr.). General-potpukovnik JNA u penziji. Po izlasku iz JNA član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SK i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 176.

Jovanović dr Slobodan (1869—1958), pravnik, pisac i istoričar. Bio je profesor univerziteta, akademik i predsjednik Srpskog književnog kluba. Potpredsjednik u vladi generala Dušana Simovića (od 27.III 1941), predsjednik kraljevske vlade i zastupnik njenog ministra vojnog Dragoljuba Draže Mihailovića (1942—1943). U odsustvu osuđen na 20. godina zatvora (1946) — 300.

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni oficir (poručnik) vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941; komandant bataljona „18. oktobar"; zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade, pa komandant Rogatičkog NOPO, načelnik štaba 1. pa 2. proleterske brigade i 1. proleterske divizije; komandant 1. proleterske divizije. Poslije rata komandant armije i dr. General-pukovnik JNA — 254, 264, 275.

Jurinčić Niko (1914), radnik. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1937. Zbog revolucionarne aktivnosti više puta zatvaran i osuđivan. Radio na pripremi ustanka u Bosanskoj krajini. U NOB-u bio politički komesar 2. krajiške i 5. kozarske brigade i 39. divizije i član Oblasnog komiteta KP za Bosansku krajinu. Poslije rata je, pored ostalog, bio sekretar OK KPJ za Bosansku krajinu, ministar u vladi BiH i potpredsjednik Skupštine BiH. Bio je član IK i CK SK BiH i CK SKJ. Biran za poslanika Republičke i Savezne skupštine u više saziva — 257.

Jusufbegović Hasib, vlasnik kuće u selu Repovcima, kod Konjica, u kojoj je 4. jula 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 308.

Kadija Brajko, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru, 21. juna 1942 — 297.

Kalezić Đorđije (1911—1981), sveštenik. Učesnik NOB-a od jula 1941. Novembra iste godine izabran je za člana, a početkom 1942. i za predsjednika NOO za srez danilovgradski. Učesnik je Ostroške skupštine i skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka, održane na Tjentištu juna 1942. Novembra 1943. izabran je za člana ZAVNO-a Crne Gore, a jula 1944. za poslanika CASNO-a. Od završetka rata do penzionisanja 1971. bio je na raznim dužnostima u Crnoj Gori i Federaciji. Rezervni potpukovnik, i član Savjeta republike Crne Gore — 54.

Kalinjin Mihail Ivanovič (1875—1946), sovjetski političar i državnik. Član RSDP postao je 1898. Učestvovao u revoluciji 1905. Jedan od osnivača lista „Pravda“. Učestvovao u pripremi oktobarske revolucije 1917. U martu 1919. izabran za predsjednika VCIK (Sveruski centralni izvršni komitet), a poslije XVI kongresa (1925) član je Politbiroa CK SKP(b). Od januara 1938. do 1946. predsjednik Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR — 146.

Kapičić Jovo Kapa (1919), student medicine. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1936. Jedan je od organizatora ustanka u cetinjskom srezu 1941. Bio je član OK KPJ za Cetinje, politički komesar 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 2. dalmatinske brigade, politički komesar 3. divizije i 12. korpusa. Poslije rata bio je pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar unutrašnjih poslova NR Crne Gore, ambasador i pomoćnik sekretara za informacije u vladi SFRJ. Bio je član CK SK Crne Gore, Revizione komisije CK SKJ i Predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ i Savjeta Federacije, Narodni heroj — 264, 271.

Kapor Čedo (1914), grafički radnik. Član KPJ od 1936. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen. Učestvovao je u španskom građanskom ratu. U Jugoslaviju se vratio januara 1942, otkada je u NOR-u. U ratu bio instruktor Operativnog štaba NOP za Hercegovinu, zamjenik političkog komesara Južnohercegovačkog NOPO, sekretar OK KPJ za Hercegovinu, politički komesar 10. hercegovačke brigade, sekretar Oblasnog NOO za Hercegovinu, član ZAVNO BiH i AVNOJ-a. Poslije rata bio sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, član CK SK BiH, član Predsjedništva CK SK BiH, i Izvršnog vijeća NR BiH. Predsjednik SUBNOR Jugoslavije; savezni i republički poslanik — 258.

Karamatijević Jefstatije (1885—1948), sveštenik (protojerej). Učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je predsjednik Sreskog NOO u Novoj Varoši, vjerski referent 3. sandžačke proleterske brigade, učesnik skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu, juna 1942, vijećnik AVNOJ-a i potpredsjednik ZAVNO-a Sandžaka (1943—1945). Poslije rata biran je za poslanika Narodne skupštine FNRJ. — 53.

Karanović Nikola (1914), pred II svetski rat završio podoficirsku školu vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB i KPJ od 1941. U ratu je bio komandant Drvarsko-petrovačkog bataljona, komandant 5. krajiškog NOPO, 3. krajiške proleterske brigade, 10. krajiške divizije i zamjenik komandanta 5. korpusa. Posle rata je bio komandant divizije, korpusa, načelnik štaba armije, komandant vojnog područja i dr. Narodni heroj — 300.

Kardelj Edvard Birk (1910—1979), revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao 2 godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač u kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao inspektor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CK KPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-

-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 149, 150, 156, 176, 289—291, 294, 306, 313, 316, 319.

Kaučić Ivan Nande (1913—1943), radnik. Član KPJ od 1938. godine. Ističe se kao organizator štrajkova i demonstracija u Ljubljani i drugim mestima Slovenije. Kao član PK KP Slovenije i vojni referent, radi na organizaciji odbora OF. Bio je politički komesar 1. slovenačke brigade „Tone Tomšič", komandant Notranjske operativne zone i zamjenik političkog komesara GŠ Slovenije. Poginuo je 1943. Narodni heroj — 300.

Kažinić Džemir, domobranski narednik — mehaničar, član posade bombardera koji je oboren kod Kupresa avgusta 1942 — 299.

Kluz Franjo (1912—1944) Bio podoficir — diviz. pilot u vazduhoplovstvu Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1942. U 1941. bio je u vazduhoplovstvu NDH, ali se ubrzo povezao s NOR-om. Iz Banjaluke je 23. maja 1942, po direktivi KPJ, preletio avionom na oslobođenu teritoriju kod Prijedora i priključio se NOVJ. Poslije nekoliko borbenih letova zbog gubitka aviona prelazi u Operativni štab za Bosansku krajinu, zatim u Prvu vazduhoplovnu bazu NOVJ u Livnu, pa u Italiju. Bio je pomoćnik komandira Prve lovačke eskadrile NOVJ. Narodni heroj — 290.

Kljajić Filip Fića (1913—1943), obućarski radnik. Član KPJ od 1936, a član OK KPJ za Beograd od 1937. Više puta hapšen i proganjan. Godine 1937. prešao na politički rad u Niš. U proljeće 1940. sekretar je OK KPJ Valjevo; u ovom gradu organizirao je štrajk građevinaca. Jedan je od organizatora NOR-a u Srbiji i član Glavnog štaba; od 21. decembra 1941. do novembra 1942. bio je politički komesar 1. proleterske brigade, a zatim 1. proleterske divizije. Poginuo 5. jula 1943. u Zvorniku. Narodni heroj — 95.

Knežević Velimir (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. Bio je komandant bataljona u Pljevaljskom NOPO i u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi, komandant 10. krajiške brigade, komandant 20. divizije i načelnik Štaba 5. bosanskog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Uprave veza JNA, komandant Vojnog područja i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA. General-pukovnik JNA u penziji — 264.

Knežević Vladimir Voloda (1915—1942), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u pljevaljskom srezu, komandant GŠ NOPO za Sandžak od oktobra 1941. do juna 1942, od tada komandant 3. proleterske sandžačke brigade. Mučki ubijen od četnika u Trnovu kod Mrkonjić-Grada 2/3 oktobra 1942. Narodni heroj — 37, 39, 264, 268, 274, 305.

Kocbek Edvard (1904—1981), profesor i književnik. Učesnik NOR-a od 1941. Prišao NOR-u u Sloveniji kao hrišćanski socijalista. Bio je član i potpredsjednik IO OF, vijećnik AVNOJ-a i povjerenik za prosvjetu u NKOJ-u. Poslije rata je bio savezni ministar, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Slovenije, republički i savezni poslanik; bavio se književnim radom (pjesnik, pripovedač i prevodilac) — 106.

Končar Rade (1911—1942), mašinbravar. Član KPJ od 1933. Zbog revolucionarne političke aktivnosti 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1937. radi u Zagrebu; 1938. sekretar ćelije i član MK KPH Zagreb; sljedeće godine postao je sekretar CK KPH. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Organizovao više štrajkova i drugih akcija. Najistaknutiji organizator ustanka i borbi u Hrvatskoj. Uhvaćen od italijanske policije 17. novembra 1941. herojski se držao, pokušao da pobjegne iz zatvora. Talijanski specijalni sud ga osudio na smrt. Strijeljan kod Šibenika 22. maja 1942. Narodni heroj — 98, 151, 290, 310.

Kopinič Josip (Valdes, Vazduh) (1914), član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934. emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju. Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od

sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor „Litostroja" u Ljubljani i „Uljanika" u Puli — 268, 276, 311, 316.

Kotle Nikola (1915), radnik. U revolucionarni radnički pokret uključuje se 1934. God. 1938. bio je predsjednik Međustrukovnog odbora sindikata i jedan od rukovodilaca štrajkova 1938. i 1939. u Drvaru. Član KPJ od 1939. God. 1940. uhapšen i deportovan u logor u Ivanjici. Kao skeretar Sreskog komiteta KPJ, jedan je od organizatora ustanka u drvarskom kraju. U toku NOB-a bio je politički komesar 5. krajiškog odreda, 4. i 10. krajiške brigade, a od avgusta 1943. sekretar OK KPJ za Podgrmeč. Poslije oslobođenja do 1958. na radu je u sindikatima, od 1947. do 1949. sekretar je Centralnog vijeća SSJ. Od osnivačkog kongresa KP BiH 1948. član je CK KP BiH; član Izvršnog vijeća BiH; biran za predsjednika Republičkog vijeća sindikata BiH, bio direktor rudnika „Ljubija", poslanik Savezne skupštine. — 131, 289.

Kovačević Mitar Mujo (1916), privatni namještenik. U NOB-u od 1941. Član KPJ od 1941. Za vrijeme rata bio u Nikšićkom NOP odredu, kasnije komandant Gatačko-nevesinjskog sektora i obavještajni oficir 5. krajiške divizije. Poslije oslobođenja bio stalno na dužnostima u Upravi državne bezbijednosti. — 31.

Kovačević Niko, ustaški stožernik na Braču. U leto 1942. zarobljen od strane partizana i strijeljan. — 178.

Kovačević Pavle (1905—1942), član KPJ od 1924. Tokom 1926. i 1927. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Uhapšen 1927. i februara 1928. osuđen na 5. godina zatvora. Po izlasku nastavlja revolucionarnu aktivnost u Beogradu i Zagrebu. God. 1931. član OK KPJ Nikšić. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u tom kraju. U proljeće 1943. član Oblasnog komiteta KPJ za južnu Hercegovinu i pomoćnik političkog komesara Operativnog štaba za Hercegovinu. Juna 1943. uhvaćen od četnika, predat talijanskim okupatorima, koji su ga strijeljali — 59.

Kovačević Sava (1905—1943), radnik i seljak, a niz godina bio profesionalni revolucionar. Član KPJ od 1925: 1928. član MK KPJ Grahovo, a 1934 član OK KPJ Nikšić i sekretar MK. Na VI konferenciji 1937. izabran za člana PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. God. 1937. i 1938. jedan je od rukovodilaca Radničko-seljačke stranke u Crnoj Gori. Više puta hapšen, dva puta izvođen pred Sud za zaštitu države; godinu dana proveo u ilegalnosti. Angažovao se i u stvaranju partijskih organizacija u vojsci (u Trebinju i Bileći). U NOR-u: organizator ustanka u nikšićkom okrugu, komandant Nikšićkog NOPO, komandant Privremenog operativnog štaba za Hercegovinu, zamjenik komandanta Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku, komandant 5. proleterske crnogorske brigade i 3. divizije NOVJ. Od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943. Proslavljeni junak i komandant. Narodni heroj — 5, 42, 63, 162, 166, 256, 268, 274, 291, 315.

Krdžić Milivoje (1910—1941), ljekar. Kao student uključio se u komunistički pokret. U NOB stupio jula 1941. Septembra iste godine zarobljen je od strane okupatora na planini Balju kod Andrijevice. Strijeljan je 14. septembra 1941. u Andrijevici — 254.

Krips Staford (Cripps Stafford, 1889—1952), britanski političar i državnik. God. 1931. izabran u Parlament. Član Laburističke stranke. U prvoj Čerčilovoj vladi bio je, zahvaljujući svojoj reputaciji „ljevičara", postavljen za ambasadora u Moskvi, (maj 1940 — januar 1942). Kasnije, od 1942. do 1945, bio je ministar avio-industrije. Poslije rata ministar trgovine (1945—1947), ministar privrede (1947) i ministar finansija (1947—1950) — 106.

Kronja Ante Čenčo (1915), mašinbravarski radnik. Član KPJ od 1941. U NOB-u od 1941. Bio politički komesar bataljona, pomoćnik političkog komesara 4. operativne zone i politički komesar 1. dalmatinske proleterske brigade. Poslije rata bio je, između ostalog, politički komesar Vojnopomorske škole, politički komesar Artiljerijskog vojnog učilišta i načelnik

Vojnopomorskog školskog centra. Završio je Višu vojnopomorsku akademiju. Kontraadmiral JRM u rezervi — 300.

Krstajić Darinka Dara (1921), student, saradnik naprednog ženskog lista „Žena danas". Učesnik NOB-a od 1941. God. 1942. zarobili su je četnici. U četničkim zatvorima u Kolašinu i Žabljaku bila je do 14. maja 1943. — 18, 270.

Krstulović Vicko (1905), radnik; član KPJ od 1942; član PK SKOJ za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. U zatvoru bio 4. godine. Od 1936. je član, a od 1939. sekretar PK KPH za Dalmaciju. Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji, komandant štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je na mnogim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 287, 312, 318.

Kruja Mustafa prije drugog svjetskog rata školovao se u Italiji. Poslije italijanske okupacije Albanije 1939. aktivni je saradnik fašističkih okupatora, tako da je kao njihov čovjek od povjerenja postavljen za predsjednika kvislinške vlade. Na ovoj dužnosti nalazio se od 1943. Organizovao je akcije za suzbijanje narodnooslobodilačkog i antifašističkog pokreta u Albaniji. Pred kraj drugog svjetskog rata bježi iz zemlje, da bi po svršetku rata nastavio da djeluje iz emigracije sa starih političkih pozicija — 234, 297.

Krunić Uroš (1914—1973) student, pripadnik naprednog studentskog pokreta. Član SKOJ-a postao 1940. U aprilu 1941. postaje član KPJ, krajem godine sekretar Sreskog komiteta KPH u Petrinji; jedan je od organizatora NOB-a u Baniji. Zamjenik političkog komesara Banijskog partizanskog odreda, politički komesar 1. brigade Hrvatske, zatim 7. banijske brigade i 7. udarne divizije NOVJ, zamjenik komandanta IV korpusa NOVJ. Poslije rata vršio razne vojnopolitičke dužnosti u JNA. General-major. Narodni heroj — 300.

Kukoč Ivan Ivica (1918), mašinski radnik. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. Jedan je od organizatora NOP u Dalmaciji. Do avgusta 1942. djeluje u organizaciji KP u Splitu i kao sekretar SKOJ-a za Dalmaciju. U NOVJ bio politički komesar 4. operativne zone Hrvatske, 9. divizije i 8. korpusa NOVJ. Poslije rata bio na raznim dužnostima: načelnik uprave Vojne industrije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, član Izvršnog komiteta CK SKJ, potpredsjednik Skupštine SFRJ. General-pukovnik JNA u rezervi — 287, 312.

Kusturić Mara (1922), radnica. Član KPJ od 1942. Učesnik NOB-a od 1941: u užičkom NOPO 1941, u 2. proleterskoj brigadi od 1942. do 1943; kasnije u 13. diviziji. Poslije rata na raznim društveno-političkim dužnostima u Titovom Užicu i Beogradu — 55, 278.

Kuši Vojo, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru, 21. juna 1942. — 297.

Kušić Milinko (1912—1943), student, istaknuti aktivista revolucionarnog studentskog pokreta. Član KPJ od 1936. God. 1938. osuđen na 18 mjeseci zatvora, a 1940. na jednu godinu. Jedan je od organizatora ustanka u užičkom kraju. Bio je politički komesar Užičkog NOPO i član glavnog štaba Srbije; politički komesar Užičkog NOPO i član glavnog štaba Srbije; politički komesar 2. proleterske brigade i komandant 1. krajiške brigade i politički komesar 4. (krajiške) divizije NOVJ. Kao tifusar, izvršio samoubistvo kod Majkića Japre (Bosanska krajina) 24. marta 1943. Narodni heroj — 112, 169, 236, 237, 275, 298, 318.

Lalatović Mirko (1904—1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. S vojnoobavještajnom misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941, zajedno s majorom Ostojićem, u Jugoslaviju u Štab D. Mihailovića, gdje je obavljao dužnost načelnika 2. odsjeka Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande. Maja 1945. ustaše ga ubile u Jasenovcu — 239, 240.

Latifić Ismet (1912—1943), geometar, rezervni potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. God. 1941. mobilisan od strane vlasti NDH u činu domobranskog poručnika. Po izbijanju ustanka sarađuje sa partizanima i uoči napada na Livno sarađuje sa partizanskim jedinicama u njegovom oslobođenju. Član KPJ od 1941. ili 1942. Komandant komande gra-

da Livna i komandant bataljona. Pri povlačenju sa Sutjeske u selu Glavatičevu ubijen od strane ustaške milicije — 134.

Lazarević Božo (1909), vazduhoplovni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1939. Učesnik NOB-a od 1941. U ratu bio komandant Piperskog bataljona, komandant Zetskog NOP odreda, načelnik štaba 3. divizije, komandant Oficirske škole 2. korpusa, član Vojne misije Vrhovnog štaba u Velikoj Britaniji, zamjenik komandanta vazduhoplovstva i komandant grupe vazduhoplovnih divizija. Poslije rata bio je komandant divizije, zamjenik komandanta Ratnog vazduhoplovstva, načelnik Vazduhoplovne vojne akademije, komandant avio-korpusa, pomoćnik komandanta i načelnik Štaba u Komandi RV i PVO. Narodni heroj — 264.

Leiner Božo (?—1942), komandir Kalničke čete, bivši domobranski oficir, poginuo krajem aprila 1942. prilikom napada na Kalnik — 300.

Leković Voja (1912), privatni namještenik. Član KPJ od 1939; ranije aktivan u naprednom pokretu. U NOR-u od 1941: jedan od organizatora ustanka u Sandžaku, politički komesar Glavnog štaba NOPO Sandžaka, zamjenik političkog komesara 3. proleterske (sandžačke) brigade, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. Vijećnik AVNOJ-a a na Drugom zasijedanju izabran za člana Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata član CK SKS, član SKJ, potpredsjednik Skupštine Srbije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 268.

Lopičić Đorđije (1910—1942), profesor. U revolucionarni i komunistički pokret uključuje se na studijama. U NOB-u je od 1941. i jedan je od istaknutijih učesnika ustanka u Crnoj Gori. Iste, 1941. god. pao je neprijatelju u ruke i bio interniran u logor Klos u Albaniji. Iz logora je marta 1942. oslobođen razmjenom i stupa u redove 4. crnogorske proleterske brigade, ali ubrzo zatim gine jula 1942. prilikom napada na Bugojno — 53.

Ljotić Dimitrije (1891—1945), osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret „Zbor", obrazovane 1935. Od pristalica „Zbora" organizovao je u vrijeme okupacije vojne formacije pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus), koje su bile u službi okupatora i borile se protiv partizana. Poginuo 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu — 158, 246, 291

Ljubičić Nikola (1916), kao srednjoškolac je učestvovao u omladinskom pokretu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je komandir čete u Užičkom NOPO, komandant 5. bataljona u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona i načelnik Štaba 2. proleterske brigade, komandant 3. srpske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije i zamjenik komandanta KNOJ-a. Poslije rata komandovao je divizijom, korpusom, područjem, zatim bio pomoćnik komandanta armije za MPV, načelnik Ratne škole, komandant Graničnih jedinica, komandant: 1. armije i savezni sekretar za narodnu odbranu. Biran je za poslanika Savezne skupštine i člana CK SKJ i Predsjedništva SKJ. General armije JNA. Sada predsjednik Predsjedništva SR Srbije. Narodni heroj —66, 279

Ljujić Vojo (1916), metalski radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je član Vojnog komiteta PK KPJ BiH, komandant Crnovrškog bataljona NOPO „Zvijezda", zatim 1. istočnobosanskog udarnog bataljona i 6. istočnobosanskog udarnog bataljona i 6. istočnobosanske proleterske brigade. Poslije rata bio je komandant grada Sarajeva, sekretar Gradskog NOO Sarajevo, ministar u vladi BiH (do 1948) — 256

Maček dr Vladimir (1879—1964), advokat i političar; jedan od najbližih saradnika Stjepana Radića. Na čelu HSS od 1928; nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno Udružene opozicije na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. godine. Potpredsjednik vlade od avgusta 1939. Bio je inicijator otvaranja koncentracionih logora za antifašiste i komuniste. Potpredsjednik je u vladi Dušana Simovića (27. III 1941). Kada je proglašena NDH pozvao je hrvatski narod na lojalnost ustaškoj vlasti. Tokom rata nalazio se na svom imanju Kupinec ostajući lojalan NDH i pružajući joj podršku. God. 1945. beži iz zemlje; do 1946. nalazio se pod zaštitom Zapadnih saveznika u Parizu. God. 1946. prelazi u SAD — 247

Mandić Gligorije Gligo (1912), podoficir Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Otpušten iz vojske kao komunista. Član KPJ od 1935. Do 1940. radio kao mašinista u Beogradu; bio sekretar Saveza mašinista Jugoslavije. Kao član MK KPJ Herceg-Novi organizator je ustanka. U NOR-u od 1941: politički komesar čete, komandant Orjentskog bataljona Nikšićkog NOPO, komandant Komskog NOPO, komandant 1. dalmatinske brigade, 17. divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, KNOJ-a, general-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 6

Mandžić Pašega Murat (1907—1975), stolarski radnik. Od 1929. član KPJ, a od 1932. sekretar MK KPJ u Tuzli; decembra 1932. uhapšen i osuđen na 4 god. robije. Od 1938. je član PK KPJ za BiH i sekretar Komiteta za tuzlansku oblast. U NOR-u od 1941: politički komesar Ozrenskog NOPO i 1. proleterskog istočnobosanskog bataljona, član GŠ NOV i PO BiH; vijećnik ZAVNOBIH-a I AVNOJ-a. Poslije oslobođenja, između ostalog, bio član IK CK SK BiH, CK SKJ (do 1972) i član Savjeta Federacije. Godine 1975. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 257

Manojlović Nedjeljko (1913), žandarmerijski kaplar. Učesnik NOB-a od 1941. Član KPJ od 1942. Organizator ustanka u Vukovsku (Kupres). U toku rata bio komandant vukovskog PO i bataljona „Vojin Zirojević", kasnije i Kupreškog bataljona. Bio zamjenik komandanta 9. krajiške brigade, komandant grupe Kupreško-janjskih odreda, 8. dalmatinske brigade (1942—1944), načelnik štaba 23. srpske udarne divizije, zamjenik komandanta 45. srpske udarne divizije (1944—1945). Poslije rata na službi u JNA, u jedinicama KNOJ-a. Pukovnik JNA u penziji — 229, 311

Marjanac Rade (1916—1943), geodet. U NOR-u od 1941: član KPJ od 1941; komandant 3. krajiškog NOP odreda, poginuo jula 1943. u istočnoj Bosni kao komandant 7. krajiške brigade. Narodni heroj — 287, 312

Marković Blažo (1911—1951), pravnik. Član KPJ od 1937, u NOR-u od 1941. Bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ za Danilovgrad i jedan od organizatora ustanka u danilovgradskom kraju. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara brigade 7. banijske divizije, rukovodilac Politodjela 35. divizije. Poslije rata je politički komesar 28. divizije, instruktor Glavne političke uprave JA. Pukovnik JNA. Narodni heroj — 53

Marković Božidar Boško (1909), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u od 1941. Na dužnosti u Štabu 2. proleterske brigade, zatim član Glavnog štaba za Srbiju. Poslije rata, do 1953. kada je izabran za poslanika Narodne skupštine bio na službi u JNA. — 264

Martinaj Đerđ, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru 21. juna 1942 — 297

Martini Marija (Talijanka), supruga Rigoleta Martinija, člana CK KP Italije — 290

Martini Rigoleto (Talijan) član CK komunističke partije Italije. Uhapšen u Jugoslaviji 1941. u Zagrebu i zatvoren u koncentracioni logor u Kerestincu, odakle ga je 6. juna 1941. oslobodio R. Končar. Uhapšen u Sloveniji na putu za Italiju, odveden u Rim i osuđen na 30 godina robije. Umro u zatvoru — 296

Martinović Ratko (1916), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je načelnik štaba Valjevskog NOPO, komandant 2. krajiške brigade, načelnik štaba 5. divizije NOVJ i načelnik Glavnog štaba Srbije. Poslije rata pomoćnik komandanta armije, nastavnik Više vojne akademije. General-potpukovnik JNA u penziji — 199, 257, 264, 268

Marušić Ivica, jedan od rukovodilaca partijskog punkta za otpremanje jugoslovenskih dobrovoljaca u Španiju. Poginuo 1942. na Kozari — 257, 315

Masola Umberto, povjerenik CK KP Italije, nalazio se u Ljubljani od 1940. do kraja 1941. — 152, 176, 290

Materić Ilija (1911), radnik. U KPJ i NOP-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. U NOR-u bio: politički komesar bataljona „Sloboda", politički komesar 1. krajiške i 10. krajiške brigade, pa zatim 5. krajiške divizije. Poslije rata sekretar OK KPJ za Bihać, sekretar Je-

dinstvenih sindikata za BiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Republičkog odbora SUBNOR-a Bosne i Hercegovine. Narodni heroj — 257, 315

Mećava Mile (1915—1942), radnik. Učesnik prvih sukoba s ustaškim jedinicama u Potkozarju. U KPJ je primljen početkom 1942. Do početka februara 1942. bio je borac 2. krajiškog odreda, kada je postao borac tada formirane 1. proleterske kozarske čete. Poginuo 25. maja 1942. Narodni heroj — 154

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika, naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt, XI, 44, 57—53, 106, 133, 150, 157, 158, 171, 178, 184, 188, 191—193, 211, 239, 240,—243, 247, 248, 254, 263, 270, 276, 277, 289, 291, 294, 295, 299, 300, 314

Mikić Žarko ljekar. Učesnik NOB-a od 1941. Bio ljekar Durmitorskog partizanskog odreda do januara 1942. kada prelazi u Foču, gdje radi u vojnoj bolnici, a kasnije u 5. crnogorskoj brigadi i drugim jedinicama. Učestvovao na skupštini rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka juna 1942. na Tjentištu. Pukovnik JNA u penziji — 53

Milojević Miloje (1912) vojni službenik. U NOB i KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta 1. proleterske divizije, član Vojne misije pri Savezničkoj komandi za Bliski istok, i komandant 21. divizije. Posle rata je komandant grada Beograda, korpusa, armije, i dr. Bio predsjednik Centralnog odbora ratnih vojnih invalida FNRJ, član Centralnog odbora SSRNJ, Glavnog odbora SSRNJ. Narodni heroj — 174

Milosavljević Ljubinka (1914), studirala na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. Od 1935. radila u Ujedinjenoj studentskoj omladini u Beogradu. Do rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju, član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar OK KPJ Svetozarevo, član CK SKS, Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Skupštine Srbije, i Skupštine Jugoslavije (do 1953), kada je penzionisana — 289

Milošević dr Sima (1896—1943), ljekar, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu, član IO AVNOJ-a. Rođen u Kamenarima u Boki Kotorskoj; u Kotoru i Zagrebu učio gimnaziju, a Medicinski fakultet u Beogradu; kao student bio je pristalica Demokratske stranke, ali se vremenom orijentiše sve više ulijevo, tako da se preko organizacije URO (1932. kada je bio izveden pred DSZD i zatvoren) sve više približava komunistima i pred drugi svjetski rat postaje član KPJ. U NOP-u je bio šef zdravstvene službe GŠ NOV i POJ za Crnu Goru 1941. Ranjen na Sutjesci u petoj ofanzivi; sklonio se zajedno s Goranom Kovačićem u selo Vrbnicu, gdje su ih ubili četnici — 53

Milovanović Pećanac Kosta (1879—1944), rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije i četnički vojvoda. Bio je pripadnik Radikalne stranke. Između dva rata bio predsjednik četničkog udruženja. U toku okupacije Jugoslavije organizovao četničke odrede i zajedno s njima se stavio u službu okupatora. Četnici Draže Mihailovića su ga osudili na smrt i ubili — 44, 158, 211, 242, 291

Milovanović Miodrag Lune (1921—1944), učenik. Veoma mlad je prišao radničkom pokretu. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant 4. bataljona 2. proleterske brigade i zamjenik komandanta 2. proleterske brigade; član CO

USAOJ-a. Poginuo aprila 1944. Narodni heroj — 40, 127, 275

Milutinović Ivan Milutin (1901—1944). Završio studije prava. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Godine 1928. osuđen na 6 mjeseci, 1929. na 6 godina, a 1934. na još 2. godine robije. Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Istaknuti je organizator narodnog ustanka. Član Vrhovnog štaba od 1941, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori. Organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva; od Drugog zasjedanja AVNOJ-a član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. narodni heroj — 5, 95, 151, 279, 282, 306, 308, 318.

Mijušković Radoje (1903—1943), ljekar. U NOB-u od 1941. Radio u sanitetu 5. crnogorske brigade, Centralnoj bolnici pri VŠ. Učesnik skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka juna 1942. na Tjentištu. Umro od tifusa. — 53.

Mirković Joso (1888), trgovac. Pripadnik Radikalne stranke. Bio je predsjednik opštine u Boljanićima. Učesnik NOB-a od 1941. Bio je član sreskog NOO za srez pljevaljski. Učestvovao je na skupštini rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održanoj na Tjentištu 16. juna 1942. Vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Umro je poslije rata u Pljevljima — 54

Mitrović Dušan (?—1941), ljekar iz Livna, ubile ga ustaše prvih dana rata. — 292

Mitrović Stefan (1909), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen, a 1937, osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948, isključen iz Partije — 181, 293, 295

Misje Jordan, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru 21. juna 1942—297

Molotov Vjačeslav Mihajlovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CK KPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade — 146, 276

Morača Milutin (1914), pravnik. U revolucionarnom pokretu od 1935. Član KPJ od 1936. God. 1939. izabran je za člana OK KPJ za sjevernu Bačku u Subotici. U NOB-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bataljona „Sloboda", zamjenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 5. divizije. U operacijama u proljeće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. divizijom, a u završnim operacijama JA bio je načelnik Štaba 1. armije. Poslije rata je bio komandant armijske oblasti, zamjenik načelnika Generalštaba JNA, član SIV-a, član CK SK BiH, član SK SSRNJ i predsjednik Udruženja RV starješina. Narodni heroj — 122, 131, 297

Mugoša Dušan (1914—1973), politički radnik. Član KPJ od 1934. zbog revolucionarnog rada više puta je hapšen. Bio je član Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju. Od oktobra 1941. do maja 1944. kao instruktor CK KPJ radio na stvaranju KP i organizovanju NOB-a u Albaniji. Potom je bio član GŠ za Kosovo i Metohiju. Poslije rata bio je sekretar Oblasnog NOO i organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član CK KPS i CK KPJ, savezni poslanik i član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 296, 298, 317, 318

Mugoša Špiro (1904—1942), poreski činovnik, glumac, reditelj i novinar. Uče-

stvovao u naprednom radničkom pokretu zbog čega je hapšen. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je: komandir Podgoričke ustaničke čete, komandant-bataljona u Zetskom NOPO, u Crnogorskom NOPO za operacije u Sandžaku i u Crnogorsko-sandžačkom NOPO; zamjenik komandanta Lovćenskog NOPO i 4. crnogorske proleterske brigade. Poginuo avgusta 1942. Narodni heroj – 275.

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883—1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Jedan od organizatora italijanskog iredentizma. Godine 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije: 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. God. 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1933—1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u drugom svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef Italijanske Socijalne Republike. Uhvatili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 — 106, 264

Nađ Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. General-armije JNA — 163, 167, 168, 181, 199, 206, 207, 222, 224, 251, 291, 292, 296, 313.

Nedeljković Radoje (1911—1943) vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao član britanske vojno-obavještajne misije majora Terensa Atertona upućen u Jugoslaviju podmornicom januara 1942. Januara 1943. uhapšen u Beogradu od strane Gestapoa i odveden u logor gdje mu se gubi trag (vjerovatno je umro ili ubijen) — 16

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosi defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 158, 198, 211, 240, 246, 248, 263, 27, 291, 295

Nešković dr Blagoje Mihajlo (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 181

Nika Sotir, albanski antifašista poginuo za vrijeme demonstracija u Draču, 12. aprila 1942 — 298

Nikolić, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije; poginuo u borbi s Nijemcima 1942 — 254

Nikoliš Gojko (1911), ljekar, Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu ljekar (poručnik) na dužnosti upravnika bolnice. U NOR-u od 1941: ljekar, načelnik Saniteta Vrhovnog štaba NOV i POJ (odnosno u Ministarstvu narodne odbra-

ne). Poslije rata načelnik Sanitetske uprave JNA, načelnik Vojnomedicinske akademije, ambasador. Bio je član AVNOJ-a i narodni poslanik. General-pukovnik JNA i akademik. Napisao memoarsko djelo: Korijen, stablo, pavetina (Zagreb 1980). Narodni heroj — 21, 40, 43

Ninković Ana, vlasnik kuće u Glamoču u kojoj je od 17. avgusta do 14. septembra 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 316

Novak Karl (1905), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata 1941. izbjegao zarobljavanje i povukao se u Sloveniju. Odbio saradnju s OF i uključivanje u borbu protiv okupatora. Od novembra 1941. načelnik štaba komande četnika D. Mihailovića u Sloveniji. Sarađivao sa „Slovenskom zvezom", italijanskim okupacionim vlastima i kvislinškim odredima na suzbijanju NOP-a u Sloveniji. Od maja 1942. bio je komandant četničkih snaga Slovenije (ukupno 300 boraca) i politički delagat VK JNIO. Od kapitulacije Italije, a naročito od proljeća 1944, radi u Italiji kao saveznički obavještajac. Poslije rata emigrirao u SAD — 277

Novaković Jakša (1910—1943), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, sin generala Ljube Novakovića. Nalazio se kao oficir u četničkim jedinicama pukovnika Baja Stanišića — 16, 270

Novaković Ljubo (1883—1943), brigadni general vojske Kraljevine Jugoslavije. Tokom 1941. sarađivao s K. Pećancem i D. Mihailovićem; napustio ih i sklopio sporazum s partizanima. Boravio je u Foči, kada se tu nalazio Vrhovni štab i obećavao je svoju podršku NOP-u. Aprila 1942. prebjegao četnicima zajedno s vojnoobavještajnom misijom britanskog majora Atertona. Ubijen septembra 1943. u okolini Cetinja — 16, 270

Novaković Srđan (1890—1943), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, potpisnik Deklaracije grupe oficira koji su se aktivno uključili u NOB, donesene 16. juna 1942. na Zelengori. Većnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci juna 1943 — 264.

Obradović Koviljka (1923—1944), veoma rano se uključuje u revolucionarni pokret. Učesnik je NOB-a od 1941, kada je primljena i u SKOJ; u KPJ, primljena 1942. Prilikom prelaska partizanskih jedinica iz Crne Gore u Bosnu, sredinom 1942. ostavljena je da radi u neprijateljskoj pozadini, ali se razboljeva tako da je četnici otkrivaju i zatvaraju u Žabljaku, gdje provodi nekoliko mjeseci. Iz zatvora je puštena teško bolesna, ali se i dalje, sve do aprila 1944, kada je umrla, bavi revolucionarnim radom — 270

O'Donovan Patrik (O'Donovan Patric), radio-telegrafista britanske vojne misije majora Terensa Atertona koja je marta-aprila 1942. boravila u VŠ NOP i DVJ u Foči. Iz VŠ pobjegao je zajedno s Atertonom, Ljubom Novakovićem i poručnikom Nedeljkovićem (sredinom aprila 1942); njega i Atertona ubio je četnički komandant Spasoje Dakić — 16

Opsenica Stevan Stevo (1913), radnik. U NOB-u i u KPJ od 1941. Jedan od organizatora ustanka u gornjoj Lici. U ratu je bio komandant bataljona „Ognjen Prica", komandant 2. ličkog NOP odreda, komandant 1. udarne brigade Hrvatske, načelnik štaba 35. divizije i zamjenik komandanta 11. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant divizije komandant za pozadinu armije. General-potpukovnik u rezervi. Narodni heroj — 300

Orović Savo (1888—1974), u prvom svjetskom ratu u crnogorskoj vojsci, a od 1916. bio komita. U vojsci Kraljevine Jugoslavije stekao čin pukovnika. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Nikšićkog NOPO, član GŠ NOPO za Crnu Goru i Boku, član VŠ, komandant Oficirske škole VŠ, načelnik vojnog učilišta. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata biran za saveznog poslanika i poslanika Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA — 53, 191, 255, 263, 319

Ostojić Zaharije (1907—1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. S misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno sa majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945. odvojivši se od Draže Mihailovića, pokušao da se sa ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do

britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški — 239, 240

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. Godine 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru borbe nacizma i fašizma protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 45, 100, 188, 189, 242, 248, 263

Pavić Jefto (1898) advokat. Član Glavnog odbora Zemljoradničke stranke. U NOB-u od 1941. Učesnik Skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu 16. juna 1942. Prvog zasijedanja AVNOJ-a član Glavnog odbora NOF-a. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ — 53

Pavićević Đoko (1872—1970), oficir Crnogorske vojske. U prvom svjetskom ratu komandir čete u Lovćenskoj brigadi. U NOB-u od 1941. Član KPJ od 1943. Bio je zamjenik komandanta Trebješkog bataljona Nikšićkog NOO, savjetnik u štabovima 4. i 5. crnogorske brigade i 3. udarne divizije. Bio je član AVNOJ-a i CASNO-a. Pukovnik JNA. Narodni heroj — 6, 264

Pavlović Dragoslav (908—1942), student. Član KPJ od 1936. Uhapšen 1937. i osuđen na 2 godine robije, koju je izdržao u Mariboru. Krajem 1939. postao sekretar PO, a ubrzo potom sekretar CO Crvene pomoći (kasnije Narodna pomoć). Učesnik je V zemaljske konferencije KPJ, na kojoj je podnio referat o Narodnoj pomoći. U NOR-u od 1941: insturktor CK KPJ u Makedoniji, politički komesar Kragujevačkog NOPO, poginuo 21. januara 1942. na Pjenovcu kod Han-Pijeska kao politički komesar 5. bataljona 1. proleterske brigade. Narodni heroj — 239

Pavlović Ristan Risto (1887—1943), učitelj. Bio je član Saveza zemljoradnika. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata bio je ekonom Sreskog NOO u Pljevljima (1941), učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu, juna 1942. Bio je i vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943 — 54

Pećanac Kosta (vid. Milovanović Pećanac Kosta)

Penezić Slobodan Krcun (1918—1964), kao student Poljoprivrednog fakulteta aktivno učestvovao u naprednom studentskom pokretu: član KPJ od 1939; od 1940. Član PK SKOJ-a za Srbiju; 1941. izabran za člana Okružnog komiteta za Užice, gdje od juna 1941. učestvuje u pripremama oružanog ustanka; bio rukovodilac politodjela 2. proleterske brigade, komesar te brigade i politički komesar 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja Beograda 1944. načelnik OZN-e za Srbiju; 1946—1953. ministar unutrašnjih poslova vlade Srbije; od 1953. član Saveznog izvršnog vijeća od 1962. predsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije; član CK SK Srbije i CK SKJ. Rezervni general-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 127.

Perajko Dinka (?—1942), ustaškinja sa Brača, zarobljena u leto 1942. sa drugim ustašama na Braču od strane partizana — 178.

Perišić ,Radojica (?—1945), sveštenik; saradnik talijanskih okupatora. Krajem 1941. uz pomoć okupatora formirao četnički odred u Avtovcu, a maja 1942. obrazovao četnički Gornjogatački bataljon. Polovinom 1942. godine imenovan je za komandanta 1. četničke pogranične hercegovačko-crnogorske brigade u sastavu Nevesinjskog korpusa. Poginuo u Bosni marta 1945, — 13, 55, 269.

Perić starješina samostana u Prozoru, u kojem je drug Tito boravio za vrijeme italijanskog bombardovanja 15. jula 1942. — 311.

Perović Risto (1880—1943), potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u od 1941. Učestvovao na skupštini rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održane na Tjentištu 16. juna 1942. Vijećnik Prvog zasijedanja AVNOJ-a. Poginuo na Sutjesci 1943. — 53, 264.

Peruničić Mile (1890—1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u prvom balkanskom i prvom svjetskom ratu. Između dva rata pripadao Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine — 53, 134, 137.

Petar II Karađorđević (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno namjesništvo s knezom namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja zemlje ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini — 294.

Petronijević Andrija (1901—1941), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u od početka ustanka. Zarobljen i strijeljan od Italijana u Pljevljima 1941 — 254.

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki) (1890—1957), Studirao slikarstvo u Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ „Komunist", 1925. osuđen na 20 god. robije, koja mu je smanjena na 12 god. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 god. robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov „Kapital". Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 4, 60, 61, 122, 127, 151, 267, 287, 306, 308, 318.

Pintola Osman, vlasnik kuće u selu Lukovcu ispod Bjelašnice, u kojoj je 1. jula 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 308.

Poleksić Momčilo (1912) vojni službenik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. Bio je komandant Durmitorskog NOPO i bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, šef sekcije za naoružanje ekonomskog odsjeka VŠ NOV i POJ, zamjenik komandanta 7. krajiške brigade, načelnik štaba 9. dalmatinske divizije i 13 korpusa NOVJ. Poslije rata, do 1948. kada je prihvatio Rezoluciju IB, nalazio se na službi u JNA — 53, 264.

Poljanac Branko (1908), inženjerijski major vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u načelnik štaba 1. proleterske brigade, načelnik Operativnog štaba NOV i DV za Bosansku krajinu, komandant divizije, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije; general potpukovnik JA. Do 1948. na službi u Armiji. Prihvatio Rezoluciju IB, isključen iz KPJ i osuđen — 264.

Poljanac Stanko, vid. Poljanac Branko.

Ponariti Ilijaz (?—1942), albanski fašista i italijanski policijski agent. Ubijen od

strane albanskih komunista u Valoni maja 1942. — 234, 298.

Popara Miroslav Miro (1913—1942), student. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada hapšen i proganjan. Kao instruktor PK KPJ za BiH radio na pripremama i organizovanju ustanka u Hercegovini. U NOR-u od 1941: član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, sekretar OK KPJ za istočnu Hercegovinu, politički komesar Hercegovačkog NOPO politički komesar Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu i južnu Dalmaciju. U junu 1942. uhvatili su ga četnici i strijeljali u Nevesinju oko 25. jula 1942. Narodni heroj — 59.

Popović Mutimir Budo (1907—1945), radnik. Član SKOJ-a od 1928, a član KPJ od 1930. Zbog revolucionarnog rada osuđivan na robiju, avgusta 1941. pobegao iz kaznione u Sremskoj Mitrovici. Bio politički radnik u partizanskoj fabrici oružja u Užicu i borac Užičkog NOP odreda, politički komesar Zahmurskog i Kombinovanog čelebićko-dragočevskog bataljona. Poginuo kao načelnik OZN-e 16. vojvođanske divizije, marta 1945 — 272.

Popović Konstantin Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. God. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva od II zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK SKJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni generalpukovnik — 29, 66, 95, 137

Popović Krsto (1881—1947), oficir vojske Kraljevine Crne Gore. Bio jedan od vođa Crnogorske federalističke stranke, stavio se u službu okupatora, koji su mu dali čin generala, postao komandant kvislinških „nacionalističkih" trupa u staroj Crnoj Gori. Kao odmetnik ubijen poslije rata — 52, 184, 193, 273

Popović Miladin (1910—1945), student. Član SKOJ-a od 1933. a KPJ od 1934. Bio je istaknuti organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik je V konferencije KPJ. Bio je istaknuti organizator NOR-a na Kosovu. Od oktobra 1941. do septembra 1944. radio je kao delegat CK KPJ pri KP Albanije. Od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen od izdajnika 13. marta 1945. u Prištini. Narodni heroj — 296, 317

Popović Milentije (1913—1971). Završio Tehnički fakultet u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i kratko vrijeme sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CK SKJ; generalni sekretar SSRNJ, predsjednik Savezne skupštine — 289

Popović Vladimir Vlado (1914—1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata — komunista i socijalista i na Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa NOVJ, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike; član CK SKJ, Narodni heroj — 255, 317, 318

Prlja Andrija (1900), službenik. Pripadao je Demokratskoj stranci. Učesnik je NOB-a od 1941. Komandant bataljona u

Lovćenskom NOP odredu. Sredinom 1942. nalazi se u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi. Septembra 1943. imenovan je za člana Sreskog komiteta KPJ za Cetinje, a 1944. postavljen je za komandanta komande mjesta Čevo. Poslije rata bio je zamjenik ministra trgovine vlade NR Crne Gore — 53

Pucar Đuro (1899—1979), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1920. a KPJ od 1922. Od 1924. radio u Željezničkoj radionici u Subotici, gdje je bio član Mjesnog komiteta KPJ. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen 1929. na 8 godina robije, a kazna mu je u toku robije povećana još za 2 god. Od 1939. živi ilegalno u Sarajevu, postaje član PK KPJ za BiH, a 1940. član CK KPJ. U NOB-u rukovodi ustankom u Bosanskoj krajini, član je Glavnog štaba BiH, potpredsjednik ZAVNOBiH i član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio na odgovornim dužnostima u BiH i Federaciji. Predsjednik vlade NR BiH, sekretar CK KP BiH, član Politbiroa CK KPJ, odnosno SKJ, član Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 181, 313

Pucarević Momir (1918—1942), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOB-a i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Poginuo u borbama za oslobođenje Livana 5. avgusta 1942. — 254

Radaković Lazo (1913), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB i KPJ od 1941. godine. Bio je komandant 1. ličke brigade, operativni oficir 6. proleterske divizije, komandant 3. ličke brigade, načelnik Štaba 6. proleterske divizije i dr. Posle rata komandant divizije u korpusa i na dužnosti u VVA. Narodni heroj — 300

Radević Radisav (1877—1942), kao artiljerijski kapetan crnogorske vojske učestvovao u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Poslije bio oficir vojske kraljevine Jugoslavije. U NOB-i od prvih dana ustanka. Početkom marta 1942. pada u ruke četnika, koji ga zatvaraju u kolašinski zatvor, gdje je poslije zvjerskog mučenja 24. marta strijeljan — 254

Radosavljević Milan Mile (1916—1944), elektromehaničar. Bio je organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u od 1941; član i instruktor CK SKOJ-a, član Glavnog štaba za Srbiju. Poginuo kao borac 2. proleterske brigade kod Prokuplja 1944. — 169, 289

Radović Petar (1891) poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u od 1942. Potpisnik Deklaracije grupe oficira koji su se aktivno uključili u NOB, donesene 16. juna na Zelengori 1942 — 264

Raičević Tomo (1894—1967), učesnik balkanskih ratova i prvog svjetskog rata. Između dva rata pripadao Zemljoradničkoj stranci. U NOB-i od jula 1941. Učesnik je skupštine rodoljuba Crne Gore i Boke i Sandžaka održane na Tjentištu 16. juna 1942. Poslije odlaska partizanskih snaga u Bosnu, sredinom 1942. upućen je na rad u neprijateljsku pozadinu, gdje se uprkos teškim uslovima održao sve do njihovog povratka u proljeće 1943, kada im se opet priključuje. Poslije oslobođenja bio je član Sreskog NOO u Nikšiću. — 53

Ramović Blagota (1885—1943), kao oficir učestvovao je u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Poslije bio oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-i od 1941. godine. Učestvovao je na skupštini rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održanoj 16. juna 1942. na Tjentištu. Sredinom 1942. s cijelom porodicom u sastavu 5. crnogorske brigade prelazi u Bosnu. Poginuo je na Sutjesci juna 1943. — 53, 264

Ranković Aleksandar (Marko) (1909—), Član SKOJ-a od 1927. a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV-a; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotsta-

vljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebi svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 4, 7, 8, 19, 28, 29, 33, 35, 76, 86, 95, 122, 127, 134, 137, 151, 175, 255, 267, 268, 270, 272, 280, 282, 287, 303, 304, 306, 308, 309, 318

Ranković Anđa (1909—1942), tekstilna radnica; član SKOJ-a od 1928; zbog revolucionarnog rada 1930. uhapšena i protjerana iz Beograda u rodno mjesto Izbište (kod Vršca). Primljena u KPJ 1930. Po povratku u Beograd (1932), sekretar partijske ćelije tekstilaca, a 1938. član Rejonskog komiteta KPJ za Karaburmu. Do aprila 1941. pet puta hapšena i tri puta protjerivana u rodno mjesto. Po okupaciji Jugoslavije ilegalno radila u Beogradu do polovine septembra 1941, kada je prešla na oslobođenu teritoriju zapadne Srbije. Poslije formiranja 2. proleterske brigade, zamjenik komesara čete. Poginula 11. juna 1942. na Gatu (kod Gackog) u borbi sa četnicima. Narodni heroj — 35, 103, 273

Ređepi Prljat, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru 21. juna 1942. — 297

Ribar Ivo Lola (Fišer, Lola Lolo 1916—1943), student. God. 1935. postao član SKOJ-a, a 1936. član KPJ. U 1935. i 1936. učestvovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslovenske omladine učestvovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Briselu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Bio je sekretar CK SKOJ-a (1939—1943). Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943, za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939. a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. U NOR-u od 1941. član VŠ NOV i POJ. Na prvom kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj — X, 5, 29, 151, 176, 246, 247, 268, 272, 283, 289, 290, 299, 304, 306, 308, 310, 313, 319

Roganović Đuro (1903—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u je od jula 1941. Bio je komandant bataljona u Nikšićkom NO odredu, a zatim zamjenik komandanta istog odreda. Član je KPJ od 1942. Od sredine 1942. nalazio se izvjesno vrijeme u štabu 5. crnogorske proleterske brigade. Krajem 1942. i početkom 1943. nastavnik je Oficirske škole Vrhovnog štaba. Poginuo je na Sutjesci juna 1943. — 264

Rončević Radojica (1906 –?), konjički kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U toku rata komandant Nikšićkog četničkog odreda. Juna 1943. interniran od Italijana — bio u logoru u Baru. Posle kapitulacije Italije oslobođen. Od jeseni 1943. komandant žandarmerijskog bataljona u Baru (pod nemačkom komandom). Pri kraju rata emigrirao — 7, 18, 268, 270

Rukavina Ivan Ivo (Vladimir Rukavina) (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje „Proletera". Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj; komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CK SKH i CK SKJ, General armije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 317

Santini Edo (1918), privatni namještenik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOB-a od 1941. U ratu je bio sekretar OK KPH za Split, sekretar OK KPJ za Livno, zamjenik političkog komesara 20. divizije i pomoćnik političkog komesara Ratne mornarice NOVJ. Poslije rata inspektor u Političkoj upravi JA, načelnik Političke uprave JRM, politički komesar armije i korpusa, načelnik katedre u VVA JNA i

pomoćnik glavnog urednika RVE. General-major u rezervi — 311

Savićević Marko (1885—1943), novinar. Bio član Glavnog odbora Zemljoradničke stranke. U NOB-u je od jula 1941. Učesnik je Ostroške skupštine i skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održane na Tjentištu 16. juna 1942. Zarobljen je od strane četnika sredinom 1942, zatvoren na Cetinju, gdje ga je italijanski Vojni sud osudio na smrt. Streljan je 19. februara 1943. — 53

Selić Blagota (1888—1942), sreski načelnik u Kolašinu. Član Jugoslovenske nacionalne stranke. Poslije izbijanja trinaestojulskog ustanka u Crnoj Gori uključio se u NOP. Ubijen od strane četnika 1942. na Brezi, kod Kolašina — 18

Simović Jagoš (1893—1946), sveštenik (protojerej). Pripadao Jugoslovenskoj radikalnoj zajednici. Učesnik NOB-e od 1941. U toku NOR-a bio je vjerski referent 4. crnogorske proleterske brigade i vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bavio se društvenim radom. Bio član Vjerske komisije vlade DFJ. Pukovnik JNA — 53, 164

Smiljanić Momčilo (1916—1942), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOB-a od 1941. Bio komandir čete u Užičkom partizanskom odredu. U borbi protiv Nijemaca kod Kosjerića teško ranjen. Četnici su ga na prevaru uhvatili i zaklali kod Gornjeg Milanovca 22. marta 1942. — 254

Smirnov Vladimir (1899), inženjer. U NOR-u od 1941; član KPJ od 1942. Bio načelnik Tehničkog odjeljenja VŠ odnosno Tehničke službe Generalštaba. Poslije rata komandant inžinjerije JNA, načelnik Građevinske uprave, zamjenik načelnika ove uprave. General-potpukovnik JNA — 141, 288

Sofijanić Ratko (1915—1968), radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant bataljona u Užičkom NOPO i komandant 2. proleterske brigade, 24, a zatim 22. divizije. Na II zasijedanju AVNOJ-a izabran je za vijećnika. Poslije rata bio je komandant korpusa, armije i graničnih jedinica Jugoslavije. Bio je poslanik Savezne skupštine, Narodni heroj. General-pukovnik JNA — 40, 275

Stafa Kemal (? — 1942), član CK KP Albanije, poginuo u borbi s italijanskim karabinjerima u Tirani maja 1942. — 234, 298

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RS DRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 44, 47, 51, 65, 146, 159, 276, 277, 291, 307

Stanišić Bajo (1891—1943), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku u Crnoj Gori jula 1941. kao savjetodavni član Privremene komande narodnooslobodilačkih trupa. Februara 1942. stupio u saradnju s talijanskim okupatorskim vlastima, organizovao četničke jedinice za borbu protiv partizana i bio jedan od najistaknutijih kvislinga i protivnika NOP-a. Poginuo u borbi protiv partizana 18. oktobra 1943. — 51, 52, 247, 254, 263, 270, 273

Staviljeci Sadik, albanski antifašista i jedan od organizatora albanskog NOP-a, poginuo u borbi sa fašističkom policijom u Skadru 21. juna 1942. — 297

Stefanović Rade (1913—1943), geometar. Učestvuje u organizovanju ustanka u užičkom kraju; bio je komandant Miljevinskog i Dragočevskog čelebićkog NOPO. Član KPJ od 1941. Poginuo 1943. — 272

Stefanović Svetislav (1910—1980). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. U SSSR-u od 1930. do 1933, gdje je završio KUNMZ. God. 1934. nalazio se kao instruktor CK KPJ u Zagrebu, gdje je bio uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izlasku s robije sekretar PO Narodne pomoći za Srbiju. U NOR-u od 1941; instruktor PK KPJ za Srbiju, instruktor

CK KPJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji, pomoćnik političkog komesara Durmitorskog NOPO, politički komesar Hercegovačkog NOP odreda. U OZN-i od 1944. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata bio je zamjenik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, savezni sekretar za unutrašnje poslove, član SIV-a, član CK SKJ. Zbog zloupotrebe položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) razriješen svih političkih funkcija, isključen iz CK SKJ i penzionisan — 59, 275

Stojanović dr Mladen (1896—1942), ljekar. Kao srednjoškolac pripadao je organizaciji „Mlada Bosna" i bio je jedan od idejnih vođa napredne omladine u Tuzli. Član KPJ postao 1939. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije ustaše su ga uhapsile 22. juna 1941, ali je pobjegao iz zatvora i otišao na Kozaru, gdje je postao jedan od organizatora narodnooslobodilačke borbe u Bosanskoj krajini. Bio je komandant Kozarskog NOPO i načelnik Operativnog štaba NOPO za Bosansku krajinu. Aprila 1942. četnici su ga ubili kao ranjenika. Narodni heroj — 154

Šakić Milan (Mićun) (1915—1971), učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941, komandant partizanskog bataljona „Krbava", zamjenik komandanta Ličkog NOPO i 2. ličke brigade, načelnik Štaba 6. divizije, komandant Kninskog operativnog sektora, zamjenik komandanta 13. divizije, komandant 19. divizije i 11 korpusa NOVJ. Poslije rata komandant divizije, komandant pozadine armije, načelnik Vojne akademije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 300

Šaranović Milovan (1913—1943), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U ustanku od 13. jula 1941. bio komandir voda, u jesen 1941. komandir čete, u proljeće 1942. komandant bataljona. Juna 1942. stupa u 5. crnogorsku brigadu, u kojoj je bio komandant 4. bataljona, a potom zamjenik komandanta brigade. Novembra 1942. odlukom VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, gdje je postavljen za komandanta Dolenjske operativne zone, a u junu 1943. za načelnika Glavnog štaba Slovenije. Pukovnik NOVJ. Narodni heroj — 6, 264

Šćekić Vladimir Vlado (1917), student. Član KPJ od 1937. Zbog revolucionarne aktivnosti hapšen i osuđivan. U NOB od 1941. U ratu je bio politički komesar čete Komskog NOPO, zamjenik političkog komesara bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 1. dalmatinske brigade, politički komesar 1. proleterske brigade i 1. proleterske divizije. Posle rata je politički komesar armije, KNOJ, Jugoslovenske ratne mornarice, komandant vojnog područja, načelnik uprave GŠ JNA, komandant Graničnih jedinica, predsjednik SUBNOR-a Jugoslavije i dr. Narodni heroj — 300

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941; jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SKJ BiH i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 9, 13, 20, 59, 162, 168, 172, 1257, 275, 291, 305, 306, 315

Tadić Simo (1913), radnik. Član KPJ i u NOB od 1941. U ratu bio politički komesar bataljona, politički komesar 3. krajiške brigade i 53. (srednjebosanske) divizije i načelnik Personalnog odeljenja 5. korpusa NOVJ. Posle rata je član vlade NR BiH, sekretar Republičkog vijeća Saveza sindikata za BiH, i dr. Bio je član CK SK BiH i član Kontrolne komisije SK BIH. Rezervni potpukovnik JNA — 300

Terzić Velimir (1908), oficir (kapetan) vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941; komandant bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ i šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik, Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General pukovnik JNA u penziji. Napisao

više radova iz oblasti istorije i vojne nauke — 63, 264, 276

Todorović Boško (1905—1942), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Među prvima, 1941. godine prišao četničkom pokretu Draže Mihailovića, koji ga imenuje za komandanta istočne Bosne i Hercegovine. Kao četnički delegat u jesen 1941. vodio pregovore s delegatima GŠ NOPO za Bosnu i Hercegovinu o zajedničkoj borbi protiv okupatora. Istovremeno je sklopio sporazum s talijanskim okupatorom o borbi protiv NOP-a. Prvi hercegovačko-crnogorski udarni bataljon zarobio ga je februara 1942. u Kifinu Selu (kod Nevesinja) i za počinjene zločine protiv naroda sud ga je osudio na smrt — 52

Tomanović Vlado (1907—1943), sudija. Pripadao je naprednom studentskom pokretu, pa je zbog toga proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Bio je komandir čete za bezbijednost (protivvazdušnu, požarnu i sl.) Čačka 1941. u Čačanskom NOPO, komandant Bilećkog partizanskog bataljona i štaba sektora Bileća—Trebinje. Član KPJ od februara 1942. Zatim je bio komandant Južnohercegovačkog NOPO, zamjenik komandanta Hercegovačkog NOPO i 10. hercegovačke brigade. Narodni heroj — 59, 275

Tomić Mirko Seljak (1909—1943), pravnik. Bio je istaknuti studentski rukovodilac na Beogradskom univerzitetu i predsednik zadruge „Samopomoć". Član je KPJ od 1934. Aktivan je u radu na stvaranju Narodnog fronta i JRP. Član MK Beograda i OK KPJ za Beograd. Hapšen je i proganjan. U NOB-u radi na terenu OK Kruševac i OK Kraljevo. Od kraja 1941. član je Glavnog štaba i PK KPJ za Srbiju. Poginuo je u sukobu sa agentima Specijalne policije, u Beogradu 17. januara 1943. Narodni heroj — 176

Tomšič Tone (1910—1942), student. Član SKOJ-a od 1928, a član KPJ od 1932; od 1931. do 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija Slovenije, a tada osuđen na 18 mjeseci robije. Tokom 1934. do avgusta radio u PK KPSl, PK SKOJ-a i u Crvenoj pomoći Slovenije, a onda uhapšen i marta 1935. osuđen na dvije i po godine robije, koju je izdržao u Sremskoj Mitrovici. Član CK KPSl postao je 1937, a početkom 1938. organizacioni sekretar CK. Od februara 1940 živeo ilegalno. Po izlasku s robije angažovao se naročito na stvaranju narodnofrontovskog jedinstva, uređivanju ilegalnih listova Partije itd. Kandidat za člana CK KPJ. Bio je jedan od istaknutih organizatora ustanka u Sloveniji. Uhapšen 10. decembra 1941. i poslije svirepih mučenja strijeljan 16. maja 1942. Narodni heroj — 151, 290

Trajković Miroslav (? — 1942), student, aktivista naprednog studentskog i komunističkog pokreta. Od početka okupacije aktivno radi za NOP. S ostalim članovima porodice Trajković uhapšen sredinom januara 1942, i pogubljen na Banjici — 246, 299

Trajković Milena (? — 1942), supruga beogradskog apotekara Svetolika Trajkovića, majka Slobode, Vere i Miroslava Trajkovića. Ubijena na Banjici januara 1942. sa cijelom porodicom — 246, 299

Trajković Sloboda (1918—1942), student, aktivista naprednog studentskog i komunističkog pokreta. Svoju ilegalnu aktivnost nastavlja i po dolasku okupatora. Januara 1942. uhapšena je s ostalim članovima porodice Trajković i ubijena na Banjici — 249, 299

Trajković Svetolik (? — 1942), apotekar. S cijelom svojom porodicom sarađuje u NOP-u. Sredinom januara 1942. uhapšen s cijelom porodicom i ubijen na Banjici — 246, 299

Trajković Vera (? — 1942), student. Sa svojom sestrom Slobodom i bratom Miroslavom uključila se u napredni studentski i komunistički pokret. Svoju ilegalnu aktivnost nastavlja i pod okupacijom sve do januara 1942, kada je uhapšena i s drugim članovima porodice ubijena na Banjici — 246, 299

Trifunović Birčanin Ilija, (1887—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije u penziji, učesnik ratova 1912—1918; od 1932. predsjednik „Narodne odbrane". Po okupaciji zemlje postao kvisling. Od septembra 1941. boravio u Splitu, gdje je ostvario tijesnu suradnju s talijanskim okupatorskim vlastima i radio na organizovanju četničkih jedinica. U proljeće 1942. imenovan je od Draže Mihailovića za komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočet-

ničkih odreda. Umro februara 1943. u Splitu — 171, 247, 254, 299

Urošević Ljubiša (1918—1943), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. Bio je komandant Durmitorskog NOPO, načelnik štaba 4. crnogorske proleterske brigade i 16. divizije NOVJ. Poginuo kao zamjenik načelnika štaba 3. korpusa NOVJ — 264

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR od 1941. U ratu bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 127

Uzunović Vejsil, vlasnik kuće u selu Seonice, kod Prozora, u kojoj je 8. i 9. jula 1942. boravio vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito — 309

Vasić Dragiša (1885—1945), književnik, advokat i akademik. Bio potpredsjednik Srpskog književnog kluba. U ljeto 1941. dolazi u štab D. Mihailovića. Smatran je za zamjenika D. Mihailovića i njegovog nasljednika u slučaju njegove pogibije. Učestvovao u pregovorima Tito--Mihailović u Struganiku i Brajićima 1941. Po dolasku Stevana Moljevića u štab D. Mihailovića njegova uloga političkog i ideološkog vođe opada. God. 1943. pasivizirao se i izvjesno vrijeme nalazio se u Gruži. Na kongresu u selu Ba izabran je za člana Izvršnog odbora tzv. Centralnog nacionalnog komiteta, u kojem je bio predsjednik pravnog i zakonodavnog odbora. Bio je urednik izdanja „Ravna gora". S D. Mihailovićem se povukao iz Srbije u Bosnu. Bio je u grupi komandanata koja je napustila D. Mihailovića. Ubijen od strane ustaša u Jasenovcu aprila 1945. — 239

Vešović Mirko (1909—1943), advokat. Jedan je od organizatora ustanka u Vasojevićima. Bio je prvi komesar Ljevorječke čete i Ljevorječkog partizanskog bataljona. Učesnik je Ostroške skupštine i član NOO za Crnu Goru i Boku; učesnik je i skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka održane na Tjentištu 16. juna 1942. Kao delegat Crne Gore na Prvom zasijedanju AVNOJ-a izabran je za vijećnika. Poginuo je kod Gacka 6. aprila 1943. — 53

Vicković Mihailo (1897), predsjednik opštine. U NOB-u od 1941. Bio je zamjenik političkog komesara i politički komesar Lovćenskog NOP odreda. Sredinom 1942, po odlasku glavnine partizanskih snaga u Bosnu, ostaje na radu u neprijateljskoj pozadini. Kasnije je biran za člana Sreskog, a zatim i Okružnog komiteta KPJ za srez Cetinje. Početkom 1944. izabran je za sekretara Sreskog NOO za srez Cetinje. Poslije rata republički poslanik, ministar u vladi Crne Gore, potpredsjednik Prezidijuma, pa potpredsjednik Skupštine Crne Gore i član Glavnog odbora SUBNOR-a Crne Gore — 55

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevljanskog bataljona i Pljevljanskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na kraju komandant 37. (sandžačke) i 11. (krajiške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. Narodni heroj. General-potpukovnik JNA u penziji — 165, 168

Vještica Nikola (? — 1942) zemljoradnik iz okoline Mrkonjić-Grada. Maja 1941. prišao četnicima i bio komandant tzv. četničkog „Gvozdenog bataljona". Oktobra 1942. zarobljen od partizana na Mliništu i strijeljan — 227

Vlasohjić Predrag (1911), sudija. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant 1. zlatarskog bataljona. Učesnik je skupštine rodoljuba Crne Gore Boke i Sandžaka održane 16. juna 1942. na Tjentištu — 54

Vojinović Branko (1916—1942), zemljoradnik, član KPJ od 1942, a u NOR-u od 1941, komandir čete 2. bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Ranjen prilikom napada na Prozor. Od zadobijenih rana umro 11. jula 1942 — 96

Vučković Ljubo (1915—1976), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR stupa 1941. godine. Član je KPJ od 1941. Bio je komandant bataljona Lovćenskog NOPO, komandant bataljona 4. crnogor-

ske proleterske brigade, komandant 2. dalmatinske brigade, 4. proleterske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata načelnik Generalštaba JNA, načelnik Više vojne akademije JNA. Bio je član Opunomoćstva CK SKJ za JNA i Saveta narodne odbrane, predsjednik Saveznog odbora Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj — 264

Vujačić Marko (1889—1974), politički radnik i novinar. Član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; narodni poslanik i senator. Učestvovao u julskom ustanku u Crnoj Gori. Novembra 1943. izabran za člana Odbora za saziv skupštine ZAVNO-a Crne Gore i Boke. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za jednog od potpredsjednika. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ — 53

Vujnović Bogdan (1919), učitelj. U NOB i KPJ od 1941. godine. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara 2, zatim 3. pa 1. ličke brigade, i dr. Posle rata je načelnik Odjeljenja bezbjednosti armije, sudija Vojnog suda u Beogradu, pomoćnik komandanta korpusa i dr. General-major u penziji — 300

Vujović Mitar (1911) oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio intendant Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku, šef Ekonomskog odsjeka i načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine armije i dr. — 54, 264

Vukmanović Svetozar (Tempo) (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 99, 161, 255, 282, 310

Zečević Batrić (1887—1942), kao oficir crnogorske vojske učestvovao u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. U trinaestojulski ustanak uključuje se sa cijelom porodicom. Učesnik je Ostroške Skupštine, na kojoj je izabran za člana NOO za Crnu Goru i Boku. Poslije povlačenja partizanskih jedinica u Bosnu ostao u Crnoj Gori, ali su ga ubrzo uhvatili četnici koji su ga strijeljali na Berzi kod Kolašina, 13. maja 1942. — 264

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je član VŠ, vijećnik AVNOJ-a i član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine, član SIV-a, član SO SUBNORJ — 255, 278

Zogović Radovan (1907), književnik i prevodilac. Završio Filozofski fakultet. Pripadao grupi tzv. socijalnih pjesnika. Član KPJ od 1934. Aktivno učestvovao u revolucionarnom radničkom pokretu, posebno u polemikama na književnoj ljevici. U NOR-u od 1941. Bio je član Politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, član redakcije „Borbe" i bavio se organizovanjem ideološko-političkog rada. Poslije rata bio je član Agitpropa CK KPJ i kandidat za člana CK KPJ. U vrijeme pritiska IB na Jugoslaviju izolovao se od borbe KPJ protiv staljinizma. Bavi se književnim radom — 53

Žugić Jovo (1888—1950), sveštenik, član lijevog krila Zemljoradničke stranke. U NOB-u od jula 1941. Jedan je od učesnika skupštine rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka, koja je održana 16. juna 1942. na Tjentištu. Poslije odlaska glavnine partizanskih snaga u Bosnu, sredinom 1942. ostao u Crnoj Gori, ali je nakon nekoliko mjeseci ilegalnog rada uhapšen od strane četnika. Iz zatvora je pušten avgusta 1944. i ponovo se uključio u

NOP. Poslije rata bio je član Sreskog NOO Nikšića — 54

Žujović Sreten (Crni) (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar PK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; generalpukovnik. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — X, 5, 29, 60, 76, 91, 122, 126, 127, 134, 140, 141, 151, 163, 168, 172, 175, 255, 268, 272, 278, 280, 287—289, 292, 298, 304, 306, 308, 309, 313—315, 318

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

ALBANIJA — 18, 225, 234, 235, 270, 296, 297, 298, 317, 318
ALIŠNICA — 270
AMERIKA vidi — SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
AMERIKA (LATINSKA) — 288
AMERIKA (SJEVERNA) — 278
ANDRIJEVICA — 254
ANKARA — 191, 240
ARŽANO — 212, 214, 215, 233
AUSTRIJA — 245, 319

BABIN MOST — 291
BAČINA — 284
BAGARIĆ — 212, 214
BALINOVAC — 56
BALKAN — 245
BANIJA — 189
BANJA LUKA — X, 153, 194, 200, 201, 207, 246, 249, 251, 252, 288, 290, 292, 295, 299, 319
BANJANI — 268
BARAĆI — 200, 207
BAREVO — 252
BARNI DO — 271, 272
BASARIĆI — 305
BAŠAJKOVAC — 123, 135, 138, 160
BEGOVO RAZDOLJE — 227
BENDER — 11, 285
BEOGRAD — 176, 188, 240, 246, 270, 276, 299
BERANE vidi IVANGRAD
BERUŠICA — 11, 12
BIJELE LJESKE — 67, 68
BIJELE VODE — 67, 68
BIJELO POLJE — 53
BIHAĆ — 194, 201
BILEĆA — 5, 14, 194
BIOKOVO — 105, 110, 201, 212, 215, 249, 248
BISTRICA (RIJEKA) — 123, 160, 161
BITOVNJA — 74, 76, 77, 79, 80, 81, 116, 120, 276, 293, 308
BJELAŠNICA — 276, 279, 280, 307, 308
BJELEMIĆ — 58
BJELOVAR — 194
BJELOVČINA — 84
BLAGAJ — 115, 117, 129, 137, 168, 172, 182, 196, 200, 203, 204, 206, 208, 212, 217, 221, 224, 292
BLAŽUJ — IX 134, 137
BLUČIĆI — 87
BLUŠTURE KATUNI — 36
BODEŽIŠTE — 13, 269
BOJNA — 218
BOKA — 6, 52, 53, 306
BOLJANIĆI — 54
BORAC (planina) — 197, 212
BORAČ — 4, 11, 21, 36, 42, 273, 305
BORIJA — 307
BORIKE — 279
BORJE — 56
BOROVA GLAVA — 196, 197, 212, 307
BOSNA — VII, VIII, 35, 38, 50, 60, 64, 65, 99, 134, 151, 156, 158, 178, 180, 188, 249, 274—283, 285, 290, 291, 295, 299, 300, 305—306, 308, 310, 315, 318
BOSNA (rijeka) — 100, 134
BOSNA I HERCEGOVINA — 157, 158, 247, 288
BOSANSKA KRAJINA — VII, VIII, IX, X, 88, 97, 103, 117, 121, 134, 189, 195, 207, 209, 232, 243, 251, 268, 276, 285, 286, 288, 293, 295, 297, 306, 309, 310, 315, 316, 317, 318, 319
BOSANSKA KOSTAJNICA — 125
BOSANSKA KRUPA — 103, 283, 311
BOSANSKO GRAHOVO — 123, 132, 137, 160, 168, 171, 197, 198, 200, 201, 215, 315, 316
BOSANSKI NOVI — 290
BOSANSKI PETROVAC — 103, 283, 286, 288, 297, 311
BOŽANOVIĆI — 57
BRAČ — 179, 293
BRADINA — 74, 75, 83, 87, 279, 280, 308
BRATAČ — 269
BRATUNAC — 279
BRDA — 67, 308
BRĐANI — 75, 200, 212, 222, 280, 281
BREZA (kod KOLAŠINA) — 270
BREZA (kod NIKŠIĆA) — 7, 8, 18, 270
BRLJEVO — 28
BROD (kod FOČE) — 20, 29, 33
BROD NA KUPI — 103, 283, 311
BRONZANI MAJDAN — 295
BUČKO KAMENSKO — 228
BUDMILIĆI — 73
BUGARSKA — 211, 286
BUGOJNO — IX, X, 89, 108, 112, 117, 119, 129, 134, 135, 137, 139, 141, 163, 164, 166, 169, 172, 182, 196, 200, 201, 203, 206, 208, 213, 217, 218, 219, 229, 231, 251, 252, 282, 283, 286, 288, 311—314
BUKOVICA — 87
BUKVENSKO JEZERO — 123
BULATOVIĆ — 72, 73, 87
BULJINA — 79
BUSIJA (šuma) — 316
BUŠKO POLJE — 197

CETINJE — 53
CINCAR-PLANINA — 113, 122, 124—131, 133, 134, 139—141, 143—146, 148, 149, 153—155, 160, 162—168, 170—172, 174, 175, 177, 179, 180, 182, 184, 185, 190—199, 205, 206, 212, 287, 312—316
CRIKVENICA — 243
CRKLENI VRH — 134, 137
CRNA GORA — VII, VIII, IX, 3, 17, 33, 38, 44—46, 51—53, 55, 149, 151, 157, 158, 184, 193, 211, 247, 254, 267, 270, 271, 273, 274, 275—277, 279, 280, 289, 291, 293, 294, 295, 299, 300, 304—307, 315, 316
CRNA GORA (selo) — 8
CRNI VRH (kod TRAVNIKA) — 112
CRNI VRH (kod GLAMOČA) — 168
CRNO JEZERO — 66, 307

ČABULJA — 197
ČAČAK — 277, 293
ČADOR PLANINA — 84

ČAJNIČE — 151, 272
ČAJUŠA — 218
ČANTIĆEV VRH — 312
ČARDAČICA (selo) — 220
ČARDAČICA (pl.) — 220
ČAŽANJ — 87
ČELEBIĆ (kod FOČE) — 4
ČELEBIĆ (kod LIVNA) — 131, 201
ČEMERNICA — 58
ČEMERNO — 7, 8, 11—14, 20—22, 24, 27, 29, 30, 34, 42, 270, 272, 273, 303, 304
ČEVLJANOVIĆI — 249
ČEVO — 53
ČVRSNICA — 197

ĆEMOVSKO POLJE — 299
ĆOSIĆI — 252
ĆUREVO — 4, 20, 28, 29

DALMACIJA — IX, X, 88, 98, 105, 110, 122, 128, 134, 138, 151, 156, 157, 158, 170, 188, 189, 197, 210, 226, 232, 247, 254, 282, 285, 287, 294, 299, 310—319
DANIĆI — 11, 269, 272
DANILOVGRAD — 17, 18, 54, 270
DEJČIĆI — 307
DELNICE — 194
DEROGUZ — 123
DESPOTOVAC — 291
DINARA — 105, 150, 170, 176, 198, 285
DIZDAREV STAN — 316
DJEVOJAČKO VRELO — 57
DOBRI DO — 4, 267, 268
DOBRLJIN — 286
DOBROŠIN — 77
DOBRUŠA — 96
DOLAC — 316
DONJA BREZNA — 8
DONJE KRUŠEVO — 272
DONJE VUKOVSKO — 116, 164, 165
DONJI IGRI — 36
DONJI KRAMARI — 68
DONJI MALOVAN — 113, 115, 116, 120, 121, 143, 144, 196, 200, 203, 204, 217, 229, 312, 313
DONJI RIBNIK — 168
DONJI VAKUF — IX, 89, 108, 112, 118, 126, 129, 130, 137, 168, 202, 203, 219, 230, 251, 252, 284, 288
DONJI VIŠNJANI — 95
DONJI ŽABLJAK (kod LIVNA) — 135
DORIN GAJ — 110
DRAČ — 298
DRAGOČAJ — 72, 73
DRAŽLJEVO — 30
DRINA — 29, 33, 50, 100, 268, 271, 304
DRINIĆI — 288
DRINJAČA — 279
DROZGOMETVA — 281
DRVAR — 113, 119, 168, 286, 287, 289
DUBOČICA — 161
DUBRAVA — 252
DUBROVNIK — 194
DUGA (kod PROZORA) — 92, 96, 310
DUGA (kod GACKA) — 272
DUJMOVIĆI — 279
DULIĆI — 11, 20, 22, 24, 269, 270, 272, 278
DURMITOR — 267, 274, 275
DUSINA — 77
DUŠIKUJA — 123
DUVANJSKO POLJE — 115, 125, 126, 138, 151, 197, 215, 233, 297
DUVNO — IX, 115, 119, 122, 125, 126, 127, 129, 130, 134, 135, 151, 162—164, 170, 172, 174, 175, 196, 197, 202, 212, 214, 215, 230, 286, 288, 313, 317
DUŽI — 8
DŽEPI — 72

ĐUROVO BRDO — 56, 57

ELBASAN — 234
ENGLESKA (vidi VELIKA BRITANIJA)
ESTONIJA — 45
EVROPA — 45, 52, 106, 190, 284

FOČA — VII, X, 33, 37, 39, 41, 42, 151, 268—271, 273—275, 303, 305,
FOJNICA — 77, 283
FRUŠKA GORA — 193, 246, 299

GACKO — 5—7, 9, 13, 14, 20, 21, 28, 35, 38, 56, 268—272, 278, 303, 304
GALIČIĆI — 212
GAREVA — 14
GAT — 55, 272, 273, 278, 304
GATAČKO POLjE — 272
GAVRIN VRH — 312
GLAMOČ — 102, 113, 119, 122, 123, 131, 132, 135, 137, 170, 175, 195, 200, 202, 204—206, 208—212, 214, 215, 217—220, 222, 224—226, 228, 229, 232, 233, 235—237, 242, 244—246, 248, 250, 251, 283, 285, 297, 289, 296, 310, 312, 313, 316, 318
GLAMOČKO POLjE — 138, 170, 297
GLASINAC — 50
GOBELOVINA — 73, 74, 76, 77, 79—81, 91, 280, 309
GOĐENOVIĆI — 57
GOLA KOSA — 202
GOLIJA — 3, 14, 26, 33, 35, 274
GOLIJSKI KRSTAC — 22, 27, 271
GOMIRJE — 227
GORANI — 95
GORANSKO — 12, 13, 22, 25, 26, 27, 30, 271, 304
GORNJA GRKARICA — 68
GORNJA PRESJENICA — 307, 308
GORNJE BARE — 36
GORNJE SELO — 68, 307
GORNJE VUKOVSKO — 113, 116, 144, 312
GORNJI KRAMARI — 67, 68
GORNJI MALOVAN — 113, 115—117, 145, 163, 168, 178, 175, 196, 197, 200, 203, 206, 208, 212, 217, 229
GORNJI MILANOVAC — 277
GORNJI VAKUF — 79, 82, 89, 90, 91, 92, 96, 100, 107, 116, 120, 130, 144, 151, 166, 202, 203, 230, 231, 281, 283, 284, 286, 310, 311
GORSKI KOTAR — 189, 299
GOSPIĆ — 110, 154, 168, 194, 228, 285
GOSTOVIĆI — 85
GRAB — 273, 304, 305
GRABOVCI — 79, 281
GRAČAC — 285
GRAČANICA (kod PROZORA) — 79, 95, 113, 115
GRAČANICA (kod BUGOJNA) — 286
GRADINA — 252
GRAHOVO — 5, 18, 161
GRANCIĆI — 39, 56, 274, 305
GEROVO — 227
GRBOREZI — 135
GRČKA — 211, 286
GRDOVO — 252
GREVIĆI — 87
GRMEČ — 153
GRKANICA — 308
GRUDA — 309
GVOZNO POLJE — 64, 307

HADŽIĆI — 280, 309
HAJDUČKA KOSA — 134, 137
HAJVAZI — 308
HAMATLIJE — 282
HAN VRBA — 316
HASINA VRELA — 161
HERCEGOVINA — VII, VIII, IX, 4, 6, 7, 9, 10, 14, 15, 21, 27, 35, 38, 41, 42, 55, 59, 64, 134, 149, 150, 151, 158, 182, 188, 211, 254, 268, 276, 278—280, 282, 289, 291, 293, 294, 295, 299 303—307, 310

UGOŠĆE — 79, 281
ULOG — 7, 22, 29
UMOLJANI, 58, 67, 68, 279, 308
UNA — 201
URIJE — 118
USAMOVINA — 72
UZDOL — 96, 310
UZDOMIR — 35
UZLUP — 268, 272
UŽICE vidi TITOVO UŽICE
UŽIČKA POŽEGA — 51, 277

VAGANJ — 134, 170, 178, 288, 292, 293
VALONA — 234, 297, 298
VARAŽDIN — 194, 249
VARCAR VAKUF vidi MRKONJIĆ GRAD
VASOJEVIĆI — 8, 53
VATIKAN — 284
VELIKA — 73, 308
VELIKA BRITANIJA — 45, 52, 65, 106, 146, 147, 159, 189, 190, 248, 276, 278, 290
VELIKA VRATA — 182, 220
VELIKI KABLIĆ — 123
VELIKI MALOVAN — 134, 137
VELIKI RAT — 56
VELIKI STOŽER — 165, 168, 172, 175, 220
VELIKO JEZERO — 22, 24—31, 304, 307
VELJA GLAVA — 291
VERSAJ — 45, 276
VIDEŽ — 56, 57
VIDIMLIJE — 316
VIHOVAC — 57
VILIČA GUVNO — 312
VINICA — 296
VINKOVCI — 194
VISOČICA — 58—79
VIŠEGRAD — 279
VIŠNJEVICA — 73, 80, 82, 84
VITE BARE — 39, 41, 42
VITREUŠA — 77
VLAHOLJE — 57, 279
VLASENICA — 99, 151, 279
VLASINJE — 252
VOJVODINA — 318
VOLUJAK — 22, 24—31, 304
VOLJICE — 116
VRANA (planina) — 197
VRANA GLAVA — 58
VRANICA — 89, 116, 279, 308
VRATKOVIĆI — 22
VRATKO — 307
VRATNA GORA — 85, 87, 310
VRBA — 11, 13, 20, 30
VRBAS (rijeka) — 89, 134, 169, 224, 251, 282, 284, 308
VRBLJANI — 79, 84, 281
VRBNICA (selo) — 7, 9, 36, 69, 40, 42, 48, 50, 51, 54, 56, 59, 60—63, 305, 307
VRBNICA (rijeka) — 20, 28
VRELA RIBNIČKA — 270, 299
VRGORAC — 110, 285
VRHOVI — 67
VRHOVINA — 57
VRHOVINE — 227
VRHPOLJE — 245, 299
VUČEVO — 7, 14, 39, 271
VUČIPOLJE — 134, 137
VUKOVSKO — 196, 200, 203, 204, 206, 213, 217, 229, 299

ZABLAĆE — 168
ZABRĐE — 177, 293
ZAGARAC — 53
ZAGORJE (HRVATSKO) — 247
ZAGORJE (kod KALINOVIKA) — 4, 7, 14, 20, 41, 42
ZAGREB — IX, X, 103, 151, 188, 194, 247, 249, 268, 274, 283, 285, 288, 290, 291, 307, 311, 313, 319
ZAGREPČANE — 309
ZAGVOZD — 212
ZAKMUR — 4, 7, 8, 11, 12, 14, 20, 22, 270
ZALOM — 269
ZAMRŠTEN — 38, 56, 274, 305
ZANOGLINA — 116, 119, 120, 144, 196, 200, 203, 204, 206, 213, 229, 312
ZASTINJE — 160
ZAVIDOVIĆI — 50, 99
ZEC (planina) — 308
ZELENE NJIVE — 72, 308
ZELENGORA — VII, VIII, 36, 37, 39, 40, 48, 50, 51, 54—56, 59, 60—63, 264, 271, 273—280, 288, 293, 296, 303, 305, 307, 311, 313, 315
ZENICA — 99, 249, 319
ZLOSELA — 116, 126, 134, 135, 139—141, 143, 145, 169, 172, 175, 295
ZLOT — 291
ZMAJEVAC — 317
ZUKVA — 11, 22, 24, 25
ZVIRNJAČA — 162

ŽABLJAK — 4, 8, 18, 267, 269, 270
ŽABLJAK (rijeka) 161
ŽANJEVICA — 11, 12, 20
ŽIROVIĆ — 123, 143
ŽIVANJ — 11, 273
ŽIVAŠNICA — 72, 280

RAŠTELICA — 72, 74
RAŠUMOVCI — 67
RAVNA GORA — 240
RAVNO (kod KUPRESA) — 112, 113, 115, 196, 200, 203, 206, 214, 229
RAVNO (kod GACKA) — 13, 20, 22, 24, 27, 30, 271
RAZOŠLJE — 67
RAZVAR — 87
REPOVCI — 72, 73, 87, 280, 308
RGOTINA — 291
RIBNIK (KOD GOSPIĆA) — 110
RIBNIK (KOD KLJUČA) — 137
RIČINA — 122
RIJEKA — 105
RILIĆ — 141, 163, 165, 168, 172, 175, 182, 196, 200, 203, 206, 217, 229
RIM — 152
RIPCI — 113
ROGATICA — 151, 279
ROMANIJA — 7
ROŠKO POLJE — 296
RUDINE — 3, 7, 22, 267
RUDNO BRDO — 72, 308
RUJANI — 201
RUMBOCI — 113
RUSIJA vidi SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

SANDŽAK — VII, VIII, 20, 41, 52, 53, 151, 158, 268, 274, 275, 277, 279, 293, 306
SANICA (selo) — 168, 171, 292
SANICA (rijeka) — 287
SANSKI MOST — 167, 171, 199, 201, 252, 292, 314
SARAJEVO — VIII, IX, X, 53, 56, 72, 73—75, 83, 133, 151, 164, 177, 194, 210, 249, 280, 281, 288, 307—310, 319
SASINA — 295
SAVA — 100, 134
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — VII, 44, 46, 51, 52, 65, 146, 147, 150, 159, 190, 192, 241, 245, 276, 277, 307, 318
SEMIZOVAC — 249
SEONICA — 84—88, 309
SINJ — 110, 134, 135, 137, 140, 143, 160, 161, 175, 178, 197, 215, 288, 292, 293, 297, 313
SINJAJEVINA — 275
SINJAKOVO — 200, 212, 222, 224
SINJSKO POLJE — 288
SIROVICA (šuma) — 58
SISAK — 194
SITNICA (selo) — 245, 246, 249, 299
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — IX, 45, 52, 65, 146, 147, 159, 189, 190, 191, 246
SKADAR — 234, 270, 297
SKOPSKO POLJE (kod BUGOJNA) — 115
SKROBUČANI — 95
SLATINA — 68
SLATO — 269
SLAVONIJA — 118, 228, 247, 249, 288, 300, 318, 319
SLAVONSKA POŽEGA — 194
SLIVLJE — 13
SLOVENAČKO PRIMORJE — 284
SLOVENIJA — X, XI, 45, 51, 97, 103, 105, 155, 157, 176, 188, 227, 269, 276, 277, 283, 284, 291, 299, 306, 310, 311, 313, 314, 316, 317, 319
SMRIJEČNO — 27, 30, 279, 304
SOLAKOVA KULA — 85, 87, 89, 91, 100, 282, 310
SOLIN — 110
SOVJETSKA RUSIJA vidi SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SPASOVAČA — 65, 66, 307
SPLIT — 89, 134, 171, 178, 201, 247, 285, 299
SRBIJA — VII, VIII, X, 38, 44, 69, 151, 157, 158, 176, 181, 188, 191, 193, 202, 207, 208, 211, 240, 246, 269, 274, 276, 277, 295, 300, 316, 317, 319
SREBRENICA — 279
SREM — 246, 288, 294, 316, 319
SREMSKA MITROVICA — 193
STABNA — 13, 20—22, 24—27, 30—32, 271, 272, 278, 303, 304
STEPEN — 14
STIPANIĆI — 122
STOJKOVIĆ — 72, 76, 81, 308
STOŽER — 183
STRAŽICA — 116
STRMICA — 201
STUBICA (kod ZAGUBA) — 249
STUBICA (kod GACKA) — 11, 22, 271
STUDENCI — 212, 296
STUDENIČICA — 95
STUDENO VRELO — 296, 297
STURBA — 161
SUHA — 12, 305
SUHAČA — 123, 160, 161
SUHOVRH — 134, 137
SUŠAK — 227, 243, 299
SUŠICA — 19
SUTJESKA — 14, 33, 34, 271—279, 303, 304, 305
SVETOZAREVO — 70, 72, 308
SVRLJIŠKE PLANINE — 176, 193, 202, 208

ŠABANCI — 67, 307
ŠABIĆI — 67, 68
ŠATOR (planina) — 198, 202
ŠAVNIK — 53
ŠĆEPAN POLJE — 7, 268, 270
ŠĆIPE — 97
ŠĆIT — 101, 115, 116, 117, 130, 144, 165, 166, 202, 282, 283
ŠEBEŠIĆ — 118, 233, 318
ŠEKOVIĆI — 277, 300
ŠEMENOVCI — 217, 219, 230
ŠIBENIK — 98, 151, 290, 310
ŠIPOVICA — 36
ŠTRINOKATUN — 304
ŠTROPINA — 110
ŠUJICA (selo) — IX, 113, 115, 116, 119, 120, 122, 130, 135, 137, 138, 141, 143, 162, 163, 165, 172, 196, 197, 202—204, 208, 212—215, 217—219, 230, 275, 286, 288, 312
ŠUMA (kod GACKA) 22, 272
ŠUMADIJA — 202, 208, 291, 295
ŠVABINO POLJE — 160
ŠVEDSKA — 278
TADIĆI — 96
TARA (rijeka) — 272
TARA (planina) — 19, 267, 268
TARČIN — 280, 309
TIHOMIŠLJE — 115, 286
TIRANA — 234, 296, 298
TITOGRAD — 18, 19, 53, 247, 270, 299
TITOVA MITROVICA — 291
TITOVO UŽICE — 277
TJENTIŠTE — 21, 28, 29, 35, 37, 273, 277, 305, 306
TODORNOVIĆA KOŠARE — 115
TOĐEVAC — 36, 305
TOMIN GAJ — 110
TOMISLAVGRAD vidi DUVNO
TRAVNIK — X, 89, 91, 108, 112, 118, 194, 202, 203, 219, 231, 233, 251, 284, 285
TREBINJE — 194
TREBULJE — 72, 73, 308
TRESKAVAC — 264, 305
TRESKAVICA — 64—66, 276, 279, 280, 307
TRNOVO — 68, 69, 279
TROKULSKO VRELO — 307
TRST — 104, 105
TUHOBIĆ — 82, 308
TUŠILA — 58
TURBE — 251
TURSKA — 240
TUZLA — 194, 310

SKRAĆENICE

A-CK SKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
ASNOS	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH	— Bosna i Hercegovina
BKF	— Balkanska komunistička federacija
CANU	— Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
CASNO	— Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja
CG	— Crna Gora
CK	— Centralni komitet
CO	— Centralni odbor
CV	— Centralno vijeće
DFJ	— Demokratska Federativna Jugoslavija
DO	— Dobrovoljački odred(i)
DSNO	— Državni sekretarijat narodne odbrane
DSZD	— Državni sud za zaštitu države
DV	— Dobrovoljačka vojska
DVJ	— Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
FNRJ	— Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GESTAPO	— Geheime Staatspolizei (Tajna državna policija)
GK	— Gradski komitet
GO	— Glavni odbor
GŠ	— Glavni štab
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IB	— Informbiro
IK	— Izvršni komitet
IO	— Izvršni odbor
IV	— Izvršno vijeće
JA	— Jugoslovenska armija
JNA	— Jugoslovenska narodna armija
JNS	— Jugoslovenska nacionalna stranka
JRM	— Jugoslovenska ratna mornarica
JRP	— Jedinstvena radnička partija
JRV	— Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo
JV	— Jugoslovenska vojska
KI	— Komunistička internacionala
KNOJ	— Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP	— Komunistička partija
KPA	— Komunistička partija Albanije
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPS	— Komunistička partija Srbije
KPSl	— Komunistička partija Slovenije
KPSS	— Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada

MK — Mesni komitet
MLŠ — Međunarodna lenjinska škola
MPV — Moralno-političko vaspitanje
NDH — Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ — Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO — Narodnooslobodilačka(i)
NOB — Narodnooslobodilačka borba
NOO — Narodnooslobodilački odbor
NOP — Narodnooslobodilački partizanski
NOP — Narodnooslobodilački pokret
NOPO — Narodnooslobodilački partizanski odred(i)
NOPOJ — Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR — Narodnooslobodilački rat
NOU — Narodnooslobodilačka(i) udarna(i)
NOV — Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR — Narodna republika
NRH — Narodna Republika Hrvatska
NRPJ — Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NRSl — Narodna Republika Slovenija
NSNRP — Nacionalsocijalistička nemačka radnička partija
OF — Osvobodilna fronta
OK — Oblasni komitet
OK — Okružni komitet
OZNA — Odjeljenje zaštite naroda
PAO — Protivavionska odbrana
PB — Politbiro
PK — Pokrajinski komitet
PO — Pokrajinski odbor
POJ — Partizanski odredi Jugoslavije
PVO — Protivvazdušna odbrana
RK — Rejonski komitet
RIV — Republičko izvršno vijeće
RKP(b) — Ruska komunistička partija (boljševika)
RSDRP — Ruska socijaldemokratska radnička partija
RV — Ratno vazduhoplovstvo
SAD — Sjedinjene Američke Države
SBOTIČ — Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika
SDS — Samostalna demokratska stranka
SFRJ — Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV — Savezno izvršno vijeće
SK — Savez komunista
SKH — Savez komunista Hrvatske
SKJ — Savez komunista Jugoslavije
SKOJ — Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP(b) — Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SKS — Savez komunista Srbije
SKSl — Savez komunista Slovenije
SO — Savezni odbor
SOE — (Special Operations Executive) Uprava za specijalne operacije u Velikoj Britaniji
SR — Socijalistička republika
SRH — Socijalistička Republika Hrvatska
SSJ — Savez sindikata Jugoslavije
SSNO — Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSRNJ — Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR — Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

SUBNOR	—	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
SUBNORJ	—	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
USAOJ	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	—	Vrhovni štab
VVA	—	Viša vojna akademija
ZAVNO	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOCiB	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZBORNIK	—	Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Beograd, VII, 1949

POPIS ILUSTRACIJA

Drug Tito na Mliništu, septembra 1942.

Vrhovni komandant NOP i DVJ Josip Broz Tito govori borcima i starješinama 4. crnogorske proleterske brigade i Hercegovačkog NOP odreda u selu Ljubini (Zelengora), 19. juna 1942.

Vrhovni komandant NOP i DVJ Tito diktira zapovijest za pohod proleterskih brigada ka zapadnoj Bosni, Vrbnica (Zelengora), 22. jun 1942.

Tito s Ivanom Milutinovićem, Pavlom Ilićem, Vickom Krstulovićem, Milovanom Đilasom, Kostom Nađom, Ivanom Kukočem, Vladom Zečevićem i Milošem Kukićem na Cincaru, početkom avgusta 1942.

Razorena željeznička pruga u Bradini (na pruzi Sarajevo—Konjic), kojom je Tito prošao 3/4 jula 1942.

U oslobođenom Prozoru, jula 1942.

Vile kod Glamoča u kojima je boravio Tito sa VŠ krajem avgusta i početkom septembra 1942.

Vile kod Glamoča, u kojima je u drugoj polovini avgusta i prvoj polovini septembra 1942. boravio Tito s članovima Vrhovnog štaba

Tito s Arsom Jovanovićem, Aleksandrom Rankovićem i Pavlom Ilićem u šumi Tisovac kod Glamoča, 25. avgusta 1942.

Tito u šumi Tisovac kod Glamoča, avgusta 1942.

Titovo naređenje štabovima jedinica NOP i DVJ od 13. avgusta 1942.

Titova naredba od 20. juna 1942.

Titovo pismo Aleksandru Rankoviću od 6. juna 1942.

Titova zapovijest o pohodu proleterskih jedinica ka zapadnoj Bosni od 22. juna 1942.

Titov telegram Kominterni od 4. juna 1942.

Titov telegram Kominterni od 4. juna 1942.

Govor borcima i starješinama 4. proleterske [crnogorske] NOU brigade i hercegovačkog NOP odreda [19. jun 1942. god.] 44
Štabu [1, 2, 3 i 4] nar[odno]oslobo[dilačke] udarne brigade 20. VI 1942. god. 48
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 20. VI 1942. 50
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 20. VI 1942. 51
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 21. jun 1942. 52
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 21. jun 1942. 55
Zapovijest 22. jun 1942. 56
Naredba 23. VI 1942. god. 59
Štabu 1. proleterske NO udarne brigade, 23. VI 1942. 60
Štabu 2. proleterske NO udarne brigade 61
Štabu [1, 2, 3, 4 i 5.] proleterske NO udarne brigade, 23. VI 1942. 62
Naredba, 23, VI 1942. god. 63
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 26. VI 1942. 64
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 27. VI 1942. god. 65
Drugu Arsu [Jovanoviću načelniku Vrhovnog štaba] [28. VI 1942. god.,] 66
Štabu Prve i Treće proleterske brigade, 30. VI 1942. god. 67
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale], 1. VII 1942. god. 69
Naređenje [Štabovima proleterskih brigada] 2. jul 1942. 70
Štabovima Prve i Treće NO proleterske udarne brigade, 2. jul 1942. 72
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 4. jul 1942. 75
Drugu Marku i Crnome [Aleksandru Rankoviću i Sretenu Žujoviću] 6. VII 1942. 76
Drugu Arsu i Điđu [Arsu Jovanoviću i Milovanu Đilasu] 6. jul 1942. 77
Štabu I nar[odno]oslobod[ilačke] proleter[ske] brigade, 6. jul. 1942. 79
Štabu I nar[odno]oslob[odilačke] prolet[erske] b[rigade] 6. jul 1942. 80
Štabu kraljevačkog bataljona I prolet[erske] narod[no]oslob[odilačke] udarne brigade, 6. jul. 1942. 81
Štabu III nar[odnooslobodilačke] prolet[erske] udarne brigade, 6. jul 1942. 82
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 7. jul 1942. 83
Šta[bu III NO]PU brigade, 7. jul 1942. 84
Štabu I brigade, 8. jul 1942. 85
Drugu Marku, 8. jul 1942. 86
Štabu III brigade, 8. jul 1942. 87
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 8. jul 1942. 88
Drugu Điđu i Arsu [Milovanu Đilasu i Arsu Jovanoviću] 9. jul 1942. 89
Drugu Crnome [Sretenu Žujoviću] 9. jul 1942. 91
Štabu III NOPU brigade [drugu Peruničiću] 9. jul 1942. 92
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 9. jul 1942. 93
Štabu II bataljona III Nar[odno]oslob[odilačke] prolet[erske] udarne brigade, 10. jul 1942. 94
Štabu i NOPU brigade, 11. jul 1942. 95
Štabu III NOPU brigade, 11. jul. 1942. 96
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 11. jul 1942. 97
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 11. jul 1942. 98
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] jul 1942. 99
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 12. jul [1942.] 100

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

Štabu durmitorskih trupa, 4. VI 1942. god. 3

Drugu Marku [Aleksandru Rankoviću, članu Vrhovnog Štaba] 4

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 6

Drugu Marku [Aleksandru Rankoviću, članu Vrhovnog štaba], 6. VI 1942. god. 7

Štabu 2. bataljona 1. proleterske brigade, 6. VI 1942. god. 9

Štabu 2 proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 7. VI 1942. god., 11

Štabu 2. bataljona 1. prolet[erske] nar[odno]oslob[odilačke] udarne brigade, 7. VI 1942. god. 12

Štabu 2. proleterske brigade, 7. VI 1942. god. 13

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale], 7. VI 42. 16

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 7. VI 42. 18

Drugu Marku [Aleksandru Rankoviću, članu Vrhovnog štaba], 8. VI 1942. god. 19

Štabu 1. proleterske nar[odno]oslob[odilačke] udarne brigade, 8. VI 1942. god. 20

Štabu 1. prolet[erske] narodnooslob[odilačke] udarne brigade, 10. VI 1942. god., 22

Štabu 2. prolet[erske] narod[no]oslob[odilačke] udarne brigade, 10. VI 1942. god., 24

Štabu III bat[aljona] II prol[eterske] brigade 10. VI 1942. 26

Drugu Peru Ćetkoviću, 10. VI 1942. 26

Štabu 1. prolet[erske] brigade, 10. VI 1942. 27

Štabu 2. bataljona 3. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 10. VI 1942. god. 28

Drugu Marku [Aleksandru Rankoviću, članu Vrhovnog štaba], 11. VI 1942. god. 29

Štabu 1. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 11. VI 1942. god. 30

Punomoć, 11. VI 1942. god. 31

Štabu 2. [proleterske] NOU Brigade, 12. VI 1942. god. 32

Štabu 3. [proleterske] nar[odno]oslob[odilačke] udarne brigade 12. VI 1942. god. 33

Štabu 2. prolet[erske] nar[odno]oslob[odilačke] udarne brigade 34

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 12. VI 1942. god. 35

Štabu 1. p[roleterske] NOU brigade, 14. VI 1942. god. 36

Drugu Arsu [Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba] [14. jun 1942. god.] 37

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale], 15. VI 1942. god. 38

Drugu Arsu [Arsu Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba], 17. VI 42. god. 39

Štabu 2. proleterske udarne brigade 17. VI 42. god. 40

Štabu 4. proleterske udarne brigade, 17. VI 42. god. 42

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 13. jul 1942. 101
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 14. jul 1942. 102
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 15. jul [19]42. 103
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 16. jul [19]42. 105
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 16. jul [19]42. 106
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 17. jul [19]42. 107
Drugu Arsu [Jovanoviću] 17. jul. 1942. 108
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 21. jul 1942. 110
Drugu Arsu [Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba] 20. jul 1942. 112
Štabu III [Sandžačke] NOPU brigade, 21. jul 1942. 113
Štabovima proleterskih brigada, 21. jul 1942. 114
Štabovima I, II, III, IV NO brigade 22. jul 1942. 115
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 22. jul [19]42. 118
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 24. jul [19]42. 119
Štabu III proleterske NO udarne brigade, 24. jul. 1942. 120
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 25. jul 1942. 121
Štabu I NOPU brigade, 26. jul. 1942. 122
Zamjeniku komandanta V krajiškog odreda drugu Milutinu Morači, 26. jul 1942. 123
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 26. jul 1942. 125
Štabu II NOPU brigade, 27. jul 1942. 126
Drugu Crnom [Sretenu Žujoviću] i Marku [Aleksandru Rankoviću], 27. jul 1942. 127
[Izvršnom komitetu KI] 27. jul 1942. 128
Štabu I krajiške NO udarne brigade, 28. jul 1942. 129
Štabu II proleterske NO udarne brigade, 28. jul 1942. 130
Štabu V Krajiškog odreda drugovima Milutinu Morači i Nikoli [Kotle], 28. jul [19]42. 131
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 29. jul 1942. 133
Štabu I, III i II brigade, 30. jul 1942. 134
Drugu Arsu [Jovanoviću] [30. jul 1942.] 137
Štabu III NOPU brigade, 31. jul 1942. 140
Drugu Crnom [Sretenu Žujoviću] 31. jul 1942. 141
Štabu kombinovanih snaga, 31. jul 1942. 143
Bolnici IV brigade 31. jul 1942. 144
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 31. jul 1942. 145
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] [kraj jula 1942.] 146
Izvršnom odboru narodnoosvobodilne fronte Slovenije, 1 avgust 1942. 147
Drugu Bevcu [Edvardu Kardelju], 1. avgust 1942. 149
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 1. avgust 1942. 153
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 2. avgust 1942. 154
Glavnom štabu NOP i DV za Sloveniju, 3. avgust 1942. 155
Godišnjica narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji 157
Štabu kombinovanih glamočkih snaga Petog krajiškog NOP odreda, 3. avgust 1942. 160
Štabu V prolet[erske] brigade, 4. avgust 1942. 162
[Sretenu Žujoviću Crnom] 4. avgust 1942. 163

Štabu četvrte proleterske brigade 4. avgust 1942. 164
Štabu IV proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 5. avgust 1942. 165
Štabu 5. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 5. avgust 1942. 166
Štabu Prve krajiške narodnooslobodilačke udarne brigade, 5. avgust 1942. 167
Drugu Crnom [Sretenu Žujoviću], 5. avgust 1942. 168
[Arsu Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba NOV i POJ], 5. avgust 1942. 170
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale], 5. avgust 1942. 171
Drugu Arsu [Jovanoviću, načelniku Vrhovog štaba NOP i DVJ] 6. avgust 1942. 172
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 6. avgust 1942. 174
Drugu Crnom [Sretenu Žujoviću] 7. avgust 1942. 175
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 8. avgust 1942. 177
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 11. avgust 1942. 178
Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu, 12. avgust 1942. 180
Štabu IV brigade, 12. avgust 1942. 182
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 12. avgust 1942. 184
Svim štabovima brigada, bataljona i odreda NOP [I] DV Jugoslavije 13. avgust 1942. 185
Narodu Bosanske krajine, avgusta 1942. 188
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] za Birka [Edvarda Kardelja] 13. avgust 1942. 191
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 14. avgust 1942. 193
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 15. avgust 194
Ekonomskom odsjeku Vrhovnog štaba 16. avgust [1942.] 195
Štabu IV operativne zone, 16. avgust 1942. 196
Operativnom štabu za Bosansku krajinu (Drugu Kosti) [Nađu] 16. avgust 1942. 199
Štabu Trećeg krajiškog NOP odreda, 16. avgust 1942. 203
Krajiškom operativnom štabu, 17. avgust 1942. 205
Štabu I krajiške narodooslobodilačke partizanske udarne brigade
Štabu II proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade, 16. avgust 1942. 206
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 17. avgust 1942. 209
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 18. avgust 1942. 210
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 18. avgust 1942. 211
Štabu Prve narodnooslobodilačke proleterske udarne brigade, 19. avgust 1942. 212
Štabu Hercegovačke narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, 19. avgust 1942. 214
Štabu četvrte operativne zone NOP odreda Hrvatske, 19. avgust 1942. 215
Štabu četvrte proleterske brigade, 19. avgust 1942. 217
Štabu Trećeg krajiškog NOP odreda, 19. avgust 1942. 219
Štabu I krajiške, II [proleterske] i IV [Crnogorske] brigade, 19. avgust 1942. 220
Štabovima Druge proleterske i Sedme [Prve krajiške] NOU brigade, 19. avgust 1942. 222
Operativnom štabu NOP i DO za Bosansku krajinu Drugu Kosti [Nađu] 19. avgust 1942. 224
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 19. avgust 1942. 225
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 19. avgust [19]42. 226
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 20. avgust 1942. 228
Komandi druge čete bataljona „Vojin Zirojević" Za druga Nedjeljka Manojlovića, 21. avgust 1942. 229

[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 22. avgust 1942. 232
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 23. avgust 1942. 233
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 24. VIII 1942. 234
Štabu I krajiške narodnooslobodilačke partizanske udarne brigade, 25. avgust 1942. 236
Političkom komesaru II proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade drugu Kušiću [Milinku] 25. avgust 1942. 237
Međunarodni značaj narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i zamaskirani izdajnici 239
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 25. avgust 1942. 243
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 26. avgust 1942. 245
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 27. avgust 1942. 246
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 28. avgust 1942. 247
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 29. avgust 1942. 249
Operativnom štabu za Bosansku krajinu, 30. avgust 1942. 251
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale] 254
Naredbe Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije 256
PRILOZI
[Izvršnom komitetu komunističke internacionale]
Deklaracija grupe oficira Jugoslovenske vojske 263

NAPOMENE 265
HRONOLOGIJA 301
BIOGRAFSKE BELEŠKE 325
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 355
SKRAĆENICE 361
POPIS ILUSTRACIJA 364

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 11

Recenzenti
dr Pero Damjanović
Fabijan Trgo

Registri
Milan Ristović

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Mišo Leković

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Zvezdana Đurić

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000
Izišlo iz štampe oktobra 1982.

LJUBUNCI — 77
LJUBUŠKI — 97

MAĐARSKA — 106
MAGLIĆ — 25, 304
MAHAČKA ČESMA — 56, 57, 61, 307
MAKLJEN — 113, 116, 282, 311
MALA DREŽNICA — 131, 139, 312, 316
MALA PLAZENICA — 220
MALA VRATA — 182, 220
MALI IVAN — 73
MALI KABLIĆ — 123
MALI STOŽAR — 220
MALOVAN — 137, 230
MANDIĆI — 96
MANJAČA — 168, 199, 125
MEDAK — 110
MEDNA — 212, 222, 223, 224
MEGARA (KUVIJA) — 72, 73
MESIHOVINA — 296
METKOVIĆ — 215
MILEŠEVO — 291
MILEŠIĆI — 67
MILIĆI — 279
MILOŠEVIĆI — 20, 22, 24
MILJEVINA — 41
MIRIĆ — 110
MJEHOVINA — 57
MLINIŠTE — 212, 223, 224
MODRUŠ — 227
MOGORIĆ — 111, 285
MOJČEVIĆI — 308
MOKRONOGE — 115, 122
MOSKVA — 316
MOSLAVINA — 228
MOSOROVIĆI — 57, 279
MOSTAR — VIII, IX, 79, 80, 83, 102, 113, 122, 194, 197, 212, 233, 280—283, 288, 297, 309, 310, 317
MRATINJE — 7, 33, 271, 272, 304
MRČIN KOLIBE — 57
MRKALJE — 43
MRKALJIĆ — 73
MRKONJIĆ GRAD — X, 100, 168, 181, 199, 200, 206, 207, 212, 222—224, 243, 246, 298, 299, 254, 295, 296, 298, 299, 316, 317, 318
MRZLE VODICE — 297

NAUKOVIĆI — 96
NEDAJNO — 19, 28, 271
NERETVA — 36, 110, 274, 279
NERETVICA — 85, 309
NEVESINJE — 13, 14, 20, 38, 39, 194, 269, 270
NEVETINE — 308
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA vidi HRVATSKA
NIKOLIĆ — 92, 96
NIKOVIĆI — 19
NIKŠIĆ — 3, 6, 7, 18, 53, 54, 268
NOVA GRADIŠKA — 194
NOVA VAROŠ — 53
NOVI ZELAND — 278
NOVO SELO — 196, 200, 203, 205, 206, 212, 213, 217, 219, 224, 229, 230

NJEMAČKA — 83, 102, 276

OBALJ — 4, 7, 14, 29
OBROCI — 252, 284
OBRENOVAC (selo) 73
OBROVAC — 197
ODŽACI — 58
OGULIN — 194, 228
OMIŠ — 215
ORLIŠĆE — 73
ORLOVAČA — 218
OSIJEK — 194
OSJEČENICA (šuma) — 287, 312
OSTROŽAC — 84, 85, 89
OŽLJI DO — 56, 57, 61, 307
OŠTRA GLAVA — 305
OTOČAC — 194
OZREN — 50, 100, 151, 277
OZRINIĆI — 53

PAČARANI — 85, 95
PAKLINA PLANINA — 197, 214
PALEŽ — 39
PALJIKE — 92, 96
PAPUK — 249
PARCANI — 79, 82
PAROŠ — 95
PAZARIĆ — 280, 281
PELJEŠAC — 187, 293
PERIĆI — 92
PETRINJA — 194
PETROVAC NA MORU — 269, 270
PETROVARADIN — 194
PIDRIŠ — 111, 116, 118, 311, 312
PIPERI — 247
PIŠČE — 8, 304
PIVA (predeo) — 3, 4, 8, 20, 22, 23, 28, 29, 33, 267, 274, 279, 303
PIVA (rijeka) — 271, 272, 274, 304
PIVKA PLANINA — 29, 35, 267—269, 271, 275, 303, 304, 305
PJENOVAC — 275
PLITVIČKA JEZERA — 88
PLOČE — 110
PLOVČIJI DOL — 68
PLUŽINE — 3, 9, 11—13, 18, 20, 22, 26, 28, 30, 268, 271, 272, 303, 304
PLJEVLJA — 6, 53, 254
PODGORICA vidi TITOGRAD
PODGRADINA — 316
PODHUM — 85, 309
PODKRAJ — 57, 212
PODLAPAČA — 227, 297
PODMILOGORA — 19
PODORAŠAC — 72, 84
PODOVI — 116
PODRAŠNICA — 200, 207, 212
PODRAVINA — 247
POGANA GLAVICA — 182, 220
POLJICE — 307
POPOV MOST — 7, 9, 20—22, 24, 28, 29
POSTIRA — 178
POSUŠJE — 296, 297
POTHUM (kod SUŠAKA) — 227
PRAČKO BRDO — 67
PRIMILOVO BRDO — 57
PRESJENICA — 68, 69, 283
PRESLOP — 309
PREZA — 270
PRIBOJ — 54
PRIDVORICA — 36
PRIJEDOR — 97, 103, 282, 288, 290
PRIJEPOLJE — 54, 267
PRILUKA — 123, 131, 134, 137
PRIMIŠLJE — 228
PRISAP — 123, 131, 134, 137, 143, 160
PRISOJNI (ORAH) — 30
PROLOG — 134, 137, 140, 143, 176, 178, 197
PROZOR — IX, 77, 79, 84, 85, 86, 89, 91, 92, 95, 96, 101—108, 112, 115, 118, 120, 129, 130, 144, 151, 162, 163, 166, 168, 173—175, 202, 214, 230, 281—284, 291, 309—312, 314, 315
PRUSAC — 111, 285
PUKA — 270
PULA — 105

RADOJČIĆI — 27
RADUŠA — 89, 276, 312
RAKITNICA — 58, 66, 67, 68
RAMA — IX, 85, 113, 116, 166, 312

HRČAVKA — 305
HRVATSKA — X, 45, 64, 97, 100, 106, 138, 156, 159, 188, 194, 240, 269, 274, 276, 277, 283, 288, 290, 293—295, 306, 308, 310, 313, 316, 317, 319
HRVATSKO PRIMORJE — 299
HUM — 72
HVAR — 72

IGMAN — 151, 268, 280, 308
IMOTSKI — 134, 197, 201, 202, 209, 215, 226, 233, 297, 317, 318
ISTRA — 105, 152, 284, 311
ITALIJA — 104, 106, 245, 284, 288, 319
IVANGRAD — 53
IVAN-PLANINA — 72, 84
IVAN-SEDLO — 73, 74, 87, 308
IVANČICA — 249
IVANOVO POLJE — 67
IZGORI — 5, 9, 11—14, 21, 22, 26, 27, 30—35, 55, 268, 270, 273, 278, 304

JABLANICA — 116, 117, 202, 283
JABUKA — 36
JABUŠNICA — 35, 304
JADRANSKO MORE — 75
JADRAN vidi JADRANSKO MORE
JAGODINA vidi SVETOZAREVO
JAHORINA — 7, 151
JAJCE — X, 79, 89, 108, 117, 118, 200—203, 218, 222—224, 251—253, 318, 319
JAKLIĆI — 116
JANJ — 200, 207, 212
JASEN — 308
JASENIK — 91
JASENOVO — 291
JAVORAK — 288
JELAŠCA — 56—278
JELEČ — 36, 39, 42
JELENJE — 297
JEZERANE — 227
JEZERO — 222
JUGOSLAVIJA — VII, VIII, 45, 46, 50—52, 133, 148, 157, 188—190, 241, 242, 248, 269, 284, 286, 289, 291, 295, 298, 299, 311, 313, 314
JUGOVIĆI — 7, 9, 13, 14, 20, 268
JUKIĆA-MLIN — 317

KABLIĆI — 123, 131, 134, 137, 160
KAĆUNI (šuma) — 56
KALINOVIK — 20—22, 37, 39, 41, 42, 56, 64, 151, 268, 269, 278, 279, 305, 307
KALNIK — 249, 300
KAM (šuma) — 312
KAMENA GORA — 267
KAMENICA — 227
KARAULA KOŠARE — 123
KARLOV HAN — 122
KARLOVAC — 194
KAVAJA — 234—270
KAZANCI — 14, 105
KELIĆI — 305
KISELJAK — 77, 282, 308
KLEKOVAČA — 202
KLENAK — 226, 296
KLEUTA — 11
KLOS — 270
KLJUČ — 145, 168, 171, 287—289, 292, 295
KNIN — 111, 134, 137, 194, 201, 215, 285
KOČANI — 54
KOČARIM — 67
KOČEVJE — 104
KOLAŠIN — 18, 38, 51, 53, 270
KOMAR — 130, 252
KOMARNICA — 8, 19
KONJIC — 56, 72—75, 79, 80, 83—85, 89, 91—94, 112, 151, 275, 279, 280—282, 308—310
KONJIČKA ŽUPA — 306
KONJSKE VODE — 56, 57, 307
KOPIĆ — 316
KORDUN — 227, 288
KORITA — 14
KOSOVO (kod KNINA) — 284
KOSOVO I METOHIJA — 234
KOSOVSKA MITROVICA vidi TITOVA MITROVICA
KOSTAJNICA (selo) — 25, 87
KOŠUR — 305
KOTAČ — 36
KOVAČEVAC — 72, 73, 308
KOZARA — 88, 121, 138, 153, 189, 201, 287, 288, 312, 318
KOZJA GLAVA — 313
KOZJAK — 284
KRAGUJEVAC — 211, 291
KRALUPI — 80
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA vidi JUGOSLAVIJA
KRALJEVO — 211, 291
KRANJČIĆI — 310
KRČANIK — 135
KREŠEVO — IX, 77, 151, 282, 309
KRIVI DO — 22, 24
KRIŽPOLJE — 227
KRSTAC — 19, 20, 28, 304
KRTIĆI — 309
KRUG — 123
KRUŠEVO — 305
KUĆANI — 87
KUČI — 18
KULAGLIĆ — 92
KUPA — 156
KUPRES — X, 113, 115—117, 126, 129, 130, 134—141, 145, 162—166, 168, 171—173, 175—177, 182, 196, 200, 201, 203, 204, 206—209, 217—219, 223, 224, 229, 230, 243, 251—254, 286—288, 292, 295, 296, 299, 311, 313—315, 317
KUPREŠKO POLJE — 200, 203, 206, 217, 230
KUTE — 91, 92

LEBRŠNIK — 34, 273, 304
LEDENICE — 307
LEDIĆI — 66, 307
LESOVAC — 72
LETONIJA — 45
LIJEŠEVIĆNA — 268
LIKA — IX, 88, 134, 138, 150, 151, 189, 227, 232, 284, 290, 294, 299, 309, 322, 314, 318
LIM — 267
LIPAC — 277
LIPICA — 309
LIPOVO (kod KOLAŠINA) — 295
LISIČIĆI — 80, 84
LISIČJA GLAVA — 67, 68, 308
LISKA — 91, 94
LISINA — 27
LITVANIJA — 45
LIVANJSKO POLJE — 138, 201, 202, 213, 288, 297
LIVNO — IX, 102, 113, 122, 123, 125, 130, 134—141, 145, 150, 160, 161, 163, 164, 168—172, 174, 174, 177, 178, 194, 196, 200, 217, 254, 288, 292, 293, 311—317
LONDON — 50, 53, 54, 106, 150, 152, 188, 189, 239, 247, 254, 276, 277
LOVREĆ — 297
LUČE — 7
LUG — 57
LUKAČ — POTOK — 73, 281
LUKOVAC — 58, 67, 68, 308
LUNJEVAČA — 202
LUŠCI PALANKA — 22, 290

LJEŠKOPOLJE — 247
LJUBIJA — 103, 282, 283, 288
LJUBINA — 36, 39, 57, 274
LJUBLJANA — 104